

Поглядом із далекого...

О.В. Палагін

Київ, 2004

КРЕДО

*"Во всем мне хочется
дойти до самой сути,
В работе, в поисках пути,
В сердечной смуте
До сущности протекших
дней До их причины,
До основанья, до корней,
До сердцевины"*

Б. Пастернак

Одна моя знайома, з Божою допомогою професор, займається проблемою природної класифікації (ПК). Дуже корисна, скажу вам, справа. Природною - означає, що йде від природи, від її сутності, її законів. Власник методів природної класифікації стає ніби ключником, ні, скоріше тлумачом (українською мовою красиво звучить - "тлумачмо") самих Законів Природи. Заздрю сірою заздрістю – до чорної не опустився (за що себе і поважаю). Просто, щоб не забути, в основі цих методів лежить методологія, яку автори та серед них моя знайома назвали системологією. Термін явно претендує стати головним науково-методичним інструментом усіх часів, народів і вчених, оскільки (без упередження) наштовхує на карколомні словосполучення - системна методологія (СМ). Що там системний аналіз чи системний підхід, що вже набили оскому сучасному працівникові від науки.

А до чого це я? Ах, так, я інтуїтивно в полоні у цих термінів, адже обидві аббревіатури відзначають дуже близькі та милі моєму серцю слова: перше – початок прекрасного жіночого імені, друге – назва нашої групи в Інституті (Київському політеху). Тут виник привід заявити про себе: я не професійний літератор. У моєму літературному багажі дві з половиною сотні наукових статей, винаходів, нарешті, кілька середньої якості монографій, але жодного роману, повісті чи навіть оповідання, хоча, якщо чесно, пристойна "доробка" (тягне на українську) ліричних віршів відлежується в "загашнику" і чекає свого часу.

Із життєвих спостережень: більшість особливо ранніх (не за віком) літераторів так чи інакше описують життєві події, черпаючи матеріал із власної біографії. Хоча може бути інакше, адже вигадані герої - це теж не що інше, як частинка свого авторського "я".

Проте, до чого тут проблема природної класифікації? Ах, ця мені інтелігенція в першому коліні (це я про себе), завжди починає здалеку...

З яких компонентів складається цікавий твір? Так ось, вільно володіючи методами ПК, чого простіше: виділити ці компоненти, нанизати як шматочки шашлику на шампури, вибудувати з останніх якусь незвичайну конструкцію - і ось вам готовий шедевр. Не забути підібрати та яскраво намалювати портрети головних та характерних героїв. При цьому важливим є не тільки правильне співвідношення позитивних та негативних рис їх характеру.... Раніше що? - Читачки та

юні читачі любили сильних, мужніх та щасливих героїв. Сьогодні, гадаю, звичаї сильно змінилися і потрібно шукати нові стандарти читацьких інтересів та вимог до літературних героїв. Можливо, це поєднання млявого інтелекту з сильною, але недбалою хваткою підприємця - самоучки, не сильно обтяжує себе роздумами про добряче набридлу всім велику політику, що згадує про неї так, для пристойності і усвідомлення своєї національної гідності на відпочинку десь на Багамах або в коридорах Кабміну під час "проштовхування" власного бізнесу. Важливо, звичайно, додати на відповідні шампури і так звані "негативні" риси героїв, але так, щоб вони не дуже заважали загальносюжетному успіху головних героїв і не дуже відволікали на себе нашу і так втомлену життєвими буднями увагу і, якщо хочете, були б навіть трохи привабливими на тлі стереотипних позитивів.

А, можливо, навпаки, боротьба пристрастей, а отже, пороків, отже, більше чорного (не дай бог сірого). Пробач мені, Господи, я зовсім заплутався.

Якось раніше я зовсім не помічав того очевидного факту, що й погані й гарні книги пишуться майже одними й тими самими словами однієї й тієї ж мовою, але в одного автора виходить шедевр, а в іншого - макулатура. Ну, зрозуміло, що літературна справа - штука дуже складна і навіть вишукана. Але станемо на точку зору професійного лінгвіста. Вже хто як не він вільно володіє словом по всьому лексичному континуумі мови, з усіма відтінками його значень і словосполучень.

Ось ви можете вказати різницю між семою, семемою та семантемою? Швидше за все – ні. А він навіть знає теорію семантичних полів, що утворюються значеннями слів та їх зв'язок з відповідними полями інших слів (слід говорити лексем), внаслідок чого виходить така собі безрозмірна авоська з мільйонами вузликів. Ось тут би і взяти цю саму методологію ПК і витягнути отриману авоську, надавши їй форму на зразок Ейфелевої вежі, де на кожному поверсі можна вийти з ліфта і потрапити до певного шару загального семантичного поля, де фрази, речення та цілі описи суворо відповідають саме цьому рівню - поверху. Захотів піднятися вище, помилуватися, так би мовити, чудовою панорамою з висоти пташиного польоту, будь ласка, достатньо натиснути кнопку ліфта... Вже багато років до нас розумні люди дізналися, а в Біблії при описі процесу створення світу просто і ясно написано про зв'язок створеного Господом миру зі Словом, яке точно визначає навколишній світ і разом з ним нас самих. Проте ніхто досі, тобто. до ХХІ століття, ніхто, крім, мабуть, Аристотеля з його знаменитою енциклопедією сутностей, не спромогся побудувати таку словесну Ейфелеву вежу - мовну картину світу (МКС). А вона вже дуже сьогодні потрібна багатьом фахівцям, не лише лінгвістам, а й кібернетикам для створення системної теорії мови, так і механізму міждисциплінарної взаємодії наук і, нарешті, повної картини світу.

Насправді все набагато серйозніше. Будь-який літературний твір, чи то наукова праця чи художня проза (залишимо осторонь поезію) - це

результат тієї чи іншої інтерпретації базових знань, які нагромадило людство в ранні періоди свого інтелектуального розвитку, тобто. тієї самої картини світу (МКС), яку ми з успіхом схиляємо у різних розділах. У науковому трактаті на першому місці стоїть думка, у художньому творі - слово - це якщо так от грубо, по-селянськи. Професіонали слова володіють безсумнівне мистецтво конструювати з них витончені мережива, тим більше привабливі і тонкі, чим більше образних метафор органічно вплетено в канву описуваних сцен і подій. У поєднанні з точною думкою, що відображає глибинні траєкторії руху нашої мовної свідомості, - це гарантія неминучого успіху. Талановитий письменник - це завжди тією чи іншою мірою психолінгвіст. Психолінгвістика - наука сама по собі порівняно молода, але звідси не випливає, що вона не існувала у певному вигляді (нехай у евристичному варіанті) задовго до того, як набула офіційного статусу і самого терміну. Взагалі пора вже розширити рамкові технології літературних творів і форм їх уявлення. Сучасна комп'ютерна техніка дозволяє гармонізувати засоби представлення інформації, що призначена для людського сприйняття. Електронна книга - це не просто текст, перетворений на традиційні комп'ютерні коди, складені з нескінченного числа нулів та одиниць. Це, насправді, - нова мультимедійна технологія представлення інформації у вигляді анімаційних сценаріїв, де мовна складова є у вигляді живого слова та традиційного тексту, доповнених статичними та динамічними ілюстраціями, захоплюючими та гармонійними. І все це в режимі інтерактивної взаємодії із читачем, який стає повноправним учасником подій.

Подібний підхід та аналогічні засоби подання інформаційного матеріалу не меншою мірою стають затребуваними та корисними й у науково-технічних творах, де засоби віртуальної реальності формально відтворюють точні аналітичні моделі об'єктів, процесів та явищ видимого та невидимого світу, який у тій чи іншій формі є центральним. предметом досліджень вченого.

Професіонали, що працюють у галузі комп'ютерних технологій та так званого штучного інтелекту, намагаються всіма силами просунутися насамперед у напрямках природного людино-машинного інтелекту, knowl-edge engineering та когнітивної семантики. В основі останньої якраз і лежать процеси розуміння, а точніше, дослідження всіх ланок загального когнітивного циклу, починаючи від відчуття та сприйняття через усвідомлення, рефлексію та до безпосередньої реакції. Комп'ютерне відтворення сенсорно-перцептивного механізму при цьому дійсно є дуже складною проблемою, в якій останніми роками йде помітне просування, чого не можна сказати про моделювання мовної свідомості та відтворення механізму розуміння.

Граматичний (морфологічний і синтаксичний) і семантичний аналіз не вичерпують всіх процесів, що відбуваються в людській свідомості, при сприйнятті навіть однієї тільки мовної (текстової або мовної) інформації. Необхідно опанувати основним переходом; від результатів

згаданого аналізу до фіксації та подання сенсу, сприйнятого, причому не тільки щодо змісту уникненого блоку інформації, а в контексті подій, що відбуваються, загальних знань про навколишній світ (на рівні здорового глузду або, професійно висловлюючись, - на мовно-онтологічному рівні) та, нарешті, суб'єктивних факторів.

Найбільш складним при цьому видається опанувати істотою процедури узагальнення. Не всякий природний інтелект виконує її ефективно та якісно, де вже, здавалося б, упоратися з цією задачею тупому комп'ютеру.

Але ще більшою премудрістю, здається, є оволодіння секретами людської здібності використовувати сприйняте у реальних життєвих ситуаціях.

Саме тому центральною задачею МКС (мовна картина світу) є фіксація на ній отриманої в процесі аналізу інформаційного повідомлення (у найпростішому випадку тексту) смислової конструкції, пов'язання її з апріорною інформацією, що міститься в МКС, та побудова релевантного асоціативно-семантичного поля. Все разом дозволяє коректно вирішити завдання фіксації сенсу та узагальнення інформації, що сприймається, і намітити адекватну реакцію комп'ютерної системи.

Таким чином, центральною задачею сучасної інтелектуальної комп'ютерної системи в режимі людино-машинної взаємодії є реалізація тріади "вхідна інформація - значення - реакція". У цьому плані, можна виділити три основні типи, а точніше, складових вхідної інформації на основі її функціонального використання:

- розповідь (мається на увазі насамперед твори мистецтва, тому правильніше називати її розповідально-емоційною);

- комунікативну (у вузькому сенсі) і

- знання-орієнтовану. Їм відповідають три види реакції системи:

- 1) прийняти до відома;

- 2) підготувати рішення та виконати відповідний акт: синтезувати відповідь на запитання, спланувати та реалізувати конкретну дію (якщо вхідною інформацією була команда);

- 3) поповнити базу знань системи порцією нової інформації (знання), тобто розширити як мовну, так і наукову картини світу.

Що ж стосується побудови та використання в основному когнітивному циклі картини світу, то тут були намічені шляхи та певною мірою реалізовані певні пропозиції ще великим Аристотелем, який стверджував, що знання (або наука) може бути двох видів – демонстративним чи інтуїтивним. Демонстративне знання – це насамперед знання причин. Воно складається з тверджень, які можна доводити (виводити) логічними методами з урахуванням певної системи висновків. Кожен доказ виходить із певних передумов. Кінцеве ж слідство (кінцева істина) залежить як від цих передумов, так і правильності виводу. З'ясування останньої – справа формальної логіки. Що ж стосується перших, то стверджується, що існує певна множина безумовно правильних передумов, і головна задача науки - отримати

енциклопедичний перелік "основних" передумов, які, у свою чергу, набуваються шляхом інтуїтивного усвідомлення сутнісної природи речей (Аристотель слідом за Платоном розвинув основи теорії інтелектуальної інтуїції). Це і є знаменита Аристотелева енциклопедія сутностей.

Ви помітили, що люди часто не розуміють один одного і від цього – безліч трагедій? Через елементарне нерозуміння один одного виникають війни, конфлікти, політичні та сімейні драми та трагедії: скандали, розлучення, мордобой та інше. Що ж до вчених, то кожен так далеко закопався у проблеми своєї вузької науки, що не в змозі зрозуміти сусіда з професійного гуртожитку.

Звідси, цивілізація - це умовно-онтологічне поняття, що має на увазі якусь форму буття, змішану на так званому науково-технічному прогресі в окремих напрямках науки-техніки-технології, яка розумними оптимістами, які злегка користуються його результатами, сьогодні сприймається як досконалість, вершиною (цієї самої цивілізації), - інші, більшість, - це звичайні нудні обивателі - повернуті до неї спиною доти, доки вона не почне сильно заважати їхньому буденному життю, треті ж, навпаки, зупинилися на перехресті і, витріщивши очі, кричать благим матом: "Рятуйтеся, кінець світу!" Добре б ці треті - свідки Єгови, що вивчили суть своєї справи, а то й дехто з учених. Ось так просто стоять і кричать, замість того, щоб допомогти побудувати ту саму картину світу - "Ейфелеву вежу", забратися вище на неї і поміркувати про життя-буття, про шляхи господні, та й про свої гріхи. Хоча б у такий спосіб спробувати допомогти людству у вирішенні проблем глобальної екології, виживання.

Недарма ж у Ріо-де-Жанейро на заклик ООН у 1992 році зібралося багато дуже недурних людей і виробило концепцію сталого розвитку планети. Ось куди мене занесло! Щоправда, я зовсім випустив з уваги, що це і є моє головне завдання: на базі методології ЕК знайти одну-дві категорії читачів, для яких небагато висловлених автором парадигми представляють якийсь інтерес. Так би мовити, настав момент укладання трудової угоди чи контракту: дві сторони беруть взаємні зобов'язання, ну знаєте як там за всіма юридичними канонами...

Отже... Спочатку хочу порадитись у частині жанру. По-перше, велика категорія, до якої частково входить і сам автор, - це любителі детективів. Щодо мене, то я помітив за собою одне неприємне, і до того ж яка дорого мені самому обходиться властивість, - якщо я почав читати навіть найслабший і без проблесків інтелекту детектив, я обов'язково його закінчу.

– Навіщо, спитаєте?

– Не знаю.

Детективом у цьому випадку не пахне, тож навіть починати читати чи продовжувати, якщо вже почали, за відсутності часу та терпіння, гадаю, не варто.

Хочу поділитися одним спостереженням, чи погодьтєся?

Зараз хитруни - детективні вигадники, до чого додумалися: вони,

нехтуючи чистотою жанру, додають у свої сюжети пристойну кількість елементарного сексу - чи побутового, професійного чи парочку інтригуючих історичних фактів, трішки літературно-романтичного марафету, тим самим залучаючи до кола своїх шанувальників простих любителів звичайних сексуальних анекдотів та водевілей, сентиментальних історій та романів. Щоправда, у цьому напрямі "грішать" не лише детективні вигадники. Візьміть таку шановану та читану газету як "Факти". Що скажете? Ви маєте рацію, - солідна частина читачів починає, а іноді й закінчує читати її з останньої сторінки.

Хоча це нечесно! Все-таки закони істинно художнього жанру треба охороняти від контрабанди.

Ну, добре, з рештою "чистих" жанрів простіше: літературний роман, романтична історія, історичний роман, звичайна історія, повість, розповідь.... Забув додати туди науково-філософські трактати та футуро-пригодницькі шедеври. Ще бажано структурувати написане за емоційно-побутовим та психологічним факторами: трагедія - драма - комедія і всі можливі їх поєднання.

Я довго думав, до якого з цих жанрів мені простіше прилаштуватися. Проаналізувавши свої професійно-біографічні дані та риси характеру, які з дитинства майже не зазнали істотних змін, я, гадаю, у мене можуть вийти науково-сентиментальні нариси з прологом, - ви його вже прочитали, та епілогом, - якщо надумаю написати. А, якщо чесно, нещодавно виникла думка: відверто і тепло, не соромлячись слів простої людської вдячності, поговорити зі своїми близькими, розповівши їм, який я щасливий тим, що можу з ними спілкуватися, сваритися, миритися, захоплюватися їхніми справами, здійснювати разом з ними наші спільні малі та великі "подвиги", а головне, отримувати справжній "кайф" від здавалося б банального людського контакту з ними, дотику долями та біографіями в реальному просторі та часі. І це, найголовніше, в режимі on line, тобто сьогодні. Христос вчить: "даждь нам днесь", але чи часто ми встигаємо до ладу поспілкуватися, сказати добрі слова навіть тим, яких любимо, поважаємо, обожнюємо і захоплюємося? Запізнілі красиві мемуари про життя чудових людей – це у кращому випадку. Мене ж хвилює і притягує живе слово, я хочу його сказати прямо і без конфіденцій. Нехай почують і зрозуміють його правильно ті, до кого я звертаюся. Всі люди чудові, і про кожного з них можна написати чудовий роман. Потрібно тільки постаратися зробити це щиро та чесно. Я вже попередив, що жодного роману і навіть повісті у мене не вийде, точно знаю. Такий поступально-оповідальний розвиток подій і відносин героїв вимагає терпіння та особливого письменницького таланту. Запізнілі красиві мемуари про життя чудових людей – це у кращому випадку. Мене ж хвилює і притягує живе слово, я хочу його сказати прямо і без конфіденцій. Нехай почують і зрозуміють його правильно ті, до кого я звертаюся. Всі люди чудові, і про кожного з них можна написати чудовий роман. Потрібно тільки постаратися зробити це щиро та чесно. Я вже попередив, що жодного роману і навіть повісті у мене не вийде, точно

знаю. Такий поступально-оповідальний розвиток подій і відносин героїв вимагає терпіння та особливого письменницького таланту. Буду щасливий, якщо вийде по формі щось у вигляді "Карнавалу" Щумана (нахаба!), тобто пов'язаний ідейною канвою парад етюдів - замальовок, пам'ятаєте: Арлекін, Коломбіна, Шопен, Лист. Який прекрасний музичний аромат цього букета і як довго від нього залишається на душі це світле свято. Чесно, в цю секунду не знаю, що ж увійде як етюди в даний букет, але деякі сюжети вже вибудовуються там на абсолютно законних підставах, тому, що вони близькі мені, тобто. моїй душі та серцю.

Мене завжди займав творчий процес, так би мовити зсередини, невловимі особливості того самого, знаменитого інсайту, з іншого боку, і не меншою мірою – деякі властиві йому закони і формалізми, незалежно від предмета творчості і творця. Якщо Господь нам дарував якісь здібності, треба постаратися скористатися ними цілком.

Думаю, всі, більшою мірою ті, хто щодня заробляє свій хліб насущний, використовуючи як головний інструмент власний чи чужий інтелект, зацікавлені в підвищенні, так би мовити, ефективності інтелекту - асьної діяльності. Щойно, прямо 15 хвилин тому, мені майже випадково потрапила до рук книга Хосе Сільва та Берта Голдмана "Управління інтелектом за методом Сільва", Мінськ, 1999 р. Не встиг прочитати повністю, - проштудірую неодмінно. Але заглянув у зміст: колосально! Все, що мене цікавить у цю хвилину: від першого рівня медитації, п'яти правил щастя та програмування цілей, до поняття стосунків, вирішення сімейних конфліктів та спілкування з песимістами. Зрештою, під завісу – спілкування, досягнення цілей та міні-курс з досягнення успіху у бізнесі. Ви знайдете людину, яку це не цікавить? Залишається загадкою: звідки береться така велика кількість жебраків співвітчизників і розумних песимістів, готових до всього на світі заради нещасної копійки. Ой, не люблять у нас читати?!

По-моєму, незалежно від об'єму успіху і щастя, що випав на їхню долю, всі люди на землі діляться на три основні категорії: перша - ніколи не замислюється на тему: "А навіщо я прийшов у цей світ?" Іншими словами: "Яка ж мета мого особисто життя?"

Друга категорія відповідає це питання приблизно так: "Навіщо, навіщо?... Щоб жити", чи інакше: "Щоб краще прожити відведений мені життєвий термін".

Нарешті, третя - це християни або просто віруючі, для яких сенс життя полягає у служінні Господу з усіма правилами та настановами, що впливають із цієї позиції. Для атеїста останнє – порожній звук. Він у кращому разі визнає цінність, а може й велич християнської моралі. З ним взагалі неможливо спокійно говорити про Бога. Саме для них я спробував виконати такий собі квазіматеріальний опис структури поняття "Господь". Мої міркування привели мене до його представлення наступною адитивною схемою, що складається з п'яти іпостасей.

Перша іпостась – це безумовно, і насамперед для нас, християн –

Христос. Хтось не вірить у його воскресіння, але постать Христа у всій його величі приймають усі нормальні люди. Л.М. Толстой у своїй "Сповіді" акцентував увагу не так на метаморфозах життєвого шляху Христа, як на сутності його вчення, формула якого в найпримітивнішому вигляді представляє тріаду "Віра - Надія - Любов". Не розкриваючи її глибинні зв'язки, нагадаю лише відомий вислів Е. Канта: "Віра - це Надія на власні моральні сили". Враховуючи замкнуту єдність формули, дуже доречним є таке додавання: "основою яких є Любов". І як тепер не зіставити цю тріаду з формулою знаменитої філософської системи того ж Канта: "Істина – Добро – Краса".

В основі істинно християнського вчення лежить поняття триєдності: Бог - батько, Бог - син, Бог - Святий Дух, з якого слід було б і почати, хоча Л. Толстой у своїй "Сповіді" доводить, що в Біблії ніде про Трійцю в явному вигляді не говориться. Для більшості ж віруючих – це аксіома (*in adjecto*).

Друга іпостась. Господь – це Творець. Тема складна. Міркування на цю тему нагадують нам про велич гармонії, інтелектуальної та біотехнологічної складності всієї природно-генетичної конструкції, як у статичному, так і в динамічному аспектах понять Початку та Розвитку.

Третя іпостась. Господь – це Слово. Не треба далеко ходити, в Євангелії від Іоанна про це сказано точно: "На початку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог... Воно було на початку у Бога. Все через Нього почало бути. І без Нього ніщо не почало бути, що почало бути. У Ньому було життя, і життя було світлом людей." Як образно помітив цю сутність слова Н. Гумільов ("Слово"):

Але ми забули, що осіянно
Тільки Слово серед земних тривога,
І в Євангелії від Іоанна
Сказано, що слово, це - Бог

У світлі сучасних наукових теорій вимальовується ще одна чудова функція слова – це генетичний код – основа всього живого. Це кодове слово є планом розвитку і одночасно вихідний матеріал життя будь-якої живої істоти.

Четверта іпостась. Господь – це Я. Інакше, – храм у власній душі – основа твого світовідчуття, а точніше свого Я, з усіма принципами моралі, життєвого досвіду та характеру.

П'ята іпостась. Господь – це Ми. Це, якщо хочете, те саме біоенергетичне поле (БЕП) - результат постійної взаємодії поодиноких БЕП, що нині живуть на цій землі і, можливо, вже пішли в інший світ. Теорія слабких магнітних полів – плід творчого ентузіазму низки Нобелівських лауреатів (Фейнман, Лі, ...боюся перебрехати прізвища) допускає це, та й без будь-якої теорії відчуваемо на своїй шкурі кожну годину, кожну мить те, що великий Юнг назвав колективним підсвідомим впливом нас суспільства, натовпи. Так би мовити, незрима

присутність людства.

Інтегроване сприйняття всіх п'яти іпостасей створює досить зрозумілий матеріалістичний каркас для усвідомлення того, що взагалі можна, повинно і краще досягнути через віру, яка є своєрідним різновидом знань. Принаймні сьогодні, коли ми так мало знаємо про світ, у якому живемо, порівняно з тим величезним, чого ми про нього не знаємо, будь-які міркування на тему: "А чи є на світі Бог?" здаються банальними та не цікавими. Як альтернатива їм і виникла ця, нехай скромна, але чесна спроба відповісти на інше, більш закономірне питання: "А який Він?". Чи вдала спроба? - не знаю: "Sunt superis sua jura", що означає: "На небесах – свої закони". Саме про ці закони великий Ейнштейн заявив: "Я хочу зрозуміти, як Бог створив світ. Я хочу дізнатися про його думки. Решта - деталі".

"ПІДЛИПКИ"

*"Пока свободою горим,
Пока сердца для чести живы
Мой друг, отчизне
посвятим Души прекрасные
порывы."*

О. Пушкин ("До Чаадаєва")

Це було давно, "коли ми були молодими". Хто ми? Я, мої друзі, колеги та близькі, мій інститут (наш інститут?), ні, все-таки мій - я йому жодного разу не зрадив, мабуть, і не зраджу.

Початок 1960-х. Вже стоїть на "пару" перша УМШП – управляюча машина широкого призначення, або "Дніпро" - дітище мого вчителя і колеги Бориса Малиновського (нещодавно був на його 80-річному ювілеї, сто років йому бути здоровим!), тоді завідувача найбільшого відділу в інституті - відділом управляючих машин, що існує під тією самою назвою і досі. Одна з груп цього ж відділу, щойно зайнята разом з іншими закінченням робіт та здаванням Державній комісії перших зразків УМШП "Дніпро", через зовсім невеликий час, відправила до Королівської фірми - п/с 989, у Підмосков'ї, до маленького містечка, що по Ярославській залізниці за 40-50-хвилин від Ярославського вокзалу електричкою, з літньою запашною назвою Підлипки.

А починалося все, принаймні, для мене і моїх однокашників - випускників КПІ, ще раніше, коли мало не половина випуску двох перших з обчислювальної техніки груп - виявилася всякими долями, більшість за розподілом, тоді ще не ордена Леніна імені академіка В.М. Глушкова в Інституті кібернетики Академії наук України, а в Обчислювальному центрі АН УРСР, який очолює молодий, блискучий директор В.М. Глушков, зовсім ще й не академік, не Героєм Соцпраці та не лауреат Ленінської та інших премій. Слава Богу, про нього написано вже багато книг, що дають уявлення про цю геніальну фігуру, можливо,

менше, ніж хотілося б у плані природи генія та чарівності його людської особистості.

Мені не дадуть збрехати, група наша була дуже сильною. Сьогодні, через сорок із лишком років, я можу це із задоволенням підтвердити.

Тоді ж у 1960-ті окрім невідомого ентузіазму та близького до нуля життєвого та професійного досвіду у нас було хіба що незнищенне бажання працювати та здійснювати подвиги, до чого нас і закликала наша Батьківщина в особі інтелектуально-енергетичного потенціалу Компартії. Подивився при цих словах у дзеркало і вловив на обличчі ледь помітну іронію. В інших вона, думаю, ширша і позубастіша. Впевнений також, що є такі, у яких вона (іронія) відсутня взагалі. Всіх, і тих, і інших, задалегідь попередимо, я поважаю, а багатьох продовжую любити своєю тихою любов'ю, яка не докучає нікому; повірите, що довше, то сильніше. Парочку етюдів, присвячених нашим "подвигам" і... деяким однокашникам, що підтверджують ці слова, я постараюся накидати.

Отже, група, очолювана Володимиром Єгипком, провідним (або старшим) інженером відділу (тоді ці посади для мене були зрівнянні за сьогоднішніми мірками зі званнями академіка чи Президента країни) готувалася до відправки на об'єкт, на мою думку, для якихось аеродинамічних експериментів, пов'язаних із розробкою корпусів ракет. Можу помилитися у складі групи та функцій кожного: але за "арифметику" відповідав Валерій Олександров (уже немає його сьогодні серед нас). Крім блоків управління та пам'яті до складу комплексу входив ще блок пристрою зв'язку з об'єктом ("ПЗО" ("УСО" – рос.мовою), на мою думку, першість аббревіатури належить Володимирі).

Десь в "ПЗО" розміщувався блок, за який я ніс персональну відповідальність, а до нього добавка у вигляді пристрою для викреслення графіків за командами від "Дніпра" - моє дітище. Система управління кроковими двигунами, в ньому була покупним компонентом (не пам'ятаю якого заводу). Напівпровідникова техніка була в 1960-ті не настільки досконалою, і деякі вузли виходили з ладу досить часто. Робота в Підліпках тривала, мені пригадується, не один рік, і клопоту з цією горетехнікою було достатньо. Якось несправний вузол необхідно було відремонтувати, а я саме відбував цього вечора додому, до Києва до коханої дружини (щасливі молодята) і для прискорення справ вирішив взяти його з собою, благо це була парочка невеликого розміру друкованих плат, кожна легко розміщувалася в кишені мого нового сірого модно пошитого пальта, в якому добре були підкреслені груди та плечі. Ось ці модні деталі і стали причиною цілої історії, про яку ще довго згадували і наша команда і заводчани... Оскільки несправних плат було дві, одну я поклав до себе в кишеню, іншу взяв Володя. Ідемо через прохідну. Він спокійно так проходить, а мене вахтерка - цап:

- А що це в кишені?

- Та нічого, це так, осередок (тоді друковані плати в пристроях "Дніпра" називалися осередками).

- Що ще за осередок? Ану, покажи.

Така собі пильна тітка в кабінці за обов'язком служби бере гвинтівку навперейми і конвоює мене до начальника охорони. Я довго не міг йому пояснити, що це не прийомничок (там справді стирчали транзистори, якщо правильно пам'ятаю П25). Загалом акт, протокол, але додому відпустили. Скоріше б додому. Молодість горить вогнем прощань, очікувань і, звісно, далеких доріг. Я не дуже давно одружився і коли ж їхав у відрядження, завжди з дружиною щось траплялося; мабуть, такий собі синдром спрацьовував. Загалом, моє життя поза домом схоже на сидіння на вершині вулкана в очікуванні: ось-ось зараз тряхне. З цієї пори в мене в якості спогадів залишилося кілька віршів, ось один:

Я сиджу біля темного вікна
У необжитому похмурому готелі.
За вікном – холодна весна,
Чиїсь тіні, долі і... хуртовини,

Вдалині вогник, що манить:
Там квартира чиясь, ходить хтось,
Вийшов за газетою на поріг,
Випив чашку терпкого компоту,

Ось дружину обійняв, поцілував,
Волосся її люблячи, погладив...
Вогник мені цей зашепотів
Те, про що сумувати я день і ніч заладив.

В цьому смутку весь мій сум,
Радість зустрічей і гіркота розставання,
Все, що дорого і все, чого так шкода,
У ній є ти - основа світобудови...

А поки що зі мною лише сум один.
За тижнем котяться тижні...
Я сиджу біля темного вікна
У необжитому похмурому готелі.

Може, в якомусь із приїздів нам із готелем і не щастило, але, як правило, магічна телеграма в Управління справами АН СРСР: "Москва. Наука. Беляєву" казковим чином гарантувала нам незмінний і рідний готель "Якір", що на вулиці Горького, якщо не забув, десь між Великою Грузинською та площею Маяковського. У однойменному ресторані на першому поверсі ми часто проводили час і скромні гроші на відрядження, проїдаючи їх не без приємних і урочистих випадків.

Старий будинок "Якоря" москвичі - старожили знають давно. Інтер'єр з килимом, рубенівського стилю полотнами, скрипучими половицями, кришталевими люстрами в номерах і якимось ледь

вловимим духом вульгарного минулого не залишали жодних сумнівів у тому, що ми мешкаємо в колишньому публічному будинку. Багато анекдотів із цього приводу говорено. Одна з колишніх традицій цього будинку – нічні бдіння, залишалася непорушною, щоправда, в іншому жанрі ампула і подій.

Найкращі з наших преферансистів Ігор К. (про нього розповім пізніше) та Вадим С. частенько не давали нам спати своїми затяжними преферансними сесіями. Коли наш терпець обривався, ми їх видворяли, і вони десь знаходили собі інший притулок та компанію. В основному, їм траплялися майори і капітани, які були у відрядженні, рідко полковники. Вчити грати їх на одну руку було зайвим, так що вранці іноді вони нам оголошували, що сьогодні, замість традиційних пиріжків з томатним соком, ми маємо пристойну вечерю на наших, майже закріплених за нами, місцях у затишному залі ресторану "Якір", благо, солянку там подавали шикарну, а апетит у нас був чудово-показовий.

До речі, вся описана картина одразу набуває правдоподібності, якщо скажу, що найчастіше ми зупинялися на 3-му поверсі в номері 86, де дуже щільними рядами містилося шість ліжок і посередині якимось дивом пристойних розмірів стіл, один з основних інструментів наших преферансистів. Над цим столом висіла одна з тих найшикарніших кришталевих люстр, з якою пов'язана невелика історія, що підтверджує молодість і веселі звичаї мешканців номера 86. Одного вечора йшов розбір чергової нічної партії. Група уважно включилася в процес аналізу та коментарів, ну, знаєте, "про канделябри" та "пікових покійників". Без діла був лише я чи просто не зміг протиснутися до центру подій. Загалом, висока сутулувата постать Ігоря виявилася підходящою, і я без попередження раптом надумав завершити груповий портрет біля столу фігурою зверху, застрибнувши йому на плечі і зробивши стійку на руках...

Розрахунок був, м'яко кажучи, неточним і своїм черевиком я зірвав з петлі цю злочасну кришталеву махину, яка за мить опинилась на столі і на підлозі у вигляді безлічі окремих конструктивних елементів, а вся підлога була буквально усіяна кришталіками, що нагадували крижинки після шаленої грози з градом. Як вся чесна компанія зуміла зреагувати і ухилитися від цієї кришталевої гігантської люстри, що стрімко опускається, не беруся пояснити. Все сталося так несподівано і блискавично, що після природної паузи, що йшла за гуркотом, вираз обличчя у всіх був як під час дитячої гри "замри". Після чого пішли істеричний сміх і море коментарів, багато хто з яких чомусь асоціювався з картиною Шишкіна про "Трьох ведмедів", яка безтурботно висіла на стіні. Довга зимова ніч була присвячена доданню несучій конструкції форми кола, а потім проріджування кришталевих гірлянд і складання нових з одиночних залишків, що утворилися. Робота закінчилася під ранок. Рано-вранці мені потрібно було купити в електромагазині чотири плафони, і на цьому інцидент був вичерпаний. Пару чергових візитів прибиральниць та персоналу підтвердили високу якість нашої

колективної праці – ніхто нічого не помітив. Найдивовижніше, що через багато років я заглянув у "наш" номер і здивувався: та ж люстра з моїми плафонами в незайманому вигляді прикрашала той же номер.

Ліричні відступи, подібні до описаного, зі щасливими, іноді з сумнівними фіналами, злегка урізноманітнили наші трудові будні: ранній підйом, дорогою пиріжки з кавою або бульйоном, десь біля Білоруського вокзалу, метро, пересадка, завантаження в електричку на Ярославському і сорок хвилин. безтурботної дрімоти по дорозі до місця призначення, під стукіт коліс та гучний голос: "Перловська, Лосиноострівська...". Після того випадку з "осередком" мене в бюро перепусток у черговий візит відрядження зустріли люб'язно, але... не пропустили. Був клопіт, надання вчинку героїчного підтексту - переживав за справу! (а на який фіг, дійсно, мені було поспішати забирати цей злочасний "осередок", поспішаючи до вечірнього поїзда?).

Найсмішніше, що історія на цьому не закінчилася. Пустити мене пустили, але осередки на місці не виявилось, вона перебувала в сейфі начальника I відділу, який відрезесував розв'язку на свій манер.

Завідувач відділу, в якому ми робили щоденні подвиги, боявся йти до цього самого начальника, щоб не виклопотати зайвого покарання. А нам треба було продовжувати роботу. І тут у справу вступив нічим не помітний колега з того самого відділу, до речі, я був керівником його дипломного проекту, Слава Г. Він взяв на себе роль мого захисника і ми разом пішли до начальника, який осередок все-таки віддав, пригрозивши, якщо щось таке станеться, наступного разу, "зіпсувати мою біографію".

Слава Г. давно приїхав до Москви, розлучився, одружився і знову розлучився, залишаючись, як і раніше, моїм найкращим московським другом, з яким ми, на жаль, так рідко останніми роками зустрічаємося. Коли ж зустрічаємося, ніколи не обминемо знайомих прізвищ, як з того, так і з іншого боку. Остання наша загальна втрата – Валера А. Про нього окремих маленький сюжет.

З банальної випадковості з Валерієм ми познайомилися на якихось земляних роботах з укладання телефонного кабелю на території, що прилягає до КПІ. З нами опинилася з подібним завданням симпатична дівчинка Аня, яка згодом стала його дружиною, але ненадовго. Ми втрьох тихо так раділи, що вже є повноправними студентами КПІ: інші ще складали іспити, а ми, золоті медалісти, удостоїлися честі пройти звичайну співбесіду і ось тепер доводиться упиратися зі злочасним кабелем.

За нашою спеціальністю у КПІ було утворено дві групи: "СМ1" та "СМ2". Аббревіатура "СМ" - означала лічильні машини (СМ – счетные машины – рос. мовою), назва більш асоціювалась у нас з арифмометрами класу "Фелікс", (молоді можуть хіба що провідмінювати його разом із прізвищем Держинського), ніж із сучасним комп'ютером або ЕОМ.

В Інституті кібернетики ми також опинилися в одному відділі, в одній групі та тій самій команді, яка встановлювала обчислювальний комплекс на базі ЕОМ "Дніпро" у Підліпках. Я лише одного разу тоді

бував у його маленькій однокімнатній квартирі, де він жив з "матінкою". Хорошого дерева та звуку піаніно мене підкорило; я вже на той час зрідка зустрічався зі своєю майбутньою дружиною - піаністкою, яка заклала тоді перші цеглинки в фундамент моєї музичної культури.

Він один із перших увійшов в епоху 1-го кібернетичного ренесансу. Не пам'ятаю, чи той ансамбль виступав на сцені (рояль - саксофон, контрабас), але на парі репетицій мені довелося бути присутнім. 2-й ренесанс пов'язаний із знаменитою кібертонією. Це справді була ціла епоха, коли наукова громадськість інституту, молода і задерикувата (та й деякі "дідки"), пам'ятається, хвацько поринули в капустино-водевільний концертно-музичний вир. Нас знімали, про нас говорили як у місті, так і за його межами. У центрі подій були два Юри – старожили можуть згадати. У нас була і міс Кібертонія, місцева красуня, обрана спільним голосуванням.

У Валерки був поступливий, але твердий характер і тільки йому властиве звернення: "У, порідний...". Це вимовлялося, як правило, у гарному настрої. Декілька штрихів щодо його духу... Ті, хто пам'ятають – підтвердять. Загалом, працювали ми часто до пізньої ночі, точніше, до останньої електрички і частенько поверталися в готель до півночі. Було подією на межі великої удачі чи щастя, коли знайома тітка на пероні ще продавала чотирикопійкові пиріжки з м'ясом. Іноді вони облагороджувалися десертом у вигляді фруктового морозива в типових картонних стаканчиках із змістом рожевого кольору - журавлинно-морсового, - це вже в іншій тітці і по 6 копійок. Все це могло бути чи не бути на пероні. А перед виходом із фірми після втомлених пильнувань з'являлося, не приховую, чесне бажання злегка "тягнути для розслабухи". Це був натуральний спирт для протирання контактів. І кожен у міру можливостей та бажання причащався. Валеркіна формула норми була точна і бездоганна: до прохідної йти приблизно метрів 800. Прийняти на груди можна (потрібно) рівно стільки, щоб дійти до цієї заповітної прохідної так, щоб тебе не розвезло. Як ви розумієте, формула потребувала безліч коригувальних коефіцієнтів (погода, самопочуття та інше) і, звичайно, експериментальних уточнень. А в науці, як відомо, і негативний результат також важливий. Загалом, бували "варіанти", як свідчить нова обмінно-квартирна лексична конструкція, що встановилася сьогодні. Зате довгоочікувана закуска у вигляді перонних пиріжків була справжньою нагородою за сміливість та твердість духу. Господи, невже все це колись робилося нами із задоволенням і так запросто? Так, але треба уточнити поняття "Ми". Рахунок тих, хто йде від нас, давно відкрито. Валера А. потрапив не першим у цей чорний рахунок.

Першим виявився Ігор К. Комунікабельний, високий, цікавої зовнішності, за загальноприйнятим жіночим визначенням "красень-чоловік". Він дійсно мав успіх у жінок, був завжди в центрі уваги і в чоловічому середовищі служив невичерпним джерелом анекдотів і всіляких приколів. Так, одного разу студентка-практикантка, якій він сподобався чи в екстазі творчого ентузіазму, вимагала роботи. Старшого

не було на місці і Ігор взяв на себе його функції. Щоб вона довше від нього відстала, він доручив практикантці мотати на тороїдальні феритові сердечники дротяні обмотки для трансформатора. Це ручна праця і досить нелегка. Однак дівчина показувала просто чудеса героїзму і швидкості. Незабаром на столі у керівника опинилася гора намотаних трансформаторів. Вона вимагала ще роботи, а сердечники вже зникли. Ігор зрозумів, і вихід із ситуації було знайдено: поки вона в сусідній кімнаті мотала нову партію трансформаторів, він зрізав ножем обмотку з готових, щойно принесених... Сміялися дружно всі разом, щоправда, практикантка перед цим трохи надулася. Незважаючи на простоту і веселу вдачу спілкування він залишився в пам'яті із загадковим прямо-таки містичним шлейфом. Незадовго до знайомства (він прийшов в Інститут трохи раніше за мене) Ігор одружився. Його дружиною виявилася актриса, яка набула своєї трагічної популярності після зйомок фільму "Іванна". Це вона живцем згоріла під час зйомок, коли стрибала через рів із вогнем і на неї обрушилися декорації. На цвинтарі зовсім молодий хлопець Ігор залишив в огорожі місце для себе. На жаль, воно йому незабаром "стало в нагоді". Повертаючись увечері на мотоциклі з якоїсь поїздки (Одеси чи Кончі-Заспи, не пам'ятаю), він розбився. Досвід іноді буває жорстоким: через півроку розбився на мотоциклі ще один наш товариш, Жора - красень-хлопець, атлетичного складу і велика розумниця.

У третього власника мотоцикла Володі Ф. (живий-здоровий) нерви не витримали - він відразу розпрощався зі своєю "Явою"!

Для нас Ігор був неоціненною фігурою. Справа в тому, що у нього в Москві жив брат, який працював у радянському посольстві в Німеччині і його квартира була частенько у нашому розпорядженні. Із цим фактом у Ігоря було пов'язано безліч романтичних пригод, а головні наші інтереси зосереджувалися навколо перших чемпіонатів з хокею, які ми спостерігали, дружно вмостившись перед екраном телевізора в цій квартирі. Наше національне почуття гордості завжди було винагороджене багатьма роками чемпіонства радянської хокейної збірної. За всієї безладності свого життя Ігор мав якесь дивовижне почуття вдячності і людяності. Часто він затримувався в "Якорі" і йому не було де спати. Кілька разів я його виручав, і ми спали "валетиком" на вузькому з авоськовим матрацом ліжку, примудряючись уві сні синхронно перевертатися з боку на бік - трюк, майже акробатичний.

Пам'ятаю, у мене вдома сталося нещастя: впала дружина і опинилася в лікарні, мала бути термінова операція. Я був у повному ауті і не знав що робити: їхати – не їхати?..

Ігор взяв ситуацію під свій контроль, з'ясував стан справ: їхати негайно якраз було марно - телеграма прийшла із запізненням, і на той час операція вже успішно пройшла, а от чого справді потребувала пацієнтка - це хороше харчування і вітаміни. Усі готівкові гроші команди були мобілізовані. Виконані закупівлі свідчили про системний підхід до проблеми, і нарешті я заспокоєний і повністю затоварений їхав у

московському купе на батьківщину. "Павагін", - так у нього виходило з моїм прізвисьмом, він трохи з польським акцентом вимовляв букву "л".

Недільні дні у відрядженні особливо складні, коли гроші витікають, і ти на мілини. За тими порядками максимальний термін відрядження (на відповідальних об'єктах) був близько місяця і дозволялося продовжувати його за заявою на ім'я Беляєва з управління справами АН СРСР ще на 10 днів. Найсмішніше, що система (та система!) функціонувала як годинник, і гроші на відрядження на додатковий термін виплачували як годинник. Походи на Центральний телеграф були подвійно приємні: звістка у віконці "До запитання" та можливе отримання грошей. З цього приводу з давніх-давен ходив анекдот про зневіреного у відрядженні, який довбав телеграмами свою бухгалтерію з проханням вислати гроші. Остання була такого змісту: "Вашу матір виселяють із готелю".

Оцініть силу телеграфного стилю.

Побродивши московськими вулицями, поверталися в "Якір"... Це вже потім з'явилися два висотні корпуси біля площі, що на метро "Жовтнева". То був уже інший час.

Ми живемо тисячу років, часом здається, що минула миттєвість. З юних, безтурботних і перспективних ми перетворюємося на запрограмованих змучених життям старперів, які в день народження бажають не успіхів, а здоров'я. Як вловити миттєвість, яка змінює нас, виділити її як у диференціальному обчисленні і обчислити, яку кількість енергії ми повинні вкласти в цю мить, щоб перешкодити процесу деградації. Загадка займає і тих, хто марно чіпляється за життя, і мудрих геронтологів, і мирних обивателів, і тих які безглуздо розмірковують на цю тему. Намагайтеся зберегти, як священну константу, вогонь своєї душі та серця – ось вам і рецепт вічної молодості.

"СВІТЛАНА"

*Дивився я, стоячи над Невою,
Як Ісаака-велетня
У темряві морозного туману
Світився золотий купол*

Ф. Тютчев

Не книга, а підручник з географії (а може психології). Ви ще в цьому переконаєтеся... А зараз я відкрию вам найбільший секрет у моєму житті. До війни мої батьки жили в Ленінграді, на Голодаї, тепер цей район, здається, називається Громадянка. Чесно зізнаюся, пізніше я там жодного разу не був, а в 39-му була війна з "білофінами", в якій брав участь мій батько, і, як я розумію, щоб не опинитися наодинці у найвідповідальніший момент, моя мати поїхала народжувати мене до себе на батьківщину, на Кіровоградщину. З того часу в графі "місце

народження" у паспорті в мене значиться: Кіровоградська область, село Ново-Архангельськ та ніякого району. Мати стверджувала, що назва району була така сама - Ново-Архангельський. Але ж це слова. На батьківщині я тільки й того, що народився, після чого сумлінно перемістився до міста на Неві (вірніше був переміщений).

Все, повідане на початку цього розділу, доречніше було б розмістити в наступному. Це начебто так за логікою речей. Але, з іншого боку, чи має автор повне право на свій твір? Так ось, пояснюю для незрозумілих: по-перше, він має вищезгадане право; по-друге, - це звичайний вступ до подальшого викладу.

Не думаю, що за короткий передвоєнний час я встиг закохатися в місто на Неві, це сталося набагато пізніше. Але любов залишилася в моєму серці на все життя, і я вважаю якоюсь життєвою несправедливістю, що не можу називати себе лєнінградцем на законних підставах. Але я лєнінградець у душі і вона, як стрілка компаса, завжди звернена до Північної Пальміри з магнетичною силою, захопленням та любов'ю. Ось чому я шалено щасливий, що доля знайшла можливість пов'язати мене професійними інтересами з моїм Лєнінградом. З ним мене багато ріднить, йому я багато чим зобов'язаний.

1970-ті, НВО "Світлана", точніше Лєнінградське конструкторсько-технологічне бюро названого об'єднання (ЛКТБ). Перші кроки у галузі вітчизняної мікропроцесорної техніки. Я вже досить досвідчений вчений, кандидат наук. Разом зі мною опинився талановитий хлопець Володя Іванов, який, будучи ще студентом-практикантом, показав себе у справі. У нас навіть опубліковано в якомусь збірнику кілька цікавих робіт з структурного синтезу автоматів. Ось наш головний особовий склад, а точніше група чи лабораторія із відділу управляючих машин Бориса Малиновського. Фактично ми, - Володя і я, - висадилися подібно до космонавтів на поверхні іншої планети, яка називалася ЛКТБ "Світлана". Для тих, хто не знає, повідомляю, що назва прекрасного об'єднання походить не від імені дружини чи родички першого директора, а прозаїчним чином: скорочена назва від словосполучення: "Світлові лампи розжарювання" - свого часу основний продукт об'єднання. Витоки ж об'єднання лежать наприкінці ХІХ століття в тютюновій мануфактурі. На 100-й ювілей "Світлани" в 1989, куди я був запрошений як почесний гість, можна було багато дізнатися про історію цього унікального об'єднання, що розташоване на проспекті його ж імені. Наприклад, те, що підприємець Яків Айзваз десь на початку століття придбав патент Олександра Лодигіна на виробництво винайдених останнім ламп розжарювання з металевою ниткою, які вперше були продемонстровані світові на Всесвітній виставці в Парижі в 1900 році.

Американці спрацювали свій перший 4-х розрядний мікропроцесор Intel-4004, десь у 1974 р. Перші наші мікропроцесори у дослідних зразках працювали вже у 1975 р. Але із запізнілою гордістю, незважаючи на американський пріоритет, зауважу, що це були відразу ж 8-розрядні мікропроцесори, та ще й з можливістю змінюватися на багатопроцесорні

комплекси (системи), що значно випередило представників напрямку традиційних систем з масовим паралелізмом. Але це так, щоб трохи похизуватися, хоча наші авторські свідоцтва на винаходи того часу, а також відгуки американських професіоналів в одному із секретних джерел того часу високо оцінили "російський виклик".

Я просто був шокований простотою та доброзичливістю лєнінградців, починаючи з директора Віктора Ц., начальника відділення Марка Г., завідувача відділу Володимира К., мого улюбленця та приятеля на довгі роки Анатолія Д., та ще багатьох і багатьох колег та майбутніх друзів. Там же, ні, на "Червоній Зорі" звела мене доля з ЛЕТІшним професором Геннадієм Н. та його чарівним сімейством.

На відміну від сучасних розробок чіпів, головним завданням тоді, у 1970-ті, було постаратися так структурувати загальну схему, щоб вона природно "накладалася" на розрядну сітку, мала максимум функцій, а головне витримувала обмеження за ступенем інтеграції на кристалі. Серед багатьох задач синтезу пристрою управління (управляючого автомата), виділялася по інтелектуальній трудомісткості задача кодування слова мікрокоманди, яка визначає безліч функцій (мікрооперацій), що виконуються одночасно в і-й момент часу в операційному пристрої, а в кінцевому рахунку - обчислювальну потужність процесора. Перша мікро-ЕОМ, побудована на цьому сімействі чіпів, була "Електроніка С5-01". Далі були інші моделі та їх різновиди.

Конструювання чіпа, як відомо, включає ряд ітеративних процесів, починаючи з етапу логічного синтезу і закінчуючи топологічним проектуванням. Топологічна схема, якщо дивитися на неї під мікроскопом, представляє щось на зразок хитромудрої картини Пікассо, де на відміну від останньої не можна поміняти жодного штриха, не торкнувшись механізму її електронного еквівалента. Мене завжди захоплювало вміння висококласного інженера зіставляти складну електричну схему з ще складнішою за сприйняттям топологічною схемою. Толя Д. був у цій справі не просто асом, він був генієм. При цьому він міг тобі з найбільшою точністю підрахувати швидкодію розробленої схеми і до того ж вичавити з неї максимум можливого. До честі лєнінградців, у них на ЕОМ ВЕЛМ-6 (Велика Електронна Лічильна Машина) (БЭСМ-6 – рос. мовою) (гордість тодішнього вітчизняного комп'ютеробудування) були розроблені та буквально "вилізані" прекрасні моделюючі програми, без яких підняти такої складності розробку, а потім ув'язати та узгодити її з іншими компонентами комплексу було б не під силу найгеніальнішому конструктору. А тепер про центральну фігуру всієї лєнінградської епохи. Перед цим для точності історії зауважу, що першим моїм колегою за першою моделлю "Електроніки С5" з боку нашого інституту був, як я вже зауважив, Володя І.. Свого часу я, якщо можна так сказати, буквально відвоював його для науки і сьогодні бачу, що не даремно. Лідер від природи він багато в чому виріс і перетворився на прекрасного керівника однієї з

науково-виробничих організацій Києва.

А справа була так... На одній із молодіжних (комсомольських) конференцій із заключним словом виступив сам Президент Академії наук України. У контексті його виступу теза "Молодь - у науку" прозвучала особливо рельєфно, що й надало мені мужності, якщо не сказати нахабства, буквально спіймати його за рукав відразу ж, коли він спускався з трибуни. Я випалив суть моєї проблеми:

- Здібний, талановитий, вже працюємо...

Незважаючи на сумбур та емоції, мене зрозуміли, і мені призначили зустріч прямо у Президії АНУ. Без п'яти хвилин 9:00 я був у приймальні. Можу перехреститися, не заради підлабузництва, стверджую зі 100% достовірністю, починаючи з цього прохання, по всім наступним протягом 40 з лишком років, він жодного разу мені не відмовив. Вперше було до смішного просто. Знімається трубка, дзвінок начальнику управління з кадрів:

- То що, ти був у Москві? І я... Погана (не точні слова) погода. На тому кінці дроту цей факт, мабуть, знаходить підтвердження.

- Зараз зайде до тебе молода людина. Він тобі все пояснить. Зроби, будь ласка.

Молода людина - це я, пояснив управляючому, що Володю І. направили після закінчення ХІРЕ (Харківський інститут радіоелектроніки) на завод ОКМ "Електронмаш" (ВУМ – рос. мовою), а я думаю, що його місце в Інституті кібернетики, тому що... Далі був лист-клопотання до Міністерства освіти, відкріплення та інше.

Працювати з ним було цікаво, рішення на межі евристики та "інтуїтивних формалізмів", певний критерій глобальних гармоній, постійний пошук нових варіантів рішень. Сьогоднішні надгеніальні рішення – завтра вже дрібні вироби. І все-таки, незалежно від обставин - швидкі та стійкі рішення - стиль роботи, нав'язаний, мабуть, самими обставинами. Наші відрядження були короткочасними – не більше двох тижнів. Підготовчий етап - вдома, в Києві, - це постійна і безперервна робота мозку, націлена на пошук більш архітектурно-структурних, ніж інженерно-технічних рішень. Останні можна було уточнити та перевірити на місці, у діалозі із схемотехніками, топологами, математиками, програмістами. Адже основна група розробників перебувала у Ленінграді. В результаті виник дуже своєрідний, але працездатний тандем. Іноді приїжджаючи в черговий раз у відрядження, ми стикалися з ситуацією, коли місцеві колеги, дуже тямущі і досвідчені, хоча часом просто амбітні, пропонували свої варіанти. Починалася дискусія, яка іноді доходила до з'ясування відносин, але найчастіше корисна "в інтересах справи", говорячи мовою газетних звітів. Особливо відрізнявся Ілля Є. – головна математична постать ленінградських розробників. Все ж таки в галузі архітектурно-структурної організації мікропроцесорів і систем мікропрограмного управління глушковська школа була на незаперечно більшій висоті. Місцеве начальство (Марк Г. та Володимир К.) уважно вислуховували наші розбірки, в образі нас не

давали і частіше віддавали перевагу нашим пропозиціям. Хоча з нашого боку вистачало великих і малих грішків - все ж таки давалася взнаки різниця режимів роботи наших організацій: вони працювали під досить жорстким планом міністерських тем і "рубежів", ми частенько виглядали такими вальяжними корифеями великої науки. Все врівноважувала і ставила на свої місця людина, яка користувалася у нас необмеженою репутацією - розробник від бога – Толя Д., напрочуд гармонійна особистість. Окрім суто професійних якостей, він виявився володарем ще маси яскравих талантів, достоїнств та людських якостей. Найголовніше з них було цілісне сприйняття життя як гармонійної та досконалої системи, яку не можна псувати дрібницями. Якщо в п'ятницю на роботі щось не клеїлося і якщо воно так і не склеювалося до самої ночі, це зовсім не означало, що ми (а це Толя, Володя, я і іноді Іра - майбутня дружина Толі) з суботньою ранньою зорею не вирушали в заповітні місця на Карельський перешийок, у країну нескінченних озер із чистою прозорою водою і проводили там у наметі дві доби.

Збори та спорядження - це Толіна стихія, нам перепадало на рівні "принеси - подай". Тут ми нічого не обговорювали, а лише спостерігали та слухалися.

- "Що таке чага і як з неї зробити шикарну солодку настоянку?"

- "Скільки кілограмів риби може з'їсти нормальна людина за дві доби?"

- "Як полювати на шук під водою за допомогою піки?"

- "Як задраїти намет, щоб комар носа не підточив (буквально)?"

- "Як вгамувати спрагу морошкою за відсутності і краплі води?"

Це та багато іншого ми дізнавалися у таких подорожах. А головне, це відчуття свободи, безтурботного та повного злиття з природою, така собі ні з чим не порівняльна радість спілкування біля вечірнього багаття.

У Толі було два улюблені місця: 19-й та 42-й кілометри на Карельському напрямку. Можливо, найвизначніша частина подорожі - шлях до місця призначення. Наш транспорт - горбатий "Запорожець", той самий, зі стареньких, виявився найкращим транспортним засобом під час цих подорожей. Незабутнє враження одна з таких подорожей справила на Шуру (це моя дружина, повторюю для надійності). Дорога до місця призначення рясніла вибоїнами, болотцями, непрохідними дорогами, так що іноді питання про те, чи може проїхати тут цей горбатенький фургончик, просто не стояло - будь-якій нормальній людині було зрозуміло - ні. У такі хвилини варто було спостерігати за виразом обличчя нашого капітана, його діями та вказівками. Прийоми виявлялися різними: іноді необхідно було навести мости з колод, які "до речі" завжди опинялися в кущах (зрозуміло, не перша переправа у товариша Толі), іноді треба було виповзати зі зручного теплого салону під дощ, штовхати і мало не на руках тягнути цей, що нагадує брудний смітник, драндулет. Іноді ж до нашої тихої радості впливало вагоме зауваження:

"Якщо вода підніметься вище за наші коліна, тоді доведеться вийти, а поки сидите і не турбуйтеся".

Але які це були місця! До вечора важливо було вибрати місце для намету, влаштуватися, повечеряти нашвидкуруч і, звичайно, скупатися. Вказівки вчителя:

- "Ось тут купаємося, а тут - рука відзначає кілька метрів праворуч або ліворуч - питимемо воду".

Чистішу воду (на Байкалі я так і не побував) у своєму житті я не бачив. Я зараз це назвав би показовим уроком Природознавства. Тоді ми просто ловили кайф.

Залишки карельських садиб з фундаментами з цілісних гранітних брил, занедбані плодові дерева, море ягід і грибів: буквально рачки губами об'їдали колонії суниці, чорниці та інших ягід.

Цвях програми - рибні наїдки. З вечора Толя одягався у гумовий костюм з маскою та пікою, зникав під водою на годину – півтори і повертався з куканом, обвішаним п'ятьма – шістьма метровими щуками. Ми висловлювали швидше слабке питання, ніж слабке захоплення: "Що з цим добром маємо робити?" І ось тут розпочиналася головна частина спектаклю.

Ну, по-перше, ви не вгадаєте, скільки страв можна приготувати з шести шук. По-друге, ви не знаєте скільки ви, ось ви, особисто, можете її з'їсти, а, головне, не знаєте, як це зробити. Єдине, що вам точно пояснюють:

- "Все це ми з'їмо тут, в Ленінград нічого везти не доведеться, ось подивіться".

Єдине, що вам точно пояснюють:

Як добре, коли не треба думати, тобто. коли ти впевнений, що інші за тебе це зроблять краще. Як добре, коли вже все приготовлено (і ти брав участь у цій підготовці, з твоєї дзвіниці, майже на рівних).

Яке чудове небо над головою, темні кущі, дзеркальна вода озера, задоволені фізіономії братів по зброї. Нарешті, взявши перший шматок ароматної рибної їжі, ти розумієш також, що "чага" - це не якась коричнева бурда, приправлена цукром, а напій богів. Останнє - стовідсоткова правда і по-справжньому ти оцінюєш це наступного ранку, коли встаєш з ясною і світлою головою без натяку на будь-який головний біль або дур. Злегка п'яні від свіжого повітря, щасливі лягаємо спати. Вранці на нас чекає та сама кількість рибних страв, які я зараз відтворити не зможу! Ну, зрозуміло, юшка, ну смажена, ну під майонезом, ну фарширована усілякими чудесами... Ось тут і починається процес навчання. Після легкого сніданку та легкого купання настає друге дихання. Для особливо нетямущих інструкція виглядає дуже просто, як закон всесвітнього тяжіння: "Після кожного заходу у воду нормальна людина з'їдає щонайменше 1,5 кг риби". Додати сюди пару пробіжок вздовж озер, гряда з яких простяглася на десятки кілометрів, можете уявити, який могутній був наш апетит. Як десерт до ваших послуг море ароматних ягід. Їх тут, за словами Толі "до дури", значить (перекладаю приблизно) дуже багато. Це все відбувалося, зрозуміло, у літній сезон, а взимку до наших послуг була слаломна гірка, яку облагородили

стаціонарним підйомником самостійно любителі лижних розваг – команда Толі. Звідки бралися лижі для нас – лишилося секретом; всі пам'ятають, що вони були тоді в глибокому дефіциті.

У понеділок знову включалися у гонку за лідером. Треба було встигнути по максимуму до наступного циклу відрядження. Втоплювалися по-звірячому, зате результати надихали. Це згодом Зеленоград став кремнієвою долиною країни. В наш час "Світлана" переживала не найгірший період своєї біографії, а може бути і кращий. Приїжджали Держкомісії, проходили приймально-здатні випробування "гарних" робіт.

Пригадую приїзд В.М. Глушкова. Для мене це була особлива подія, як звітний концерт у музикантів перед професіоналами. Була спроба здобути Держпремію СРСР за сімейство "Електроніка С5", не вдала. Але це нікого не збентежило. Були нові плани та нові розробки. Моя гордість – розробка мікропроцесора для моделі мікроЕОМ "Електроніка С5-21". Це однокристальний 16-розрядний емулюючий мікропроцесор. У ньому було реалізовано ідею ЕОМ з гнучкою архітектурою - це моя слабкість до сьогоднішніх днів. Родзинка полягала у створенні двох взаємодіючих систем мікропрограмного управління, одна з яких була ядром загальної системи, а друга використовувала це ядро як бібліотеку мікрокоманд, а сама експлуатувала загальне поле пам'яті. Потім ця ідея була повторена американцями в моделі NCR-32. А поки що, пам'ятаю, ми сидимо в Толіному "Запорожці" десь на далекій дорожній лєнінградській магістралі, сховавшись від дощу, і чесно несемо службу добровільної цивільної автоінспекції. Навіщо це необхідно було Анатолію, сказати зараз не наважуюсь, тоді він мені намагався пояснити якусь явну для нього як для автомобіліста користь. Цей вечір запам'ятався не тільки незвичністю ситуації, а й тим, що було знайдено механізм взаємодії цих двох злочасних систем управління. І він виявився таким простим і витонченим, що наступного ранку спеціально перевіряли рішення "на вшивість", - чи не помилилися ми в стані ейфорії. Дякувати Богу, все виявилось ОК.

"Електроніка С5-21" - один із лейтмотивів моєї докторської симфонії. Толя свій талмуд встиг написати, але не захистив: перебудови, переоцінки, час і так далі. Вона, його дисертація, тяжким тягарем лягла на мою совість - адже міг сильніше штовхнути нечестюлюбного Толю в одне місце.

На останні роботи замість Володі прийшов на допомогу Саша К., який виявився майстром заявок на винаходи. І потім всю автоматну тематику підпорядкував своїй розробці знання орієнтованого процесора. Як у нього це вийшло – скоро дізнаємось на захисті.

Лєнінград - це моє рідне до останньої берізки місто. Не тільки тому, що жив там колись не в найкращі часи, втратив у блокаду родичів та інше. Чимало родичів батька та матері живе там досі, тому будь-яка поїздка туди пов'язана із зустрічами, спогадами, сльозами радості та прощання. Наше повоєнне житло розташовувалося в типовому

похмурому та сирому лєнінградському дворі на 6-й лінії Василівського острова; улюблена двоюрідна сестричка живе неподалік Казанського собору на Плєханова, ще одна рідна родина - між Великим і Середнім проспектами, хтось мешкав на Лісовому, загалом, все місто наше.

У робочі, напружені авралами поїздки, зупинятися у родичів не любив - для цього потрібно багато часу та енергії для спілкування, а їх не вистачало. Як альтернативу із задоволенням освоїв так званий гуртожиток для приїжджих учених Академії наук. Така собі будова з комунальним плануванням і жалюгідними умовами проживання, але зате в центрі міста на вулиці Халтуріна, прямо біля Зимового палацу. Ось я вже відвів душу в Ермітажі. З таким азартом, блаженством і скрупульозністю, я поглинав у себе дух епохальних шедеврів. Пізніше, вже наситившись, для економії часу відразу починав із 3-го поверху - зали імпресіоністів: Сезанн, Рєнуар, Моне, Мане, Сьора, Піссаро, - це "мої" художники. А ось моя головна слабкість (або сила), а точніше, любов і сенс відвідування – Ван Гог. Скільки часу я стояв переповнений емоціями, вдихаючи свіжість, випромінювану знаменитим "Кустом бузку". З оригіналами "Проліску" та інших шедеврів мені вдалося познайомитися значно пізніше у поїзді Голландією, де я відвідав не лише музеї, а й батьківщину художника. З одним з таких відвідувань пов'язаний ексцентричний випадок. Відбулася виставка привізних робіт Ван Гога, де я придбав кілька чудових його репродукцій. У такому собі романтичному стані духу я сидів на лавці біля Ермітажу, милуючись ними. Була пізня весна або початок літа, на трав'яній галявині гралося безліч дітей. Придивившись, я виявив, що це не лише дітлахи, а й дорослі - цілий циганський табір. Молода циганка з немовлям підсідає до мене на лаву і, мабуть, чітко вирахував настрій, зуміла кинути мене в транс і я віддав їй всі до копійки гроші, які були в мене в кишені. Ще кілька разів бачив у різних місцях міста цей табір, а циганка жодного разу не потрапила мені на очі. Добре мати родичів, у яких можна позичати гроші.

Павловськ, Пушкін, Петергоф (останній не пам'ятаю) допомагав мені "освоювати" все той же Толя Д., у якого в Павловську стояв ще не застарілий будинок матері. Ленінград будували покоління, але задумала одна людина – Петро. А чого це йому вартувало, Пастернак чітко зауважив:

"Но лишь сейчас сказать пора
Величьем дня сравненье разня,
Начало славных дней Петра
Мрачили мятежи и казни."

Може, варто згадати і останню строфу:

"Итак, вперед, не трепеща
И утешаясь параллелью,
Пока ты жив, и не моща,
И о тебе не пожалели."

Я ще згадаю про Ленінград моїх дитинства та юності, а також кілька штрихів з описуваного періоду.

Щось я розбобтався. Ну, все одно, якщо дозволите, три маленькі епізоди, які лягли на душу.

Володя К. - один із начальників, так би мовити, середньої ланки. Ну, зустрічалися, ну працювали, всі, як то кажуть, у справі. У пам'яті ж залишилися вечори, коли відвідував його зі смаком влаштовану оселю на далекій вулиці Моріса Тореза (треба ж було знайти відповідного героя!). Зовсім не задалегідь приготована майстерною рукою дружини вечірня трапеза і сольний концерт, що майже став традиційним, на не дуже розстроєному піаніно. Вдячні слухачі прощали мені всі похибки виконання, природного після пари чарок коньяку, щирість виконавця та кураж заслужили найвищої оцінки та незмінне запрошення на аналогічну зустріч у наступний Бог знає колись, раз. Їх (разів), до речі, було багато, і я майже впевнений, що ми не встигли набриднути один одному ні фізично, ні духовно (я маю на увазі і свій багатий репертуар, - жарт).

Інша, не менш зворушлива сцена, яка засіла в моїй пам'яті, пов'язана з відвідуванням великого улюбленого мною великого професора-непитущого Геннадія Н. та його милого сімейства. Піаніно не було, замість нього була гітара, на якій навчався синок Гени. Були навіть танці та декламація видатного, на мій смак, вірша Р. Кіплінга "If". Благо синок, справді дуже просунутий в англійській, зробив безсумнівно вдалу спробу перекласти його для присутніх російською, майже в синхронному режимі. Скучив за вами, мої ленінградці, мрію зустрітися. Не знаю тільки, чи зможу ось так запросто, як тоді після банкету, присвяченого зачі на "Світлані" якоїсь чергової моделі "Електроніка С5...", просидіти з колегою, що живе неподалік місця подій, за нічним читанням Марини Цвєтаєвої та Пастернака, що тільки-но з'явилися в Самвидаві і надрукованих на поганій друкарській машинці, на затертому, який вже ходив по руках, низької якості, мало не обгортковому, папері. Напевно, саме тоді народилося трохи запізніле до них кохання.

Голова до принади порожня,
Тому що серце дуже повне.
Дні мої, як маленькі хвилі,
На які дивлюся з мосту...

До цього міста моя прихильність із роками стає дедалі сильнішою, може, тому, що буваю там усе рідше і рідше, а живих зв'язків стає дедалі менше... Я не можу собі уявити, як можна заснути в білу ніч, як можна пройти, не глянувши на набережну Нєви біля Зимового або не кинути погляд на стрілку Василівського острова і Растрільні колони, спокійно з авоською в руці йти за хлібом по площі повз Ісакієвський собор, не зазирнути хоча б разок у короткі дні відрядження, що випадали тобі, в Літній сад, не пройти по Нєвському від Московського вокзалу до Адміралтейства. Побувавши кілька разів у Парижі, після Праги,

Будапешта та Амстердама, я віддаю своє кохання моєму Ленінграду. Хай пробачать мені читачі, не звик поки називати його урочисто Санкт-Петербургом. Постараюся трохи згодом виправитися. Я повернуся до нього в іншому розділі, де називатиму його вже не мій, а наш Ленінград.

ШВЕЦІЯ

*"Для нас священная навеки
Страна, ты помнишь ли, скажи,
Тот день, как из Варягов в Греки
Пошли суровые мужи?"*

Н.М. Гумільов "Швеція"

Навряд чи це комусь цікаво, але Швеція для мене - перша країна, де я відчув сповна всі "принади" тривалого, автономного перебування за кордоном. До цього були лише короткострокові відрядження, та й то переважно в соціалістичні країни.

Їхати я не хотів, хоч усі мене вмовляли. Той, хто прочитав це моє "не хотів" відразу подумає, що я вирішив злегка покрасуватися на публіці. Чесно кажучи, іноді в мене таке бажання з'являється, - мабуть, це ознаки деякого артистичного куражу, стану дуже часом корисного, коли робота пов'язана з постійним спілкуванням з людьми. В даному випадку - ніякого куражу, просто на той час дружина була вагітна нашим єдиним у житті "скарбом" і я завагався. Умовили. Останню крапку поставила Шура.

Ви знаєте, що всі відрядження раніше оформляли через Велику Академію, структури МЗС, співбесіди та інше. Все це було позаду...

Літак Москва – Стокгольм. Аеропорт у Стокгольмі. Посадка. Зал прибуття. Іноземна мова. Ще приголомшений незнайомою обстановкою, майже інтуїтивно "врубаюся": радіооголошення, де я на підсвідомості вловлюю подобу свого прізвища та пропозицію підійти до служби інформаційного бюро. Насправді я не помилився, мені вручають послання (message), яке я намагаюся розшифрувати - почерк, перше хвилювання, загалом, розумієте...

Все-таки не без допомоги дівчини зі служби, що професійно усміхається, розумію, що з якихось причин мене не можуть зустріти і пропонують дістатися за вказаною адресою самотійно. Нічого собі! До того ж у касі МЗСу мені видали жалюгідні копійки – навіть не збагнути одразу, на що їх могло вистачити. Тому, знайшовши стоянку таксі, яким мені пропонували скористатися, я, насилу порозумівшись з шофером, все таки постарався з'ясувати головне: чи вистачить моєї готівки, щоб дістатися місця, вказаного в посланні. Я довго зберігав це послання як символ проблеми комунікабельності.

Шофер висадив мене на вулиці, назва якої була вказана в посланні, в результаті я зі своїми валізами (поїздка все-таки не на один день, та ще врахуємо осінньо-зимовий період) залишився самотньо маячити на

безлюдній вулиці, шукаючи очима будівлю з "центральними" сходами Шведської Академії Наук, подумки орієнтуючись на її московський аналог. Перша зустріч та перша спроба виявилися негативними. У посланні був номер телефону, і я вирішив на кшталт нашого "дай закурити" спробувати зайти в найближчий офіс і попроситися на таку послугу - монетки у мене природно не було, шукати телефонну будку марно... Але не тут було, - мене ввічливо відшили: "У нас стороннім дзвонити не дозволяється". Зате в одному місці мені все ж таки пощастило і мене нагородили монеткою.

Наплювавши на валізи, я рушив уздовж кварталу шукати злочасну будку і після консультації з якимсь перехожим (це надто гарно сказано: ви думаєте, що всі у Швеції так і бовтають англійською, та й я далеко не англійського походження), я вже белькотав дуже милому, судячи по голосу, створінню, чого я від неї хочу. Виявляється, мені потрібно було ввійти в парадне, що знаходилося зовсім поруч, на третій поверх похмурого невеликого будинку і натиснути кнопку на звичайних вхідних дверях. Ось ця дівчина у цій коридорного типу квартирці і представляла Шведську Технологічну Академію Наук. Це для мене було справжнім шоком.

Далі пішло легше. По-перше, мені видали місячну допомогу, направили до готелю, дали рекомендацію до Вищої Стокгольмської Королівської школи, де мені потрібно було стажуватися кілька місяців, заодно пояснили різницю між Шведською та Радянською академічними системами.

Напівживий від втоми, я знову на таксі дістався маленького готелю, який виявився моєю тимчасовою обителью, пройшов формальності оформлення і опинився у своєму маленькому номері. Далі я закрився на ключ, звалився прямо на ліжко і... відключився.

Розплющивши очі, глянув у вікно - було вже темно. Потягнувшись рукою, зачепив за тумбочку, що стояла в узголів'ї, не дивлячись, пошарив по ній і в руках у мене виявилася маленька книжка "The Bible" - трьома мовами. Знайшов свою (англійську) і, прочитавши пару віршів, піднявся з виглядом людини, з великим життєвим досвідом, що об'їздив півсвіту, і з задоволенням подався шукати, де б підкріпитися.

Тижні за півтора я пристойно "врубався" в мову - у Школі нею користувалися широко, принаймні семінари, на які мене запрошували, проходили англійською. До речі, у ній (Школі) працювали, навчалися, стажувалися, перебували в докторантурі представники багатьох країн. Я був одним із багатьох, хто приїхав до цієї країни шукати свого щастя. Відкрита та гостинна, вона ласкаво всіх приймала та влаштовувала. Мене помістили до кімнати з докторантом з Єгипту на прізвище Мітваллі. Звали його Ессам. Він закінчував роботу над дисертацією із симпатичною назвою "Побітова синхронізація у телекомунікаційних мережах", фінансувала його перебування в аспірантурі всесвітньо відома компанія "Еріксон", куди він отримав запрошення на роботу після вже близького захисту дисертації. Ми з ним порозумілися цілком, обидва

іноземці, обидва курили (я вже встиг побувати в нашому торгпредстві) Мальборо. З невеликою різницею - поряд з ним була приваблива і чарівна дружина Олла, теж єгиптянка; моя - на четвертому місяці вагітності була далеко-далеко.

Я закопався в бібліотеку - благо їх у Королівській школі було безліч - і, обговоривши в загальних рисах свої плани та побажання із завідувачем кафедрою професором Ларс-Еріком Тореллі, поринув у бурхливу діяльність у бібліотеці, одночасно знайомлячись із роботами кафедри. В основному, ці роботи були зорієнтовані на створення непроцедурних мов високого рівня з розвиненими родо - видовими відносинами. Було також представлено напрямок емуляції. У всякому разі, пристойний на той час комп'ютер PDP - II/34 використовувався для вирішення задач емуляції (переважно м'якими засобами). Нарешті, кілька гілочок об'єднувалося під загальною назвою майбутньої версії мови LAX 2, LA – language – мова, X – невідома, треба розуміти, поки невідома. Мій творчий "подвиг" почався з того, що на найближчому семінарі після невеликої вступної про Інститут кібернетики та Києв, я розповів присутнім про ідею багаторівневого мікропрограмування - благо перший досвід її реалізації на "Світлані" вже був. Ідея сподобалася, хоча інженерна краса задуму, на мою думку, не була сприйнята, оскільки на кафедрі були професійні програмісти та математики. Однак моя пропозиція – розробити проект LAX 2-комп'ютера, всім припала до душі, тим більше, сам запропонував – сам і виконуй. Я почав бурхливу діяльність: дізнався про роботи в Гетеборгу, Лінчепінгу, Упсалі і вирішив, що після перших обнадійливих результатів буду проситися туди у відрядження. Ще я заразився думкою купити за їхні гроші кілька чіпів із сучасного тоді "слайсового" сімейства TMS – 320. Але це деталі. Відвідати кілька міст та наукових центрів позапланово представлялося цікавим та престижним.

А тим часом із маленького готелю мене, як я розумію, з матеріальних міркувань перемістили до гуртожитку загального типу на іншому кінці міста, точніше на симпатичному острові під назвою Лідінго. Добиратися туди і назад треба було через увесь Стокгольм на трамваї, і мені довелося купити проїзну карту. Копія фотографії, зробленої в автофотобудці, буквально жажнула домочадців. На ній було зображено обличчя змученої життям людини – це і є ціна наших успіхів?

Мій план спрацював, і мені було надано відрядження, дано рекомендаційні листи та адреси. Розмірний ритм роботи, цікаві обговорення не лише на семінарах, а й на кава-брейках мене підкорили своєю безпосередністю, тактом спілкування, діловитістю та доброзичливістю.

Та ж доброзичливість та непідробна гостинність відчувалися й у неформальних зустрічах. Запам'яталося відвідування типового шведського кафе у старому місті, стилізоване під старе щоглове судно. Багато жартів, на столі серед різних страв та пива у спеціальній підставці – велика запечена картопля, – може, хотіли вразити варіантом справжньої

російської кухні.

У гостях у Ларс-Еріка я почувався взагалі дуже вільно і природно, "як у себе вдома". Двоє дітей, мила дружина, на мою думку, викладачка. В обох по машині, у хлопців – мотоцикл. На цокольному поверсі спеціальне приміщення для занять музикою там розташована ціла класична установка ударних інструментів. У вітальні стояло пристойне піаніно і я не втримався і заспівав їм пару російських романсів, серед них "Очі чорні", які припали до душі дружині професора. У відповідь Ларс-Ерік сумлінно відмузицирував не пам'ятаю вже якусь класичну п'єску. На окремому столі розпочате komponування типового північного морського пейзажу з крихітних фрагментів, - такий собі варіант мозаїчного конструктора.

Перебував у гостях майже у всіх співробітників кафедри. Цікаві міжнародні сім'ї: Анджей – поляк, його дружина – шведка; далі єгиптянин – фінка і т.п. Запам'ятався вечір у Анджея: за столом опинилося шістнадцять людей із шістнадцяти країн, включаючи Південно-Африканську Республіку, не кажучи вже про представників Європи та Америки. Було цікаво. Біля мене сидів американець Чарлі, який, як виявилось, години через півтори, чудово опанував російську, стверджуючи при цьому, що він спеціалізувався з російської літератури, і тема його дисертації (дипломної роботи - не пам'ятаю вже) звучала приблизно так: "Маяковський і технологічна революція". Я був представником комуністичної країни, тому дискусії мали досить гострий характер. Я природно як істинний патріот намагався обґрунтувати свої думки та судження, виходячи із загальної підготовки та здорового глузду. Досить важко довелося, коли мова зайшла про Солженіцина, на якого вже починалося тоді гоніння. Пізніше працівник нашого посольства, який мене опікував, сказав, що він добре знає цього самого Чарлі, і що той професійний розвідник, яких у Швеції – хоч греблю гати. Більше мені зустрічатися з ним не довелося.

Після довгих безладних дискусій пустили по колу гітару. Було забавно почути таке собі калейдоскопічне попурі "Навколо світу". Я спробував показати їм Висоцького, проте, його там не знали і не чули, зате Окуджаву "Паперовий солдатик", шведською мовою зобразив дуже непогано один із сусідів по столу - аборигенів.

Зовсім інший характер мала зустріч у єгипетському колі. Це було на квартирі в друга Ессама: дві єгипетські пари і я до ночі грали "в слова", така гра під назвою "Scrables", де потрібно скласти слова найбільшої довжини на основі ходу попереднього гравця. Порже я десь бачив її російський варіант. Сиділи на килимі, пили вино, їли горішки. Я вже думав, що так на голодний шлунок і доведеться закінчити цей вечір, коли господиня запросила нас на смачну в єгипетському стилі піцу, яку встигла приготувати в режимі on-line. Про господарів квартири та єгипетську кухню я ще згадаю.

Стокгольм мене зачарував, незважаючи на осінню пору року та похмуру, в основному, погоду. Клімат морський, так що буває різне,

принаймні хутряна шапка, яку я прихопив із собою, виявилася доречною.

Острови, затоки, старе місто, Королівський палац, будівля ратуші – унікальні. Походив я по соборам, на службах наслухався багато церковної, а іноді і світської музики. Публіка на вулицях траплялася різна (Швеція – країна емігрантів, як і Америка). Не обійшлося і без пригод. Одного разу прямо на центральній вулиці опинився в кільці бравих хлопчиків. Хлопці просто вирішили розважитись, - це виявилися солдати, яких випустили у звільнення до міста. Спочатку задержували, а потім миролюбно поспілкувалися. Вони на закінчення розповіли, як служать у Швеції хлопці – вільного часу та грошей їм, у всякому разі, вистачає.

Режим роботи в Королівській школі мене влаштував цілком. Мені було видано майстер-ключ, який відкривав вхідні двері будівлі, крило поверху, де розташовувалася кафедра, підсобні приміщення, де розташовувався ксерокс, бібліотеку кафедри (загалом у школі бібліотек багато) і, нарешті, кімнату, в якій сиділи я та Ессам.

Приходити можна будь-коли, включаючи суботу і неділю, що я часто й проробляв. В обід користувався студентською столовкою: гарнір, що називається, скільки здолаєш – безкоштовно, з собою брав бутерброди.

Жив у гуртожитку в окремій кімнаті, у вхідному коридорчику розташовувалась електрична плита, на якій я сумлінно варив куплену в торгпредстві курку - мою постійну вечерю, а вранці англійську porridge - вівсянку. Овочі та фрукти поглинав у великій кількості. Взагалі магазин Торгпредства - це просто чарівність. По-перше, нікуди не треба далеко ходити, а купити можна все, що заманеться: і подарунки для домашніх, і їжу, про яку ми в Союзі іноді мріяли. Важлива деталь: щоб почуватися незалежною особистістю, можна було за ціну на порядок менше, ніж у звичайному стокгольмському магазині, купити блок тих самих "Мальборо" та чотиригранну літрову пляшку експортного варіанта "Столичної". Коли людина має можливість не шкодуючи пригостити ближнього, а таких приводів вистачало, відразу підвищувалася повага до себе як до солідної людини, а не "совку", що економить копійку (термін народився пізніше).

У нашому посольстві я бував майже щотижня, там показували кінофільми. Було кілька цікавих зустрічей; пам'ятаю одну з таких, дуже невимушену та змістовну з драматургом Арбузовим. Особливо запам'яталися мені два широкомасштабні посольські заходи, які я відвідав за час стажування. Перше – офіційний прийом з нагоди ювілейної 60-ї річниці нашої Великої революції, друга – зустріч Нового року.

Прийом був поставлений на широку ногу, з'їхалися голови посольств чи офіційні представники практично всіх країн світу. У великій залі стояв пишно заставлений дивовижними стравами величезних розмірів стіл, у двох місцях зали стояла добре вимуштрувана допоміжна служба посольства, завідуюча спиртним. Після короткого слова нашого

посла, весь численний натовп прийшов у рух і, акробатично утримуючи страви і келих в одній руці і активно жестикулюючи іншою, чудово вишколені, доглянуті і запашні професіонали від політики почали зигзагоподібне переміщення в цьому величезному запашному натовпі, знаходячи знайомих, чергові банальності та вираження обличчя в залежності від обставин. Було дуже цікаво все це спостерігати, ще більше спробувати самому так само. Виявляється зовсім не обов'язково для цього мати конкретних знайомих, співрозмовник виявляв відразу доброзичливу увагу при першому натяку на звернення до нього.

Раут продовжувався суворо обумовлений час, близько двох годин. Після чого гості починали розкланятися та роз'їжджатися. Міжнародна поліція мала невеликий клопіт цього вечора. По-перше, біля воріт та огорожі території посольства якісь мітингувальники висловлювали свою незгоду з політикою першої у світі соціалістичної держави, і за ними треба було суворо доглядати, щоб вони не закидали двір чимось вибухонебезпечним чи звичайним камінням. По-друге, була інша робота. Виявляється, Радянське посольство в Стокгольмі було відоме своєю гостинністю та хлібосольством, а деякі, хоч і вельми офіційні представники низки держав, недостатньо точно вивчили свої потенційні можливості в частині кількості, яку вони в змозі "взяти на груди". В результаті на моїх очах під завісу зустрічі у посольських працівників виявилася додаткова робота: за руки-ноги відкантовувати дипломатів, що не володіють своїм тілом, за ворота, а там поліцейські також були долучені до схожої на описану вище і не менш інтелектуальну роботу, пов'язану з подальшим транспортуванням цього незвичайного і дуже цінного вантажу за місцем призначення, адресу якого, як ви розумієте, потрібно було ще якимось витонченим способом обчислити де по-справжньому неоціненна послуга і справжнє призначення візитних карток.

Коли "зачистку" території було успішно завершено і залишилися лише працівники посольства та співвітчизники, запрошені на урочистість, всі полегшено зітхнули, розслабилися і посол уже без пишних церемоній, а якимось проникливо, так зовсім по сімейному, запропонував тост за присутніх та за Батьківщину. Почуття, яким наповнилися при цьому наші душі, важко передати - відчуття спільного братства, любові до цієї самої батьківщини, а точніше до рідного дому, і якоїсь ні з чим не можна порівняти урочистості моменту.

Важко передати почуття людей, які багато років працюють за кордоном, нехай це буде заїжджене слово "ностальгія". Але її прояв щодо новеньких, які ось-ось звідти, здалеку, і взагалі за обставин, що нагадують про будинок, приймали найрізноманітніший і дивовижний характер.

Зустріч Нового року запам'яталася зовсім іншою. Я вже почував себе ветераном, який часто відвідував посольські заходи. З деякими співробітниками я вже встиг познайомитися. Готувалася нормальна складчина.

Новорічний вечір відбувався у режимі "Блакитного вогника": столики, сцена, виступаючі – місцева самодіяльність. Шофер посольського автобуса зворушливо і задерикувато виконав пісню "Вологда", що з'явилася тільки-но, ну пам'ятайте "де різблений палісад". Шквал овацій зірвали чотири дужі молодці, не скажу точно в якому званні, які в справжніх балетних пачках виконували танець маленьких лебедів із "Лебединого озера".

Коли виступаючі трохи втомилися, під загальний настрій далекого будинку та милого вогнища, і, додавши натхнення парою чарок рідної "Столичної", піднявся до рояля на сцені і я. Не знаю чому, але захотілося заспівати саме українську "Рідна мати моя". Не думаю, що все дослівно було зрозуміло, таки навряд чи окрім мене там хтось знав українську, але реакція мене просто шокувала – у тих, хто сидить на очах, стояли сльози. Довго не відпускали, але вже нічого так не лягло їм на душу. Підвозив мене додому пізно вночі або рано-вранці військовий аташе посольства, симпатичний і "стійкий" мужик. Скляні двері мого гуртожитку були рознесені вщент. Ймовірно, крізь них спробував увійти невідомий мешканець, що вже добре зустрів Новий рік, який повернувся додому раніше за мене.

Довго перебувати в гуртожитку було тяжко, особливо важкими були недільні дні. Але іноді у вітальні, де стояв телевізор, збиралася дюжина мешканців. Іноді вечір проходив в мовчанні, частіше перекидалися порожніми фразами. Мені було складно у вечірньому спілкуванні, оскільки всі, хто проживав, орієнтувалися на ПМП (постійне місце проживання), навчали і використовували в розмові в основному шведську мову.

З постійних спілкувань моїми напарниками були бельгієць та ліванець. Перший виявився справжнім поліглотом. Знав шість мов і навіть почав вивчати угорську, бо нещодавно познайомився з мадяркою. Ліванець – тихий хлопець, навчався на продавця в універмазі, був моїм консультантом у шопінгах.

Часто дошкуляв мені дужий фін, який з залізною регулярністю повертався ввечері під гарним шафе і все чіплявся до мене з пропозицією поборотися. Мої ухилення його лише розбурхували, і він не на жарт розпалювався вже найсерйознішим чином. Іноді я спритно ухилявся і ретирувався додому. Якось мені на допомогу прийшов німець із НДР - вважай побратим за соцтабором. Він навчався в Союзі, знав російську, був великої будови і кілька разів пристойно відшив домагання цього кретину.

Дві поїздки на міжнародні конференції для співробітників кафедри були майже стандартними. Кожен писав якісь клопотання на знайомі фірми, і ті їх запросто підтримували. Така підтримка була суттєвою підмогою бюджетного фінансування. Я із заздрістю проводжав своїх новоявлених колег на чергову конференцію. На різдвяних канікулах єгиптянин Сейф, одружений з фінкою, їхав до Гельсінкі до її батьків, запрошували і мене. На поромі - це шлях у кілька годин без жодних

турбот. Скріпивши серцем я відмовився, – посольські старожили відрадили – без візи (хоча її ніхто не перевіряє) – це вважалося авантюрою. Хлопці, у яких термін стажування був більшим, мали можливість "змотатися" додому або запросити до себе когось із близьких. Мені це було не покладено, тому сумував по-чорному.

Ессам Мітвалі готувався до захисту дисертації. Я намагався якось йому допомогти. У день захисту він прийшов у піднесеному настрої і, на мій подив дуже спокійний. У зал, де передбачався захист, він приніс сам прилад, і осцилограф, на екрані якого було видно, як дві системи, що працюють на різних частотах, поступово входять у синхронізацію, що практично підтверджувало працездатність пристрою та достовірність теоретичної частини роботи.

Процедура захисту мене просто розсмішила своєю простотою. Пара чоловік комісії з керівництва Інституту та кафедри, небагато бажаючих бути присутніми на захисті та опонент-професор із Польщі – якийсь знайомий професора Екборга – керівника дисертанта. Після загального вступного слова дисертанта, опонент ставить йому задалегідь підготовлені питання, на мою думку, вони були записані прямо на дошці. Дисертант відповів на них, показав, як працює прилад. Голова на цьому збирався закрити засідання, коли із зали лунає:

- А питання можна?

- Ну, звісно, будь ласка.

Єдине питання із зали було моє. Пам'ятаючи звичаї наших захистів, напередодні запитав Ессама:

- Слухай, а яке тобі задати запитати?

Він спочатку не зрозумів і приготувався відповідати на моє ще не задане запитання. І тут я спробував йому пояснити, що моя мета поставити це питання саме під час захисту, щоб зробити випуклою якусь із сильних сторін дисертації. Ну, загалом, він зрозумів, що шкоди від цього не буде, і наша невелика вистава була розіграна як по нотах.

Після захисту трохи втомлений, але задоволений дисертант мрійливо пояснював мені, яким він бажає бачити свій диплом - із золотими літерами та вензелями. Комедія!

Виявляється, сам диплом жодної формальної ролі у вашій ситуації ніде не відіграє. Важливим є факт захисту, далі всі тобі вірять на слово.

Подальший післязахисний перебіг подій відбувається за нашим сценарієм - хто як може влаштовує звану вечерю з офіційними запрошеннями, одне з яких отримав і я. Мій єгипетський побратим затіяв свій захід у якомусь закладі на околиці Стокгольма, який він зняв на вечір. Закупівлі, спиртне готували самі. Кухня була витримана в яскравому єгипетському стилі, тож жодної з назв страв відтворити не можу. Найбільше мені припали до смаку солодкі страви: пончикоподібних солодких паличок – шедевр єгипетської кухні – я з'їв не менше дюжини. Програма складалася з двох частин - фуршету, що передбачав вільне спілкування гостей та танців. Були присутні співробітники кафедри з їхніми половинами та знайомі єгиптяни. Танці

проходили за стандартом "хто на що гаразд". Я і зараз люблю танцювати, щоправда, можливостей випадає дедалі менше. Мою увагу привернула добре складена єгиптянка, із сучасним (1978 р.) "тримати ритм". Виявилося, що я її просто не впізнав, ми вже були знайомі - це господиня тієї самої квартири, де ми билися в Scrables, дружина друга Ессам. Я запросив її на танець. Сподобалося, хотів запросити ще раз, але в цей момент до мене підходить Ессам і просить зменшити інтерес до партнерки, тому що його приятель, чоловік єгиптянки, дуже ревнивий і недовго до скандалу. Дякую за попередження - я нічого поганого не мав на увазі.

Закінчилося торжество пізно, десь опівночі. Не встиг я й збагнути, що до чого, гості на своїх машинах роз'їхалися, і я залишився біля входу до закладу з двома співробітниками кафедри - молодими шведами, порядком напідпитку, якщо не сказати більше. Таксі мені не по кишені, і я вирішив діставатися разом зі своїми шведськими колегами пішки через все місто. Вони йшли повільно і мені довелося тягнутися хвостом за ними. По дорозі вони п'яні почали з'ясовувати, хто кого більше поважає, і справа дійшла до розмахування кулаками. Ще не вистачало мені через них загриміти в поліцію. Я відірвався від них і вже самостійно під ранок дістався гуртожитку на своєму прекрасному, але далекому острові Лідінго.

Іноді, мимоволі перебираючи у пам'яті події минулих років, раптом спливають картинки та подробиці давно забутого і разом із ними Швеція, Стокгольм, обличчя, сюжети, переважно яскраві фрагменти і на фоні дуже розмитого заднього плану.

У Гетеборзі, в Чалмерській школі викладачі і студенти пишалися тим, що в ній колись навчався нинішній король Карл Густав 16 і як підтвердження повідомляли, що він, як і всі, ось на цих парканах писав з помилками великі дурниці. Якщо я чогось і переплутав, із Гетеборгської поїздки в мене засіли в голові дві деталі: перша - під час мого перебування там проходив футбольний матч з однією з наших команд, а друге - мене зацікавило прагматичне рішення щодо міських туалетів: прямо поруч з тротуаром розташовувалися невеликі витонченої форми кабінки, виконані у вигляді закрученої спіралі.

Наша земна кулька - це велике і славне село - в Лінчепінському університеті в розмові з одним із професорів американського походження з'ясовується, що він добре знає подружжя Карташових, які колись працювали у нас в Інституті і втекли з теплохода під час круїзу. Якраз днями він отримав від них лист із запрошенням співпрацювати у журналі, який вони організували. Світлана Карташова була жінкою, що виділяється з натовпу, але з зухвальцем. Севка (Стива в теперішньому варіанті) я недолюблював - він був якийсь слизькуватий. Тоді вони втекли, залишивши у Союзі дитину. Потім її зажадали до себе через Червоний Хрест. Віддати належне - у Штатах обидва, спочатку вона, потім він, як казали, влаштувалися дуже пристойно. Щоправда, не одразу. Та блазень із ними.

Завершуючи шведську тему, скажу, що свій проєкт я закінчив, з'явилася праця "LAX-2 computer implementation" така собі монографія, видана препринтом у Королівській школі, Стокгольм 1978 р.

Після прощального вечора, який я влаштував у гуртожитку для своїх шведських колег та друзів, благо "Столичної" вистачило б на дві такі компанії, мене проводжали в аеропорт Ессам та Олла. На згадку подарували маленький ручної роботи єгипетський сервізик - графінчик і три фужерчики, абсолютно невагомі - з такого скла вони були створені. Один фужер розбився дорогою, решта пізніше - на нашій дарницькій квартирі.

Занадто малу частину подій далеких років вдається охопити спогадами в один раз. Багато залишається "за кадром" або не лягає на папір гарним складом. Щоб освіжити в'янучі картинки шведської одиссеї, забрався до старих листів, які регулярно у вигляді коротких звітів пообіцяв домашнім писати, що чесно й виконував. Сподіваючись наперед на прощення за сірість мого епістолярного мистецтва, наводжу деякі витримки практично без купюр.

4.12.1977. У Стокгольмі потихеньку починається зима. Трохи приморозило. Це приємніше, ніж дощова погода. Сиджу зараз біля вікна. Переді мною Larsberg Centrum – це торговий центр (мікрорайону Лашберг) на острові, де я живу. Поруч впритул – триповерховий гараж, за ним – червоні цегляні будинки, між якими у хорошу погоду проглядає затока – порт. Бачу, як хлопці катаються на санчатах з гори. Ландшафт мальовничий. Снігу ще, по суті, немає, але навколо все біле-біле.

На кухні, поєднаній із коридором, приймає страту чергова жертва. Здається, справа добігає кінця. Користуюсь твоїми рекомендаціями: коли, в якому порядку і що закидати. Курка вийде на славу, чому б і ні?

Вчора був у гостях у хлопця з нашого відділу, Анджея із Польщі. Були також два інших співробітники відділу. Зібралися разом із дітьми: маленька 1,5 року Ребекка, дочка Сейфа – єгиптянина та пацан Еміль – 2,5 року, син Анджея. Вони там демонстрували свої витівки, поки десь о 10.30 їх нарешті благополучно не вклали спати. Їли вареники з м'ясом, чомусь запиваючи борщем-бульйоном, а також із сиром, картоплею та чимось ще смачним. Вареники тут називаються, точніше не тут, а в Польщі – російські пироги. Повертався на машині, було вже досить пізно.

Хлопці на роботі знайшли випадково два словники: російсько-шведський та зворотний, є шанс познайомитись із мовою.

Учора, у суботу, блукав із хлопцем із Лівану містом: зробив пару знімків. Не знаю, що вийде.

У п'ятницю ввечері грав у більярд у торгпредстві, там великий та гарний стіл.

Сьогодні ввечері піду до посольства, там у неділю – кіно. Цього тижня, кажуть, пускали поза планом кілька цікавих фільмів.

Моя поїздка в Лінч'опінг відкладається на післяріздвяний період, тобто січень, так як один із двох професорів (обидва американці), з якими я домовлявся про зустріч, виявився зайнятим. Мають бути різдвяні

канікули - не дуже приємна для мене перспектива, так як доведеться сидіти у своїй конурі, а вона мені добряче набридла... А що у вас нового? Як наші?

Відрахував половину терміну. Скоро Новий рік, а там, дивишся, я й удома.

6.12.1977 .... Сиджу на роботі; один у кімнаті, читаю і працюю. За вікном валить густими шматками сніг: за ним нічого не видно: тільки невиразні силуети будинків та окремі фігурки перехожих. Приємно було подивитись за вікно – відчув у цьому снігопаді щось рідне і тому написав ці рядки. Зараз повертаюся до роботи, один лише діловий момент - вчора зарезервував квиток на 24 січня 1978 р. Вийшли мені гроші, 50 крб., адреса: м. Москва, Центральний телеграф, до запитання П.О.В. Ну, пока. Допишу пізніше.

11.12.1977. Неділя. Сьогодні кину цього листа. У вівторок воно піде до тебе.

Снігу – як не бувало. Погода стоїть рівна. На роботі – без особливих змін. Вчора дивився на телебаченні церемонію вручення Нобелівських премій (квитка дістати не вдалося). На сцені Концертного залу (є такий, дуже велике приміщення) сиділи лауреати – навпроти них король Густав Карл 16 та його дружина – Елізабет (із Бразилії). Вона ефектна та мила – всі журнали сповнені їхніми портретами з новонародженими малюками на руках. Кожного лауреата представляв офіційний швед з якогось університету шведською мовою, потім - коротке пояснення англійською, після чого король вручав медаль і диплом. Серед нагороджених – одна жінка, з медицини (перша у цій галузі жінка). Процедура переривалася виконанням музичних творів (було у тому числі щось Барбера).

Потім був грандіозний банкет (також показували по телебаченню) та концерт.

Першу частину церемонії дивився у культурному центрі, є тут такий, де можна почитати газети, книги, пограти у шахи, що я й зробив – виявився партнер, поляк – студент, навчається у Технічній школі, де і я перебуваю. До речі, мені про це Culture Huset розповів німець – Фред, з яким я вчора йшов від метро додому пішки (трамвай зіпсувався). Перед цим я примудрився забути в метро рукавички, завтра доведеться купувати нові.

Читаю всякі книжечки англійською на сон прийдешній.

Зараз варю чергову курку. У мене це виходить недбало - став фахівцем, так що печене і суп на мене чекають (забув посолити - ще не пізно). Здається, ми з цією куркою однолітки.

Увечері піду в кіно, посольське.

В наступну п'ятницю мій колега, сусід по кімнаті, захищає дисертацію. Цікаво подивитись. Його опонент – професор із Польщі, приїде наступного тижня. Запрошений на disputations dinner, запрошення на симпатичній картці, підписано Olla & Essam Mitwally (Olla – дружина, привіт Оле). На цьому мої новини вичерпано, починаються питання.

8.01.1978. Рахую дні. Швидше додому, хоч не все ще зробив із того, що планував. Погода міняється швидко, не встежиш. Сьогодні був чудовий сонячний день. Сніг показався було, тепер його немає. Температура біля "0". Один із останніх днів був досить морозним. Гарний початок листа – прогноз погоди.

Тепер про Новий рік, хоч він давно вже не новий. Але свято таки. Я зустрічав його у посольстві. Знайомих – раз-два і все. Але вийшло все добре. У залі (відрізок великої зали, відгороджений розсувною стіною), столи вже стояли і всі поспішали накривати на стіл. Я намагався допомагати. Спочатку вийшов збій - я грошей не здавав, і ніхто про мене, звичайно не думав. Але у росіян за столом місце завжди знайдеться, а гроші я здав через кілька днів.

Встигли ледве проводити старий рік по-радянському (зібралися і сіли о 10-й по-шведськи). Потім під бій кремлівських курантів наш, а потім – шведський Новий рік. Була самодіяльність. Хто - що міг, той і намагався зобразити. Ти, звичайно, розумієш, що за мною справа також не стала. Все було дуже приємно. Могикани розходилися на світанку. Мене довели прямо до будинку на машині.

У понеділок був уже на роботі і працював повним ходом у гордій самоті весь тиждень.

У п'ятницю збирався не ходити до інституту – попрацювати вдома, але потім згадав, що ти казала, що Тамара має телефонувати, і пішов. Тамара не телефонувала, але прийшов не дарма – Тетяна зробила мені сюрприз.

Увечері був у гостях у хлопця, де було пара чоловіків із відділу (з дружинами), включаючи мого професора. Було потихеньку нудно, зате фінсько-єгипетська кухня це дуже непогано компенсувала. Вирішували головоломки із сірниками та картами – теж нічого. У суботу не працювали – відпочивав (вранці робив покупки – як вони тобі сподобаються?). Увечері грав з Ессамом та його знайомими у Scrable – я писав – так що розвивав свою англійську, якою я все більше не задоволений.

На тижні ввечері заходив у кімнату до бельгійця, поговорили кілька годин, хороший і недурний хлопчина, розповідав трохи про Бельгію та свою професію - економіку. У понеділок перед роботою хочу заглянути до Аеропорту.

P.S. Нещодавно один із співробітників Кібцентру побував там же у Королівській школі, зустрічався з L.E. Torelli. Я довго чіплявся до нього з питаннями, намагаючись дізнатися, як той виглядає сьогодні і як у нього справи. Десять з моєї вини перервався зв'язок (все справи - справи, а на лист із двох слів уже немає часу.) Дуже шкода...

АМЕРИКА

*"Ты балда, Колумб, -
скажу по честу.
Что касается меня,
то я бы лично –
Я б Америку закрыл,
слегка почистил,
А потом
опять открыл –
вторично."*

В.Маяковський.

У кожного своя Америка, і це факт, – я маю на увазі не її аборигенів, – у них свої критерії, а нас із вами, заїжджих та залітних. У мене самого їх принаймні дві: Америка - 1991 і Америка - 1998. Якщо не претендувати на чергове відкриття Америки, то її образ - річ багато в чому суб'єктивна, що представляє, висловлюючись математичними категоріями, функцію багатьох перемінних: мета поїздки, пора року, компанія попутників, власні вік, темперамент, апріорні знання, знання мови, наявність рідних та знайомих на її території. І думаєте це все? Чесно кажучи, можу продовжити цей список, але навіщо? У читача свій досвід може бути, що сто разів перевищує мій, дуже скромний, так що, чи варто "відкривати велосипеди і Америки?"

За рік до першої поїздки в Штати, у мене вже "залізною" намічалася одна, дуже серйозна, - на конференцію із замовною доповіддю, яку я сумлінно підготував і заздалегідь відіслав. Навіть власне зображення, яке вимагалось за регламентом для подання інформації про автора під час публікації, і те спеціально замовив з такої нагоди. У кишені знаходився чек, що надавав спокій і впевненості надісланий упорядниками чек на достатню за нашими вимірами суму, квитки були замовлені, ну що ще? Звісно ж, віза. Щось вона затримувалась у Москві, і для прискорення подій я послав туди співробітницю. Рахунок йшов уже на дні, потім на години. Нарешті, співробітниця повернулася, але... без злощасної візи, - сталося якесь непорозуміння у коридорах американського посольства, але Бог із ними. Життя тривало за своїм, відомим тільки їй самій, сценарієм.

1991-й рік, кінець квітня, красива київська весна, що оживляє від сонної сплячки наші душі та абсолютно несерйозні обставини, внаслідок яких я виявився відповідальним за українську делегацію, що вирушає на Першу Всесвітню Конференцію Керівництва - дуже дивний захід, організований, як виявилось, релігійно-суспільним діячем Сан - Мен Муном, до речі, американським мільярдером, вихідцем із прокомуністичної Північної Кореї. Конференція зібрала близько сотні наших співвітчизників у складі делегації від усіх республік нашого напіврозваленого, ще нещодавно великого і непорушного союзу, за кілька місяців до горезвісних ДКНС подій (Державний комітет з

надзвичайного стану в СРСР).

О 16:00 ми благополучно приземлилися у знаменитому JFK - аеропорту або простіше - імені Дж. Кеннеді, а близько сьомої години вечора були вже на шляху до готелю з інтригуючою назвою "Marriott's Hunt Valley Inn". Перше слово означає назву широко розповсюджені компанії, на зразок Шератон, якій належить безліч готелів у США і навіть за їх межами. Два інших - "Мисливська Долина" - це назва місцевості неподалік Балтімора, як вранці з'ясувалося, зеленою, тихою і взагалі дуже привабливою, як і готель, що отримав її (місцевості) назву за родо-видовим принципом. На шляху до готеля нас нагодували вечерєю та ми прибули до місця призначення у гарному настрої, хоч трохи стомлені. Воно й зрозуміло – переліт, поїздка, зміна часового поясу, психологічне навантаження.

Піднімаюся у свій номер, відчиняю двері і опиняюся в напівсонних обіймах свого давнього знайомого Лева Г., у якого за півгодини до мого приїзду відзначалася дуже значна і для домашніх умов подія – його власний день народження. Випадок дуже солідний для того, щоб відкласти на пару годин ще нещодавно такий бажаний сон, заповнивши їх трьома дюжинами суттєвих та банальних питань та відповідей. Він приїхав напередодні, двома днями раніше і вже включився в напружений ритм відрядження в Америці. Коли заздоровні тости виснажилися, і всі фонтани були трохи заглушені, ми вже абсолютно ніякі, хоч і дуже задоволені, лягли спати. Я ще довго традиційно повертався на новому ліжку і нарешті заснув.

Поки ми безтурботно спимо, цілком доречно розповісти про мого приятеля та колегу Лева Г.. Директор величезного об'єднання Мінелектропрому в ще існуючому тоді рідному союзі, яскравий вчений і практик, який зробив у радіозв'язку більше, ніж усі мої знайомі в цій галузі разом узяті, він відрізнявся широким діапазоном наукових, естетичних і взагалі життєвих інтересів, що робило його привабливим, як серед професіоналів, так і в хорошій компанії. Наші інтереси перетнулися багато років раніше, коли в умовах розвалу країни, що вже почався, ми розпочали спільний, досить перспективний і захоплюючий проєкт зі створення багатопроцесорної обчислювальної системи з НВЧ-комутатором. Проєкт із низки причин залишився не завершеним, хоча й не повторений досі ніким, навіть маститими американськими та японськими фірмами. Для хвастошів, у цій ситуації, звичайно ж, підстав замало, але зовсім мале, нехай і примітивне, почуття переваги над нашими іноземними колегами, ми все-таки чесно заробили. Ще кілька проєктів, але вже в далекій від комп'ютерного машинобудування області, нас ще чекало попереду. Безпосередньо за рік до поїздки відбулася примітна подія, яка вкотре схрестила наші біографії – вибори у нашій Українській Академії. Ми виявились конкурентами, які претендували на одну вакансію члена-кореспондента за спеціальністю "обчислювальна та інформаційна техніка". Доля виявилася прихильною до нас обох, - ми набрали однакову кількість балів, за клопотанням Академії була "вибита"

додаткова вакансія і обидва виявилися обраними, - щасливчики, нічого іншого не скажеш.

Ранок був теплий і гарний: сонечко, зелені галявинки біля готелю, блакитна вода басейну, таке ж блакитне небо, свіже повітря та піднятий настрій, незважаючи на коротку ніч, ранній підйом та такий самий ранній сніданок. Це в перший ранок перебування нас трохи пощадили, в інші ж дні сніданок починався з 6:45 і ми жили у темпі *allegro*. Першим заходом нашої великої, докладно підготовленої програми було ознайомлення з нею під час сніданку. Серед паперів у виданій кожному папці було таке звернення:

Ласкаво просимо до Сполучених Штатів Америки.

Від імені Конференції Американського Керівництва я радий вітати вас у Сполучених Штатах Америки. Нам випала велика честь виступити спонсором вашої поїздки та бути до ваших послуг під час вашого перебування тут.

Ми провели велику підготовчу роботу, щоб ваш візит пройшов на найвищому рівні та залишив у вас найкращі спогади. За винятком самої конференції, запропонована на ваш розсуд програма заходів та поїздок, звичайно, не є обов'язковою, проте, я сподіваюся, що ви знайдете її дійсно захоплюючою, з користю проведеним часом, який, на жаль, обмежений. У програмі, що додається, перераховані заплановані заходи та уточнені ті її аспекти, за які Конференція Американського Керівництва несе фінансову відповідальність.

Як ви знаєте, основним заходом програми є Перша всесвітня конференція керівництва. Її засідання розпочнуться у вівторок, 30 квітня об 11:30 та завершаться у четвер, 2 травня о 20:30.

Додаткову інформацію про конференцію ви зможете отримати під час реєстрації. Досить сказати, що в роботі цього форуму братимуть участь справді визначні діячі з усього Радянського Союзу. Після конференції, під час екскурсій по Вашингтону та Нью-Йорку у нас буде можливість зустрітися з видатними американськими громадськими діячами, включаючи представників федеральних відомств і відомств штатів, офіційних осіб з уряду та відомих американських бізнесменів.

Я дуже сподіваюся, що ваше перебування в Америці вам сподобається і запам'ятається. Чекаю на швидку зустріч з вами.

Щиро ваш
доктор Томас Дж. Уорд, виконавчий директор

В одну мить Програма була запущена, і ми вже опинилися в столиці США, де на нас обрушується перший гігантський потік вражень. Поїздка містом, відвідування Капітолію, пам'ятника Дж. Вашингтону, Музеїв: Космосу, Смітсоніян, Американської історії; невелика подорож вулицями Вашингтону, переміщення до меморіальних пам'яток

Лінкольну, В'єтнаму, Музею Джефферсона (можливо звідти, з меморіального напису, перекочував на долари відомий усьому світу вислів "We Trust in God").

Як усе побачене утримати у пам'яті? Неможливо. Щоправда, Лев підказав один досить ефективний прийом. Ще в будівлі Капітолію, відокремившись від загальної групи, він тихо запропонував:

- "Давай сядемо на ту лаву"

- А навіщо?

- Потім скажу.

- Потім, то потім.

Вдруге він так само ненав'язливо запропонував відокремитися від натовпу і пройтися вздовж Потомака, що протікав за тридцять метрів від музею. Ось тоді він і розповів весь "секрет":

- Розумієш, ну ти повернешся додому і що?

- Ну, повернуся я додому і що?

- У тому то й річ, що нічого. У найкращому випадку почнеш перераховувати місця, де побував. А тепер, за будь-якої зручної нагоди, ти можеш, не збрехав, недбало вставити: "Гуляв я якось по берегах Потомака" або: "Сидів я якось у Капітолії зі своїм приятелем і ...". Я гідно оцінив гумор і мій дзвінкий сміх не забарився.

Від'їзд до готелю, вечері та трохи вільного часу. Цілком достатньо для першого дня. Спали, як убиті.

Наступний день був днем відкриття конференції. З цієї нагоди організатори організували грандіозний прийом і урочистий банкет, які були прикрашені виступами колишніх і теперішніх послів Філіпа В. Санчеса, Сема Захрейна і головного розпорядника, який був правою рукою Сан Мен Муна - доктора Бо Хі Пака. Це він у важкі 1950-ті роки війни в Кореї одного разу виніс бездиханного Муна з поля бою і тяг на собі майже 20 кілометрів. Таке не забувається. Вступна промова на відкритті конференції Бо Хі Пака вводила присутніх у суть проблем, якими нам потрібно було зайнятися в найближчий тиждень. Ось деякі витяги з цієї промови:

Пані та панове.

Від імені Всесвітньої Конференції Керівництва я радий вітати вас у Вашингтоні, столиці Сполучених Штатів Америки, на Першій Всесвітній Конференції Керівництва. Це чудово, що делегати зі всіх п'ятнадцяти республік Радянського Союзу зібралися тут, в Америці, на цій конференції. Я від щирого серця дякую вам за те, що ви відклали всі свої важливі справи, щоб провести з нами ці декілька днів. Я сподіваюся, що конференція виправдає ваші очікування.

Хоча ця Всесвітня Конференція Керівництва є першою, але вона ґрунтується на Конференції Американського Керівництва, яка була створена кілька років тому для об'єднання американських лідерів та обговорення основ американських цінностей та демократії.

Ця Всесвітня Конференція Керівництва набагато ширша, ніж

Американська Конференція Керівництва. Багато учасників попередніх конференцій були зацікавлені у більш глибокому розумінні поглядів Преподобного Сан Сен Муна, засновника КАУЗА Інтернешнл та Конференції Американського Керівництва. Через молитву і дослідження Преподобний Мун розвинув вчення Об'єднання, або Божественного Принципу, послідовну систему світогляду, яка розкриває значення сенсу життя для приведення в гармонію світових релігій і культур.

Сполучені Штати та Радянський Союз перебувають по один бік лінії фронту, діють разом на користь міцного миру. Цей факт не тільки приносить почуття полегшення, а і є джерелом надії. Якщо це співробітництво розширити, то виникне реальна надія на міцний мир.

Мета цієї конференції – посилити цю надію та постаратися зробити її реальністю. Саме для цього ми зібралися тут сьогодні ввечері.

Ми все ближче і ближче підходимо до кінця цього століття. Давайте ж запитано себе: Яка найсерйозніша проблема, що стоїть перед людством у другій половині двадцятого століття? Багато хто дасть відповідь, що найсерйозніша проблема - це загроза хімічної, біологічної або ядерної війни. Інші скажуть, що найсерйознішою проблемою є злочинність чи криза довіри. Це справді серйозні проблеми, що стоять як перед Сходом, так і перед Заходом. Але давайте пошукаємо відповідь на ці питання глибше. Більш глибока відповідь полягає не у зовнішній формі наших проблем, а в причинах, що їх породжують.

Якщо подивитися на проблему з цієї точки зору, я сподіваюся, що ви все погодитеся, що найбільшою проблемою нашого часу є "зміщення цінностей", що глибоко зайшло. Результати цього зміщення яскраво виявляються всюди. Люди не можуть розібратися, що правильно, а що неправильно, що добро, а що зло, що справедливо, а що несправедливо. Це усунення посилюється кризою віри в Бога, і в деяких випадках запереченням існування Бога.

Америка та інші Західні нації ґрунтуються на утвердженні Бога та прав людини, дарованих Богом. Проте, протягом кількох останніх десятиліть цей основний фундамент американської філософії зазнавав нападів.

Тут, однак, ми можемо зупинитися і запитати, що таке демократія. Демократія є не що інше, як система управління. Це спосіб вибору людей для управління. Демократія як така по собі неспроможна автоматично гарантувати ні прогрес, ні процвітання. Успіх будь-якої нації залежить від цінностей, які обирає народ. Демократія схожа на гарну посудину. Поки вона пуста, від неї немає користі. Для того, щоб демократія запрацювала, посудина має бути заповнена відповідною системою звуків та цінностей.

Я мушу, однак, сказати, що не потрібно знову винаходити колесо. Основи цієї системи цінностей завжди були з нами. Але ця традиційна система цінностей має бути переосмислена і чітко виражена в контексті великих досягнень людського розуму на підступах до двадцять першого століття. Це нове вираження правди має починатися з твердження про існування Бога.

У мене в руках книга, яка називається "Бог та нова фізика". Як ви розумієте, це дуже цікава книга. Міркування про Бога зазвичай обмежуються межами релігії, а фізика зазвичай належить до галузі науки. Якби ця книга була написана священиком, вона не мала б великого значення. Але ця книга написана фахівцем з ядерної фізики доктором Полом Девісом. і він робить зовсім незвичайну заяву. Він пише: "На мою думку, наука прокладає більш вірну дорогу до Бога, ніж релігія. Правда це чи ні, але вже сам факт, що наука дійшла до такого рівня, коли вона з усією серйозністю може досліджувати питання, яке вважалося раніше релігійним, вказує на далекосяжні наслідки нової фізики". Це разюча заява.

Всесвіт, в якому ми живемо, є виключно складним і організованим. Наука виходить із того, що існує певне співвідношення між причиною та наслідком. Наш Всесвіт існує не без причини. Є першопричина для існування Всесвіту. Ейнштейн заявив: "Я хочу зрозуміти, як Бог створив світ. Я хочу пізнати Його думки. Решта – деталі".

Леді та джентльмени, що я намагаюся сказати, – це просто, що існування Бога більше не є суто релігійною темою. Це, по суті, стало науковим висновком двадцятого століття, і цей висновок знайде ще більше підтвердження в двадцять першому столітті, у міру того, як буде розширюватися розуміння людиною безмежності Всесвіту.

У Декларації Незалежності йдеться: "Ми вважаємо самоочевидною істиною, що всі люди створюються рівними, що вони наділені Творцем певними невід'ємними правами і що в ці права входять життя, свобода і прагнення до щастя. Успіх Америки полягає в цих кількох добре відібраних словах. Американська революція - це революція центром якої є Бог. Ця революція оголосила світові священні людські права на життя, свободу і прагнення до щастя, і всі вони йдуть від всемогутнього Бога, а не від Уряду, не від Конституції і не від політичних партій.

Олександр Гамільтон заявив, що "наші священні права написані рукою самого Бога і ніколи не можуть бути стерті або загашені земною владою". Вільям Пенн попереджав: "Якщо нами не керуватиме Бог, нами будуть правити тирані". І Джордж Вашингтон заявляв: "Неможливо управляти світом без Бога та Біблії".

Хоч як це не дивно, сучасна Америка все більше відчужується від своєї власної духовної спадщини, і в міру того, як це відбувається, її

моральні основи продовжують руйнуватися. При народженні Америки її батьки-засновники визнали певні самоочевидні істини, які об'єднали їх. Сьогодні ці самоочевидні істини замінилися впевненістю в тому, що нічия точка зору на життя не є вже більш правильною, ніж чиясь інша. Тобто, що істини не існує.

Приймаючи Темплтонівську Премію за прогрес у релігії, лауреат Нобелівської премії Олександр Солженіцин прямо заявив: "Якби мене сьогодні попросили як найбільш коротко сформулювати головну причину того, що руйнівна Радянська революція поглинула близько 60 мільйонів наших людей, я не міг би сказати нічого більш точного, ніж повторити "люди забули Бога". Тому все це трапилось". Доктор Алан Блюм, професор Чиказького Університету, написав чудову книгу "Закриття американського розуму". Це яскравий обвинувальний акт релятивізму. Книга користується таким великим успіхом частково завдяки несподіваним і відвертим висновкам. А. Блюм вважає, що Сполучені Штати занурюються у свого роду моральну безграмотність.

Я хотів би закінчити мою промову відомою цитатою Віктора Гюго: "Сильніше, ніж наступаюча армія є ідея, чий час прийшов".

Пані та панове, ця Всесвітня Конференція Керівництва об'єднала людей з усіх республік Радянського Союзу. Учасники цієї конференції фактично становлять мікрокосмос світу. Ми знаходимося тут для того, щоб дослідити принципи, які можуть привести нас до наступного століття. Я вірю, що ця конференція є ідеєю, чий час настав.

Нехай Бог благословить вас.

Велике вам спасибі.

Вже після обіду нам було прочитано 2,5 годинну лекцію "Принцип і загальні цінності", яка була присвячена місцю людини в існуючому світі, ролі духовного початку в його житті, аналізу загальнолюдських цінностей та вибору життєвої позиції, яка виправдовує головне призначення Людини, як вищого Творіння землі. Ми ще не були готові до тематики і самого предмета викладеного, але певний настрій наших думок таки стався, ми потроху звикли й освоїлися, хоча знак запитання в наших очах залишався ще довго.

Характер матеріалів та його орієнтація впливають із назв лекцій, сумлінно прослуханих нами наступними днями:.

1. Причина людського страждання
2. Розуміння історії
3. Ісус в історичному контексті
4. Свобода вибору та доля
5. Аналогії в історії
6. Трагування сучасної історії
7. Особливе значення нашого часу

У складі делегацій (Українська чомусь виявилася найменшою серед делегацій інших республік, всього чоловік сім, Російська ж

налічувала близько півсотні) були державні та політичні діячі, представники науки, промисловості культури, одним словом еліта суспільства. Не думаю, що серед них знайшовся хоч один віруючий. Тому нам важко було помітити межу, яка відокремлювала в матеріалах лекцій сутність християнського вчення від ідей так званого "руху єднання" (unification movement), що представляється і керованого Муном, людиною неординарною, великої волі та харизми, що претендує на вищу роль не тільки в сучасному житті, а й загальній історії людства, мало не Месії II. Випадково чи цілеспрямовано ідея єднання, як найвища ідея, що однаково відноситься до людей, націям, країнам, так і до релігій, які визначають основні відносини в сучасному світі, виявилася актуальною для нас, представників колишнього Союзу. А де б ще я дізнався про різницю між гебраїзмом та еллінізмом, про основи природи людського дуалізму, відповідальність людини як центрального принципу розвитку людства. Чого варта одна формула, обґрунтована містером Б. Леєм, професором інституту, створеного Муном для розвитку руху єднання:

"Воля божа - це відповідальність людини плюс задум божий". При цьому пояснюється, що серцем останнього є Любов. Природа, сутність і структура Любові як найвищого принципу людського життя була центральною темою та змістом заключної лекції, яку нам викладав сам Мун у своїй резиденції, розташованій на околиці Нью-Йорка. Її відвідування, сама церемонія, включаючи зміну взуття на капці перед входом у головну вітальню, де відбулася і лекція і урочистий обід, що відбувся через півтори години, сяюча і приваблива, незважаючи на солідний вік, дружина Муна, вручення їм пам'ятних подарунків від кожної з делегацій. До речі, наша українська делегація подарувала гарну ручну роботу, гарно розфарбоване дерев'яне сувенірне пасхальне яйце, яке було у двох наших молодих політичних діячів, вони його відкопали в сумці з безліччю сувенірів, які вони притягли з собою до Штатів, думаю з метою невеликого бізнесу. У відповідь, щедрі подарунки Муна кожному делегату - вручили вже в автобусі перед самим від'їздом з резиденції. Розгорнувши яскравий паперовий конвертик, кожен знайшов у ньому \$500. Серед численних учасників нашої конференції виявилось кілька людей, які з якихось лише їм відомих причин з нами не поїхали. Вранці вони дізналися про наші придбання і попросили видати їм їхню "частку", але не тут-то було...

Лекції проходили у просторому та зручному залі готелю Hunt Vallery Inn, де ми й жили. Теоретичні заняття чергувалися з обговореннями окремих тем по групах, а також зустрічалися з політичними та державними діячами, серед яких запам'яталися конгресмен Річард Айкорд, член Республіканської партії, штат Массачусетс та посол Хозе Марія Шавез. Як правило, вони мали напівофіційний характер вечері чи банкету.

Різноманітність у канонічну монотонність нашого перебування внесла чергова поїздка до Вашингтону, де ми відвідали Бюро друку та гравюри, Національну Художню галерею, Атлантик Відео у

Вашингтонському телевізійному центрі, Всесвітню Академію балету та редакцію газети Washington Times. Два останні візити варто описати докладніше.

Це сьогодні у нас куди не плюнь, потрапиш до академії. Тоді ж саме поєднання "Універсальна Академія Балета" носило для нас швидше гумористичний характер. Як і Washington Times, Академія була дітищем Муна. Розміщена в не високій, класичній архітектурі будівлі з вхідними колонами та різьбленими вікнами, вона відразу вводила відвідувача у незвичайний світ витончених мистецтв.

Сама будівля розташовувалась у мальовничому куточку Вашингтона у північно-східному районі, поблизу Католицького та Хорвардського університетів та Трінті коледжу, за п'ять хвилин від Вашингтонського лікарняного центру та Національної реабілітаційної клініки.

Музика зустрічала нас прямо у розкішному вестибюлі, нею були пронизані всі куточки будівлі. Головною пам'яткою Академії, через що можливо і було заплановане наше відвідування, виявився викладацький склад та директор. Ними виявилися відомі артисти ленінградської балетної школи, Олег та Олена Виноградови, вихідці зі знаменитого Кіровського театру опери та балету. Олег Виноградов з 1977 р. художній директор, видатний радянський хореограф, що увібрав у себе як традиції старої російської балетної школи, так і інноваційні віяння, що поставив такі балетні спектаклі, як "Спляча красуня", "Лебедине озеро", "Ромео та Джульєтта" "Витязь у тигровій шкурі", "Ярославна", "Петрушка" та багато інших. Народний артист СРСР з 1983 р., він залишив нещодавно свою батьківщину і ... опинився в Сполучених Штатах, де був зустрінутий з розкритими обіймами та отримав рідкісну можливість створити балетну академію у головному місті Америки. Далеко залишилися улюблений Ленінград, Вагановське балетне училище, яке виростило знаменитість, добрі друзі та злі вороги, що підштовхнули, не припускаючи того, до рішучих і відчайдушних дій. Починалося нове життя, в яке несподівано та негідано заглянули ми, офіційні представники батьківщини. Нас люб'язно зустріла на правах господині Олена Виноградова, яка вже порядком втратила колишню стрункість, але привітна і приваблива. Не забудемо, що вона племінниця великого Маріуса Петипа, володарка архівів останнього. З чоловіком вона познайомилася у далекі 1960-ті, будучи солісткою Новосибірського театру опери та балету.

Нас познайомили з чудово обладнаними залами та класами, розташованими у прибудованому крилі будівлі, де навіть підлога була спеціальної конструкції, що мінімізує травми. Для зручності, комфорту та релаксації студентські dressing – rooms обладнані прекрасними душовими та ванними. Всього близько 60 таких кімнат, крім того, їдальня, кімната для відпочинку, кухня, бібліотека з відеотехнічними кабінками.

Серед персоналу виявилися також відомі представники

ленінградського балету: Людмила Сахарова (у 1970-ті була художнім керівником Пермської школи, де виховала знамениту Надію Павлову), Микола Морозов із дружиною Людмилою Морковиною, відомі хореографи, лауреати, народні та знамениті. Ще одна цікава особистість - рідний брат блискучої та незгасаючої російсько-радянської зірки, Майї Плісецької, один із засновників нової національної балетної школи на Кубі, колишній партнер відомої кубинської балерини Алісії Алонсо.

В Академії є денна дитяча школа для студентів-початківців (8-14), а також школа професійної майстерності. Двічі на рік Академія влаштовує звітні концерти для публіки та запрошених гостей.

Наряду із балетними тренуваннями студенти відвідують семінарські заняття з кінескології, російської мови, історії танцю, теорії музики, техніки виконання, історії мистецтв, дієти та здоров'я танцюристів.

Навчання в Академії платне: вартість семестру від 350 до 1420 доларів, не включаючи вартості приміщення та харчування. Кількість занять на тиждень коливається від двох до дванадцятої. Ми з великим інтересом слухали та спостерігали під час візиту все, що нам демонстрували. Зайва запобігливість і глибоко закопаний сум у погляді господині під час нашої розмови не вислизнули від нашої уваги. Можливо, воно було надто пильним. Розлучалися ми як добрі старі друзі. Сам по собі такий живий осередок російської культури в столиці великої американської держави був екстравагантно екзотичний і дивовижний.

Відвідування Washington Times було завершальним заходом в екскурсії по Вашингтону. У строгому сучасному закритому стилі будівлі на околиці Вашингтону нас зустріли, як скрізь, спокійно, але гостинно. Перша частина візиту була присвячена знайомству з роботою редакції, усіма особливостями та тонкощами цієї складної справи. З висоти другого поверху нам було видно величезних розмірів зал, розділений вертикальними перегородками і заставлений сотнею комп'ютерів великих і малих, серед яких неспішно пересувалися постаті співробітників, тоді як інші стукали клавішами комп'ютерних клавіатур, створюючи постійний монотонний гуркіт, подібний до того, що створює літаючий літак. Фахівці докладно пояснювали нам секрети справді складного та цікавого процесу, хоча ми вже добряче втомилися за день божевільного галопу пам'ятними точками столиці великої держави і мріяли про елементарний спокій.

Для більш ближчого знайомства нам було вручено кілька останніх випусків газети. Вже не слухаючи пояснення, я поринув у перегляд свіжих сторінок, що ще пахли друкарською фарбою. Звичайно ж, я відвіз їх із собою додому.

І ось зараз, працюючи над цими рядками, заглянув у свій архівний "загашник". Яке ж було моє здивування, коли я витяг звідти злегка пожовклі сторінки випуску газет від 3 травня 1991 р., правда, тільки секції В, G. Секція G - це Autoweekend, для автолюбителів з десятками фотографій сучасних по тому сезону і вживаних автомобілів з їх

продажними цінами, біля деяких примітки: no money down. Все це мене анітрохи не зацікавило... А в секції В з назвою Metropolitan я дізнався, що якийсь тінейджер застрелив нізащо бравого солдата Вільяма Воуна, що середній вік самогубців у Вашингтоні 35 років і останнім часом знижується, побачив карту людського тіла із зазначенням органів, які можна трансплантувати, дізнався про розробку в Клівленді мінімоторів, які можна розглянути тільки під мікроскопом, а також про те, що аналізи крові на холестерол лише в 10% виявляються точними, оскільки у венах реальна кількість холестеролу значно нижча, нарешті, переглянув статейку, яка розповідала про досліди на щурах з ін'єкціями генів у м'яз серця з метою покращення його діяльності при різних пороках та інше.

Після цього посміявся над сторінками В6 і В7 із зображеннями коміксів, присвячених різним правдоподібним життєвим ситуаціям, наприклад, тато вчить сина: "Бачиш книжки на полиці, ось читай більше, якщо хочеш справити гарне враження на дівчаток".

Син із невдоволенням у відповідь: "Сам роби..."

Тато: "А на яку?"

У пам'яті освіжилися події відвідування цієї солідної редакції відомої усьому світу газети (щоправда, мені здається, Washington Post більш знаменита), зокрема, традиційна офіційна вечерея, названа у програмі обідом, незважаючи на пізній час (18:15 – 20:30). На "обіді" виступали пан Арно де Боршгрейв (не пам'ятаю титули), а також його честь Давид Драйер, член Республіканської партії із Каліфорнії.

За півтори години, привівши по дорозі свої враження в порядок, ми дісталися рідного готелю, щоб наступного ранку вирушити в Нью-Йорк.

Шлях до Нью-Йорка виявився довгим, але цікавим. Дорогою ми "зачепили" Балтімор і за дві години прибули до Філадельфії. Поблукали містом, оглянули головні його пам'ятки: Дзвін Свободи та зал, де було прийнято Конституцію США, не плутати з Декларацією Незалежності та її автором Томасом Джефферсоном. От якби ми зі свого готелю взяли курс не на північ, а на південь, і проїхали стільки ж, то опинилися б у Шарлоттсвілі, неподалік якого справді жив згаданий автор Декларації; він також третій президент Сполучених Штатів. Але ми все-таки у Філадельфії, ходимо її вулицями і робимо свої маленькі відкриття. Наприклад, із поверхневих спостережень випливає, що, як і Вашингтон, це місто зі значним складом негритянського населення. У день нашого приїзду було якесь свято, і Центральною вулицею йшла розфарбована прапорцями, транспарантами та яскравим одягом колона демонстрантів. Панував і загальний підйом, і святковий настрій, які нам не встигли передатися, бо опівдні ми вирушили Далі, а до Нью-Йорка треба було трястись ще години чотири. Заплющив очі і провалився в приємну дрімоту. По-справжньому спати в дорозі я за своє життя так і не навчився.

Зрештою, ми в Нью-Йорку і з корабля на бал, не розуриваючи валіз, потрапляємо на урочистий бенкет. Не берусь згадати, де він відбувся, але все було обставлено з грандіозною помпою та

традиційними вітальними промовами. А ми з нетерпінням чекали його закінчення та відправлення в готель, надто вже насичений подіями та враженнями виявився цей довгий день. У нашій програмі готель був названий "Нью-Йоркер".

Дотримуючись традиції, ми розмістилися в одному номері з Левом Г. Це виявилася крихітна похмура кімнатка на 32 поверсі, що виходить єдиним вікном у двір. Побудований у 1920-ті роки, готель нагадував чомусь своїм зовнішнім обвітреним виглядом і пошарпаним інтер'єром про період Великої депресії. Виглянувши у вікно і кинувши погляд униз, ми не змовляючись однаково відреагували: так чітко представилася нам безвихідь ситуації, в яку потрапив стотисячоперший бізнесмен, що розорився, зняв на останні копійки номер і так само, як ми, виглянув у вікно. Рішення прийнято миттєво, воно єдине за його уявленнями конкретне та очевидне. А якщо під час цього останнього в його житті польоту він передумав? Вже пізно...

Насправді вже пізно, настав час укладатися спати: завтра традиційно ранній сніданок. Треба бути у формі.

Вранці в холі представники нашої численної делегації, які вже цілком перезнайомилися один з одним, дружно у півтону розмовляли, розбившись на групки за темами та інтересами, обмінюючись враженнями та загальною інформацією в очікуванні стартового сигналу для чергового грандіозного заходу, наміченого господарями конференції.

Після сніданку ми вирушили на екскурсію до Північної частини Манхеттена. Перша зупинка була біля будівлі ООН. Екскурсовод ґрунтовно показувала нам велику залу засідань, залу Ради безпеки, приміщення для роботи, холи та визначні пам'ятки. Очевидно, час нашого відвідування був вибраний так, що ми не могли перешкодити заходам, що проводилися в будівлі тому, що крім екскурсоводів із групами, жодних офіційних осіб у полі нашого зору не було. Після закінчення екскурсії по будівлі ООН, дружно зайнявши свої місця в автобусі, ми одним рухом перетнули Манхеттен з півночі на південь і через півгодини вже сиділи за столиками в стилізованому приморському кафе The Yankee Clipper, що в South Street Seaport. Обід "повинен" був містити рибні страви, смію помітити, дуже смачні, а меню він відкривалося наступним висловлюванням: "Choose the wine you like and remember, that... "de gustibus nun est disputandum"".

Перш ніж вирушити в екскурсію на катері до Лібертіайленд, знаменитої "Мадам Америка", наша група чекала попутників, які слабо володіють вилками, в портовій зоні. Раптом, звідки не візьмись, біля нас опинився продавець здобних булочок, пропонуючи нам свої вироби. Ми ж були ситі до надзвичайності і найсмачніші булочки, ви розумієте, нас зовсім не могли цікавити, так само, як і їхній продавець, наш колишній співвітчизник, який чомусь дуже при цьому розхвилювався і почав нервово вигукувати, як він ненавидить свою колишню батьківщину, яка вона погана і як він любить Америку, що гостинно притулила його. Дивитись на нього було і шкода і гидко, до того ж жодної підстави для

істерики ми йому не давали. Мабуть, у нього давно й багато накопало, а зустріч із нами виявилася лише випадковим приводом для сплеску емоцій. Настрій нам зіпсувати він не встиг, а екскурсія на катері заповнила нашу свідомість більш суттєвими враженнями: величний стрій Манхеттена з півдня, мости через протоки Гудзона, монументальна постава статуї Свободи, види на Нью-Джерсі, гарна погода, відсутність турбот – про що ще можна мріяти?

Вечеря в готелі та концерт в одному з розкішних залів готелю завершили першу добу перебування у Нью-Йорку. Увечері у готельному номері ми впорядковували уривки наших вражень у струнку картину, де знамениті хмарочоси Empire State Building та близнюки World Trade Center (зниклі тепер з лиця землі), незабутні краєвиди на Манхеттен з боку Бруклінського та Манхеттенського мостів, зелені алеї перетворилися з назв та друківаних картинок на живі та відчутні предмети наших буднів, наповнилися їх подіями та змістом.

Наступний день згідно з нашою програмою було присвячено зустрічі з офіційними особами міста: відвідуванням мерії Нью-Йорка та мерій районів Квікс, Нью-Джерсі, Ньюарк. Невелика частина часу припала на останній.

Автобуси зупиняються біля нічим не примітної двоповерхової будівлі мерії Ньюарка. Вже звикнувши до рваного темпу часу, викликаного частими переміщеннями в просторі та очікуваннями чергової події, ми не здивувалися, коли виявилось, що ми маємо зустріч з першою особою мерії, який до того ж затримується у зв'язку з якоюсь важливою справою, але ось-ось має з'явитися. Хвилин через сорок він справді прибув і офіційний раунд прийому розпочався. З традиційними промовами виступило кілька людей, потім розповідь господаря про справи на довірній йому території, що переконливо демонструє його гостинність обід та знайомство з життєво важливими об'єктами району. Для нас із Левом професійно цікавим було відвідування розташованої неподалік будівлі мерії телекомунікаційного Центру, що обслуговує супутниковим зв'язком все місто. Десяток різного діаметру антенних тарілок та сучасне телекомунікаційне обладнання Центру, а головне, інформація фахівців про принципи побудови та функціонування всієї системи справила на нас велике враження. Це, схоже, був типовий проєкт, де супутникова частина системи була основою для дальньої взаємодії, під нею розташовувалась оптоволоконна мережа-павутина, що охоплює територію діаметром кілька сотень кілометрів. Про пропускну здатність такої розподіленої системи можна було лише помріяти.

Дещо вільного часу ми присвятили самотійному знайомству з містом. Безпосереднє сприйняття з чистого аркуша Wall Street, Grand Central, 5 Avenue, 42 Street, Broadway, Battery Part City, South Ferry, Columbia University Chinatown та інших місць, що перестали бути абстрактними книжковими назвами, наповнили нас відчуттям ефекту присутності, перетворивши на дійових осіб загадкової історії, яку нам самим належить закінчити на власний смак. Ми занурилися в неї легко та

вільно. Маленькі магазинчики, в які ми пірнали по ходу цієї п'єси, розмови з продавцями - нашими співвітчизниками, випадково підслухана на ходу російська мова, повертали нас іноді до вихідних рубежів та стереотипів сприйняття, проте не настільки, щоб перешкодити відчутти себе своїми на цій незнайомій планеті. куди закинуло нас за велінням хитромудрого сюжету. Двоє вихідців з України, знайомих Лева (Богдан Винничук та Володимир Чижик), уже американські старожили, роз'яснювали нам особливості, дивацтва, плюси та мінуси американського життя. Майже нічого нового ми не почерпнули з цих розмов, хіба що сама інформація була з перших рук та їхнього власного досвіду.

Богдан був успішним бізнесменом. Чижик, родом з київського Подолу, підприємець, мав свій офіс майже в центрі Нью-Йорка, але такого собі "комунального" типу: коридор, двері, за якими кімнати, в кожній сидить фірмач, у коридорі - секретар- друкарка, в сусідній кімнаті - адвокат, обидва обслуговують кілька таких фірм. У багатоповерховому будинку таких фірм неміряна кількість, кожна орендує свій осередок і сплачує за послуги обслуговуючого персоналу. Ми спробували прилаштувати свої проєкти та напрацювання, але Володя пояснив, що для цього потрібна велика робота. Щоб отримати результат, потрібно частіше бувати у Нью-Йорку та "контактувати. А ще треба вміти готувати переконливі бізнес-плани, хоч це ми й без нього знали, гірше знали, як це робити. Загалом, наприкінці перебування ми стали справжніми діловими людьми, щоправда, більше теоретиками, ніж практиками.

Пара "неорганізованих" вилазок на нью-йоркські стріти та авеню поповнила колекцію наших і так уже об'ємних вражень і навіть трохи - життєвий досвід.

Повернення додому відбувалося без ексклюзивних пригод, знову ж таки через Москву та готель постпредства України, яке ми добре знали та поважали. Наприкінці подорожі – невелика пригода вже на рідній землі, у метро дорогою на Київський вокзал. На ескалаторі в щілині між сходишками застрягла коляска з прив'язаною до нього валізою прямо внизу сходів, і весь натовп мало не видерся на мою бідну голову. Чергова опинилася на висоті, швидко відреагувала: ліфт був зупинений, і я вибрався з-під натовпу цілий і неушкоджений, щоправда, з поламаним візком. Будемо вважати - це була плата за благополучний вояж. А ось і "рідна хата", яка, як відомо, завжди краща за будь-які заморські хорони.

Вже вдома, перебираючи та розкладаючи по поличках враження та спогади про Америку, я зрозумів, що можна було нікуди і не їздити для того, щоб зрозуміти найголовніше. Потрібно було лише розкрити подарований у далекій молодості приятелем Женею Д. томик Уітмена та прочитати знайомі рядки вірша "Одному з президентів":

Все, що ви робите і кажете,
- над Америкою хитке марево

Ви не вчилися у Природи політиці Природи
- широті, прямоті, безпристрастю,
Не зрозуміли ви, що тільки таке і личить Штатам,
А все, що менше, рано чи пізно, розвіється, як туман.

Через місяць з невеликим, вже порядком забувши про далекі країни та подорожі, отримую ввічливе нагадування.

"Шановний пане Палагін,

У травні цього року я мав честь вітати Вас на першій Конференції Всесвітнього Керівництва і досі пам'ятаю всіх її учасників. Конференція надала мені чудову нагоду краще зрозуміти народи різних республік, представлені на цій історичній зустрічі. Я знав, що ми прийматимемо п'ятнадцять представницьких делегацій і щиро сподівався, що програма буде для вас цікавою, але я не знав, яким буде результат конференції.

Дозвольте мені щиро подякувати Вам за терпіння та розуміння. Багато хто з вас знайшов час написати мені особисто або поговорити зі мною під час конференції. Деякі учасники відзначили, що вони знайшли нових друзів у багатьох республіках, до яких тепер можуть звернутись у скрутну хвилину за підтримкою та допомогою.

Преподобний Мун і пані Мун говорили мені, що були особливо зворушені теплотою та сердечністю, які вони відчули під час прийому в їхній резиденції у Нью-Йорку.

Вони хотіли висловити свою подяку за численні подарунки, вручені їм. Однак найціннішим для них є ваше бажання зрозуміти прагнення та ініціативи, покладені в основу багатьох їхніх починань.

За кілька тижнів пан Хесус Гонзалес повернеться до Москви і, як мій особистий представник, відвідає багатьох учасників конференції.

Ви можете зв'язатися з нашим представництвом у Москві по вівторкам, середам та четвергам за телефоном 1256-41-44. Це представництво має регулярний зв'язок із нашим офісом у Нью-Йорку.

Я планую відвідати Москву в найближчому майбутньому і сподіваюсь, що зможу побувати в деяких республіках. Я сподіваюся, що я зможу зустрітися з Вами під час цих поїздок. Ще раз дякую Вам за участь у першій Конференції Всесвітнього Керівництва та з нетерпінням чекаю на зустріч з Вами в найближчому майбутньому.

Хай Господь благословить Вас,

Вашу сім'ю і вашу працю.

З повагою, Д-р Бо Хі Пак Президент

Конференції "Всесвітнього Керівництва"

Америка-1998

Друге відвідування Америки мало менш політизований характер і було офіційно пов'язане з плановим традиційним вояжем у рамках гранту CRDF, який фінансується Національним американським науковим фондом NSF – National Scientific Foundation. Мета та адреса нашого відвідування - Ватсонівський дослідницький центр всесвітньо відомої комп'ютерної компанії IBM, що ми й планували зробити, перебуваючи у гарній формі та з солідним творчим багажем. Ми - це я і двоє моїх колег з інституту: Валерій К. і Зіновій Р., які перебувають між собою в науковій спорідненості на кшталт учень - вчитель, хоча між ними вже давно встановилися приятельські відносини та "звернення в однині". Я ж, як і раніше, до цього не піднявся (чи не опускався?), принаймні, з учителем. У мене вже є один учитель Борис М., про якого я згадував раніше. Тим не менш, я ставлюся до Зіновія Р. шанобливо і одночасно по-дружньому і запросто.

З Валерієм К. мене пов'язують довгі роки спільної роботи, спільних справ, борінь і подолань, що переросли у теплі приятельські, майже дружні стосунки, в яких я ціную, не в останню чергу, свободу та ненастирливість спілкування та, звичайно, порозуміння. І не дивно, адже стільки фунтів лиха з сіллю з'їдено разом.

Обидва попутники легко несли по життю свої інтелект і почуття гумору, незважаючи на обтяжливий життєвий досвід, тому кращої компанії важко бажати.

Втомливий переліт закінчився благополучно у тому ж нью-йоркському JFK-аеропорті. Цього разу зустрічали нас близькі люди, про яких варто було б написати окрему повість, але вона дуже тісно переплітається з моїм життєписом. Один із зустрічаючих Саша С. - молодий чоловік, який ще не встиг долучитися до американського способу життя, той самий у якого я припускав зупинитися, який сам винаймав квартиру в Брукліні, який два місяці тому переїхав на ПМП до Нью-Йорка і через два тижні успішно знайшов собі роботу програміста в одній із численних фірмочок середньої руки, - щасливчик із симпатичним відкритим обличчям, цілком підходящим, щоб зійти за стандартного американського ковбоя. Саша мені близький лише тим, що він - син своїх батьків, які ось-ось відбувають туди ж, до Штатів, а з його татом, моїм колегою, я пропрацював пліч-о-пліч більше чверті століття, як то кажуть, від дзвінка до дзвінка. Тієї самої чверті, що припала на кращу частину моєї біографії. Ось яка зворушлива історія...

Друга, не менш зворушлива історія з приводу тих, хто зустрічає в аеропорту, присвячується родині Черняків. Тато, мама та донька - однокласниця мого сина, який і став головною ланкою в ланцюзі наших міжсімейних стосунків. А почалися вони задовго до шкільних днів Міті та Каті в ті далекі часи, коли ще не було ніякого Чорнобиля, а наші трирічні малюки вже мучилися алергією. Їхні батьки знайшли собі

друзів, так би мовити, у порядку обміну досвідом по боротьбі з цією поганою хворобою зовсім випадково, влітку в пору відпочинку на мальовничих берегах Десни в Літках. Це було наше постійне сімейне місце відпочинку протягом багатьох років з часів далекої молодості, і залишило воно у нашій пам'яті безліч подій та різноманітних, в основному, приємних спогадів.

З того часу ми дружили, спочатку очно, київськими будинками, потім заочно: Московський район – Бруклін. Поки діти росли, ми, батьки, соліднішали, потім разом дружними рядами вступали в епоху постсоціалістичного Ренесансу, гарненько "відроджувалися" і в один прекрасний момент деякі з нас сказали: - досить! Трохи помучившись у природних для таких випадків коливаннях і все-таки уклавши речі, сім'я вирушила шукати свого щастя за тридев'ять земель та океанів. Це була наша перша зустріч з того часу. Проїшло близько трьох років, ми не встигли ще забути один одного, і зустріч справді вийшла теплою та живою. З'ясувалося, що будинок, в якому я зупинився, розташований неподалік їхнього житла в тому ж нудному Брукліні, і я відразу пообіцяв провести у них weekend.

Усі троє новоприбулих розташовувалися у своїх знайомих у різних місцях: ми із Зіновієм – у Брукліні, Валерій – у Нью-Джерсі. Зв'язок тримали телефоном. До офіційних зустрічей у Центрі IBM ми підготувалися сумлінно, і нам не терпілося себе показати. Перша зустріч кілька разів переносилася, нарешті, ми дочекалися понеділка: на 11:00 було призначено семінар і наші повідомлення серед фахівців Центру. Поїздка електричкою, творче хвилювання та інше, в результаті чого ми опиняємося в потрібному місці в потрібний час перед "трьома каліками" слухачів, та й то рекрутованих не без допомоги нашої кураторки, яку звали Сюзанна.

- А де народ? - природне питання.

- Так сьогодні понеділок, втомилися, проспали загалом розумієте.

Ми, звичайно, всі зрозуміли? Точно як у нас! Навіть на душі стало тепло та весело. Відмучившись в офіційних уявленнях і розмовах з представниками знаменитої американської компанії, ми із задоволенням закрили професійну тему без жодного, чесно, задоволення та ентузіазму, хоча безперечна користь у всьому цьому була присутня. Нехитрий обід, яким нас пригостили у місцевій їдальні, трохи прикрасив наш візит. У видаткову частину кошторису поїздки, у графі IBM у себе в голові, я маленькими літерами записав: "нову парасольку", яку я забув на вішалці під час цільового візиту з Сюзанною до Технічного Центру, розташованого в діловій частині Нью-Йорка, та сама парасолька, що була куплена на дві години раніше того ж дня з нагоди несподіваного дощу.

Неофіційна частина поїздки виявилася більш цікавою та продуктивною. По-перше, це зустріч із однокашницею по політеху – Ларисою Б. Місце для зустрічі, Центральний парк, як ніяке інше було для приємної, ненав'язливої, дружньої бесіди під час прогулянки алеями парку. Мимолітні спостереження за сімейками, що розслабилися, дітьми,

які гралися, бабусями і парочками, що мешкають у різних його куточках. Нам було що згадати та розповісти один одному. Пара годин, проведених разом у Метрополітен музеї, присвячених знайомству з американським живописом, виявилася симпатичною вступною главою в життєвий опис нових американців, які зовсім недавно прибули до Штатів і ще не цілком знайшли себе на американській землі, яка претендує на тотальну гостинність. Яка велика різниця у сприйнятті життєвих обставин між старим і новим поколіннями. Дочка Лариси разом із чоловіком та 12-річною донькою, яка приїхала кількома роками раніше, вже знайшла себе на своїй новій батьківщині. Це було помітно з її впевненості, манері триматися і розмовляти, з поблажливого тону розмови та швидкоплинних зауважень з приводу приятелів та колег. Очевидно, \$150 тис. річних її зарплати сприяли такому тону, але все ж таки не тільки це?! Приємно було почути, що "наші" можуть дати пристойну фору їхнім американським колегам, що внучка Лариси є першою ученицею в класі та інше. Велика п'ятикімнатна квартира на 18 поверсі багатопверхового фешенебельного будинку неподалік від Бродвею з упорядкованим вестибюлем і консьержкою служили переконливим підтвердженням цього. Зручно розташувавшись у кріслі і поглядаючи у широке вікно, що виходить на великих розмірів комфортний і озеленений балкон, я по ходу розмови потихеньку "в'їжджав" своїми відчуттями у світ цього нового, не знайомого для мене життя з його проблемами та можливостями, радощами та стражданнями. Головне, що мене влаштовувало у всьому повіданому молодим поколінням, - це те, що тут у багатьох життєвих ситуаціях справедлива формула: "благополуччя - є функція інтелектуальних додатків".

Мене не треба довго вмовляти і, коли мій колега Валерій К. запропонував на пару днів відвідати його приятеля, який жив у Хартфорді, я відразу погодився, хоча толком не знав, де знаходиться цей самий Хартфорд, тим більше, що він не яесьь передмістя Нью-Йорка на кшталт Брукліна, а столиця штату Массачусетс.

Ми рушили в дорогу рано-вранці на шикарному кадилаку (за кермом Роберт - приятель мого колеги, професійний шофер). Його машина була обладнана за останнім словом, було все, починаючи від засобів автоматки до кондиціонера та радіозв'язку.

До Нью-Джерсі ми дісталися, як на ракеті, і були доставлені до будинку одного з родичів того самого приятеля, до якого ми прямували. Ще вранці я відчув себе не дуже гарно, і це відчуття посилювалося під час ланчу, на який нас запросили господарі будинку, - мабуть, підскочив тиск. Поміряли, виявилось, що підскочив добре. Почекали, поки я оклемаюся, і знову рушили в дорогу. Мальовничі околиці зовсім привели мене в кондицію і через три години ми прибули в скромне непоказне містечко з тихими приємними вуличками і спокійними їх мешканцями.

Гостинна сімейна пара, Алла та Гена Хазанови, прийняли нас, як своїх, у них із Валерієм, справді, були давні та дуже близькі дружні стосунки. Обидва кияни, які з десятків років освоюють землі колись

далекої, а тепер рідної Америки, живуть тихим і скромним життям на допомогу, Алла трохи підробляє. Спочатку застілля, запитання, відповіді, бесіди, потім невелика прогулянка перед сном, обговорення маленьких планів на завтрашній день та спати. Як професійного винахідника, мене зацікавила форма простирадла, яку Алла постелила на диван, на якому я мав спати. Я ніколи такого не бачив. Маленька деталь, а як виправдовує своє призначення: простирadlo мало по кутах виточки і щільно одягалось, як би натягалось на сидіння, подібно до чохла і тому не сповзало навіть при самих неспокійних ворочаннях уві сні. Виявляється, ця деталь є предметом винаходу, а його автор став завдяки йому мільйонером!.

Подорож містом була чудовою, як і саме місто. Столиця штату, центр страхових компаній різного калібру, воно виявилось затишним і мальовничим.

Будівля мерії, яку ми відвідали, познайомившись із залом засідань та іншими функціональними приміщеннями, була зразком архітектури 18-19 ст., дуже доглянута, красива і розташована на вершині невеликого пагорба, з якого було добре видно центр міста. Величезний універсам на околиці міста, що зовсім не відповідає масштабам міських розмірів, був останнім місцем у програмі нашої екскурсії. Головні подарунки для рідних та близьких були куплені саме там.

Увечері на нашу честь було організовано зустріч у далеких родичів Геннадія (чи його дружини). Народу зібралось досить багато і різного. Усі дивилися на нас, як на джерело своїх спогадів про далеке життя. Загадковий вітерець ностальгії на тлі загального самостверджуючого оптимізму, звичайно, був присутнім. Коли ж дійшло до старих пісень і романсів, які дружно підхоплювалися і виконувалися незалежно від знання слів, це відчуття ще більше зміцніло. Роз'їжджалися по хатах до півночі, всі були збуджені і задоволені вечором, крім одного з присутніх, - я таки примудрився обірвати від надміру почуттів струну на його гітарі.

Наступного дня караван машин вирушив до казино, яке розташовувалося на території, що належить індіанським аборигенам і доходами від якого вони пристойно харчувалися, як нам зрозуміло пояснили попутники. Казино являло собою гігантських розмірів куполоподібну будівлю, яка була оточена безліччю паркувальних майданчиків. При вході в будинок створювалося враження, що ти потрапив у величезний дзижчий вулик, обійти який навколо, за грубими оцінками, можна хіба що за півгодини. На території будівлі розташовувалися сотні гральних автоматів та столів з рулетками, картами, гравцями та круп'є, які жестикулювали, щось вигукували. Головним консультантом нашої групи виявився Володя з Ленінграда, той самий, чію гітару я зашкодив.

Наступного дня караван машин вирушив до казино, яке розташовувалося на території, що належить індіанським аборигенам і доходами від якого вони пристойно харчувалися, як нам дохідливо пояснили попутники. Казино являло собою гігантських розмірів

куполоподібну будівлю, яка була оточена безліччю паркувальних майданчиків. При вході в будинок створювалося враження, що ти потрапив у величезний вулик? який дзижчить, обійти який навколо, за грубими оцінками, можна хіба що за півгодини. На території будівлі розташовувалися сотні гральних автоматів та столів з рулетками, картами, гравцями та круп'є, які жестикулювали, щось вигукували. Головним консультантом нашої групи виявився Володя з Ленінграда, той самий, чію гітару я пошкодив. Для початку він нам викладав урок "Блек-Джека", спокійно залишивши у круп'є \$ близько 1000. Виявляється, він професіонал, у нього є своя "система" і сьогодні йому просто не пощастило. Ми з Валерієм вирішили набути досвіду і разом спробувати свого щастя, купивши фішок на сотню. Першу частину сеансу за столом сидів я. Мій підсумок – дев'яносто у програші. Валерій виявився щасливішим: він усе повернув і навіть перевалив у плюс. Ось тут ми дружно вийшли з гри при своїх інтересах. Ура!

Закінчився наш похід вечерею на кшталт шведського столу: і м'ясні блюда і солодкі виявилися дуже смачними. Дорогою додому кожен доповідав про свої успіхи. Веселий кортеж прибув до будинку, де ми розлучилися добрими друзями.

Рано-вранці Геннадій відвозив мене на автобусну станцію. Валерій залишався ще на день. За ніч пройшов несподіваний весняний снігопад з морозцем, внаслідок чого вікна машини, що стояла всю ніч біля будинку, вкрилися крижаною кіркою, яку довелося з розлюченістю зіскаблювати, - часу було обмаль. Підїхали за тридцять секунд до відправлення автобуса. Він виявився напівпорожнім... Прощавай, Хартфорд!

Дорога видалася тяжкою. Снігопад та сильне ковзання заважали руху. Шофер виявився політиком. Він звернувся до пасажирів з альтернативою: або ми чекаємо на потепління та розморожування дороги, або він знімає з себе будь-яку відповідальність за нашу безпеку. Такий мудрий підхід до справи повністю вирішив наші проблеми.

Наш автобус у зв'язку зі згаданими дорожньо-погодними пригодами природно спізнився, і зустрічаючому на Grand Central подружжю Черняків довелося чекати на мене півтори години. Це не зіпсувало сильно нам всім настрою і ми вирушили до Брукліну

Дорогою я намагався уявити їхнє житло і життя, малюючи це в уяві за мотивами листів. У пам'яті збереглися сюжети їхнього американського життя від перших до останніх років. Динаміка незначна. Судіть самі.

Світлана (1996 р.): "Ми вже трохи звикли до тутешнього життя (або змирилися). Все ще дуже нестабільно, перспективи за далеким горизонтом. Для гарної роботи та гарної зарплати потрібно обов'язково мати американський папірець про освіту. Інакше все життя працюватимеш для того, щоб прогодуватися і заплатити за погану квартиру та міняти одну підтриману машину на іншу... Ілля почав переучуватися на програміста. Це 1,5-2 роки..."

Ілля (1998 р.): "Погода стоїть огидна, похмуро. Навіть зранку йшов дощ, а вчора ввечері - крижаний дощ. На мою думку, в Києві такого не

буває. Це не град, а дощ, що замерзає на льоту. Взагалі, звичайно, багато тут very different. Але до всього потроху звикаєш, в пам'яті стирається старе (з віком, чи що?) і навколишній світ не здається настільки вже чужим. Починаєш бачити світло наприкінці тунелю. Ось тільки питання, що закінчиться раніше тунель чи життя?... Н-так! В еміграції і пожартувати безтурботно не виходить. Весь час десь сидить собака і гризе серце...

Нарешті велика Haring street, 8. Тьху ти, вони ж переїхали на 10 East 40 Str. Зупиняємось біля двоповерхового баракового типу будинку, поділеного на секції. З порога (без жодного коридору – типово американський стиль) входимо до кухні – їдальні. Миємо руки і сідаємо за стіл. Ось уже де відпускаються душі і... безладно, але дружно пливемо в потоці питань, спроб відповісти, спогадів та непристойного розгляду один одного на предмет перевірки "функції часу". Так, час іде. Та й блазень із ним. Даєш майбутнє!

Вранці, за роками відпрацьованої звички, вийшов на пробіжку. Добіг до глухого кута останньої вулиці, що виходить прямо до океану. Прямо на березі чиясь фешенебельна садиба з шикарним будинком, на веранді якого, незважаючи на ранній час, уже снують постаті. Відчиняються вхідні двері, долинає російська мова. За сто метрів від садиби – початок пляжу. Роблю зарядку та назад. Недільний сніданок, де я формую замовлення-подорож на знаменитий Brighton Beach, це недалеко. Насамперед пара візитів до Брайтонівських магазинів, щоб відчути специфічний аромат місцевої російської мови та підглянути для колекції парочку колоритних достовірних сюжетів із життя мешканців Брайтона, наших колишніх співвітчизників.

Звичайно, пройти всі два десятки кілометрів знаменитого пляжу у нас не вийшло, але це весняне повітря, плескіт океану, групки відпочиваючих, що сидять за столиками і безтурботно розмовляють (а може, навпаки, що повіряють один одному свої проблеми?), все виявляло якийсь таємний сенс і стимулювало підйом прихованих глибоко емоцій.

Сонечко приємно пригрівало, можна було б позагорати. Але ми вирішили цього не робити, а повернутися додому і, підкріпившись, податися на свій Manhattan Beach, що зовсім поряд з будинком.

Ще одна прогулянка Манхетеном: Battery Park City, South Ferry, Trinity Church, Financial District і збори у зворотний шлях, хвилювання прощання, останні слова. Замовлене таксі приїхало з невеликим запізненням, прощальний сюжет був трохи зіпсований, але нічого... Ах ні, ще не все: таксистом виявився якийсь емігрант-пакистанець, котрий до того ж, як з'ясувалося, не знав не лише англійської мови, але та куди їхати. Дорогою він мене намагався просвітити, пояснюючи, що в Нью-Йорку не один аеропорт, а я йому втлумачити, що я вже спізнююся. Все-таки дісталися, куди потрібно. Аеропорт Кеннеді, зустріч із колегами та дружна трійця вже летить додому. Намагаюся заснути в незручному кріслі, що повисло над Атлантикою Боїнга. Чорта-з-два... Втомився ворочатись, в ногах сверблячка і в помсту за незаслужені випробування у

стомленій свідомості народжуються дзвінки рядки пролетарського поета:

Я в захваті
від Нью-Йорка міста,
Але кепчонку не зірву зі скроні.
У радянських
власна гордість:
На буржуїв
дивимося звисока.

ВОЛОДИМИР ХИЖНЯК

*If you keep your head
When all about you
Are loosing theirs
And blaming it on you
If you can trust your seep...*

R. Kipling "If"

Мій життєвий досвід свідчить: на землі більшість людей - гарних... Не дуже глибокодумний висновок, але він допомагає в житті. Важливо при цьому пам'ятати, що будь-які окремі факт чи подія, що свідчать про протилежне, не можна узагальнювати і протиставляти даному висновку. З числа гарних є зовсім небагато тих, за яких ти щогодини дякуєш долі..., що вони зустрілися на твоєму шляху, захопили, піджививши своєю інтелектуальною енергією і зробив колосальний вплив на головні життєві установки. Серед таких людей на значному відрізку моєї біографії проходить постать Володимира Хижняка. Думаю, не лише моєї. Знаю представників не одного покоління, моїх добрих і не надто близьких знайомих, які ним захоплювалися і обожнювали.

А починалося наше знайомство у ті далекі порівняно молоді роки, коли світ перебував у спокійній рівновазі. Місце та привід були банальними – курси іноземної мови, які на той час користувалися не меншою популярністю, ніж сьогодні усілякі центри навчання. Уявіть собі звичайне класне приміщення з традиційною навчальною спрямованістю інтер'єром, різновіковий контингент слухачів, що втомилися після робочого дня, бажаючих просунути у своїй англійській, і тому чесно долають труднощі, починаючи з плати за навчання (для деяких це було головним фактором) і закінчуючи не завжди успішною боротьбою зі втомою та сном, а також безліччю інших всіляких перешкод. І тут слід відразу ж підкреслити головне. У тому й полягали великий секрет і слава маестро, що ми не тільки не обтяжували своїми часом проведенням і заняттями тричі на тиждень по 4 години, а й постійно відчували певний творчий підйом від власної участі в якомусь карколомному та заразливому шоу, автором сценарію, режисером та головною дійовою особою якого був, безумовно, Володимир Матвійович (В.М.). Молоде

обличчя, сивий їжачок, добре поставлений, незважаючи на легке заїкання, голос (з багатством усіх відтінків та інтонацій), він носився перед глядачами як професійний футболіст, відбиваючи удари, даючи паси і забиваючи голи воротарям, що попалися під удар, на тлі дружного і заразливого сміху. аудиторії. Головне, що все це відбувалося не рідною мовою, яких, до речі сказати, було в нього більше однієї, а не зовсім зрозумілою для нас англійською, завдяки чому ця мова проникала в нас не по звичайних каналах, а, напевно, через шлунок котрий трясся від сміху кожні п'ять хвилин. Звідси запам'яталася на все життя його репліка з приводу постійного питання когось із слухачів, пов'язаного із матеріалом, що задається додому:

- To learn by heart?

- By liver.

Насправді вчити напам'ять доводилося багато і запам'ятовувати міцно (печінкою). Вірш Р. Кіплінга "Якщо", взятий епіграфом цього розділу, я несу по життю через десятки років і щоразу він опиняється доречно в різних життєвих ситуаціях, наказуючи і підбадьорюючи, надихаючи і пояснюючи. Саме в ті роки з'явилася саморобна проба перекладу цього вірша, куди він подівся – не знаю. Підозрюю, що сила його впливу на уяву і психіку нормального індивіда настільки велика, що моя проба була єдиною.

Не в нашому, а в одній із груп, де навчалася моя дружина, практикувалися музичні заняття. З'ясувавши якимось, що вона піаністка, а в аудиторії було піаніно, В.М. організовував постійні концерти, де дружно, без посилення на вокальні дані, вся група під фортепіанний акомпанемент із задоволенням кричала, точніше не скажеш, марш американських піхотинців "There is a tavern in the town", "My fair lady", "Green fields" і чого ще там не було у репертуарі.

Відносини у групі та з її керівником перестали бути суто формальними. Його будинок був для нас відкритий і не часто, але часом ми збиралися в ньому за нехитрим столом, але дуже насиченим дискусіями та, звичайно, монологам. Фігура багато в чому знакова і загадкова з блискучим інтелектом і чарівністю, він підкорив усіх своїми розповідями та репліками, іскрометністю свого розуму та гранями свого яскравого таланту вчителя, літератора, лінгвіста, історика та людини з величезним почуттям гумору, гідності та аристократизму.

Ми ще застали його матір, стовпову дворянку, що сьорбнула таборів і заслань, завжди гостинну та доброзичливу. Згаданий вишуканий аристократизм її сина був успадкований не тільки від неї: батько, розстріляний в 1937-му, колись мало не народний комісар, також вклав у нього свій внесок. Хто з них більший, судити не нам.

Холостяцьке життя спочатку з матір'ю, а потім у гордій самоті при настільки енергійному і товариському характері завжди було предметом запитальної уваги оточуючих, особливо осіб жіночої статі, що при настільки екстравагантній і яскравій зовнішності цієї особистості здавалася нерозв'язною загадкою, ключ якої надійно перебував у міцних

руках господаря.

За всієї численності знайомств і постійних контактів, бесід та різноманітних заходів, що експлуатували його інтелектуальні та енергетичні ресурси, він був людиною замкненою та самотньою. Усі складові видимого спектру його діяльності, здається, служили банальними ліками від самотності. Цей висновок формувався поступово, крізь роки дружби та близьких, але ненав'язливих стосунків, які стосуються не тільки мене, а й членів моєї родини. У цих відносинах ми осягали його характер, справді благородний і чуйний, вміння підтримати і допомогти конкретною справою у важку та потрібну хвилину. Згадується випадок, який за своєю надзвичайною важливістю та винятковістю не має аналогів у нашій сімейній хроніці, коли нашому щойно народженому, п'яти днів від народження, синові, нагородженому в пологовому будинку стафілококом, знадобився гамма-глобулін, рідкісний на той час препарат, від якого залежало життя дитини, а його ніде не дістати, хоч бийся головою об стінку. І опівночі звідкись з Одеси літаком прибувають дорогоцінні ліки, всього якихось пара ампул, але таких потрібних, на вагу золота, без жодного перебільшення, і приносить їх, незважаючи на таку пізню годину прямо в ОхМатДит, Володимир Матвійович.

Його благодійністю та безкорисливою допомогою користувалися багато хто. Ціле покоління, яке виїхало до Америки на ПМП наших співвітчизників-киян, розкиданих сьогодні по всіх маленьких і великих містах США, було підготовлене ним. Серед них були рідні та знайомі, близькі та далекі, які вчили раніше мову та абсолютно не володіли англійською. Рівень підготовки був незмінно високим. Він умів і знав свою справу, а головне вміння полягало в тому, щоб отримані мовні навички відтворювалися невимушено, без кривавих мук та зусиль. Серед інших секретів два, які я виніс з часів навчання на курсах - це необхідність вчити напам'ять максимально можливу кількість різноманітних текстів та наявність "пристойного" розмовного середовища. Саме з того часу у мене в голові намертво засіли вірші Кіплінга та Едгара По, уривки з Бернарда Шоу та Оскара Уайльда.

В останні роки він по кілька місяців пропадав, подорожуючи Америкою, благо, зупинитися йому було де, гадаю, кожен із колишніх шанувальників та учнів вважав за честь прийняти і довше втримати його у себе. Був серед тих, хто приймав, і один американський учений, колишній фізик, на ім'я Леонард, в побуті Лео, з яким його пов'язували теплі дружні стосунки. Лео перекваліфікувався на бізнесмена з широким діапазоном інтересів, зокрема гуманітарної властивості. Якось він гостював зі своєю дружиною в Києві, з нагоди чого в квартирі Хижняка був влаштований раут, один із багатьох, які вчитель любив і до яких готувався з властивим лише йому підйомом та ретельністю. Я ще не раз згадаю про його феноменальні кулінарні здібності. До цих пір згадуються екзотичні імпровізовані страви: гігантських розмірів багатошаровий торт, солодке хвилююче різнокольорове желе з морозивом, заливна риба з

різноманітними запашними спеціями та інше. Навіть випивка свого приготування: горіхова, полинова, зубровка. Все це у великій кількості, а головне, до неможливості смачне, так що ніяк не можна було утриматися від перенасичення.

Як у фізика, у Лео був особливий інтерес до чорнобильської проблеми, він навіть цілком серйозно мав намір зняти документальний фільм на цю тему. Не знаю, чи вдалося.

Крім Лео, закордонних колег і друзів було у В.М. предостатньо, незважаючи на те, що він багато років не мав великої можливості, як висловлюються англійці, *to make friends*, оскільки вважався серед невіїзних. Пояснити цей факт було не важко: з одного боку, він мав свої принципи та поняття про свободу особистості, від яких він, незважаючи на всілякі життєві колізії, ніколи не відступав, з іншого - це могло, очевидно, когось не влаштовувати. Проте останні роки він мандрував від душі. Якщо існує таке поняття, як "людина світу", то це з його приводу. У будь-якій аудиторії та на будь-яку тему він міг включитися та генерувати, причому не на рівні абстрактних роздумів, а на основі власного життєвого досвіду та фундаментальних знань. При цьому він мав те шосте почуття, яке дозволяло йому встановлювати моментально живий зв'язок з аудиторією і утримувати її протягом будь-якої тривалої бесіди або лекції. Тут включався весь арсенал стандартних та нестандартних прийомів та засобів: заготовок, експромтів тощо, виконаних з майстерністю артиста та багаторазово перевірених на публіці раніше. Міміка, жест, постановка корпусу, рух, навіть заїкуватість і, звичайно ж, натхнення - все працювало на образ, що створюється. Я все це спостерігав не раз, перебуваючи сам у владі своєрідного творчого гіпнозу, саме творчого, бо щоразу це було запрошення до участі у спільному творчому процесі. Як би хотілося спостерігати за цим процесом в аудиторіях американських університетів, де його запрошували виступити з лекціями на всілякі теми, починаючи з життя в Україні та закінчуючи професійними лінгвістичними проблемами.

Ще в далекі сімдесяті В. Хижняк із головою поринув у літературну діяльність. Спочатку це були переклади з англійської на українську детективів Агати Крісті, якогось нашого американського сучасника Білла, з якими В.М. підтримував постійні контакти. Потім повісті та оповідання українською мовою, якою він володів блискуче, як письмово, так і усно. "Любар", "Дивовижне перо", журнали "Всесвіт" стоять на наших книжкових полицях і зараз. Про що вони? Як видно за ними фігура автора?

Запам'яталася епопея з комедійною п'єсою під назвою "Стіл Наполеона", яку він перевіряв на нас. Там був такий нехитрий епіграф, ним же вигаданий, який чомусь засів у мене в пам'яті:

Мав він малу слабкість –
Любив свій стіл понад силу
І в далекі компанії
Його з собою возив.

А сюжет п'єси такий. Якась фіфочка, у якої чоловік був дуже забезпечений і крутий начальник, десь у селі у родичів побачила гарний різьбленого дерева стіл, який за чийось не зовсім достовірним даними, колись належав Наполеону, який залишив його під час втечі у воєнній кампанії 1812 року. Захоплена фікс-ідеєю, примхлива дамочка правдами і неправдами намагається заволодіти нечуваним багатством, і це нарешті їй вдається. Горда і щаслива придбанням, вона ділиться своєю радістю з чоловіком, і тут... настає розв'язка: чоловік повідомляє їй, що ще в дитинстві він бачив цей стіл у батьківському будинку, а сам стіл був зроблений давним давно руками його діда.

Робилися спроби влаштувати п'єсу в одному з київських театрів, у Ленінграді, - якісь шестерні не прийшли у взаємодію, п'єсу не підтримали і вона не зустрілася з глядачем, можливо, тільки поки що? Хотілося б вірити у щасливий фінал.

Протягом багатьох років В.М. був членом спілки письменників, але ніколи цим не хизувався, багато хто навіть про це не підозрював.

Слідами "американських" вражень йшла робота над книгою. Пам'ятаю навіть розмову на цю тему біля старенького комп'ютера, який він освоїв цілком пристойно. Знаючи В.М., мені так яскраво представлялася ця повість у всій сюжетній привабливості, гостроті авторських спостережень, свіжості вражень і достовірності матеріалів, що я просто не повірив. коли один із родичів на моє запитання злегка розгублено відповів, що не виявив жодних натяків на матеріал, крім різнокольорових карт, квітков, запрошень та інших дрібниць, залишених для пам'яті про минулі події. Хто його знає, чи це так?

Зовсім хлопчиськом із першого чи другого курсу університету блискучим, за спогадами однокашниць, студентом В. Хижняком вирушив на фронт. Не так уже й багато, але яскраво й гостросюжетно розповідав він про свій військовий досвід: особистий перекладач маршала Конєва, десантник, який не раз стрибав з парашутом і пройшов кирзовими чоботями по вулицях Праги і Берліна, неодноразово опинявся на волосинку від смерті, він як багато моїх. старших товаришів, що чесно протопали дорогами війни і сьорбнули там лиха, ніколи про неї не забував. Стало традицією в день Перемоги зустрічатися в нього за багатим святковим столом у тісній компанії. Не пам'ятаю деталей, але саме з 9 травня 1945 р. пов'язана дуже драматична історія, яка могла закінчитися трагічно, і тому цей день він вважав датою свого другого народження.

За столом він завжди був солістом, і найдивовижніше полягало в тому, що й молоді та старі знаходили цікавим спілкування з ним: він завжди був людиною поза віком. Нічого не коштувало потрапити йому на

язик. Майстер експромтів із дивовижною реакцією і завжди свіжою палітрою фарб, він одним-двома влучними зауваженнями створював у реальному часі нариси таких шаржів, що запам'ятовуються, від яких публіка іржала весь вечір, тим самим ще більше розпалюючи творчу уяву їх автора.

З роками дедалі виразніше стає очевидним той факт, що особистість В.М. назавжди прописана у нашому житті і ніким не може бути замінена. Так і чується його телефонно-питальне "Саша?", звернене до мене чи "Шурочка?" - до дружини, за яким слідує якась вступна тирада, чю авторську приналежність сплутати ніяк не можна.

Я ніколи раніше не зустрічав людину з такою розвиненою образною пам'яттю. При цьому поряд із зоровою і слуховою він був володарем дивовижної пам'яті нюху. Запах якогось одеколону міг у нього спровокувати найтонші деталі сюжету, за прямою або асоціативною ознакою пов'язаного з цим сюжетом, після чого слідував докладний опис обстановки, дійових осіб, їх одягу, фарб тощо, які, здавалося, він просто прочитував як з екрану комп'ютерного дисплея.

В одному з оповідань він описує восьмирічного хлопчика, маючи на увазі під ним себе, якого батьки відправили до Броварського (під Києвом, примітка автора) лісництва на парне молочко та свіже повітря до далекого родича – до дядька Омельки. У потоці дитячих питань, звернених до нього, були такі:

- Яким кольором пахне шипшина? - На що отримував постійну відповідь:

Що? Кольором? Пахне? Ти що, дурний, хлопче? З глузду з'їхав? Хіба запахи мають колір?

І там же автор пояснює, що з раннього дитинства запахи у нього асоціювалися з квітами. З Дніпра завжди віяв зелено-синій вітерець, навколо кожного шматка хліба стояло рожеве сяйво аромату, а дощ створював білий із бузковими цятками запах. Він згадує, як часто питав у дорослих, яким кольором пахне автомобіль або яблуко, але завжди отримував ту саму відповідь:

- Ти що, дурний, хлопче? Хіба запахи мають колір?

Однак така однодумність ні в чому його не переконувала, тому що досить було вдихнути повітря, і перед очима виникав якийсь колір чи малюнок, немов у дитячому калейдоскопі. Мати навіть водила його до лікаря.

- Дитяча фантазія. Минеться, - заспокоював лікар. Фантазія не пройшла, а так і залишилася на все життя, дозволивши йому, автору таких свіжих та соковитих оповідань змусити читача відчутти всю гаму ароматів природи та фарб.

Багато років тому, ще задовго до Чорнобиля ми всією сім'єю – сестри, діти, племінники – проводили літо на Десні у Летках, на базі відпочинку "Югозаптрансбуд". До того звикли до тих місць, що навіть не уявляли, що десь можна відпочити краще. Окрім пляжу, традиційного більярду та свіжого молока, нашими щоденними заняттями були

прогулянки на човнах з катанням на водних лижах та пообідній волейбол "команда на команду", в якому брав участь увесь молодіжний склад бази, починаючи від малюків та старших.

Якось було домовлено, що в нашу дружну компанію увіллються свіжі сили, - мав приїхати Володимир Матвійович. Ми пішли його зустрічати до автобусної зупинки. Дорогою на базу проходили лугом, де мальовничо розкинувся невеликий гайок, лише кілька дерев та чагарник. Проходячи повз гайок, В.М. піднімає голову вгору, на мить завмирає, знімає капелюх і низько кланяється, примовляючи:

- Здрастуйте, дорогі мої, адже ви знаєте, як я вас люблю.

Ми озирнулися, довкола нікого не було. Кому ж адресовано вітання? Піднімаємо голову і бачимо на дереві журавлине гніздо, а в ньому вся свята родина. До них він і звертався зі своїм пишномовним вітанням.

Цей випадок збігається з періодом написання оповідання "Чорногузи" (журавлі - українською, авт.):

"Літо я провів у Дахнівці, під Черкасами.... Я прожив у Дахнівці до кінця серпня. І весь час спостерігав чорногузів. Це було неважко. У Дахнівці вони гніздилися майже на кожній третій хаті. Вранці птахи будили мене лопотінням своїх крил - розминалися після сну, готуючись до польотів. На вечірній зорі їх курликання сповіщало, що день закінчився і час відпочивати.

Я бачив їх у лугах, у лісі, на торфовищі, біля напівпересохлого болота - там у заростях очерету водилися вужі, - у полі, біля скірт хліба, де вони полювали на мишей. Бувало разом з хлопцями і дівчатами я звечора йшов у сусіднє село Сведівок. Повертався додому на зорі луками. Ми йшли в село, а нам назустріч летіли чорногузи за сніданком для пташенят. Навіть вночі, коли було місячно, я бачив, як вони стояли на обох кінцях стріхи, вартуючи гніздо.

Чорногузи з самого дитинства викликали у мене симпатію і повагу".

Ось звідки секрет такого пишномовного привітання, адресованого чорногузам. Про цього великого і красивого птаха В.М згадує у своїх оповіданнях не раз. Його хвилювали розповіді про їхню вірність. Так живо й уявляєш гордого і відданого птаха, який після загибелі нареченого не летить на південь, а залишається на зиму і гине від холоду, або, випроводивши своє плем'я разом з пташеням, піднімається високо в небо, складає крила і каменем падає на землю... Але не стану ж я переказувати всю розповідь, а так і хочеться це зробити: таким почуттям і знанням того, про що пише автор, пронизана вся розповідь. Прочитайте його обов'язково.

Розповіді зі збірки "Дивовижне перо" адресовані дітям, і тут поряд з любов'ю до природи та майстерністю опису її та мешканців лісів, лугів, полів, проглядається ряд художньо-методичних прийомів, характерних для В.М., як педагога. Він точно знає свого маленького читача і звертається до нього з повагою та увагою, а головне, пам'ятаючи, що у

цій аудиторії важливі динаміка, точність та чесність. А що ще захоплює в ньому найбільше, так це те, що його ставлення до людей взагалі, дітей та тварин мало чим відрізняються – однаковий ступінь кохання, доброти та поваги. Показовим з цього погляду є оповідання "Сергій". Не відразу розумієш, що йдеться не про людину, а про коня з гарною біографією та високим почуттям, майже людської доброти, згадайте його зворушливо-заступницьку дружбу з малокровним Тарасиком, якого він особистим прикладом надихав з'їсти зайвий шматочок хліба. Уявивши всю картину, мимоволі починаєш порівнювати себе з цією твариною, сповненою доброти до людей і зворушливої, майже людської участі у вирішенні їхніх проблем

У нього було безліч хобі та захоплень, і серед інших всім відома любов до дорогоцінного каміння, що перейшла до нього у спадок від матері, разом з невеликим "багатством", яким він зовсім по-дитячому пишався і хвалився. А ще в першій кімнаті поряд з великою книжковою шафою в порядку додатка прилаштувалася невелика скляна шафа, на полицях якої було розставлено безліч різнокольорових скляних і керамічних, привезених спеціально на замовлення друзями та приятелями із заморських поїздок жабенят.

Чомусь на згадку спадає картина літнього самотнього малолюдного післячорнобильського Києва 1986 року. Ми йдемо вулицею у пошуках кафе, в якому можна із задоволенням перекусити і заразом поговорити. Вулиці пустельні. Звук кроків віддається у вухах кінським тупотом. Настрій мінорний, я щойно відправив сім'ю до російської глибинки, подалі від радіації.

Ні з чим не порівняти відчуття гидливого дотику до будь-якого предмета на вулиці і навіть у кафе, в яке ми зайшли, десь на вулиці Кірова (тепер Грушевського). Розмова тиняється навколо останніх подій і всього, що з цим пов'язано. На жаль, це не моторошний фільм і не події на далекому кінці земної кулі, а подія нашого життя, що змінила і перевернула всі наші уявлення та життєві цінності. Зрозуміло, що тема нескінченна і животрепетна. Ось вам ціна людської цивілізації, ось вам плани на майбутнє.

- Нікуди я не поїду, - таким був загальний висновок В.М. - Мені простіше, я своє пожив, та й не зможу ніде жити, знаю це точно. Вам важче.

- Ну і який, на вашу думку, оптимальний вихід?

- Не знаю, Сашко. Давайте почекаємо трохи, час, насправді, велика річ.

- Так, більшої не буває, і доказ того - вічність.

Як уникнути цієї теми, за що сховатися, коли думки знову і знову повертаються до неї. Ностальгія по майбутньому, єдине бажання прокрутити час, перестрибнути через місяці та роки і, можливо, життя знову повернеться у своє звичайне русло?! А замість втіхи в голові дзвоном трагічний мотив із Цветаєвої:

І буде життя з її насущним хлібом,
Із забудькуватістю дня,
І буде все, ніби під небом
І не було мене...

Благо, у В.М. море цікавих сюжетів і йому вдається, нарешті, збити мене з ностальгічної домінанти однією з них. Поїздки знайомих, останні події культурного життя, слово за слово, і ми вже десь далеко. Дивишся, і час наближається до вечора.

Добре, що людина вміє не лише пам'ятати, а й забувати. Це - велике благо, дане нам Творцем.

ІТАЛІЯ

*"На башне, с песнею чугунной,
Гиганты бьют полночный час
Марк утопил в лагуне лунной
Узорный свой иконостас"*

О. Блок

Чомусь із трьох моїх поїздок до Італії дві припали на Турин, місто на півночі Італії, саме по собі нічим не примітне, хіба що тим, що стоїть на річці По, та ще й тим, що в одному із соборів (чомусь обидва рази в дні мого перебування був під реставраційними роботами) знаходиться плащаниця Христа, яку досі вперто досліджують допитливі вчені у пошуках відповідей на численні загадки історії.

Жодних вражень від першої поїздки не виніс, крім того, що італійські архітектура та скульптура епохи класицизму не менш вражають, ніж епохи стародавнього Риму, та ще й приємне враження справило гостинність господарів та відмінна організація заходу. Перший раз це було засідання міжнародної робочої групи з проблем моделювання в освіті. Це не зовсім моя область, тому я знайшов у ній сектор, де почував себе вільно та поза конкуренцією. Мова йде про системи моделювання, орієнтованих задачі "внутрішньосхемної емуляції", тобто засобів підтримки процесів налагодження мікропроцесорних систем, у 1980-х роках напряму дуже актуального. У моєму відділі ці роботи велися вже давно і на досить високому як теоретичному, так і практичному рівні. Тож коротка доповідь була прослухана з інтересом та увагою, тим більше у контексті професійно-освітніх процесів. Якби не збірка праць, видана у гарному друкарському стилі, я б і не згадав про цю поїздку як про серйозну подію у моєму житті.

Другою поїздкою зі збігу обставин я знову був закинутий у Турин. Цього разу я поведився осмисленішим і з зацікавленішим, що перетворило в моїх очах пересічний промисловий центр на півночі Італії на колицку її історії та культури. З'ясувалося, що ще в III столітті до нашої ери в місці злиття відомої річки По і менш відомої Дорі Ріпарія розташовувалося село, в якому жили люди, які називали себе "тауріні".

Зруйнований Ганнібалом 218 р. - до н.е., що пережило ряд інших навал у I столітті до н.е., за часів Юлія Августа, місто стає володінням Римської імперії, знаходячи типовий "прямокутний" план римських міст з двома Т-подібними дорогами, оточений трикілометровою фортечною стіною (залишки якої збереглися) із 30 сторожовими вежами. Після розвалу Римської імперії місто переходило з рук у руки загарбників: остроготів, бургундців, лонгбардів, франків, переживаючи явний занепад аж до XI століття, коли воно стає власністю знатного сімейства Савой, вихідців із передмість Женеви.

У 16 столітті Турін набуває вигляду і характеристики, що виділяють його серед міст Європи. Карл Еммануїл I, названий Великим, почав кардинальні перетворення міської архітектури, запросивши до свого двору багатьох відомих на той час зодчих: Тассо, Гуаріні, Маріно, Асканіо Вітоцці та інші. Останній стає міським архітектором. Це його геній зображений в аркадах Piazza Castello і Porta Nuova (центральні міські ворота, побудовані за Карла Еммануїла в 1620 р., з 19 ст. - центральна міська станція) та інших творах архітектури.

Час між династією Савой та Вітторіо Амадео II, 18 ст. - період П'ємонтського бароко, розквіту Турина, своєрідного Туринського Ренесансу, коли він ненадовго (1848-1864) стає столицею Італії, потужним індустріальним центром з 200-тисячним населенням, містом з багатоликим образом і неповторним змішанням історичних культур, разом з тим далеким від показної вульгарності та нарочитої П'ємонтської "барочної" фантастичності.

У центрі Piazza San Carlo (1640 р., за волею архітектора та скульптора Кастелломонті) височить кінна скульптура Є. Філіберто з мечем після битви святого Квінтіно (Морочетті, 1838). Ще два приклади творіння Кастелломонті - палац Solaro del Borgo - будівля сучасної Академічної Філармонії та Віст-клубу та церква святої Христини.

Будівля сучасного Національного музею Відродження – палац типової італійської архітектури 17 ст., збудований для Еммануїла Філіберто відомим архітектором Гуаріні, – одне із "знакових" історичних місць Італії. 18 лютого 1861 р. тут був іногурований перший італійський парламент.

Маленька гармонійної конструкції церква на вершині - це, крім усього іншого, точка ландшафту, що відкриває чудову панораму міста, дуже улюблену відвідувачами.

Церква та площа Consolate (на честь Marie Consolatrice) – особливо улюблене та дороге місце туринців. Piazza Savoia, Palazzo Madama та Military Quarters - чудові незабутні образи італійської архітектури 18 століття.

Старе місто з вузькими вуличками та архітектурно-історичними деталями пікантних двориків та елегантних балконів, контрастують з рештою міста та виявляють місце спокійних радостей та допитливої уваги.

Наприкінці довгого авеню, що починається від Porto Nuova, можна

досягти архітектурної перлини Турина, побудованої для Вітторіо Амадео II (1729-1733). Це "палаціна", в якій сьогодні розміщується музей Мистецтва та Меблів.

Нарешті, Pino Torinese - старе село, що колись мало стратегічне значення для захисту міста в 17 ст. На вершині однойменного пагорба (495 м) зберіглася Паризька церква.

Наприкінці поїздки я просто закохався в це місто, яке заворожує своєю спокійною гідністю та скромними манерами, як у людину з широкою шляхетною душею та спадковим аристократизмом.

З другої поїздки я привіз збірку праць конференції, де ми з колегою робили повідомлення, користуючись моєю англійською, а також приємні спогади про гостинність господарів, відзначену, зокрема, банкетом у замському замку-фортеці. Наведений документ є яскравим підтвердженням достовірності згаданих подій.

Третя поїздка була найбільш насиченою та яскравою як за красою місць, які вдалося відвідати, так і за науковими інтересами. Захід був організований під патронатом європейської організації UNIDO Центром менеджменту у галузі наукових досліджень. Він проходив у вигляді щоденних занять з лекціями, прочитаними фахівцями, запрошеними з різних країн, а також практичних семінарів з комп'ютерними додатками та діловими іграми, на яких формулювалися конкретні завдання, слухачі розбивалися на функціонально орієнтовані групи, фіксувався час та оцінювалась результативність дій, здійснених в тій чи іншій заданій ситуації. Наприкінці занять йшов "розбір польотів" з аналізом, спілкуванням та коментарями.

Слухачами були представники низки країн, що розвиваються, включаючи СРСР. Наша (радянська) група формувалася, як завжди водилося в той час, в Москві. Двох попутників я "вирахував" в очікуванні рейсу з Мілана, куди прибув мій літак з Москви, до Венеції, де нам треба було пробути перші два тижні. Мої майбутні одногрупники сиділи в залі очікування неподалік мене і дуже голосно про щось розмовляли. Рейс затримувався, робити було нічого, читати - очі відмовлялися, і я стомленим поглядом розглядав пасажирів, які чекають на свої рейси. Час минав, моїм рейсом і не пахло, в залі залишилося лише кілька пасажирів і серед них ця пара. Придивившись до їхньої манери поведінки та артикуляції, я без сумніву переконався, що це свої і рушив до них знайомитися. Моїми попутниками виявилися двоє молодих людей, Андрій із Москви та Батадир із Киргизії, як виявилось, з наукової лабораторії, керівником якої був нині чинний президент цієї колись радянської республіки.

Рейс затримувався, робити було нічого, читати - очі відмовлялися, і я стомленим поглядом розглядав пасажирів, які чекають на свої рейси. Час минав, моїм рейсом і не пахло, в залі залишилося лише кілька пасажирів і серед них ця пара. Придивившись до їхньої манери поведінки та артикуляції, я без сумніву переконався, що це - свої і рушив до них знайомитися. Моїми попутниками виявилися двоє молодих людей,

Андрій із Москви та Батадир із Киргизії, як виявилось, з наукової лабораторії, керівником якої був нині чинний президент цієї колись радянської республіки.

У Венецію ми прилетіли вже опівночі, ніякого транспорту від аеропорту не передбачалося, і ми ризикнули взяти таксі. З горем навпіл пояснили шоферу куди їхати, і в темряві рушили в дорогу.

Венеція – місто, з усіх боків оточене морем, – відомості історико-географічного характеру, – а на практиці це означає, що під'їхати машиною в певну точку міста – річ просто неможлива. Так як ми абсолютно не були зорієнтовані на місцевості, наші блукання опівночі в пошуках готелю треба було спостерігати з боку: і сміх і гріх, головне, запитати дорогу, чи поради - нема в кого. Відчували, що десь поруч цей нещасливий готель. Як виявилось пізніше, ми проскочили повз нього два рази. Зрештою, нічне відкриття відбулося: перед нами закритий дворик з типовою чавунною скульптурою біля старої кам'яної криниці і ми входимо в прохолодний вестибюль чотириповерхової будівлі, на вході якої значиться чотири зірочки. Дуже вже підозріло?!

Порт'є виявився дуже люб'язним і ми, віддавши свої паспорти, вирушили по кімнатах досипати решту ночі. Я опинився в крихітній кімнатці з двома ліжками, на одному з яких розташувався безтурботно сплячий сусід, москвич. Я все-таки примудрився його ненароком розбудити. Спека була неймовірна, незважаючи на осінь на подвір'ї, вікна були відчинені, і я ліг на ліжку біля самого віконця, не тямлячи толком, чи сховатися під ковдрою чи ризикнути, раптом не простягне. Це "раптом" вранці вилізло боком, - таки протягло, ніс був забитий.

Сніданок унизу у вітальні здався нам дуже аристократичним - кава з молоком та крихітна булочка. Грошей ще не одержали, - довелося затягнути пояс. Вранці нас зустрів розпорядник із Центру, який повів нас як курка курчат, по вузьких незнайомих вуличках Венеції в будівлю Технічного Університету, де мали пройти першу половину наших занять.

Вже перше знайомство з крихітними площами та величними соборами з мармуровими колонами, ажурними містками та каналами, що лижуть фундаменти будинків з химерними вікнами, свідчили про те, що ми потрапили до якогось іншого світу, що нагадує літній казковий сон.

Вітальна промова голови дещо привела нас до тями і робота закутилася. Наше щире бажання другої половини першого дня занять - скоріше б вона закінчилася, ми з нетерпінням чекали моменту, коли можна було б розслабитися і кинути перший, нехай стомлений погляд на цю неземну красу, тисячоліття тому створену людським генієм і аромат далеких епох, що зберігся до наших днів.

Нарешті, довгоочікувана свобода - і ми, радянська група слухачів із п'яти осіб, з головою поринаємо у вир туристських натовпів. Щоправда, до вечора основна хвиля вже схлинула, і ми без перешкод і труднощів навмання прокладали свої перші маршрути. Звичайно ж, найпершою метою було подивитися на площу Святого Марка із знаменитим палацом

Дожів, що велично розкинувся на одній із сторін периметра. Її точна назва Piazzetta San Marco (маленька площа) дещо применшує реальні розміри. Площа прикрашена двома колонами, виконаними у східному стилі. На верхівці однієї спокійно дивиться зверху крилатий лев із хвостом, недбало опущеним униз; на іншій височіє постать Святого Теодора. Симетрію площі підкреслено чудовою будівлею бібліотеки Святого Марка, за якою виглядають куполи Острова Святого Георгія (чому острови?).

Вечоріло, але небо ще не встигло потемніти, і вся площа являла собою голуб'ятню, в якій пурхали, злітали і сідали, мірно рухалися сотні ручних голубів. Вони сідали на руки, плечі і навіть голови туристів та перехожих, насамперед тих, які згодовували їм із спеціальних пакетиків кукурудзу. Такі пакетики вартістю 1000 лір були непоганим заробітком для їхніх продавців. Вся ця картина справляла, крім усього іншого, таке враження, що ми маємо справу з бізнесом, добре продуманим і прибутковим, якщо врахувати кількість туристів, що безпритульно хитаються протягом світлого часу, і що в ньому на рівних беруть участь дресировані пернаті. Настав час, офіціанти упорядковували столики біля ресторанів, розташованих по обидва боки площі, де-не-де вже зазвучала музика. Було кумедно, пересуваючись по периметру площі, ніби приймати парад оркестрів, іноді вгадуючи знайомі мелодії.

Надивившись вдосталь голубиних атракціонів, гуртом попрямували на набережну. Вже поряд стемніло й набережна, на яку виходили фасади безлічі крихітних, але розкішних палаців і готелів, зарясніла парочками, випущеними з центральних під'їздів улесливими швейцарами: такий вам парад-алле або демонстрація мод всесвітньо відомих кутюр'є. У повітрі витав стійкий аромат випадково скомбінованого коктейлю шикарних французьких парфумів, замішаних на свіжому запаку моря.

Дорогою нашого першого маршруту ми робили свої перші відкриття та освіжали острівці знань про це казкове місто. Саме в межах розкішних готелів і палаців на нашому шляху виявився знаменитий Міст Зітхань. На відміну від інших, він розташовувався лише на рівні третього поверху, з'єднуючи дві будівлі, розділені каналом, одна з яких - вже знайомий нам палац Дожів, інша - в'язниця 16 століття. Свою назву він отримав саме тому, що по ньому на суд вели затриманих перед взяттям під варту.

А ось і знаменитий Гранд-канал з не менш знаменитим, зображеним на численних листівках по всьому світу, Мостом, що з'єднує його береги, збудованим ще в 1592 році. По обидва боки мосту в два ряди, як бджолині вулики у воску, вбудовані крихітні крамнички. Саме біля нього в першу неділю вересня щороку, починаючи з 1315 р. по наші дні, відкривається традиційна Історична регата на згадку про Венеціанську республіку. Розфарбовані гондоли всіх розмірів з гондольєрами в мальовничих костюмах під звуки музики і пісень, підбадьорювані тисячами святково вбраних глядачів, що зручно

розмістилися на балконах палаців, у вікнах крихітних будиночків по обидва боки Великого каналу і просто на його набережній під променями лагідного вересневого сонця, вирушають у свій загадковий шлях.

Усю цю красу нам, на жаль, не довелося спостерігати, ми прибули до казкового міста на два тижні пізніше. Але й нам в одну з неділь пощастило стати свідками дрібніших святкових розваг на Гранд-каналі. Тут, змішавшись з натовпами місцевих жителів та іноземців, ми спостерігали імпровізовані вистави і бродили вздовж і впоперек каналів і вулиць, збігаючи сходами на черговий, здавалося 100-й за рахунком, але нічим не схожий на попередній, місток з такою собі дзвінкою італійською назвою, які мають, безумовно, свою, зовсім незнайому нам, як і іншим іноземцям, історію про щасливих чи нещасних закоханих, чи щось ще романтично-драматичніше, і... марно намагаючись зупинити прекрасну мить.

Вже зовсім стемніло, коли ми опинилися біля церкви Chiesa della Salute, величезної будови з кількома різнокаліберними куполами, один з яких, центральний, чимось нагадувала купол Ісаакіївського собору в улюбленому та далекому Санкт-Петербурзі.

І тут починається майже містична історія, якій судилося статися. Порядком втопившись і втративши відчуття свіжості сприйняття, ми вже вирішили поставити крапку на нашій першій екскурсії по Венеції і повертатися до ще не обжитого готелю, коли в полі зору метрів за десять я помітив на бруківці щось блискуче, що відображає промінь світла від самотнього нічного ліхтаря, який висів над входом до церкви. Хтось із компанії підійшов до предмета, що лежав на бруківці і повернувся з позолоченим жіночим годинником, який ми, не знаючи куди подіти, чи жартома всерйоз розіграли між собою. Щасливчик поклав їх у кишеню, і ми, вже з теплим почуттям передчуваючи бажаний відпочинок, поплелися назад. У цей момент я промовив фразу, яка мала стати фатальною:

- У житті як у природі, завжди все збалансовано: сьогодні знайшов, - завтра чекай на втрати.

Сказав та забув... Але забув також і інший життєвий закон: хто сильно розумничає, того життя і карає. Випадок, що трапився зі мною наприкінці нашої подорожі, підтвердив цей закон. Але про це свого часу.

Наступний ранок був таким же приємним і свіжим. Я встав трохи раніше, ніж звичайно, і вийшов подихати ранковим повітрям і повчитися в сусідніх лавках в італійській мові. За старим звичаєм я брав у закордонні відрядження розмовник, який вивчав майже напам'ять і намагався застосувати свої скромні знання у випадковому спілкуванні. Виходило як завжди: висловити відповідну обставинам думку у мене виходило, а схопити відповідь – найчастіше ні. Натомість у магазинах при простих покупках, при пошуку даної точки на місцевості, а також в інших випадках система позитивно спрацьовувала. Купивши пару листівок з видами Венеції, я поспішив на сніданок, а через десять хвилин ми вже були на шляху до Технологічного університету, поспішаючи на

заняття.

Там нам викладали основи складання бізнес-плану під час постановки науково-дослідних робіт, з яких, зокрема, випливало, що ретельно спрацьований бізнес-план майже неминуче гарантує успіх роботи, а фінансова сторона, кредит та інші складові – це порожня формальність. Повернувшись додому, я довго з усмішкою згадував ці настанови. Ніхто не в змозі зрозуміти наші совкові проблеми та слов'янський характер, на превеликий жаль, і ми самі.

Фінансові премудрості забезпечення research and development-R&D (як прийнято коротко позначати галузь наукових досліджень), гіпотетична загадковість ключових розділів бізнес-плану, їх місце у постановці, просуванні та реалізації науково-дослідних проєктів, роль менеджменту та самої фігури менеджера у досягненні кінцевої мети - ось головне, що ми мали зрозуміти, відучуючись від постсоціалістичних стандартів планової економіки, а головне, стереотипу її мислення. На практичних заняттях потрібно було власноруч заповнити купу фінансово-орієнтованих форм і формочок, суть яких ухопити відразу виявилось справою непростюю.

Серед літератури, якою нас закидали, мою увагу привернула стаття, яка була присвячена вибору інноваційної стратегії R&D. Враховуючи високий науково-технічний потенціал нашої держави, мені здалося доречним досконало розібратися в ній. Справді, у цьому плані варто було б полатати голову як у сенсі феномена інноваційної стратегії на елементарному рівні одиничного проєкту, так і у частині інноваційної парадигми розвитку цілої держави.

Адже цілком очевидно, що фундаментальні, а потім прикладні наукові дослідження, винахідлива творчість, високі технології, інноваційна діяльність, управління якістю, ділова досконалість, інформаційні системи, мережі інтелектуального інформаційного сервісу, економічні та соціальні наслідки науково-технічної еволюції, все це – ланки одного ланцюга, цілком певні складові єдиного процесу (життєвого циклу), окремі етапи якого відносяться до науки, інші - до техніки і виробництва, треті - до соціально-економічних відносин, ринку, і т.п., а загалом - процесу активної людської діяльності, у більш загальному випадку - процесу взаємодії людини з навколишнім світом, у тому числі і з собі подібними.

Для окремого випадку - створення об'єктів нової техніки та технології (ОНТ) зазначений процес починається з науково-технічної чи простої інженерної ідеї та безпосередньо закінчується виробництвом, а потім ринком.

І в минулому плановому радянсько-соціалістичному, і в нинішньому квазіринковому укладі держава і суспільство чесно прагнуть в своїй діяльності, нехай різними методами та засобами, але до однієї мети - максимального виробництва життєвих благ для своїх громадян. В Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, насамперед СНД, ці методи та засоби були і залишилися дуже схожими, здебільшого мало, а

точніше, неефективними. При попередньому устрої не вистачало сильних матеріальних (економічних) стимулів для підхоплення, розвитку та впровадження результатів інтелектуальної (науково-технічної) творчої діяльності, - всі добре пам'ятають проблеми так званого "впровадження" у виробництво та гонитву за часом липовими довідками з розрахунком не завжди відчутного економічного ефекту. За нинішнього укладу та сьогоdnішнього стану економіки незатребуваність результатів згаданої діяльності перетворилася на соціальну недугу. Де ж вихід?

Навряд чи необхідно сильно доводити, що вибір правильної інноваційної стратегії справді є дуже важливим для сучасного стану ринку прикладних наукових досліджень, об'єктів нової техніки та наукомістких технологій у будь-якій країні, а в Україні – особливо.

Інноваційні стратегії відрізняються моделями інноваційного процесу, що розбивають на фази (стадії). Як відомо, існують різні варіанти таких розбиття, наприклад:

- генерація ідеї - вирішення проблеми - впровадження,
- відкриття - рішення - розвиток та інше.

Зокрема, семифазна модель Хамілтона (і аналогічні) орієнтована на паралельні технічний та ринковий системний аналіз. У ній є фаза "стратегія нового продукту", розміщена на початку процесу, (що саме по собі неординарно), яка враховує як мету не тільки інтереси бізнесу та інноваційну діяльність, а й аспект винахідництва. Інноваційну діяльність можна розглядати як процес зменшення (зняття) невизначеності в системі координат "технічні засоби (Нт) - ринок (Нр)". Додавання координати "терміновість проєкту" (Сп) дозволяє побудувати інноваційну модель у вигляді своєрідного "куба невизначеності"

Якщо обмежитися випадком, коли параметрам Нт, Нр, Сп приписані двійкові значення {0,1}, отримаємо вісім двійкових кодів від 000 до 111, кожному з яких відповідає свій цілком певний набір складових загальної стратегії. Наприклад:

000

Прозора стратегія, висока мотивація та забезпечення ресурсами.

010

Систематичний маркетинговий аналіз, використання техніки генерації ідей, послідовне входження на ринок.

011

Швидкі пріоретизація та старт, застосування венчурного підходу та зосередження ресурсів.

100

Плановість та послідовне тестування - пошук альтернатив, більш глибокі дослідження.

101

Організують конкурентні проєкти - швидке прийняття рішень, доступ до ресурсів, придбання "know-how", паралелізм (важливо зупинити у потрібний момент неперспективні гілки).

111

Множинні зусилля: наголос як на фундаментальній, так і на прикладній стороні досліджень, інноваційний клімат, сильне керівництво, харизматичний колектив тощо.

З розглянутого видно, різні стратегії характеризуються різними підходами у виборі стилю управління, організаційної структури та інших чинників. Слід зазначити, що у процесі досліджень ситуація може змінюватися і прорив за технічною координатою може вимагати зміни, наприклад, у характері поведінки на ринку. Не слід також забувати принцип зворотного зв'язку та можливість організації циклів на кожній фазі процесу досліджень. А головне, читач помітить очевидну істотну роль при виборі ефективної стратегії організаційного та психологічного факторів, які часто впливають на успіх проєкту.

Результати розробки ефективної інноваційної моделі є основою планування НДР, яке включає в себе, принаймні, дві найбільш суттєві складові - організацію управління проєктом (моніторинг) та планування ресурсів. Але це окрема тема, яку нам довелося проходити у процесі освоєння популярної вже тоді системи "Project Manager". Сьогодні про неї чув навіть школяр.

Для спрямування R&D, пов'язаного з дослідницьким проєктуванням, поряд з розглянутими, видаються вельми актуальними питання системної інтеграції, які пізніше потрапили в поле зору автора. Про неї варто згадати.

Концепція системної інтеграції виходить із основного діалектичного принципу двоєдності, представленого різними парами філософських категорій протилежностей. Серед них має місце двоєдність "аналіз-синтез". Теорія системного аналізу, що розвивається дотепер, передбачає в силу даного принципу якусь загальну теорію системного синтезу, яка в строгому вигляді не сформована внаслідок великих відмінностей прикладних областей. Однак обидві складові так чи інакше взаємодіють у рамках так званого системного підходу. За відсутності суворої теорії синтезу доречно сформулювати із загальних положень хоча б основні принципи системного синтезу.

Назвемо, принаймні, два найбільш важливі з них, які на практиці свідомо чи інтуїтивно знаходять широке застосування:

1. Принцип системної (ієрархічної) інтеграції.
2. Принцип повноти та гармонійної взаємодії.

Перший передбачає ієрархічну побудову технічної чи організаційної системи, отже компоненти верхнього рівня ієрархії представляють композиції компонентів нижнього рівня, і так знизу доверху.

Другий принцип визначає достатність набору компонентів для всіх рівнів ієрархії, перевагу у використанні при проєктуванні компонентів високого рівня при забезпеченій узгодженості внутрішніх інтерфейсів та задоволенні заданим критеріям оптимальності проєктованої системи та, нарешті, відкритість та ефективну взаємодію із зовнішнім середовищем.

Якщо застосувати ці принципи як до ОНТ, так і до організації

інноваційної діяльності по їх створенню (починаючи з інноваційної стратегії), можна очікувати на нетривіальні результати.

Осмилення розглянутих питань, їх узагальнення та реалізація стосовно умов інформаційного суспільства дозволяють усвідомити загалом сутність інформаційних технологій та їх роль у житті сучасного суспільства та в наукових дослідженнях, зокрема.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, їх глибока інтелектуалізація дозволяють сформулювати головну стратегію інформатизації сучасного суспільства як знання-орієнтований його розвиток. У відповідності до такої стратегії головними компонентами процесу інформатизації є інтелектуальні інформаційні технології (ІТ), інформаційний ресурс (ІР), тобто, вся інформація (знання), якими володіє суспільство на сучасному етапі розвитку, та, нарешті, технічні засоби, представлені двома складовими: засобами обробки інформації – інтелектуальними інформаційними системами (ІС) та засобами передачі інформації – телекомунікаційними системами.

Результатом цього процесу у загальному випадку є або а) збільшення ІР (інформаційні ресурси) шляхом виробництва нових знань, або б) актуалізація ІР шляхом вирішення певних задач управління всілякими матеріальними процесами, насамперед виробничо-технологічними.

Випадок (а) якраз і є метою наукових досліджень у широкому плані, а розробка сучасних інформаційних технологій та систем підтримки науково-дослідних робіт перетворюється на наших очах на самостійний, чи не найактуальніший розділ інформатики, здатний, можливо, активізувати всі найбільш значні заділи української школи інформатики для реалізації інноваційного алгоритму розвитку суспільства.

Знання-орієнтована концепція розвитку суспільства апелює до когнітивної парадигми інформатики, відповідно до якої будь-які процеси обробки та використання інформації розглядаються в термінах знань, якими оперує ІС, та основна задача інформатики може бути представлено таким чином: у процесі функціонування ІС вихідна структура знань, що містяться в ній, модифікується за результатами обробки порції інформації, що надходить, утворюючи нову структуру, отже, створюючи порцію нових знань.

Залишимо в спокої спільні проблеми інформатизації та зауважимо, що в Україні виникла парадоксальна сучасна ситуація незатребуваності результатів наукових досліджень суспільством, вітчизняною промисловістю та економікою, що змушує шукати ефективні механізми організації НДР та просування їх результатів на сучасних внутрішньому та міжнародному ринках.

Дана ситуація породжує ідею постановки НДР на чітку "індустріальну основу", що регламентує їх виконання на всіх етапах життєвого циклу з максимальною опорою на ІТ, з наданням товарних властивостей результатам НДР.

Аналізуючи етапи життєвого циклу ОНТ, можна виділити кілька критичних точок, які визначають траєкторію та, зрештою, результат реалізації будь-якого проєкту. Саме вони вимагають розробки ефективних підходів методів та технології, що підтримують виконання даного етапу та перехід до наступного. Зокрема, на стадії НДР це:

1. Аналіз предметної галузі та вибір наукової проблеми (ефективного спрямування) досліджень

2. Ефективне подання та комерціалізація результатів наукових досліджень.

3. Етап застосування у виробництво.

Зовсім не означає, що інші, зокрема, змістовні етапи творчого процесу НДР менш важливі, просто вони менш залежні від ринку.

У роботах автора по слідам осмислення отриманого досвіду згодом були описані методи та засоби інтелектуальної інформаційної підтримки етапів НДР, розроблено певний регламент їх виконання, що спирається на використання сучасних інформаційних технологій, починаючи з контент-аналізу вхідної інформації інформаційної системи дослідника (дослідницької групи) та закінчуючи засобами віртуальної реальності та бізнес-планом.

Розвиваючи ці технології та, зокрема, віртуальну парадигму, сформульовано пропозицію щодо розвитку цих технологій в Інтернет-середовищі. Телекомунікаційні, мережеві та в цілому сучасні інформаційні технології визначили такі сьогодні звичні терміни, як телеконференції, дистанційне навчання, віртуальні бібліотеки, нарешті, системи віртуальної реальності та інше.

Поряд з іншими прикладами розвитку віртуальної парадигми в R&D процесах можна навести ще один, що стосується концепції віртуальних наукових центрів (ВНЦ). ВНЦ є організаційно-технічною системою, що максимально використовує та розвиває Інтернет-технології та розширює Інтернет-середовище. Головною метою створення ВНЦ є підвищення технологічності, координації взаємодії дослідницьких колективів та їх партнерів, зниження економічних витрат на НДР, підвищення комерційної привабливості та загалом економічної ефективності реалізованих проєктів.

Наочним прикладом ефективного використання ВНЦ є виконання спільних міжнародних проєктів із проведенням в on-line режимі фізичних (хімічних) та інших типів експериментів на дорогій апаратурі одного з партнерів. Зокрема, у галузі комп'ютерної техніки може йти мова про створення в реальному часі діючих лабораторних прототипів обчислювальних систем у багатовимірних програмованих середовищах, побудованих, наприклад, на базі сучасних Virtex-чипів фірми Xilinx та інше.

Важливими функціями ВНЦ є збирання та розповсюдження поточної інформації в даній науково-технічній галузі, результатів маркетингових досліджень, підготовка рекламних відеоматеріалів, у тому числі з використанням методів та засобів віртуальної реальності,

проведення телеконференцій та семінарів, теленавчання, публікація спільних наукових праць, електронна комерціалізація результатів НДР та інше. Ці пропозиції - результат ретельного зацікавленого аналізу міжнародного досвіду, почерпнутого у Венеції та розвиненого стосовно сучасних умов та сучасного стану інформаційних технологій.

Як великий тимчасовий відрізок, що розділяє перші усвідомлені враження в галузі R&D-менеджменту та сьогоднішні досить повно опрацьовані пропозиції щодо підйому загального рівня наукових досліджень нашої академії та в країні на основі досягнень сучасних інформаційних технологій!

Цей своєрідний "ліричний відступ" є прологом до опису явища (інакше не сформулюєш), яким виявилася для мене постать Харольда Лоусона, який викладав нам основний курс R&D - менеджменту, так би мовити зсередини та в образах . Швед за національністю, фізик за освітою, яскрава нестандартна особистість, яка справила приголомшливий ефект на аудиторію своїми ерудицією та комунікабельністю, розкрив творчі можливості слухачів, починаючи зі своєї першої лекції. Але це було вже далеко від Венеції, яку ми покинули, цілком насолодившись неповторним колоритом її казкових архітектурних пам'яток, каналів та атмосфери далеких епох, коли людина, прагнучи до досконалості життя, шукала нові яскраві засоби самовираження у найрізноманітніших видах діяльності, передусім архітектурі, культурі та любові до Господа.

Більшість храмів, які нам вдалося відвідати, залишили незабутній слід не в пам'яті, а в нашій душі. Маленькі епізоди, наприклад, відвідування самодіяльних хорових концертів, де традиційні італійські канцони вели нас у далекі часи епохи Відродження, маски, що нагадують про знамениті венеціанські маскаради, зразки венеціанського скла, спрацьовані в майстернях на крихітному острові Murano-Burano (пам'ятна штучка у вигляді матово-скляної попільнички з інкрустованим алмазом спочиває на запорошених полицях нашого скромного сімейного серванту), сірий пісок Адріатичного моря на центральному міському пляжі зі зручними кабінками та відкритими душовими, а також безліччю креветок і рапанів, залишених прибоєм, - джерело життя бідних рибалок. Все це не могло не позначитися на нашому життєсприйнятті і не закохати нас у назви й імена стародавніх шедеврів, упакованих для нас в одне велике та благословенне ім'я - Венеція.

Ми залишали її гостинні береги з легким почуттям смутку та ностальгії, і, звичайно, з надією на майбутні зустрічі.

Друга частина нашого загальноосвітнього лікбезу в галузі R&D-менеджменту припала на Трієст, портове місто, на вулицях якого можна зустріти представників усіх країн і народів, місто неймовірної демократичності та безпрецедентної комунікабельності, - це факт. Та нещасна історія, яку я пообіцяв розповісти, зачепила і Трієст і його чудова властивість: у якійсь пересічній крамничці мене рідною мовою просто-таки "умовили" придбати джинсово-вельветову куртку, яка мала

прямий зв'язок з майбутньою пам'ятною подією.

Готель, у який нас направили, був розташований на гірських кручах, куди по видовбаних у них вузьких, але рівних дорогах від центру треба було діставатися півгодини з вітерцем на затаєному диханні з думкою, що кожна поїздка - остання. Асси-водії під час цих запаморочливих поїздок спокійно балакали, а зустрічні автомобілі просвистували повз, "як куля біля скроні". Сам готель, здавалося, повис на одному з гірських виступів над морем, а десь унизу плескалося море і виднілися щогли численних яхт та прогулянкових катерів. Готель усім припав до душі: затишним інтер'єром, доброзичливістю та нечисленністю персоналу, і не в останню чергу, різноманітністю шведського столу, який нас часом підгодовував і в обід. Наші заняття проходили у приміщенні якоїсь морської лабораторії, розташованої за кілька кілометрів від нашого готелю. Місце також казкове за красою зеленого куточка, своєрідного крихітного парку, що підвішений на гірському майданчику невисоко над морем.

Вранці на нас чекав Shatle, маленький затишний автомобільчик, який за строгим розкладом курсував між готелем та лабораторією. Ми, народ пішохідний, не раз робили спроби добиратися кудись своїм ходом - заняття, прямо скажемо, не з приємних, у зв'язку з відсутністю пішохідної доріжки та напруженим рухом.

Прекрасна погода, перерви між лекціями, протягом яких ми мали можливість розім'ятися і поспілкуватися між собою - благо компанія виявилася різношерстою та цікавою: крім представників Союзу, - китайці, індуси та інші "що розвиваються". Прогулянки узбережжям приурочувалися, як правило, до скромного обіду. Ми в готель не їздили, а харчувалися чим Бог пошле прямо на місці, поєднуючи цей процес із купанням у морі та обстеженням узбережжя. Це звідти в мене перший досвід порушення статус-кво приватної власності – ненавмисне вторгнення на територію приватного пляжу. Нудмен, що засмагав біля химерної форми прибережного каменю, кинув на мене такий несхвальний погляд, що я відразу зрозумів, що десь приймає сонячні ванни його найдорожча половина. Кеер privacy! - навчав нас В. Хижняк, хоча з висоти невеликого дорожнього містка різнорідний натовп перехожих та роззяв любувався морським пейзажем включно private beach з його мешканцями.

Одного разу гостинні господарі влаштували десь у ресторанчику неподалік лабораторії пам'ятний обід із традиційними спагетті, устрицями та непоганим червоним вином. Типові італійські спагетті ми вже змогли оцінити, смак свіжоприготовлених устриць - не всі.

Мабуть, внаслідок свого шведського досвіду, я якимось спершу зацікавився, а потім зблизився з Лоусоном, хоча він за загальноприйнятим визначенням підходив більше до категорії "людина світу". Життєвий досвід, великі знайомства серед науковців, бізнесменів і політиків, заняття в інноваційній сфері своєї фірми, вміння спілкуватися з будь-якою аудиторією, жива мова, образна виразність відразу

помістили їх у центр нашої уваги, а вміння без напруги з досить щирою зацікавленістю увійти до суті численних питань – нас просто підкорили. Це від нього я дізнався дві важливі речі, які справили на мене яскраве враження: 1) якою має бути фігура справжнього менеджера, і 2) якою є вага вкладу учасників у загальній піраміді - від автора ідеї до виробника товару, тобто на всіх етапах життєвого циклу ОНТ.

Якщо ви заглянете в англо-російський словник, то виявите щонайменше два значення слова *guerilla* – 1) горила, 2) партизан. Лоусон нам намагався пояснити третє значення - це той самий тип абсолютно досконалого менеджера, який визначає, зрештою, долю проекту або, висловлюючись романтичним стилем, - душа проекту. Якщо ви думаєте, що головна фігура в процесі – носій ідеї (іноді це трапляється), ви глибоко помиляєтесь. *Guerilla* - це і є інноваційний менеджер, який, оцінивши вихідну ідею, крок за кроком, точними рухами та прийомами, розкручує її, проводячи через усі етапи життєвого циклу, точніше, забезпечуючи їх відповідно до тієї самої інноваційної стратегії та оберігаючи від безлічі пасток і каверз, які стоять на нелегкому шляху просування ОНТ. Як це він робить? А в цьому і полягає його головне *know how*, володіти яким дано не кожному. Саме тому справжній менеджер проекту – у минулому сам талановитий розробник. Траєкторія його руху має човниковий характер. Його вихід за межі середовища проєктантів щоразу має на меті уточнення деталей та зняття питань, які виникають по ходу проекту, як у розробників - дослідників, так і в нього самого, насамперед у частині "промацування" ринку через колег з інших фірм, вивчення думки потенційного споживача та інше. Досвід показує, що найкращим варіантом збереження хорошої професійної форми для менеджера високого класу – періодичне повернення у проєктанти. Не завжди вдається, так як на заході фігура менеджера цінується вище за фігуру розробника - дослідника (у нас, на жаль, багато що відбувається з точністю до "навпаки").

Тепер про піраміду проекту. Гордий носій ідеї суто психологічно вважає розробку своїм дітищем "за визначенням". Один мій колега протягом багатьох років найсерйознішим чином використовує вираз "моя машина", хоча машиною як матеріальним об'єктом поки що "не пахне", в той же час самозадоволення свого творчого "Я" - очевидно. Але раннє самозадоволення якраз і є одним із гальм просування вперед. Звідси аксіома – автор ідеї у багатьох випадках – головний стримуючий фактор. Йому по-людськи важко вчасно відторгнути від себе своє дітище, передавши його у руки фахівців іншого толку, тобто які вміють завершувати, просувати, впроваджувати, оформляти, рекламувати. Момент і процес відторгнення - чи не найкритичніші чинники успіху. Так ось, у 100%-й шкалі піраміда проекту за оцінками ступеня досяжності результату виглядає приблизно так:

ідея	–	1-3%
дослідницький проєкт	–	15%,

виробництво –	20%,
маркетинг –	60%,
ринок –	15%

Ось і поясни все це честолюбному автору, та ще й з претензіями на лідерство та термінове збагачення на творчій ниві. Хоча ідеї бувають різні як у плані своєчасної реалізації, так і в плані перспектив. Бувають також блискучі бізнес-ідеї, які колега-вчений не завжди в змозі помітити та оцінити. Ну що ж, кожному своє!

Ми тоді тільки слухом чули про венчурні підприємства, а тут живцем і в on-line - можливість, обговоривши при цьому всі тонкощі, помацати за рукав директора венчурної компанії, яка веде одночасно кілька об'ємних наукомістких проєктів цієї діяльності. Відразу ж море ідей, задумів і бажань швидше повернутися додому і розкрутити кілька таких проєктів.

Урочисте вручення сертифікатів такого змісту:

Підписи, печатки, красива рамка. Вміють, чорти, обставляти урочистими деталями урочисті моменти.

До речі сказати, сам центр я за своїм індивідуальним планом відвідав. Він розташований недалеко від місця нашого проживання дорогою до Трієсту. Випадкова напівкорисна зустріч з парочкою спеців з далеких країн, які стажуються в Центрі по спеціальним грантам CFKU, орієнтований головним чином на дослідження в галузі прикладної фізики, але лабораторія мікропроцесорної техніки там все ж виявилася.

Повні вже дозрілого бажання якнайшвидше приникнути до рідного вогнища - вся компанія, не пам'ятаю навіщо, зробила зворотний виток у Венецію, кинувши прощальний погляд на її красоти, - ми нічним поїздом, вживши всі запобіжні заходи, пов'язані з нерідкими дорожніми пограбуваннями, рухалися до Мілану.

Увага починається перехід до детективної частини повісті.

Отже, пара зупинок у мальовничих населених пунктах у світлі, що ледь заблищало, ранку, який тільки настав, скромний дорожній сніданок, і ми прибуваємо під дах фешенебельних часів Муссоліні розкішного вокзального палацу.

До нашого рейсу з міланського аеропорту залишалось години зо три, і наше єдине очевидне рішення: кинути речі в камеру зберігання і пробігтися по ранковому Мілану, ні в кого не викликало роздратування. Група наша розбилася на той час на дві частини, і я опинився в товаристві тих самих двох хлопців, яких "вчислив" у залі очікування міланського аеропорту на шляху до Венеції, - Андрій з Москви і Батадир з Киргизії, така собі симпатична молодіжна трійка.

Ну що там кілька годин для серйозних вражень від Мілана! Звичайно ж, величезний Міланський собор, могутня готика, як величезний орган, звучав на всю грандіозних розмірів площу. Самотні перехожі, місто, що вже оживає після ночі, перші ознаки сонця, що сходить над ним, в променях якого так славно погріти куртку, що

відсиріла за ніч, ось саме, ту саму, яку я купив у згаданому раніше трієстському магазинчику. Курточка, до речі, досить затишненька, на підкладці з вовняної шотландки, попереду дві глибокі фасонисті кишені, де зручно тримати всяку всячину і заодно гріти руки - дуже до речі.

По мармуровій підлозі фешенебельного гранд-маркету, вибиваючи підборами карбуючий дріб, що оглушує нас самих, ми пройшли в невеликий скверик, серед якого зовсім несподівано нас привітала скульптура Леонардо да Вінчі, а за ним скромно красувалася будівля знаменитого оперного театру Ла Скала. Про що ще мріяти приїжджому допитливому у відрядженні. Вважаючи культурну частину екскурсії цілком вичерпаною, ми за інерцією рухалися вперед, вбиваючи залишок часу, і вже мали намір згортати прогулянку, направляючи кроки у бік вокзалу, коли опинилися на великих розмірах площі, абсолютно порожній, якщо не рахувати дві крихкі фігурки юнаків чи молодих людей, що маячать попереду. важко зараз стверджувати точно. Вони йшли нам назустріч, в руках у них були свіжі газети, які спробували запропонувати нам, тобто першим зустрічним. Жест одного з них, що тицяє газету майже в фізіономію, вже був більш, ніж наполегливий. "На фіга нам ваші газети!" - думка не висловлена, але очевидна, - і ми, розминувшись, пішли своєю дорогою, залишивши газетних продавців займатися своєю справою без нашої допомоги.

Спокійно пройшовши пару кварталів, увійшли до будівлі вокзалу, подавшись прямо до багажного відділення. Часу було вже впритул. Речі в руки та скоріше на автобус!

Ось тут і починається відлік кульмінаційного відрізка моєї італійської одісеї. Лізу в кишеню за багажною квитанцією – витягаю паспорт, лізу до другої – вона порожня.

- Як же так? Тут же має бути гаманець, в якому, крім квитанції, був мій скромний заощаджений італійський заробіток та авіаквиток. Повторивши рухи з тим же результатом, переходжу до сумки, яку ніс на плечі: напівпорожня сумка з однією лише парасолькою, що нудьгує на дні, та парою дрібних речей, що нічого не значать.

- З чого б портмоне виявилось в сумці, якщо я спеціально переклав усе цінне в кишені куртки, такі зручні та глибокі (правда без застібки! - запізнілий коментар...), щоб, не дай Боже, у мене її не зрізали або не вихопили (береженого Бог береже)!

І тільки в цей момент, як у півторасекундному кліпі, розкручується вся картина, і я розумію, що два білозубі чорняві газетяни зробили зі мною майстерний професійний трюк: ледве помітний дотик ліктя з відтяжкою руки - і фокус вдався, що стосується професіоналізму, зауважу наступне: за десяток – півтора секунд, коли ми знаходилися візаві, ми - це наша трійця та їх двоє, вони вичистили жертву. Двоє моїх попутчиків були в стандартних костюмах з внутрішніми кишенями і документами і цінностями, які знаходились там. Я - у цій злочасній джинсовій курточці, яку вони оцінили позитивно разом з її вмістом.

- Ти спокійно перевір ще раз, - товариші поганого не порадять.

- Так, так... А сам розумію, що все вже в минулому нічого не повернути. І друга гостра думка:

- Час...

І тут починається розвиток подій, як у старому кіно. У темпі стрімко вибудовується вихідний план дій, як ви розумієте, у загальному вигляді:

1. Спочатку заволодіти багажем,
2. Швидше дістатися до аеропорту,
3. Щось зробити з квитком, але це потім...

А зараз, уперед.

Перша спроба контакту із чиновником багажного відділення. Ось де допомогла звичка освоєння "пташиної" мови. Звичайно ж, він ні бум-бум не розумів англійською, і я на своєму російсько-англо-італійському діалекті (скоріше для самоствердження), а більше "міжнародному" мовою жестів і страждань в очах намагався пояснити, що я від нього хочу. Вплинули паспорт (Бог зглянувся і його не вкрали разом із портмоне) та візитівка з усіма регаліями, а головне – людина десь чула, що є на землі таке місто – Київ.

Показавши пальцем на пару схожих на мою валізу і сумку, ми рушили з ним на пошуки наосліп. Було враження, що площа багажного приміщення ніяк не менша за наш центральний стадіон, звичайно ж, з поправкою на розширені від жаху зіниці. Перший прохід – нульовий результат. Поїхали по другому колу, змінивши напрям обходу. Парочка кроків і...

- О щастя! - ось вони. Перша перемога! Перша радість...

Наступний крок - отримати своє в свої руки. Задача не проста, яка полягає в тому, щоб довести, що це - мої речі. Чого простіше – назви вміст – і все гаразд. Але... все це треба зробити якоюсь "придатною" мовою, точніше будь-якими засобами, які б переконали чиновника в істинності подій та дійових осіб. Справу вирішили: сувенірна попільничка з венеціанського скла зі штучним діамантом у центрі з острова Murano-Burano (пам'ятається два останні слова я повторював йому 99 разів) і кросівки, куплені десь похапцем, їх я назвав "sport boots", англійською.

Чиновник записав у якийсь "талмуд" усі мої дані і ось – речі у моїх руках. Ура!

У цей момент у мене з'явилася впевненість, що тепер все скінчиться благополучно. Вперед до Аеропорту! Часу в обріз! Без копійки грошей навіть на автобусний квиток, благо – товариші поряд і в біді своїх не кидають, ми на шляху до аеропорту.

Посадку вже оголошено, повним ходом іде реєстрація. Завантажили речі неподалік стійки реєстрації. Один боєць на стремені - охоронець, другий розбирається з квитками біля стійки, я побіг, куди очі дивляться. Спочатку підбіг до каси, хотів отримати дані щодо свого квитка. Переді мною біля вікна каси - вальяжного вигляду, лощений, немолодого віку джентльмен ламаюю англійською мірно розповідає

касиру весь свій маршрут з подробицями, гідними пера Льва Толстого. Але ж у мене НП, вибачившись перед цим джентльменом і коротко пояснивши складність своєї ситуації, я намагаюся задати касиру своє маленьке, але життєве важливе питання. Але не тут було. Змірявши мене зневажливим поглядом, він відстояв своє право першості, почав пояснювати мені короткий зміст правил гарного тону. І демонстративно повернувши до мене задню частину свого тулуба, без зміни тону продовжив опис свого вояжу касиру. Мабуть, щось дуже корисне та цікаве в його словах було, але дослухати його я вже не міг, і кинувся до стійки інформаційного бюро. Розмова приблизно виглядала таким чином:

Розумієте, у мене вкрали тут у Мілані авіаквиток. Я купував його у вашому Московському авіаагентстві. Сподіваюся, в інформаційній системі вашої компанії залишилися сліди?

Відповідь була професійною і бездоганною:

- Якщо ви хочете, щоб я чимось зайнялася, принесіть висновок із поліцейської дільниці, про те, що сказане вами – не ваша вигадка, а мало місце насправді.

Закінчується посадка у літак. Мої колеги сумлінно чекають на свого товариша біля контрольних воріт. Але він (товариш) теж має стійкі уявлення про честь та гідність. І ось, єдине можливе рішення:

- Братці, кидайте шмотки ось тут у куточку: дві крадіжки поспіль – річ малоймовірна. Якщо встигну обернутися, зустрінемося, якщо ні – привіт Москві, а тут мені якось доведеться розбиратися самому. Привіт Москві!

З цими словами, я щосили кинувся кудись нагору в напрямку інформаційних покажчиків з розпитуваннями перших зустрічних: "Де тут поліцейська дільниця?" Нарешті, пошуки були успішно закінчені і я - вічна-віч зі спокійним, симпатичним у хорошому настрої і також у формі, що добре сидить, середніх років поліцейським, який у неквапливій манері намагається з'ясувати, що від нього вимагається. Звичайно ж, я все плутаю, намагаючись поєднати ближні та далекі цілі свого монологу:

- Розумієте, у мене закінчується посадка на літак... (і далі коротенько вся історія крадіжки).

- Сідайте, розкажіть.

Благо, поліцейський на відміну від багажного чиновника знав 1,5 слова по-англійськи, але це мене не рятувало. Кожна хвилина розмови здавалася вічністю, серце стукало в скронях барабанним дробом. Нарешті, оголошення по радіо:

- Посадку на рейс №... закінчено.

Поліцейська "гаврліада" ставала безглуздістю, але за інерцією діалог продовжується, і в результаті я отримую до рук акт нижченаведеного змісту.

Дата:
13/10/1991 р.
11-00

Поліція штату
Поліцейська ділянка центральної
частини Лінате-Мілан

Поліцейська ділянка
центральної частини штату,
розташована неподалік
аеропорту Лінате-Мілан

Зміст:
заява, складена зі слів
потерпілого

Ламперті Джузеппе, що нижче підписався,
поліцейський дільниці центральної частини Лінате-Мілан,
представляє постраждалого Палагіна О.В.,

(дата народження 17/07/1939, м. Кіровоград (СРСР), нинішнє місце проживання – м. Київ (Росія), адреса: вул. Академіка Глушкова, 40, 252650. Паспортні дані: російський паспорт, серія: СК-1 015302, виданий 28/10/1986 російським урядом), який зробив таку заяву:

Сьогодні, близько дев'ятої години ранку, коли я прогулювався вулицею, що знаходиться в Мілані, кілька невідомих витягли з кишені моєї спортивної куртки гаманець сірого кольору. У ньому містилося: 200 доларів США, 350000 італійських лір та квиток на авіарейс Мілан – Москва. Авторами крадіжки були 2 молоді худорляві людини невисокого зросту, на перший погляд років 30, з коротким чорним волоссям. Вони мене нібито випадково штовхнули, потім вибачилися і запропонували купити якусь газету.

Написано, прочитано, закріплено датою та печаткою.

Підпис заявника

*Підпис
Поліцейської
дільниці*

...Наздоганяючи долю, з актом у руках біжу до адміністраторки, і в цей момент встигаю розібрати повідомлення по радіо, що наш рейс затримується на 30 хвилин.

– Що? Такого не буває! Хіба що у поганих телесеріалах.

Далі було все, як у казці. Мені видають новий авіаквиток, я спокійно проходжу реєстрацію, прямую в салон, потрапляю в обійми своїх, які перехвильованих не менш за мене, друзів, сідаю на своє законне місце, затримка рейсу скасовується, (уже як це все пов'язано зі мною?...), літак запускає своє передстартове ревіння, легко закладає вуха, мене притискає до спинки сидіння, і я, відключившись від реальності, розчиняюся в космосі...

Легкий поштовх, традиційні в загранрейсах оплески вдячних пасажирів пілоту за м'яку посадку. Доброго дня, Москва!

ПАРИЖ

*"Лиловая туча,
скорей начнись,
меня и Париж
полей, чтоб
только скорей
Зацвели
огни длиной
Елисейских полей."*

В. Маяковский

Трьох тижневих відряджень до Парижа занадто мало для того, щоб мати уявлення про це карколомне місто. Якщо залишити осторонь Санкт-Петербург, який для мене завжди є і буде Ленінградом, і мій рідний Київ, Париж – це місто номер 1, гадаю, не лише за моїми оцінками та уподобаннями, а й для більшої частини людства.

О Париж! Ви скажете, ну хтось із тих, що хоч раз побували в цьому місті світу та краси, хтось залишився байдужим до нього? Інша річ, скільки часу ти дихав його повітрям і скільки разів губився у неповторних куточках його вуличок, проспектів, парків, палаців та затишних кафе! Пам'ять свідомості поступово переходить у пам'ять серця, а мимовільне потрясіння поступається місцем трепетному почуттю подяки долі за те, що вона подарувала тобі мить прекрасного відчуття "свята, яке (як давно і точно визначив великий Хем) завжди зі мною". О, Париж!

Усі три напружені за програмою роботи відрядження були пов'язані з ЮНЕСКО.

Перша, - присвячена участі в якомусь офіційному заході, як представник від України та встановлення контактів з постійними представниками та працівниками цієї організації, звичайно ж, через наше постійне представництво від України, якраз припала на чорнобильське літо 1986 р., дві інші - виконання перших проєктів нашого інституту на замовлення ЮНЕСКО.

Усі три рази проходили майже за однією схемою. Радянське посольство у Парижі працювало завжди на висоті і мені жодного разу не доводилося добиратися до аеропорту та Парижа своїм ходом. Усі три рази моєю обителью виявлявся скромний готель "Segur" (на мою думку, у перекладі російською - це "чайка"), що розташований на вулиці Гарібальді, так що перший історичний досвід перебування в Парижі пов'язаний у мене саме з цим готелем. Маленька, затишна, розташована неподалік штаб-квартири ЮНЕСКО та його офісної будівлі, вона влаштуувала мене за всіма показниками, до того ж недорого, хоча оплата номера та клас готелів відповідно визначалися згідно з рангом особи, яка приїхала. Дуже привітний порт'є, який не особливо чинив опір моєму англійському (слабкий запас французького я протягом літа перед поїздкою все-таки накопичив), після всіх формальностей вручив

мені ключ від номера і ось я вже у своїх апартаментах. Симпатична чистенька невелика кімнатка з двоспальним ліжком, що займало велику її частину, блискучі ручки душу, кранів і навіть біде, білі рушники, вікна, що виходять на вулицю. Тиша. Підходжу до вікна. Нічого цікавого: перехожа частина, та естакада наземного метро. Пройшов состав, залишивши слабкий звук поїзда. Цікаво... Відчиняю вікно і в кімнату вривається гуркіт вулиці та металевого скреготу, хоча состав метро вже знаходився метрів за сто від готелю. Це мій перший досвід із герметичними вікнами. Оцінені належним чином, здорово!

Розкладаю речі. За звичкою роблю це швидко, без тіні ділової думки. Вони десь далеко, блукають собі безтурботно, легко та вільно.

Чого б під'їсти? У чому ж справа, за старим совковим стандартом у валізі приховано їстівне - пару днів точно можна протриматися без копійки грошей і зі свіжим українським салом та з раннім готельним сніданком - як солдат на повному достатку. Розпаковувати чемодан немає жодного бажання, але що робити, голод - не тітка...

Мені вічно не вистачає життєвого простору, ось і зараз усі речі розставив по місцях, а робочий портфель, взятий для якихось особливих цілей, уже нікуди засунути: тумбочки і шафа зайняті. Недбало закидаю його на шафу, і в цей момент мені на голову разом із портфелем посипалася гора якихось журналів. Взяв пару навмання - чиста порнуха. Пару цікавих поглядів – професійно, барвисто, сьогодні вони пішли б під назвою "естетична еротика". Загалом, яка різниця?

Але... уявіть собі час – початок пострадянського зсуву, насторожене ставлення до Союзу з боку Заходу, якісь терористичні акції у Парижі – на кожному кроці групи поліцейських та спецзагони автоматників, (на вулицях, у магазинах, у кафе – "шмони" без попередження), загалом – напруга. А раптом це все – провокація. Мені людині з пристойним досвідом закордонних відряджень потрапити в якийсь компромат щонайменше безглуздо. З іншого боку, піти і сказати, що там, на шафі – порнографічні журнали, а я – сором'язливий, теж якось не по-чоловічому. Але ризикувати не хочеться, і я спускаюся до порт'є і кажу йому чисту правду:

- Мсьє, мій номер виходить на галасливу вулицю, а я страждаю на безсоння. Не могли б ви поміняти мій номер на номер із вікном у двір.

- Вам пощастило, готель не заповнений. До ваших послуг №... На добраніч, мсьє.

Запаковки, перенесення, розпакування - все це дрібниці, зате спатиму спокійно. Молодець! Прийняв душ, зігрів чаю, розстелив постіль. Ліжко величезне, лягай хоч уздовж, хоч уперек, увімкнув телевизор, не поспішаючи пройшовся по всіх програмах і потрапив на передачу, присвячену Майклу Джексону. До того часу не був знайомий з цим феноменальним талантом і 2,5-годинний концерт мене, звичайно ж недоречно, захопив у першу паризьку ніч, тим більше недоречно, що завтра - неділя - день безкоштовного відвідування Лувру, і планувати щось інше, окрім походу до Лувру на весь день, - абсолютний абсурд.

Аби встати раніше...

Ранній ранок, трохи кумарний через недосип, але, загалом, прекрасний настрій, повітряний готельний сніданок і я на всіх парах мчуся в Лувр.

Карта паризького метро, вручена ввічливим портсье, підказувала простий маршрут: щоб не заплутатися в пересадках, можна на своїх двох перетнути бульвар Лекурб і, пірнувши в метро на станції "Пастер", дістатися знаменитої площі Згоди (Concorde), від якої через парк (сад) Тюільрі спокійно пройти до Лувру.

Якщо не брати до уваги невелику затримку в переходах площі Згоди, план був виконаний бездоганно, і я гордий своєю повною самостійністю і свободою вже знайшов себе біля входу у великий палац-музей. Швидше туди усередину, зовнішній огляд потерпить до вечора. І ось Монументальними сходами, не звертаючи ніякої уваги на знамениту статую Нікі Самофракійської, що прикрашає верхню частину сходів, кидаюся в зали з першим природним бажанням знайти улюблених імпресіоністів: адже чув, що доктор Поль Гаше - покровитель і меценат Вінсента Ван Гога, граф Ісаак Камендо - пристрасний аматор творів Клода Моне, що заповідали свої колекції Лувру. Звичайно, нічого подібного не знайшов. Як усім, крім мене, відомо, більшість творів другої половини XIX століття потрапили наприкінці 1980-х до музею Д'Орсе, тож наступний пункт моєї культурної програми визначився точно і безповоротно. А поки що почнемо з класики.

Щоправда, перед цим так і хочеться уявити Париж і паризьке життя кінця 12 століття. Так само безшумно несе свої води Сена, а на її березі височіє замок, укріплений за всіма правилами військової науки легендарним французьким королем Філіппом Августом, тим самим, що ходив у криваві хрестові походи, руйнуючи далекі країни і утверджуючи свою віру та владу. Сьогодні важко собі уявити, чого тільки не бачили ці стіни та зали. Послужний список Лувру великий та різноманітний: королівський палац, театр, в'язниця, арсенал, обитель художників. А за часів Людовіка XIII, які знайомі нашому серцю, завдяки трьом видатним мушкетерам на чолі з благородним і честолюбним гасконцем і їх головним опонентом - кардиналом Рішельє, саме останній зробив його місцем постійних засідань Королівської ради і Парламенту, обладнавши в ньому, крім того Монетний двір, Королівську друкарню та Часову майстерню.

Людовік XIV намагався відтворити з Лувру розкішний королівський палац, проте плюнув на цю витівку і перебрався як і його предок, у Версальську резиденцію. Єдиний король, який помер у Луврі, Генріх IV та його дружина Марія Медічі, мабуть, найбільше попередніх і наступних постояльців опікувалися архітектурною і загалом художньою спадщиною Лувру, про що свідчить будівництво Великої галереї, розташованої вздовж Сени, що з'єднала його з палацом Тюільрі, а також Малої галереї (Аполлона), де залишив свій неповторний слід знаменитий Ежен Делакруа, предтеча майбутніх імпресіоністів.

Сучасну Піраміду "скло-метал", що нагадує підсвічену зсередини єгипетську піраміду, виконану американським архітектором Мінбеєм, я ще не застав у перший приїзд, замість неї там тільки почали позначатися земляні траншеї та облагороджений будівельний безлад. Сьогодні ця споруда в Палаці Наполеона дивує (або обурює) всіх новоприбульців, а парижани покійно звикли до неї, як свого часу до Ейфелевої вежі. Час покаже, чи вартий він такого порівняння.

Багато поколінь монархів, меценатів та професійних колекціонерів наповнювали це чи не найбагатше зібрання великих творів живопису та скульптури. Залишив серед них свій слід і великий Наполеон, не лише тим, що дав Лувру назву "Музей Наполеона", а й особистою участю у поповненні його скарбниць.

Першим безперечним моїм бажанням було, звичайно, оцінити неперевершену усмішку Джоконди, так би мовити, особисто та безпосередньо. Вдивляючись у знайомі риси портрета-оригіналу, вловлюєш натяки загадки Леонардо, що вічно хвилює: можливо, це усмішка, в якій відображена рівновага між привабливою простотою і спокоєм сприйняття навколишнього світу, з одного боку, і самовпевненістю і насмішкою, - з іншого. Випещені руки і поза жінки, підтверджують подібне трактування знаменитого портрета, що насправді виявився за розмірами (77 x 53) значно менше моїх вихідних уявлень.

Ну, Рубенса я надивився в Антверпені під час моєї поїздки до Голландії (підвернулася така не цілком дозволена на той час okazія). Тому наступними привабливими точками були для мене: знаменита скульптура "безрукої" Венери Мілоської (досі мене чомусь не залишає сумнів щодо справжності оригіналу) і, звичайно, Делакруа та Грез. Картина "Свобода, що веде народ" з неповторними фарбами прапора в руках революційної парижанки з гарними пружними грудьми ще за часів художника вважалася політичною. Ми ж на ній вирощували свою соціалістичну ідейність, відтворюючи події, описані Гюго, і не в останню чергу його бравого Гавроша.

Делакруа - не мій художник, як Гро і Давид. Але, погодьтеся, струнка постать молодого Наполеона у військовому мундирі з держакон прапора в лівій руці, мужньою походою і палаючим поглядом - чудове видовище. Недарма імператор наблизив Гро до себе, почувши дар потенційно широкого і яскравого відображення у його живопису насиченості та динаміки основних віх наполеонівської епохи.

"Коронація Наполеона I" Жака Луї Давида для мене мала зовсім не історичне значення: в жодному з приїздів мені не вдалося зазирнути у святиню Парижа - знаменитий Нотр-Дам. Урочиста церемонія коронації, освячена папою Пієм VII, відбувається саме в цьому паризькому соборі, змальовуючи з великою точністю, як багатий інтер'єр собору, так і особи понад сто сановних гостей.

Веселий Енгр і провісник імпресіонізму Каміль Коро нічого нового не додали в моїх уявленнях про їхню епоху і творчість, а ось картина Іполита Фландрена "Молодий чоловік, що сидить" своєю простотою,

безпосередністю і реалізмом зображення людського тіла на тлі традиційного морського пейзажу з рельєфною скелею в правій нижній частині, повністю полонила до несподіванки. По-перше, я раніше з нею не був знайомий, а по-друге, виявилось, що це екзаменаційна робота новоспеченого стипендіату Французької академії.

У всіх перед очима стоїть відома картина Тіціана "Каящаяся Марія Магдалина" з повними скорботи очима, піднятими вгору, що свідчать про беззастережне каяття, жіночий і людський розпач героїні. На відміну від неї, полотно Жоржо де Ла Тура "Каящаяся Магдалина" пропонує незвичайне рішення теми: це напівтемрява лампади, що повільно догорає, вихоплює задумливий погляд і частину фігури грішниці в одязі французької простолюдинки (біла кофта, червона коротка спідниця), всім виглядом передає пронизливу думку про сутність буття зі спробою зазирнути у вічність із її неосяжними вимірами. Томік Священного писання, що притулився на кухонній дошці і рука на черепі, що лежить на колінах молодої жінки, посилюють мінорний мотив картини і суворий висновок про тлінність цього буття.

Ще були Франгонар, Ватто, Буше... Але людина не може взяти більше, ніж може забрати, а точніше винести.

Залишаючи чудові зали Лувру з усім їхнім багатством, хіба що приєднуєшся до мільйонів парижанок, які вважають Лувр символом французької (хоч я б стверджував, світової) культури, збереженої, незважаючи на перевороти, примхи королів, пожежі та галопом епохи часу, які скакають. Хай живе Лувр! Хай живе Париж!

А тепер, вийду на паризькі простори. Минаю парк Тюільрі і переді мною на весь могутній розмах - Площа Згоди зі шпилем посередині - як би центр музею просто неба, яким насправді і є Париж, принаймні для мене. Позаду залишився Королівський Палац, Лувр, попереду перспектива Єлисейських Полів, праворуч - церква Мадлен, за якою розкриваються площа та будівля знаменитої Паризької Опери, така приваблива і фешенебельна у вечірньому освітленні. Ліворуч, через міст Pont de la Concorde – палац Інвалідів. Фонтан із хитромудрими фігурками з підсвічуванням розпорошених водяних струменів перетворював вечірню площу на декорацію якоїсь прекрасної романтичної п'єси, дійовою особою якої був я сам. Приникаючи біля кожного стовпа до карти Парижа для звіряння свого маршруту, рушив через незвичайної витонченості міст Олександра III із щохвилинними зупинками, щоб помилуватися його ажурними формами та крилатими скульптурами.

Музей Д'Орсе, споруда, яку історична доля перетворила на таку собі будівлю вокзалу, що у березі Сени виникла ще в 1900 році. Щоправда, на цьому місці, що носить ім'я його власника Шарля Буше Д'Орсе, колись за часів Наполеона вже красувався багатий замок-палац. Однак час, пожежі та безладдя зробили свою справу і від замку залишилися руїни, які ще довго нагадували часи великого французького імператора, який так само безславно закінчив свою кар'єру і життя. Вокзальна епоха Д'Орсе, насправді, ілюструє історію розвитку залізниці.

16 подвійних підземних шляхів, що відходили від вокзалу, з'єднували Париж з південним заходом Франції, а в межах міста - з відомим вокзалом Аустерліц.

Дві події у біографії Д'Орсе назавжди залишаться у пам'яті парижан. Під час останньої війни він служив місцем, куди нацисти звозили в'язнів, а в 1958 р. у залі вокзального готелю Шарль де Голль скликав знамениту конференцію, на якій оголосив про своє повернення в уряд.

Вокзальна епоха Д'Орсе закінчилася, і ось сьогодні ми милуємось одночасно і новим архітектурним виглядом будівлі, спеціально переобладнаної під нове призначення, і, головне, - її колекціями.

У свій перший приїзд я не мав ще можливості побувати в Д'Орсе: він був відкритий через кілька місяців після мого від'їзду десь у грудні. Натомість у 1987 р. моє чергове відрядження до Парижа, до штаб-квартири ЮНЕСКО було відзначено чудовою подією - відвідуванням цього найзнатнішого музею імпресіонізму та можливістю помилуватися творами своїх улюблених художників. Слово "кохання" має різні відтінки, і я, великий шанувальник цього і наступних за ним (постімпресіонізму) напрямів живопису, з різною мірою симпатією ставлячись до Гогена, Сезанну, Моне, Дега, Тулуз-Лотреку та Ренуару, прив'язаний, а точніше схвильований більше всіх творами Ван-Гога, тому ніяк не можу пробачити французам, що знамениті "Соняшники" прикрашають стіну Амстердамського музею, а не Д'Орсе. Але це приватні подробиці, головне ж, що Д'Орсе - скарбниця імпресіонізму, хоча у ньому представлені і інші напрями мистецтва, зокрема, художників "середнього" покоління, тобто які народилися в другій половині століття, але не пізніше 70-го року - для "молодих" художників служить Національний музей сучасного мистецтва, що розташований в Центрі Помпіду. Мені не чужі ні "середні", ні "молоді". Я разом з усіма захоплююся невинною красою героїні "Джерела" Енгра, картини, яку художник писав тридцять п'ять років, почавши в 1820-му, під сильним враженням "Весни" Боттічеллі (всі її безумовно пам'ятають і цінують), але якщо в картині останнього переважає метафоричність, то образ дівчини із глечиком, з якого витікає вода, створює цілком реалістичну атмосферу, яку підкреслює простий і зворушливий погляд цнотливої героїні.

Курбе, Мілле, Кабанель і Море - непересічні художники, сучасники імпресіоністів, працювали в традиційному жанрі, незважаючи на різноманітність тематики, і навіть "Народження Венери", ближче до античності, ніж до нової течії, що пробивається в ті ж роки, назва якої походить від слова "враження" і говорить саме за себе. Яскравим підтвердженням цього є "Бал в "Мулен де ля Галетт"" Ренуара, який зумів яскравими надзвичайними фарбами передати сам рух танцюючих пар та настроїв відпочиваючих (на передньому плані друзі художника).

Повітряні балерини Дега, загадкові таїтянки Гогена - це якби зображення зовнішніх ефектів. Чи то справа картини Ван Гога, чи то

пейзаж, натюрморт чи портрет. У них розкривається душа художника, і це не може не хвилювати, створюючи певний настрій - візьміть хоча б той самий "Портрет доктора Гаше", довіреного лікаря художника, його мецената і взагалі дуже близьку йому людину.

Часу завжди в обріз і декоративне мистецтво 3-ї Республіки залишилося поза полем мого зору, а ось повз скульптури Огюста Родена і полотен Малевича і Кандинського, я пройти ніяк не міг, правда, в витончених модерних конструкціях лабіринту музею знайти бажане не так просто. До речі, наш внесок у колекції також є значущим. Наш – маються на увазі Мая та Роман Кагановичі. Дзвінке прізвище сталінської епохи мимоволі наштовхнуло пам'ять на постать відомого нашому поколінню соратника великого керманіча, і я раптом вирішив, що це його спадкоємці чи родичі. Можливо, це зовсім не так, але йдеться саме про колекцію наших славетних співвітчизників – абстракціоністів. Секції фотографій та газетних ілюстрацій я проскочив протягом.

Дорогою до готелю (всі три паризькі відрядження були пов'язані з проектом ЮНЕСКО і селили мене чомусь в один і той же готель "Segur", мій ранг за мірками ЮНЕСКО відповідав саме такому класу) я збирав воедино розрізнені враження, щоб потім розтерти їх знову з великою надією на те, що якийсь слід у пам'яті залишився і все, що відбувається з нами в житті, – не дарма.

Я такою несамовитістю кинувся у спогади про Париж і дві його священні коштовності - Лувр і Д'Орсе, що забув розповісти про те, які професійні задачі я вирішував у всесвітньому центрі науки і культури. Але це довга і не всім, мабуть, цікава розмова. Скажу про результати: три проекти, замовником яких виступав керівник міжурядової Програми з інформатики доктор Менталешта. Звіт за одним із проектів нещодавно потрапив мені до рук і я читаю його назву (підготовлений англійською мовою):

ЗВІТ

за контрактом SC/RP №231055.6А між ЮНЕСКО та Інститутом кібернетики Академії Наук Української РСР, 1987 р.

Тема: "Технічний та економічний аналіз потенціалу певних країн, що розвиваються, на предмет створення малих промислових модулів для виробництва засобів інформатики, особливо складання мікрокомп'ютерів на основі ВІС та інших компонентів, одержуваних безпосередньо від високотехнологічних виробників".

Жодного слова не пропустив і свого часу, пам'ятаю, було не дозволено хоч якось змінювати назву: табу є табу. Погодьтеся, що назва теми актуальна для України і до цього дня.

Цікавішою була подорож, пов'язана безпосередньо з моїми вузькими професійними інтересами. Мені вдалося вразити уяву чиновників, що бачили види, портативним комп'ютером (у нас у

виробництві він мав назву "Юніор"), на якому була встановлена програма, розроблена одним із співробітників Інституту під назвою ELCON, що скорочено позначає "Електронний конструктор". Програма розрахована на дітей шкільного та дошкільного віку. Сенс її в тому, що дитина, сідаючи за такий комп'ютер, має можливість будувати свій світ на базі компонентів і матеріалів, які є у нього, простіше кажучи, на складі: цегла, дерева, тварини, елементи ландшафту та інше. Конструювати можна все, що душа забажає. Розважальна сторона ELCONa очевидна, а в освітньо-прикладному плані уявіть собі малюка, який, сопучи від старанності, конструює задані йому літери алфавіту будь-якою мовою, вчиться складати з них слово та інше. Головне ж полягало в тому, що для навчання дитини не потрібно абсолютно ніякої підготовки, як зараз професійно виражаються: технологія "включив - і працюй".

На очах у високопоставлених чиновників за комп'ютер був посаджений хлопчина з нашого постпредства і, як висловився наш перший в історії СРСР президент, "процес пішов". Досі зберігається у мене барвисто виконаний макет комп'ютера та маса зворушливих спогадів про всілякі проблеми та "нескладушки", які передували цій демонстрації, і в яких мені від душі допомагав болгарського походження співробітник відділу, з яким я взаємодіяв, - Христо Буцев. Я з ним подружився по-справжньому і про це варто розповісти окремо.

Точно не пам'ятаю, на мою думку, жив він із дружиною в Парижі другий термін. Це стандартне обчислення часу закордонних відряджень в соціалістичних країнах, а можливо і не тільки. Синок уже кілька років навчався у Швейцарському коледжі. Болгарин, який добре володів російською, англійською та французькою, у коридорах ЮНЕСКО він почував себе, як риба у воді. Інтелігентність у поєднанні з добротою і ненав'язливою манерою її прояву - не останні якості у людини, як ви розумієте. Додайте сюди професіоналізм та товариську - вийде портрет ідеального героя. Невелика квартирка в центрі Парижа цілком їх влаштувала, кілька разів я відвідав її, - розхвалювати апартаменти не буду, вони дуже скромні, а кулінарні здібності дружини (якщо не помилюся, її звали Віржинією) підтверджую із задоволенням. Мав честь бути запрошеним один раз в якийсь арабський ресторанчик, де було надано можливість покуштувати потроху відразу безліч неймовірних за смаковими характеристиками страв. Від деяких я "балдел" і своє захоплення через Христо передавав господареві, він виявився його другом, чому той був безмірно щасливий і був ще радий догодити іноземному гостю - попередньо мене складно представили

У центрі нашої розмови виявилася гарна знайома чи подруга дружини, яка справила на мене сильне враження. Вона - бізнесмен, працює в одиночку і займається організацією перевезень: корабель і-ї компанії перевозить j-му власнику вантаж з точки А в точку В. Ну пам'ятаєте задачі з арифметики в 5-му класі.

- Оце і все?

- Так, але для цього багато чого необхідно. По-перше, необхідно, щоб тобі довіряли, отже, треба вже мати ім'я. По-друге, потрібно мати власний капітал, щоб забезпечити гарантію перевезення. Нарешті треба знати, як вона, п'ятнадцять мов. Найдивовижніше, що вся її робота виконується по телефону, не відходячи від письмового столу власної квартири. Іноді за день їй вдавалося заробити близько мільйона нових франків (якщо не помиляюся, він був на той час 1:6 по відношенню до долара). Я був захоплений...

Два епізоди по-справжньому зворушили мене, по-справжньому піднявши Христо в моїх очах. Перший був пов'язаний із відвідуванням однієї з паризьких клінік. Випадок був екстраординарним. Малюк років семи, племінник Христо з боку дружини, страждав на жахливе хронічне захворювання легень, яке важко і рідко виліковує: у легенях поступово накопичується мокротиння і їх періодично необхідно очищати спеціальними засобами. Ці процедури, дуже виснажливі і важкі навіть для дорослого, не кажучи вже про дитину. Я, пам'ятаючи нашу героїчну боротьбу з алергічним бронхітом у дитячі роки сина, спробував підключитися зі своїм нехай нікчемним, але дуже корисним досвідом і показав кілька вправ для очищення легень за системою Толкачова, був такий ентузіаст у Москві, який витягував дітей із хвороб типу: алергічний бронхіт, астма, хронічні запалення легень, ГРЗ і ще чогось, я не знаю. Пам'ятаю, був у нього в Москві, на мою думку, на стадіоні "Трудові резерви", спостерігав його заняття з дітьми, після чого розмовляв у нього вдома, а жив він у невеликій "хрущовці", де іноді прямо там приймав хворих. Загалом, я набрався досвіду і на той час застосовував його, намагаючись здолати постійні хвороби сина.

Три речі вразили мене при відвідуванні цієї клініки: по-перше, ідеальна чистота при тому, що відвідувачі входили і бродили в коридорах без жодних халатів, по-друге, наявність та обладнання просторої дитячої кімнати, спеціально призначеної для ігор та розваг: можете уявити собі це море "заморських" іграшок, домашній затишок приміщення та професійну няню, яка возиться з дітьми різного віку.

А найголовніше враження справили на мене, Христо та його дружину. Треба було бачити, з якою любов'ю, увагою та турботою зверталися вони до хлопчика, з якою непідробною тривогою турбувалися з приводу великих та маленьких проблем його перебування у клініці. Забув повідомити, що вона знаходиться в центрі Парижа і називається Centre Hospitalier Necker, відділення дитячих хвороб, неподалік мого готелю, що на бульварі Гарібальді і йти від готелю треба в напрямку до бульвару Пастера.

З такою ж увагою та участю з перших хвилин нашого знайомства він ставився і до мене. Очевидно, це якість душі, а не випадкові життєві епізоди.

А справа була так. Мала бути демонстрація того самого комп'ютера, який я притягнув у дипломаті, оформивши провезення через кордон за всіма правилами митних законів, і не стільки його, скільки ту

саму програму ELCON, а точніше - і те й інше разом. Вони, згідно з моїми планами, і мали вразити наповал чиновників ЮНЕСКО. Але, як завжди, *determination to win* (орієнтація на перемогу) зустрічає жорстокий опір.

По-перше, мені потрібно було знайти відповідний магнітофон. Тут слід пояснити, що ми в Інституті розробили комп'ютер побутового застосування, простий та доступний. Для роботи з ним потрібно було скористатися побутовим магнітофоном (хоча була одна вимога, якій відповідали не всі тодішні магнітофони) та звичайним телевізором. Ні того, ні іншого я з собою природно взяти не міг через здоровий глузд і розраховував знайти якимось чином на місці. Вирішити першу проблему вдалося досить просто: Христо приніс із дому свій невеликий касетничок. Телевізора знайти не вдалося, і було вирішено замість нього підключити комп'ютерний дисплей. Не знаю вже, як і що, але при приєднанні вийшли з ладу формувачі синхросигналів. Це був удар, майже нокдаун. Телефоную до Києва розробникам

- Що робити?

- Не знаємо...

Ну і я поки що не знав. Потрібно було знайти інструменти: елементарний паяльник, викрутку. Загалом повний завал. І тут Христо мені допоміг по-справжньому. Де б я в "глухому Парижі" знайшов все це.... До речі, наборчик з мінівикрутками досі лежить у мене вдома в кухонному ящику, коробочка, на жаль, тріснула, але пам'ять, на щастя, - ні.

Христо подіяв на мене, як добрий психотерапевт:

- Подумай, щось вигидаєш. Вихід завжди є.

Вихід - не вихід, а так собі лазівка, справді, знайшлася. Для цього потрібно було перетягти з десятків дисплеїв з усіх поверхів, де у Христо були знайомі, і відшукати такий, в якому, по-перше, є регулятор автосинхронізації і, по-друге, розгортка в цьому режимі не пливе. Вибрали найкращий і демонстрація пройшла більш менш пристойно, хоча дуже вже на нервах. Що ж, за все треба платити. Зате немає поганого без добра згідно з прислів'ям: "Друзі здобуваються в радості, а пізнаються в нещасті". У мене з'явився у Парижі справжній друг. Чесно кажучи, моє друге (або третє) за рахунок відрядження в "серце Європи" відбулося завдяки йому. Я прилетів до Парижа без копійки грошей, стався якийсь збій у інстанціях (МІС) – міністерстві іноземних справ.

- Що робити?

- Нічого, знайдемо гроші, – такий був коментар Христо.

Справді, через якісь дві години біганини коридорами знаменитої штаб-квартири він таки добув гроші на рівному місці.

- Ура! Чотири тисячі франків?

- А що, ти хіба не вартий того?

Тільки дісталися вони, на жаль, не тільки й не стільки мені. Рідне посольство працює сумлінно. Я запрошений на територію Радянського Союзу в Парижі, де добровільно віддаю більшу частину цих грошей за

вирахуванням оплати готелю та добових із розрахунку 100 франків на день, помножите це число на шість. З чотирьох дій арифметики перша країна соціалізму вчила двом: "відібрати" і "розділити". Ну та гаразд...

Хіба можна розповісти про Париж? Відповідаю: "Не можна!" Найбільше запам'ятався вільний день, який випав мені вже після відвідування Лувру, - інакше пріоритети зіграли б свою роль, - який я провів під гаслом: "Пішки по Парижу, поки ноги йдуть".

Встав ранком і вперед, а точніше вгору на штурм Монмартра. Вже як я туди потрапив, стартуючи зі свого, ставшого рідним, готелю Segur, що на бульварі Гарібальді, точно не скажу, тільки не минуло й трьох годин (а може більше?), а я вже біля виходу до знаменитої La basilique du Sacre – Coeur de Monto Martre. Собор, збудований наприкінці тепер уже позаминулого століття, вражав уяву своєю красою та монументальністю. Художників на Монмартрі виявилось не так багато, як я уявляв собі, але парочка з них ненадовго зачепила мою нетерплячу увагу.

- Ха, я з останніх сил підіймався на вершину крутими вуличками, а фунікулер зовсім поруч. Час бути серйознішим і вивчати передбачуваний маршрут. Нічого, зате я на ньому "скотився" вниз. У моїх мізерних нотатках у записнику, прочитую ключові віхи маршруту і кілька жалюгідних позначок про враження: Place de la Opera з бульваром Капуцинів, що перетинає її, що так знайома нам під дощем з відомої картини Піссаро, церква Мадлен на однойменній площі, закрита з усіх боків будинками Вандомська площа з колоною посередині, знову вже знайомий з відвідування Лувру парк Тюільрі, набережна Сени, милування неповторними мостами через неї, Люксембурзький палац, гравієві доріжки Люксембурзького саду. Початок бульвару Сан-Мішель з пам'ятником Марко Поло, його перетин з Монпарнасом, Сорбонна, гарний дворик в Латинському кварталі, крихітна площа із загадковим монументом, зграйка японських туристів, сім'я, що багато разів зображує себе в різних варіантах на його тлі.

Не так вже й важливо, в той день, але одного разу, суто випадково, але з великим бажанням під враженням описів І. Оренбурга, знайшов незабутню "Ротонду", знамените кафе, в якому сперечалося до хрипоті ціле покоління до - і післяреволюційних представників російської і міжнародної культури.

Коли ж у Café de raix натрапив на відомі усьому світу на повний зріст фігури-макети Горбачова і Рейгана, виставлені напоказ для привернення уваги публіки, що парадно шатається, розсміявся, так демонстративно вони себе тут стверджували, - ціную французький гумор. І це в той час, коли в паризьку поліцію надходили безперервні дзвінки про підкладені бомби, на кожному кутку стирчав поліцейський з автоматом, обгортку від морозива просто так не можна було кинути в скриньку, - а раптом це вибухівка, при вході в магазин потрібно показувати вміст своєї сумки чи портфеля. Усі пам'ятають кінець 1980-х і серію терактів у Парижі (щось знайоме то там, то тут у світі періодично повторюється і зараз), але тоді це був дуже дзвінкий початок тотального

тероризму - потихеньку порадіємо за Україну, якій цей жах поки що (сподіваюся довго ще) не торкнувся.

Разок таки примудрився заблукати, навіть не раз, а два. Перший раз, коли повертався пізно ввечері в готель, відчайдушно, без карти, вузькими кривими вуличками, десь неподалік від Готелю Інвалідів. На щастя, назустріч мені підстрибом поспішали дві дівчинки, зовсім юні створіння, навіть при світлі ліхтарів я зміг це встановити. За кілька кроків, щоб їх не злякати, я спитав, промовляючи завчену фразу з розмовника:

- Де тут метро?

І вони, здебільшого, жестами та усмішками, вже не бачачи в мені нічного грабіжника, розтлумачували мені, як туди дістатися.

Вдруге можна зарахувати до розряду анекдотів. Я вийшов із готелю без карти. У моєму маршруті були вже цілком знайомі комбінації поряд із невідомими, серед них і достославна Сан-Дені. Справа була вдень, і я не особливо соромлячись принадами, що виставлялися на показ красунями, що стояли біля підворотень і парадних під'їздів, йшов собі прямо по осьовій (як би чого не вийшло). Вуличка досить вузька, по ходу руху кількість красунь, мені здалося, перевищила середньостатистичний рівень. Підозріло, але не повертати ж назад - і я шмигнув у першу поперечну вулицю, що трапилася, яка закрутила-закрутила мене і винесла невідомо куди. Благо, до вечора було ще далеко, хоча темніло вже досить рано (це була вже середина листопада). Все закінчилося спокійною вечерею в готелі з використанням домашніх заготовок і кип'ятильника. Самі славні хвилини, - це коли ноги потихеньку перестають гудіти, нікуди не треба поспішати, телевізор заколисує вечірніми новинами незрозумілою мовою і ти, сидячи біля столика або на величезному двоспальному ліжку, підбиваєш підсумки денних вражень, відчуваючи спокійний відпочинок на щоденно прибраному свіжому ліжку.

Нотр-Дам і Консьєржері мені вдалося побачити у нічному освітленні. Перебираю листівки та спогади обступають мене тісним кільцем, вириваючи з пам'яті уривки епізодів та відчуття присутності.

Скверик біля фасаду знаменитого храму (давненько вже стоїть, вісім із лишком століть), лавка, на якій я сиджу. Неподалік така сама, на якій влаштувалася пара немолодих людей. Порив вітру доносить російську мову. Схвильовані голоси, мабуть, є проблеми. Поборов бажання підійти та запитати:

- Може, я можу чимось допомогти?

Господи, як багато людей потребує допомоги. Кого на світі більше – щасливих чи нещасливих? Напевно, порівну.

Згадав ще один маленький сюжет зовсім в іншому місці та в інший час. Вдень блукаю по Марсовому полю, милуючись фонтанами та Ейфелевою вежею знизу. Тільки зараз спустився донизу після огляду панорами Парижа. Натрапив на лавку, на якій відпочивала жінка. Напрацювалася... Поруч із нею мирно стоїть і чекає на подальші вказівки

зовсім маленький поні. Походити поруч на цьому п'ятачку за жалюгідні (точно не визначу) гроші - заняття не з легких, тим більше, якщо воно щодня. На смаглявому обличчі та в очах печатка туги. У мене чомусь залишилося відчуття, що вона бездомна – на вигляд південно-східного походження, рідна хата десь там далеко. Щось налаштувало мене на мінорний лад, ні, швидше за задумливо-сентиментальний.

Знову ж таки обід у консула Володимира Федоровича С. Приємна дружина, спокійний смачний обід з пляшкою червоного бургундського вина, некваплива бесіда.

- А ви були там то, там то?

- Так, так...

- А Пер-Лашез?

Звісно, пам'ятаю назву цього знаменитого цвинтаря ще зі школи.

- Ось вам його картка. Нещодавно водила туди нашу знайому, отримала величезне враження.

Moliere	28	Div
25	Div	Apollinaire
Div	Honore de Balzac	86
La Fontaine	48	Div
Alphonse Daudet	Div	Isidor Duncan
26	E.Delacroix	87
Div	49	Div
Gay Lussac	Div	Edith Piaf
Famille Hugo	Geores Bizet	97
27	68	Div
Div	Div	Henri Barbusse
Lefebre	Proust	Mourice Thorez
Beanmarchais	85	Jacques Duclos

Увечері планував наступні дні. Поглянув на карту:

- Так, списочок... І це тільки так, з першої прикидки. Скільки геніїв, які пішли назавжди, але залишили по собі велику пам'ять нащадків, мабуть, заслужену.

На жаль, моя екскурсія на Пер-Лашез не відбулася. Буду думати, що вона ще попереду. Дай, Боже!

Став мимовільним свідком приїзду на роботу у нашому постпредстві сім'ї Юдіних. Москвичі, молоді, "завязі". Тільки почали облаштовуватися. Квартира ще порожня, натомість отримали на паризькому поштамті міні-комп'ютер з дисплеєм - прообраз Інтернету під назвою Мінитель. Основні послуги - інформаційні, пов'язані з пошуком інформації в базах даних різного профілю, як образно зауважив господар: "Від прогнозу погоди та товарів - до замовлення сексуальних послуг". Паперова копія інформації, захищеної у довідковій системі "Мінитель", займає досить товстий фоліант. Система встановлюється за заявою мешканця для парижан безкоштовно. На думку фахівців, її вартість окупається за рахунок інформаційних послуг за кілька місяців. Фінансова схема, що підтримує цінову політику, також цікава, але це професійна

тема. Принаймні саме звідти проглядається провідний у 1990-ті роки мотив для розробки в Інституті кібернетики так званих Електронних, а точніше, Персональних Інформаційних Комбайнів.

В один із приїздів на мені лежала місія бути представником на засіданні в центральній будівлі ЮНЕСКО на place Fontaney на нараді міжнародного комітету з інформаційної взаємодії. Доручення я отримав мало не в день від'їзду, тож покладався на імпровізацію. Від кожної країни піднімався представник і говорив про бачення проблеми та пропозиції щодо її вирішення. Поки дійшла черга до букви U, я зорієнтувався і досить членороздільно, скориставшись нагодою, продемонстрував свою "незаржавілу" поки що англійську, і кілька здорових думок. Урочистий тон засідання, витримане в кращих дипломатичних традиціях вступне слово голови та поважне ставлення до всіх висловлюваних думок (іноді не найрозумніших) діяли на мене гіпноотично, і лише 15-хвилинна кава-брейк та спілкування з колегами повернули до "нормального" сприйняття життя.

Після перерви стало нудно, і я потихеньку примудрився погортати тижневик "Алло, Париж". Чого тільки там не пропонувалося, починаючи з "La Maisonnette Russe" з 55-річними традиціями російської кухні, музики та карт, Sheherazade з денними спектаклями російських виконавців та супертанцюристами, Chez Rasputine з 50 російськими артистами et la plus gran formation Tzi 'orchestre de Balalaikas. Ну нічого собі! Тут що крім росіян нікого не подають на десерт? Ах, ось Folies Bergere: La Somptuence revu de Helene Martini, і, нарешті, найяскравіший Moulin Rouge із грандіозною програмою. З моїм добовим та вільним часом, яким я мав, мені виявилася доступна лише прогулянка вздовж останнього з метою зовнішнього огляду, як висловився б поліцейський. Ну нічого собі! Тут що крім росіян нікого не подають на десерт? Ах, ось Folies Bergere: La Somptuence revu de Helene Martini, і, нарешті, найяскравіший Moulin Rouge із грандіозною програмою. З моїм добовим та вільним часом, який я мав, мені виявилася доступна лише прогулянка вздовж останнього з метою зовнішнього огляду, як висловився б поліцейський.

Ні, що не кажіть, а головне для мандрівника – знати мову. Чесно кажучи, мені подобається французька і влітку перед поїздкою я самостійно підучив її, восени встиг усе забути і вже на ходу освоював ази: "Je suis pour la premiere fois a Paris" або "Mi dica per favore..." Як там у Висоцького: "Encore une fois" (Ще раз). Який раз уже починав вивчати французьку. Мабуть, сімейна проблема: навіть син, вивчаючи в Університеті (щоправда, як другу) так його толком і не вивчив. Щоправда, він молодший і шансів у нього більше.

Air France – це звичайно, компанія! На борту не тільки можна від душі освоїти "Бургундське", а й дізнатися, що не тільки Chanel - класні жіночі парфуми, а й First - de Van Cleef & Arpels не гірше, а також, що Galeries Lafayette - Lc Grande Magasin, Capital de la model (а я купував подарунки близьким у Matti). Найголовніше ж, з'ясувалося, що компанія

утворена в 1933 р., відправляє 155 рейсів до 77 країн, і лише в 1985 р. перевезла 12500000 пасажирів. Отже, можна спокійно подрімати, поки колеса шасі нашого лайнера не торкнуться бетонної доріжки Шереметьєво та гостинний Олексій Петрович Тарушкін в Українському постпредстві не знайде відповідний номер у "своєму" готелі. Боже, як давно все це було...

НІДЕРЛАНДИ

*"И под спокойною рекой
В тумане теплом и глубокою,
Как взор фламандки молодой,
Нет счета мачтам, верфям, докам.
И пахнет снастью и смолой."*

О. Блок

Гаага або Den Haag 1985 р. Рання весна. Прибув сюди з Москви і потрапив, як то кажуть, з корабля прямо на ... траурні заходи в нашому посольстві з нагоди смерті чергового вождя (Черненко), якщо пам'ятаєте такого. Веселого мало, але й дуже сумного – теж небагато. Став свідком офіційних церемоній, коли до посольства розпочалися візити зі співчуттям перших дипломатичних представників усіляких держав, які дізнались про сумну звістку. Крім "гласних", "згодних" і "незгодних" (вибачте за не зовсім доречний каламбур), у нашому лексиконі народилося нове поняття "гласність", хоча перебудовні вітри ще не дмухали по безкрайнім просторам нашої улюбленої Батьківщини.

Перший яскравий спогад, коли сидючи в одному з клубного типу закладів в Амстердамі з одним зі своїх нових приятелів, я нарався на заборонену тему про відсутність демократії в Росії (так за кордоном в більшості випадків величали Радянський Союз), яку завів знайомий мого приятеля - неординарна особистість, критикан по натурі, затятий антикомуніст. Я намагався тримати удар. Не в моїх звичках ховатися за чужі спини і, не приховуючи свого членства в КПРС, я намагався парировати нападки і, аналітично зважуючи всі "за" і "проти", порівнювати дві соціальні системи. На той момент у мене вже накопичився багаж образів, подій і досвіду амстердамського проживання із замальовками на кшталт бомжів, що сидять на тротуарі та що досліджують вміст сміттєвих ящиків на вулиці, або молодчиків, що справляють серед білого дня малу потребу на афішу із зображенням прем'єр-міністра і ще щось на кшталт цього. Зараз подібні замальовки благополучно вплелися в контекст нашого повсякденного життя і вже нікого не дивують, а тоді для мене картинки на кшталт описаних вище, як і не завжди зрозумілі приводи для нескінченних вуличних демонстрацій (гордість демократичного суспільства) разом із настирливо-провокаційним характером їх проведення, просто шокували. Так що пафос і щирість моїх аргументів були оцінені, чималою мірою і

вміння почути протилежну точку зору, а зрештою провести чесний аналіз усіх "за" і "проти". Наприклад, тема: "соціалізм як система",

"За": формально однакові стартові умови щодо власності для всіх членів товариства у зв'язку з відсутністю великої спадкової власності (за малими винятками).

"Проти": виправдання революційного терору в ім'я комуністичних ідеалів. В результаті – сталінський геноцид: "не треба боятися жертв в ім'я прогресу та процвітання".

"За": ідеологізація суспільства сприяє розвитку патріотизму, інтернаціоналізму та високих ідеалів загалом.

"Проти": та сама ідеологізація прищеплює догматичний підхід до оцінки життєвих явищ, сліпу віру в задані установки. Це особливо небезпечно через генетичну довірливість нашого народу: він схильний до істинно-релігійної віри в Христа, чи в комунізм. При цьому його не лякають, а навпаки, попри здоровий глузд, стимулюють вчення, страждання, муки, приниження і навіть насильство над собою. При цьому соціальна ідеологізація, хоч і будить суспільну думку, ще більше відволікає від професійної діяльності, особливо людей інтелектуальної праці, і взагалі відводить людину від істинно людських цінностей та ідеалів у світ ілюзій і парадоксів, збіднює її духовний світ, розмагнічує вміння жити своїм розумом, спираючись на мудрість своїх предків і здоровий сенс.

Головне ж, - ідея заслонила собою реальне життя. Це природно, коли людина думає про завтрашній день, про своїх дітей (ми завжди пам'ятали і пам'ятаємо гуманну і якщо не достатню, то принаймні необхідну вимогу до будь-якого покоління, як і до лікаря - "не нашкодь", мається на увазі наступним поколінням). Але цей факт експлуатується творцями комуністичної ідеї та їх послідовниками антигуманним чином: "Все в ім'я майбутнього!"

Що означає "все"? Це чому ж той факт, що мені сьогодні хочеться жити добре, повинен обов'язково обернутися шкідливою стороною моєму синові, онукові? Може, навпаки, це збільшує ймовірність його благополуччя. А виходить, ми маємо жити запереченням сьогодення в ім'я майбутнього! Або, що теж саме, ми замість "закону збереження" примудрилися відтворити "закон знищення", тобто. замість закону збереження спадкоємності (поколінь) – закон самознищення в ім'я процвітання майбутніх поколінь. Патологія! Так само, як і відмова від християнського принципу суверенітету окремо взятої людини, як найвищої істоти у Всесвіті, в ім'я створення "ентропійної особистості" з рівною середньою ймовірністю сприятливих подій.

Наша біда в тому, що ми – народ великої, але парадоксальної за історичними підсумками держави, поставивши 70 років тому одвічне питання людства:

"У чому сенс (читай мета) людського життя, для чого ми приходимо в цей світ?", поспішили відразу ж на нього відповісти, скориставшись підказкою, що випадково опинилася під рукою, а головне,

- швиденько втілити її в життя, через боротьбу, кров і страждання.

А можливо, сенс життя якраз і полягає в самому процесі пошуку необхідної відповіді на це непросте питання, у передачі його по естафеті наступному поколінню, але не в "голому вигляді", а разом із власним досвідом, здобутою інформацією та аналізом своїх перемог та поразок.

Ідеологізація, за великим рахунком, - це зворотна сторона фетишизації почуття обов'язку, самозаперечення, жертвовності, всього того, що так характерно для росіян у широкому контексті. Згадаймо, як ще дореволюційна російська інтелігенція бачила свій громадянський обов'язок у служінні народу, безправному, що страждає від тягарів життя, неосвіченому, але такому близькому за вдачею, духом і приналежністю до великої нації. А згадаємо про ту ж інтелігенцію, що зберіглася в революцію і після неї, яка продовжувала служити своєму народу, тепер уже класу (не претендуючи, та й не бажаючи потрапити до нього) через жертвовність та інтелектуальну перевагу. Вона служить йому досі, взагалі ні на що не претендуючи, а, можливо, скоріше вже прислужує, незважаючи на безперечну істину, адже саме вона і тільки вона є рушієм прогресу.

Спробуємо продовжити аналіз "за" та "проти" нашої колишньої соціальної системи?

"За": високо піднята мета творчого розвитку особистості у масштабах усього суспільства. Основою такого розвитку, звичайно ж, є "облагороджена" праця. Пам'ятайте, у Горького: "Облагороджений технічно, осмислений соціально, праця стала насолодою людини. Його енергія переродилася в духовну і вся її міць спрямована до дослідження основних питань буття над вирішенням яких здавна безуспішно б'ється думка". Важко сказати, що в цьому висловлюванні щирості великого Максима, а скільки бажання підтримати "мудру" політику, переграваючи відвертих хулителів Маркса в ім'я "справи честі, доблесті та героїства".

"Проти": відсутні сильні економічні стимули ініціативи, заповзятливості, особистої економічної відповідальності, конкуренції. Крім того, інтелектуальний потенціал у суспільстві розподілено нерівномірно і від покоління до покоління ця нерівномірність зберігається, якщо не здійснюється насильницький відбір (приклад фашизму). Проте, чи завжди гуманний і ефективний горезвісний "природний відбір", за який борються противники соціалістичної ідеї?

"За": загальна справедлива рівність!

"Проти": прокламована вище теза, будучи основою соціалізму, перетворилася на його основний принцип, домінуючи над принципом творення, при цьому поняття соціальної справедливості стало тотожним насильству та експропріації. Це природний результат почуття справедливості, вихованого в бідності (не буду порівнювати його з аналогічним почуттям, вирощеним в достатку, - не маю досвіду).

А на закінчення всіх лих наш вітчизняний горезвісний соціалізм спровокував інші народи на шлях шукань та мук, "відкривши пляшку, де сидів джин".

Час розчинився за горизонтом наших буднів і нас майже нічим не здивуєш у цьому житті, боязкі думки та скромні міркування на тему соціального устрою суспільства здаються смішними та наївними. А чому, власне?

- У нас з'явився життєвий досвід?

- Так. Але чи стало разом з ним наше життя виразно кращим, цікавішим і багатшим?

Ми швидше втратили романтичний ідеалізм і соціальну наївність (нічого не придбавши натомість), ніж стали мудрими та задоволеними, правда дехто - багатими, але чи так багато таких, та й чи щасливі вони? Хіба можна бути багатим і щасливим серед мільйонів жебраків та страждених?

А чому б не збудувати комунізм природним шляхом? Адже чим обмежуються потреби людини сьогодні? - його можливостями. А якщо це обмеження зняти, ввівши поняття "розумні потреби", відрізавши їх від результатів людської діяльності (займайся чим і скільки хочеш) і забезпечивши всі блага, необхідні людині та суспільству в цілому, високотехнічними автоматами, які також обслуговуються автоматично, підтримуючи весь життєвий цикл створення промислових та продовольчих товарів, виробів нової техніки і навіть послуг. Загалом заїхали в область технологічних фантазій.

А поки що ми виглядаємо у світі подібно до дикого ведмедя, який вприсонні смоктав лапу 70 років, потім прокинувся, вийшов із лісу до Європи зі словами:

"Мені набридло бути диким, хочу бути ручним, давайте дружити".

Бажаєте дізнатися реакцію? Для цього не треба їхати до Європи. Цивілізація розвивається там, де цінується інтелект. Це проста формула. Інакше - суцільний морок, а як сказано в не дуже відомому одновірші: "Що може бути більше неприємностей?" Чим ми й займаємось вже добрий десяток років.

Не думайте, що наведений вище аналіз всіх "за" та "проти" - це блискучий експромт за клубним столом у розмові з амстердамським приятелем. Багато чого прийшло пізніше, та й ґрунтовніше, ніж повідано у такому своєрідному "ліричному" відступі, багато що залишилося незрозумілим до цього дня.

Але повернемося в 1985 рік. Амстердам – це місто контрастів. Центральна частина - це унікальний музей 17 століття, який часто називають північною Венецією. Ряд за рядом притертих один до одного майже іграшкових, тоненьких будиночків із хитромудрими контурами фасадів уздовж мережі трилінійних каналів. Які бачили історію церковні будівлі, схилилися над білими дерев'яними розвідними мостами, вузькі бруковані буличниками вулички і міради барж. Ніде не бачив, щоб на баржах люди жили не лише влітку, а й узимку звичайнісіньким буденним життям.

Недільного ранку - це не вульгарно цивілізоване місто, а селище невинності, спокійне і шанобливе як старий гобелен з релігійним

сюжетом. У понеділок невгамовні городяни повертаються до своїх справ: величезні перевантажені машини, що застрягли у вузьких лабіринтах вулиць, блокуючи рух з глузливою зневагою до всіх, що поспішають, ватаги спритних велосипедів, істеричних "підширених" мопедів і мотоциклів. Рух потихеньку заспокоюється і чути дзвін дзвонів найвищої в Амстердамі церковної вежі Вестеркера, що виводять мелодію "John Brown's Body" або щось у цьому роді. До них підключається дзвін Монетного двору та Королівського палацу на Dam Square ДЕМ. Більшість політичних демонстрацій та збіговиськ починаються і закінчуються тут. Голландці (Dutch) люблять від душі посперечатися, особливо якщо вони можуть шокувати іншу конформістську частину своїх побратимів. Гучні дискусії у барах, паради із прапорами на вулицях. Навіть в офіційному буклеті муніципалітету підраховано, що з 700 000 амстердамців, 699 999 уперті, як віслики. Зате вони завжди радушні та привітні у спілкуванні з іноземцями. Запитайте у них дорогу, і вони без тіні невдоволення від того, що ви не володієте Dutch, дадуть відповідь вам англійською, німецькою, французькою, можливо іспанською або італійською. А якщо ви вразите їх наповал нікому не відомою мовою, вони підключать першого зустрічного перехожого, щоб все ж таки допомогти вам.

Поряд з Лондоном, Парижем і Римом, Амстердам - найбільш популярне туристичне місто Європи завдяки, мабуть, двом факторам: безрозмірній гостинності городян і неповторним сюжетам Золотого віку в центральній частині міста з картинно-казковими будиночками вздовж каналів, що плавно несуть свої води, які дзюрчать. Тут ніколи не буває пустинно: увечері після шести вантажівки зникають і вулиці заповнюють потоки машин із водіями, що поспішають додому із сучасних офісів та замських фабрик. Дорогою вони встигають зробити покупки, ковтнути пива в улюбленому барі, перекинутися парою слів зі знайомим бакалійником, - і все це розташоване в затишних будиночках, що залишилися від Золотого віку. Принаймні, 7000 з них є історичними пам'ятниками. Архітектурні плани жодним чином не замінюють їх сучасними офісами та будівлями. Іноді, навпаки, сучасні будівлі стилізуються під старовину модерними вікнами та дверима, що повторюють химерні форми архаїчної архітектури.

Амстердам - воістину місто чудових і неповторних змішувань: столиця без уряду (воно розташоване за 40 хвилин їзди - у Гаазі), каналів та біржових будинків, де велосипед - король серед усіх видів транспорту; Мекка мистецтва, де класики Рексмузея та колекція Ван Гога є сусідами з районами червоних ліхтарів, таких привабливих для туристів; наповнені квітами, замського типу будинки є сусідами із секс-шопами та гей-барами, де є все: від вишуканих делікатесів та традиційного оселедця до індонезійських закусок та прянощів. У цьому квітучому портовому місті з 17 століття мешкають представники понад ста національностей, живуть дружно.

Негативна сторона згаданих принад також є: брак житла, звідси

безліч бомжів, кількість міських пригод зросла. Проблема наркотиків досягла неймовірних розмірів, а графіті спотворили каракулями колісь бездоганно чисті стіни будинків. Проблеми, загалом, характерні більшості великих міст. Амстердам намагається знайти їм рішення, розумні та справедливі.

Перші поселенці з'явилися на узбережжі, сплаваючись у видовбаних з дерев'яних стволів човнах по Рейну. Серед перших з'явилися представники Великої Римської імперії, можливо, і не для завоювання, а для встановлення торгових контактів. Пізніше, за часів нашої ери, тим самим шляхом сюди добиралися франкські, саксонські, німецькі племена. Останні тут встановили своє панування у V столітті, звідки бере відлік період Темних століть. Християнські місіонери намагалися боротися із варварами. Боротьба була нелегкою. Поступово встановлювався європейський порядок поки що у вигляді дрібних графств, земель і єпископств, очолюваних всілякими графами, принцами, єпископами.

Одна з таких груп рушила до гирла річки Амстел, де вирішила влаштуватися всерйоз і надовго. Першим необхідним "викликом" з їхнього боку стало будівництво дамби для захисту від повеней, яка одночасно забезпечила громаду роботою: з'явилася необхідність перевантаження товарів з борту морських кораблів для транспортування до поселення, яке отримало назву Амстелредам. У 1275 р. граф Флоріс V гарантував місцевим жителям свободу мита. Саме з цього моменту амстердамці відраховують день народження свого рідного міста. Дамба, побудована 700 років тому розташовувалася в точності в тому місці, де сьогодні розкинулися Dam Square і королівський палац.

Напрочуд непередбачувані повороти долі, як окремих людей, так і цілих народів.

Абсолютно банальна до безглуздя подія 1345 р. стала поворотною точкою в долі багатьох поколінь амстердамців: під час причастя хворий парафіянин марно намагався проковтнути просвірку, вона випала в нього з рук у камін і згоріла. Подію оголосили дивом, і Амстердам став Місцем паломництва християн на всі середні віки.

Далі історія розпорядилася перетворити його на центр світової торгівлі. Кораблі з Балтії, Франції, Англії підходили до північного острова Тексел, щоб далі пришвартуватися або кинути якір у безпечному мілководді Зуйдер Зі біля берегів Амстердама.

Місто росло. Не обійшлося без трагічних подій. Пожежа 1452 р. забрала усі дерев'яні будівлі, стала імпульсом переходу до кам'яних будівель. Барвисті фронти зайняли місце дерев'яних гербів, цехових та торгових знаків, що дійшли до наших днів у своєму неповторному вигляді.

У 16 столітті Амстердам перетворився на місто, що налічує 2000 будинків та монастирів із 15-тисячним населенням. За півстоліття місто збільшилося рівно втричі. Істотним чинником для цього стало зростання національного революційного духу опору іспанським

колонізаторам. Тут доречно зауважити, що після століть незалежного процвітання в 15 столітті Нідерланди, як і сусідня Бельгія, зазнали нашествия бургундських завойовників, чії принци та намісники передавали їх у різноманітні володіння у спадок у вигляді подарунків як французькі парфуми, внаслідок будь-яких інтриг, угод та смертей, поки, нарешті, не встановилася влада бургундського принца Карла V (Габсбурзького), який народився у Фландрії. Іспанія на той час була центром його імперії. Нідерланди приваблювали Карла передусім як джерело багатств. Іншим об'єктом його уваги була боротьба із реформаторством.

Боротьба за незалежність Нідерландів тривала близько 80 років. Знаменними виявилися події в період монархічного правління принца Вільяма (на прізвисько Тихий), що охопили всю монархію і закінчилися відомою різаниною протестантських гугенотів у Франції. У 1579 році сім найбільших протестантських провінцій Півночі підписали Утрехтську угоду, започаткувавши довге протистояння Півночі і Півдня, де проживало, в основному, франкомовне населення, переважно католики.

Боротьба з іспанським ярмом, підтримана англійською королевою Єлизаветою, призвела до незалежності Нідерландів. Угода між Гаагою та Вестфалією 1648 р. стала одночасно закінченням відомої 30-річної війни в Європі. Проте більш глибоке, релігійне протистояння так і зафіксувало для всієї наступної історії дві окремі держави: Нідерланди та Бельгію.

Але ще задовго до здобуття незалежності було започатковано розквіт, Золотий Вік Нідерландів. Особливий клімат і національний підйом пасіонарності зібрав у цьому столітті найбільшу кількість всесвітньо відомих мандрівників, кораблебудівників, художників, вчених, комерсантів.

Неабиякою мірою всебічному розвитку та процвітанню країни сприяло створення супермонополії "Dutch East Indies Company" (в голландській аббревіатурі VOC), чи не наймогутнішої у світі: 150 торгових та 40 військових кораблів, 10 тисяч солдатів. Під прапорами компанії плавало багато інших кораблів, які платили 40% дивідендів лише за право вішати на бушприті голландський роджер.

Саме під час великого процвітання виникає і піратський промисел. Навіщо добувати добро працею і нестатками, чи не краще його відібрати по праву сильного і спритного. На вустах тисяч народжувалася легенда і "про летючого голландця". Зараз вже важко сказати, чи це була ватага голландських сміливців-головорізів або їх англійських колег під керівництвом великого англійського пірата, а потім національного героя (і навіть сера) Френсіса Дрейка. А можливо, це були всюдисущі іспанці? Адже їм же, зрештою, в результаті морського подвижництва пощастило замість того, щоб за всіма обставинами потрапити на той світ, відкрити Новий Світ.

Але факт залишається фактом: посланий горезвісною компанією на пошуки нового шляху до Китаю, Генрі Хадсон, замість цього в 1609 р. відкрив річку, що носить його ім'я і Новий Амстердам, - попередник Нью-Йорка, який був заснований як голландське місто на невідомому

досі острові... Манхеттен..

Але стоп, куди дісталися, - аж до Америки. Чи не час повертатися з далекої історії в рік 85-й ХХ століття? І все ж таки не кудись, а знову-таки в чудовий і неповторний сучасний Амстердам.

Постійним місцем моїх основних професійних контактів був Амстердамський математичний центр. Не можу пригадати, як і хто направив мене саме туди, на мою думку, ще в Гаазі після приїзду - чиновник секретаріату з науки і освіти, що приймав мене,. Принаймні у мене зберіглася карта міста, на якій кульковою ручкою відзначений маршрут від готелю, що розташовувався на березі одного з головних чотирьох паралельних концентричних каналів - Heren Sracht, до Математичного центру. Крихітний готель у трьох або чотириповерховому будинку з великої колекції архітектурних пам'яток, якими цікавіше милуватися, ніж використовувати для повсякденного життя. Скрипучими сходами на третій поверх я сумлінно протягом тижня з невеликим ходив to and fro, як кажуть англійці, по кілька разів. Ранкова кава з булочкою та вперед на великі подвиги. Мене чесно познайомили зі структурою Центру, його підрозділами та деякими з його мешканців. Комп'ютерне оснащення Центру виявилось на найвищому рівні. Перше покоління персональних ЕОМ, зосереджених у відділах (співробітники розташовувалися в кімнатах по 1 - 2 людини), були пов'язані локальною мережею, розділяючи між собою загальні ресурси, головними з яких були швидкісні пристрої друку, що працюють в безперервному режимі. Співробітники протягом дня "скидали" туди порції інформації, а наприкінці дня отримували надрукований текст. Один із моїх кураторів саме готував монографію англійською мовою і запропонував мені познайомитися з нею і попросив по можливості зробити зауваження та відзначити помилки, яких у "сирих" варіантах буває досить багато.

Перше покоління персональних ЕОМ, зосереджених у відділах (співробітники розташовувалися в кімнатах по 1 – 2 людини), були пов'язані локальною мережею, розділяючи між собою загальні ресурси, головними з яких були швидкісні пристрої друку, що працюють в безперервному режимі. Співробітники протягом дня "скидали" туди порції інформації, а наприкінці дня отримували надрукований текст. Один із моїх кураторів саме готував монографію англійською мовою і запропонував мені познайомитися з нею і попросив по можливості зробити зауваження та відзначити помилки, яких у "сирих" варіантах буває досить багато.

У коридорі розташовувався для загального користування розмножувальний пристрій, і в мене була можливість зробити собі кілька копій статей, що зацікавили мене, і цілих розділів книг. Я дотримувався у своїх справах програми, яку намітили з керівником Центру, і намагався бути не надто нав'язливим щодо співробітників, у яких, скажімо так, не було для мене часу. Натомість із двома з них виник непоганий людський контакт. Цього виявилось достатньо на тиждень, як для корисного використання робочого часу, так і для задоволення людської цікавості.

Перший, Dr. ir. Paul M.B. Vitanyi виявився угорцем за походженням. У 1957 році після відомих угорських подій його батько змушений був емігрувати, щоб не потрапити під андропівський кулак. Саме Юрій Володимирович на той час працював послом СРСР в Угорщині і за його сприяння було розгромлено угорський опір (пізніше, будучи головою відділу ЦК, він видав кадровими питаннями всіх дружніх комуністичних партій). Пrawdами - неправдами сім'я опинилася у Голландії. Перед цим була невдала спроба приземлитися в Америці.

Одружений, дітей нема. Працює в основному вдома. Математик за фахом, він обладнав собі гарне робоче місце з комп'ютером, приєднаним за допомогою телефонного модему до тієї ж установчої мережі, отримавши таким чином повноцінний постійний контакт із роботою, щоб, як у нас кажуть, не відриватися від колективу. Крім основного комп'ютера він продемонстрував портативний комп'ютер дружини з невеликим РКІ - екраном і вбудованою клавіатурою, який вона використовує для набору текстів, що викликав мою заздрість. Дружина – журналіст, у момент мого перебування була відсутня вдома. З натяків у мене склалося враження, що вони посварилися або розійшлися (незрозуміло тільки, чому комп'ютер залишився тут). Розмова про життя-буття, з якого я дізнався багато цікавого про життя в цьому чудовому місті і в цій гостинній країні від людини "збоку", хоча він відчував себе там комфортно, і нікуди не збирався їхати. Зокрема, він розповів, що квартира, в якій живе, - його власність, а не орендована житлова площа. Він пояснив, що серед амстердамців є дві категорії мешканців: одні вважають за краще придбати квартиру у свою власність, інші – орендувати. І в тому, і в іншому випадку необхідно виплачувати гроші. Наприклад, для придбання максимальний термін виплати становить близько 30 років. Загальна сума виплат за цей термін трохи перевищує суму оренди за той же термін. Самотні або старі люди, у яких діти забезпечені квартирами або, зрештою, ті, яким шкода віддавати щорічно зайві гроші, віддають перевагу оренді. Інші хочуть мати власну квартиру, хоча вона не є їхньою власністю доти, доки вони повністю не розрахуються за неї.

Я був йому вдячний за те, що він витратив на мене час, показуючи Амстердам та його визначні пам'ятки. Від цих прогулянок у мене зберіглося в пам'яті небагато, наприклад, відвідування філармонії, де виступав Amadeus Kwartet, який виконав квартети Бородіна, Сметани, Такача, Креуеберга - програма у мене зберіглася досі. Інший візит, матеріальний доказ якого також зберігся в моєму сімейному альбомі - відвідування музею Madam Tusso, філія англійської: з фотографії в напрямку до вас йде схожий на мене, але трохи молодший, пан у кашкеті, що прямує повз фігур Індіри Ганді, що чітко увійшли в кадр. Джавахарлала Неру і боком, що стоїть, і злегка ззаду - іспанського короля Хуана Карлоса. Як і ви запитаю себе: - Чому у кашкеті?

Придивившись до фотографії, зрозуміємо, що справа відбувається у фойє і названий пан або зайшов туди, або вже виходить звідти.

Мої власні враження вже добряче постерлися, залишивши в закутках пам'яті лише окремі фрагменти. Багато прибульців із південного сходу. Їх переважно тримають на чорній роботі, хоча демократія там існує для всіх, не те що зараз (2002), коли націоналісти загострюють еміграційну політику. До неподобства багато наркоманів, які знаходять собі ложе для відпочинку у найбільш невідповідних місцях. Повз них проходять натовпи народу, не звертаючи жодної уваги. Запам'ятався епізод на вулиці червоних ліхтарів. Накинувши на себе пальто, перебігала дорогу істота, яку я не міг ідентифікувати точно: жорстокий грим, жіночоподібне обличчя, розгонистий розбіг, як у балерини на сцені, воно юркнуло з одних дверей в інші на протилежному боці вулиці.

Дуже відома скульптура Perky Lieverdje – фігура хлопчика на невеликій площі в центрі міста, що зухвало тримає руки на поясі. На п'єдесталі недбалій напис: "Mokum". Mokum scrawl (каракулі) - прізвисько Амстердама.

Подорож нічним Амстердамом - це справжня насолода, яка увійшла, швидше, в пам'ять про відчуття, ніж в пам'ять про події.

Ще один амстердамець з Математичного центру, який проявив до мене увагу, - це Андре. Він дав мені можливість придбати багато вражень від спілкування з жителями міста, представниками різних верств та професій. Саме він без жодних задніх думок організував зустріч в одному з типових амстердамських кафе зі своїм приятелем. Ми обидва, здається, гідно оцінили якість не тільки пива, а й бесіди, що більше була схожа на словесний поєдинок із з'ясуванням істин на соціально-політичній ниві. Звісно, це не забувається.

Пам'ятаю невигадливий, але дуже теплий вечір, організований у його просторій квартирі у центрі міста: ми втрох, третій учасник зустрічі – близька подруга Андре. Було трохи смачного вина, багато музики та розмов на тему під назвою "життя". Було вже зовсім пізно, коли в Андре виникла ідея показати вечірні-нічні клуби Амстердама. За кермом була подруга, а ми переїжджали від одного клубу до іншого, скуштуючи характерні для кожного напої та фіксуючи увагу на деяких не завжди для мене зрозумілих нюансах. На відміну від банальних ресторанів, кафе, забігайлівок та секс-закладів, публіка тут формувалася або за інтересами, у тому числі професійними, або за місцем проживання (за мікрорайонами), або за якимись ознаками, благо, фантазії у людей вистачає. В одному з них, пам'ятається, була велика кількість людей, які стояли і розмовляли в одній частині великої зали, танцювали - в іншій частині, замовляли випивку - в третій, біля стійки бару. Коктейль під назвою "Бразильське танго", склад якого визначити точно важко, десь нагадує в основі своєї Chinzano, подали у великих фужерах, на край яких нанесений шар дрібних кристалів солі та закріплена лимонна долька, надіта розрізом вниз. Смак цього екстравагантного напою гідно оцінити мені виявилось не під силу.

В іншому місці це була спокійна інтелігентна атмосфера, звичайні столики, крихітне затишне приміщення, публіка, що спокійно

розмовляла. Чомусь все ж таки, як на Сході, а в нас в СРСР на Кавказі та в Середній Азії, відвідувачі цих клубів – переважно особи чоловічої статі, звичайно ж, із приємними винятками.

Хоча нещодавно в Амстердамі особи жіночої статі, точніше, амстердамські дівчата, запустили рух *dolle mina*. *Dolle* на Dutch означає божевільний, *mina* - апелює до першої голландської керівниці руху за права жінок Вільгельмін Друккер. *Dolle minas* побачивши чоловіків освистували його на кшталт того, як прийнято у чоловіків побачивши повію. Більше обдаровані обирали жертву і читали їй лекцію про рівність статей. Звідси можна зробити висновок, що дівчата в Голландії найбільш природні, відкриті та незакомплексовані (на зразок сільських чоловіків, які поводяться з іноземними дівчатами так само, як зі своїми). Не згадаю, напевно, про Париж, але в Амстердамі існує кафе, яке точно повторює за своїм виглядом, картину Ван Гога "Арль" (1888). Музеї я люблю відвідувати поодиночі, так що я сам відправився в *Rijksmuseum Kroller-Muller* - на прізвище місіс Креллер-Мюллер, що збрала дивовижну колекцію Сера, Редона, Легера, Пікассо і одну з найбільш представницьких колекцій Вінсента Ван Гога, скульптури Родена, Маріні, Бурделя, давню та сучасну, кераміку. Сам музей розташований у мальовничому куточку Національного парку "De Hoge Veluwe", що розкинувся на 5500 гектарах, в якому є ще одна визначна пам'ятка - мисливський будиночок *Saint Hubert*, збудований архітектором Берлажем..

На жаль, побачити найбільший у світі діамант у Діамантовому Будинку Самюеля Гессена, провідного виробника та експортера полірованих діамантів, мені не довелося, хоча така спроба мала місце. До речі, всі діаманти, які виробляються там, забезпечені сертифікатом з його особистим підписом.

Місто, яке знали всі, хто хоч скільки цікавиться футболом. - Ейндховен. Ейндховенський університет - місце мого десятиденного перебування, справив на мене найприємніше враження та залишив спогади у вигляді маленьких цілком закінчених сюжетів-кліпів.

По-перше, це традиційні, як і в стокгольмській королівській школі, чай-кавопиття всією кафедрою - час і місце обміну думками, враженнями та проблемами, у тому числі наукового характеру. Докторанти та студенти, які співпрацювали за тематикою кафедри, брали участь на рівних без збентеження та напруження. Перехід від наукових тем до останніх подій життя легкий і невимушений.

Доступ до завідувача кафедри (прізвища не пам'ятаю) з питаннями та проблемами для учасників кава-брейку найсприятливіший та найдемократичніший. Бували теми, які цікавили всіх, тоді дискусії набували спекотного характеру. Я вже не знаю, традиція це чи ні, але поки я там був, усі діалоги та монологи йшли англійською. Думаю, це традиція, так як таких, як я іноземних прибульців, там перебувало багато. Та й інше: їм цілком відомо, що Dutch – це мова обмеженого використання навіть для жителів цієї маленької країни, – ви пам'ятаєте

історичні катаклізми, що призвели до такого стану справ. Ну загалом, повний кайф від спілкування з представниками різного віку, що мешкають на кафедрі. Так, а найголовніше, забув про це сказати, адже я потрапив на ту саму кафедру, якою протягом багатьох років керував знаменитий спеціаліст у галузі програмування Дж. Мартін, автор всесвітньо відомої та популярної у фахівців книги "Структурне програмування", про якого постійно згадують усі співробітники кафедри, дбайливо зберігаючи його традиції та наукові роботи.

Не думаю, що це настільки цікаво, але мою увагу привернув один хлопчина, аспірант, який займався теоретичними аспектами формалізованого конструювання великих інтегральних схем. Його роботу я зберіг і нещодавно перечитував у зв'язку з нашими пошуками у відділі з тематики програмованих інтегральних схем чи ПЛІС, як їх скорочено називають.

До речі, університет на той час мав невелике, але сучасне технологічне виробництво мікроелектронних виробів, в основному напівзамовних (матричних) інтегральних схем, і багато студентів були спантеличені проєктами, пов'язаними з реальними технічними розробниками та проєктуванням реальних матричних ВІС. Багато з проєктів були пов'язані з прикладною тематикою кафедри та замовленнями різних фірм, тому щасливчикам вдавалося потримати в руках і що називається "помацати гаряченькими" плоди своїх денних та нічних пильнувань. Мене здивувала стислість повного циклу "проєктування - виготовлення": у наших вітчизняних підприємствах цей цикл був тоді ніяк не менший за півроку. Там же рекордсмени примудрялися отримати результат за місяць із "гаком".

Одного ранку, прямуючи на свою кафедру, проходив повз натовп, у якому панувало пошвавлення. Підійшов ближче. Спостерігаю картину: у вільному місці вестибюля – стіл, за яким сидить бородатий мужик середнього віку, чимось схожий на портрет Менделєєва зі шкільного підручника з хімії. Навпроти нього – молодий юнак. Біля столу та на столі якісь планшети та схеми. Йде діалог, точніше сказати, дискусія на незрозумілому мені Dutch. Усі довкола уважно спостерігають і слухають. Потім лунає вибух сміху, пауза і за стіл навпроти бородача, виходячи з натовпу, сідає черговий юнак і все починається спочатку: дискусія при загальній увазі, переконливий монолог бородача та черговий вибух сміху. Придивився до схем та малюнків, зображених на планшетах і почав трохи здогадуватися, про що йдеться. Але часу для задоволення цікавості повною мірою не було, поспішав на кафедру, довелося залишити спектакль у вестибюлі та мчати через дві сходинки на четвертий (третій – по-їхньому, тому що перший – ground floor) поверх. У слухний момент, під час кава-брейку поцікавився у аборигенів кафедри, що це за спектакль. Виявляється, бородач - це якийсь місцевий, вже відомий у студентському середовищі, умілець, який винайшов кілька моделей, чого б ви думали? - regretum mobile. Усі розумні люди знають, що вічного двигуна не існує. Студенти - освічений народ - знають про це

краще за інших. Найрозумніший із них виходить із натовпу, сідає за стіл навпроти бородача - винахідника і намагається йому довести, де і чому він неправий. Той спокійно парирує всі нападки і під схвальний сміх натовпу картина повторюється з наступним сміливцем і т.п. Це видовище я спостерігав на тому місці кілька днів, після чого бородач зник. До речі, одного дня поруч зі столом крім традиційних планшетів стояли діючі макети того, що теоретично існувати не повинно...

У наступні дні перебування на кафедрі мій куратор познайомив мене з одним із викладачів університету, який, почувши про мою присутність в університеті, виявив бажання зустрітися. Ним виявився симпатичний, середніх років, стрункий, з легкою сивиною на скронях, чоловік, який відчував симпатію до СРСР. Факт не дуже звичайний, але пояснюється дуже просто. Він – член компартії, колись навчався у Московському університеті ім. Патріса Лумумби і одружився з росіянкою.

Одного дня я отримав запрошення на вечерю. Після занять він повіз мене прямо до себе додому. Невеликий двоповерховий особнячок, доглянуті кімнати, довкола чистота та порядок. Назустріч виходить миловидна жінка, з широкою посмішкою незалежності мені назустріч. Знайомимося:

- Раїса Петрівна.

- Дуже приємно. - представився я. Подивився господині у вічі і зрозумів, що вона безмірно рада бачити мене в себе вдома.

Спокійна вечеря, невимушена розмова. Багато питань та розповідь про її одісею. З'ясовується, що Раїса Петрівна 17 років як виїхала з Москви і мешкає у Голландії. Живе добре. Має чудову родину на чолі з коханим чоловіком. У сім'ї двоє хлопців. Усі, одні більше, другі менше, володіють російською мовою. Я відчув себе, як у себе вдома. Співали разом (хто знав слова, а мелодії знали всі) пару наших пісень, пройшлися по останнім новинам, що становлять інтерес, і з'ясували, що, незважаючи на весь добробут, душа її нудиться по рідному краю.

Ви розумієте, тут все так чудово влаштовано, зручно, продумано, затишно та бездоганно, але... не таке, як удома, у Москві. Будете сміятись, але, коли я їжджу до мами, я крадькома через санітарні кордони примудряюся провезти з собою курку. Правда, скажіть, хіба ця курка (показує на куряче запечене, що стоїть на столі) пахне так запашно, як наша? Ви там не цінуєте того, що маєте.

Пізніше я переконався у її правоті. Старший син ще був відсутній, а молодший зіграв на електромеханічному синтезаторі (пам'ятаєте "П'єсу з механічним піаніно" у постановці Микити Михалкова?) п'єску під його нехитрий акомпанемент. Традиційна кава, і я вирішив відкланятися, тому що завтра, в суботу, ми домовилися поїхати в Ньюенен, на батьківщину Ван Гога, якого я від душі надивився в Амстердамському музеї, і плекав нав'язливу мрію побувати в тих місцях і віддати данину кохання та захоплення великому імпресіоністу, художнику, якого я виділяв з плеяди його талановитих колег. "Куст бузку" та "Соняшники" у мене перед

очима і зараз, а репродукція з картини, де зображено потяг, що залишає за собою клуби білого диму на тлі літнього ландшафту, такого яскравого і живого, вирвана з журналу "Вогник", добрий десяток років висіла у нас вдома в залізній рамці на стіні біля вікна, граючи дивовижною гамою фарб (можна було уявити, які соковиті вони повинні бути в оригіналі), поки не зблікла від світла та часу.

Наступного ранку рано-рано ми вже мчали в машині назустріч моїй мрії. Яскрава зелень, придорожні краєвиди, піднятий настрій. Дорога бездоганно рівна, машина мчить, як птах, швидкість - ну аж ніяк не менше 120 км/год.

Слава Богу, на розмови відволікатися немає необхідності, - мій супутник не так вільно володіє російською мовою, незважаючи на подружні зв'язки з росіяною. Спостерігаю у віконце зміну картин природи: поля засаджені овочами та всілякими злаковими, доглянуті сади, луги, череди корів, будиночки та ферми. Через якийсь час я вже втомився дивитися у віконце, потім непомітно настрої почав псуватися і я все ніяк не зрозумію, чому ж? Якийсь не дуже приємний запах... Ні, я сказав би, неприємний. Фу, та це справжній сморід. Він не проходить, а навпаки, стає гострішим і нестерпнішим. Цікавлюся, у чому справа. Виявляється, все дуже просто – це результат запровадження інтенсивних технологій. Загальновідомі продукти, що поставляються Голландією на світовий ринок, крім масла, сиру та іншого, це - м'ясо та шинка. Свинина, як ми знаємо, на деревах не росте, а щоб її було багато, потрібно відповідним чином відгодовувати свиней. З'ясувалося, що вони добре додають у вазі, якщо їх кормовий раціон приправляти спеціальними добавками, на основі якихось мідних оксидів (за точність рецептів не ручаюся, але ідея зрозуміла).

На якість м'яса вони, нібито, впливу не мають - теза дуже сумнівна - і воно нешкідливе для споживачів, проте виникає одна проблема. Продукти відходів "свинячого" травлення (недоречний гумор), дуже небезпечні і тому їх не можна використовувати як добрива та закопувати в землю: рослини до них дуже сприйнятливі і стають отруйними. Вихід один – їх необхідно консервувати. Краще ніхто нічого поки що не придумав. В результаті на величезних територіях, де займаються свинарством, стоїть стійке "амбре" і нормальна людина без звички і протигазу не обійдеться, вона затикає носа хусткою, не в змозі його винести за кілька кілометрів від сховища. Кажуть, тому, хто вигідає ефективний технологічний засіб для вирішення проблеми, буде поставлено золотий пам'ятник. Не беруся захищати кожне зі сказаних слів, але з пісні їх не викинеш - так говорить відома приказка.

Коротше, не доїхавши до місця призначення, ми повернули назад: я підняв руки і здався. Вирішили дружно назвати нашу подорож звичайною прогулянкою для моціону та без будь-якої мети!

Прощалися ми як добрі старі друзі: я обшарив засіки своїх спеціально заготовлених для поїздки сувенірів, отримавши натомість типовий голландський сувенір: чверть літровою пляшку голландського

пива та два келихи з однаковими малюнками на всіх трьох предметах. Пляшка довго стояла в нашому домашньому буфеті не розкоркованою, поки бажання скуштувати пиво не перемогло. Воно виявилось чудовим, незважаючи на значний термін давності, келихи до цього дня прикрашають наш скромний сервант.

Колеги по кафедрі влаштували мені ще один приємний сюрприз – поїздки до Антверпена. Мій шведський досвід стриманості цього разу поступився місцем гарячому бажанню мандрівника побачити незнайомі місця, предмети та людей. Рубенсівський будинок-музей, місце його постійного перебування, яке зберіглося, на думку знавців, у своєму незайманому неповторному вигляді, був однією з головних привабливих цілей поїздки! Реальність перевершила очікування. Поїздка виявилася приємною та не стомлюючою. Дорога була у чудовому стані, машина йшла як повітряний лайнер, без поштовхів та трясіння. Та й шлях зовсім невеликий - по карті близько сотні кілометрів, не більше. Я, звичайно, трохи переживав, коли підїжджали до кордону з Бельгією, але сам себе заспокоював, пояснюючи: "Навіщо віза, якщо існує Бенілюкс". Безперечно, вся історія Нідерландів була також на моїй стороні. Прикордонний пост промайнув за мить, ніхто нашу машину і не намагався зупинити. Хай живе Європейський Союз!

Ось і Антверпен, а попереду цілий день незвичайних вражень та пригод. Ми приєдналися до якоїсь групи туристів, яким гід доброю англійською пояснював усі повороти історії міста, його вулиць та площ. Початком екскурсії був порт, що влаштувався на річці Шельда у місці з'єднання двох заток - Східна та Західна Шельда, що виходять у Північне море. Це один із найбільших портів світу, ми це відчули відразу.

Крихітна Ринкова площа поряд із собором, пам'яткою архітектури більш пізнього періоду - відома тим, що на ній у якомусь відомому всім жителям міста, році зібралися городяни, піднявши повстання проти завойовників і утвердивши на цій землі свободу. Трохи нагадує амстердамську, але зовсім інша за стилем стара частина міста; нова - напівмодерна, без хмарочосів, величезних площ та архітектурних надмірностей, з не дуже широкими вулицями. Дуже схожий по колориту зі скандинавським стилем міст і городян: невеликі магазини та питні заклади, привітні особи перехожих, багато поліцейських жіночої статі.

У Королівський музей витончених мистецтв нас не повели, - часу виявилось для його відвідування зовсім недостатньо, а до будинку-музею Рубенса ми все-таки потрапили і дружно захоплювалися терасою, на якій любив сидіти великий художник, і так само дружно дивувалися розмірам дерев'яного ліжка. в якому він спочивав, як з'ясувалося, у напівсидячому положенні. Картин виявилось значно менше ніж ми очікували, хоча відчуття присутності та дотику з великим таки зловили.

Увечері застали театралізовано-маскарадну ходу по одній з центральних вулиць. З'ясувати, чому вона була присвячена (якісь міські традиційні події), не вдалося, оскільки з гідом ми вже розпрощалися.

Пізнього вечора ми повернулися до місця паркування автомобіля та

задоволені, трішки втомлені (друге – точно, перше – можливо лише щодо моїх відчуттів) рушили у зворотний шлях.

Амстердам зустрів нас своїми привітними вогнями і пустельними вулицями - завтра був робочий день для всіх городян, а для мене ще й день зборів: мала відбутися поїздка до Твенського університету, розташованого на околицях самого південно-західного голландського міста середніх розмірів - Енсхеде, останнього пункту моєї подорожі. А поки що треба виспатися, щоб у добрій формі прибути на кафедру та попрощатися з її славетними мешканцями.

Готель "Ейкенберг", в якому мене поселили, був розташований не в найкращому місці, на вулиці з вельми інтенсивним рухом. До речі, автомобілісти в Голландії - народ слухняний і ввічливий. Прикладами цього є не тільки делікатність по відношенню до пішоходів, а й культура водіння: я жодного разу не чув з вікон свого номера скрипу гальм у момент зупинки чи вереску шин об асфальт при гусарському торканні машини з місця. Це, очевидно, - елементарне дотримання екологічних норм, не говорячи вже про порівняльну чистоту вихлопних газів. Тому, незважаючи на своє традиційне безсоння, спав я там цілком пристойно і на обслуговування в готелі та кафе-ресторані поскаржитися не міг. Ця остання ніч перебування в Ейндховені виявилася не винятком, так що я, що виспався і бадьорий, став перед своїми новими друзями-колегами, щоб подякувати їм за гостинність.

Людина - на подив домашня істота, швидко звикає до хорошого оточення і побуту, прив'язується до людей і встановлює з ними явні або незримі зв'язки, які, на жаль, часто доводиться рвати по живому, залишаючи в душі рубці. Зате з них там виростають чудові спогади, іноді на все життя, яскраві картини минулого, до яких ми часом повертаємося не раз, переживаючи заново події і зустрічі, враження і відчуття, монтуючи з них кінематографічне полотно власної біографії, іноді відмінне від реального сюжету, але близьке нашій душі та поточним життєвим обставинам.

Скоро навчуся спати у поїзді навіть у сидячому положенні. Миготять краєвиди із зеленими полями та гарними садибами, старими будинками та широкими сучасними автострадами. Потяг мчить мене на захід, ближче до батьківщини. Незнайома мова, ввічливий контролер, молода парочка, що взялася за руки, і вечірні вогні, що трасують по широким вікнам поїзда, потім перед очима з'являється щось знайоме, що заколисує, ах це рідна хата, мої близькі. Не може бути!

Вранці на вокзалі мене зустріли і помістили до гуртожитку: скромне житло, досить застарілі меблі, але нічого, не роки ж тут провести, всього тиждень. Перше знайомство з Твентським університетом та його мешканцями. Нічого особливого, що б залишило яскравий відбиток у пам'яті: зустрічі, семінари, пара візитів ввічливості...

Варто все ж таки два слова згадати про систему наукових досліджень в університеті. По всіх факультетах (механічної інженерії, електричної, хімічної інженерії, прикладної фізики та математики, теорії

інформації, промислового менеджменту, соціального адміністрування, прикладної освітньої науки, філософії та соціальних наук, біомедичної інженерії) університетський відділ інформації щорічно публікує інформацію про поточні наукові дослідження та, зокрема, про розробки на контрактній основі з точністю до назв та коротких описів окремих проєктів. За близьким напрямком я виявив кілька розділів, зокрема: комп'ютерна архітектура та методи програмування, комп'ютерні інформаційні системи, інтерфейс-протокол-сервісні системи; системні теоретичні методи інформаційних технологій. Вже тоді, слід зазначити, там виконувались розробки мікронапівпровідникових сенсорів (факультет біоінженерії). Це, так би мовити, слабкі штрихи до професійно-змістовного портрету Твентського університету. Але що справді мене потрясло в перший же день – це територія університету: значних розмірів зелена зона, на якій розкидані навчальні корпуси та житловий масив для викладачів та студентів, а головне, чудовий повноцінний та повномасштабний стадіон та безліч футбольних та інших спортивних майданчиків. Я нарахував їх дев'ять чи десять. Нічого собі! Найсмійніше, що за першим враженням вони весь час мого перебування позитивно порожніли. Пару разів на одному з них помітив невеликі зграйки студентів, які грають у футбол, не більше того.

Найближчого вихідного дня побував у Хенгело - типовий невеликий провінційний західний центр, розташований неподалік університетського містечка, з усіма атрибутами та елементами життєзабезпеченої інфраструктури та сучасної цивілізації, переповнені товарами магазини та магазинчики, ринок, готелі, бари, ресторани та кафе, кінотеатри арт-галереї, концертний зал. Усередині і навколо ринку все кипить нестримною активністю, особливо в середу і суботу. Його називають містом сюрпризів. Це культурний центр переважно сільської місцевості з варіаціями лісових угідь, пасовищ, вересу та кукурудзяних полів. Життя в ньому вирує вдень і вночі, притягуючи до себе приїжджих та туристів: двадцять чотири ресторани, п'ятнадцять бар-дансингів, сорок один нічний клуб. З цього приводу народився жарт "Хегело - це все: від нічних секс-клубів до денних секс-шопів". Останні особливо характерні для Голландії, так само як і офіційна підтримка представників аномальних сексуальних орієнтацій, а також такої дуже поширеної там групи населення, як наркомани. Багато хто знає, що Голландія - єдина країна, яка забезпечує їх наркотиками відкрито і на постійно законній основі, мотивуючи свою політику захистом від загрози зростання злочинності.

Я вже добряче втомився від своєї подорожі і чекав з нетерпінням до його завершення. У думках уже був удома разом із моїми дорогими дружиною та сином, зовсім уже розслабився, відпустив організм з-під контролю і в покарання відразу ж отримав, якщо переходити на термінологію боксу, хук справа – випала плomba з нижнього правого зуба, оголивши гострий, як голка, його залишок. Жахливий стан. Зробив спробу знайти медпункт в університеті: не тут було, ніхто й не чув про

таке. Тільки платний дантист, до якого "лізти" при моєму фінансовому стані просто нерозумно. На три копійки, (не більше) врятувало власне know-how: пилкою для нігтів я спробував злегка сточити гострий виступ, створивши слабку подобу комфорту для власного язика. Загалом не можна розслаблятися, коли ти далеко, та ще один. Слід бути гранично зібраним. Це одна із складових мого життєвого досвіду. Дай Бог його сумлінно втілювати в життя.

Зворотний шлях додому знову пролягав через Амстердам, де я проводив останній день в очікуванні запланованого місяць тому рейсу "Амстердам - Москва". Підтвердивши ОК, замовивши таксі в аеропорт, в останню годину перебування сиджу в кафе, щоб збути останні гульдени. Замовив апельсиновий сік. Чекаю. Минуло щонайменше п'ятнадцять хвилин. Зрештою, несуть. Я поцікавився:

- Чому так довго?

- Але ж ми готували вам сік!

Справді, сидячи спиною, я не помітив, що у бармена за стійкою з його боку була включена соковижималка: був вижатий сік, потім його злегка охолодили, і тільки потім він опинився на моєму столі. Як відомо, будь-яку працю треба оплачувати. Я ніяк не міг собі уявити, що "паршивий" (повний наклеп - прекрасний) апельсиновий сік може "потягнути" на таку суму. Добре, що залишилося достатньо на таксі.

Найсмішніше, коли я глянув на урочисто вручений мені чек, виявилось, що в загальній сумі міститься одна п'ята частина, що становить вартість апельсина, решта - вартість роботи та обслуговування. Отже, цінують, дорогі співгромадяни, свою працю, не скромничайте (дуже актуальна на сьогоднішній момент теза)!

Описаний вище маленький епізод - це також приклад із життєвого досвіду: "не знаєш - не експериментуй". Але нічого. Як висловився один фахівець з індуктивної математики:

- Тільки дурні навчаються на чужих помилках?!

Амстердам – Москва – Київ. Простий маршрут – і враження місяця заморських подорожей вирушили до архівів пам'яті – чекати, коли їх звідти вимагатиме автор. Ось і настав цей час..

УГОРЩИНА

Робоча група РГ-24 "Архітектура мікро-ЕОМ та мікропрограмування" в рамках РЕВ, багаторічна програма спільних робіт з постійними робочими зустрічами представників країн, що співпрацюють у Києві, Москві, а також у столицях та мальовничих куточках Польщі, Німеччини, Угорщини, Чехословаччини, - все це стало подіями далекої історії доперестроєвського періоду, спогадами їхніх учасників завжди з добрими почуттями, думаю, перш за все, тому, що там було багато цікавого і корисного, а, можливо, ще й від того, що ми були молодшими і світилися творчим ентузіазмом та енергією.

Саме тоді я і потрапив уперше до Будапешта, а точніше – приїхав у

відрядження до Інституту комп'ютерної техніки та автоматики Угорської Академії наук (MTA SZTAKI).

Будапешт справив на мене в цю першу поїздку незабутнє враження. Місто-казка, з величною архітектурою будівель парламенту та королівського палацу, повітряними мостами через Дунай та мальовничими околицями.

Покохав я його пізніше. Неабиякою мірою це кохання пов'язане з рідною кров'ю: племінниця вийшла заміж за угорського хлопця, з яким разом закінчили Київський інститут цивільної авіації, раніше – ГВФ, і кожна чергова поїздка – це зустрічі та обійми після розлуки, ґрунтовні бесіди та застілля, де збиралося кілька сімей з такими ж змішаними шлюбами, які в основному закінчили ГВФ або сьогодні - Міжнародний університет цивільної авіації.

Свіжі відомості про рідний дім, листи, посилки від рідних та, звичайно ж, російські та українські пісні – як це все цінується далеко від Батьківщини!

Олена та Ласло з двома синами давно вже стали членами нашої великої родини.

Незважаючи на близькі родинні стосунки, я рідко зупинявся у них вдома (хоча одного разу ночував - пам'ятаю двоповерхове ліжко молодшого Ласло), завжди вважав за краще "свободу і незалежність". Улюблене місце, де раніше була приємна можливість зупинитися, - готель "Геллерт", розташований прямо біля мосту Ержбет з боку Буди біля підніжжя гори з однойменною назвою, з шикарним вестибюлем, чудовим обслуговуванням та на додачу - з басейном з термальною лікувальною водою.

Я якось з розбігу направив весь свій запал і жар на прекрасний готель "Геллерт", а слід почати з того, що сама Угорщина - це мальовничий неповторний куточок земної кулі, а Будапешт - друге за красою після Парижа місто Європи. Ви не згодні? Втім, як кажуть, про смаки не сперечаються. Я в захваті від Праги, Варшави та Берліна, але...

Яке наймальовничіше місце на території Угорщини? Базальтові скелі Бадачоні, Кішбалатон, ліси Гелленца чи Баконі, а, може, закрут Дунаю? Там, де збережено романтику минулого. Наприклад, у національному парку Кішкуншага чи в Хортобаді сьогодні можна зустріти пастухів та табунщиків, які живуть так, як жили колись їхні батьки та діди. У печері на найвищій вершині гірського масиву Бюкк знайдено предмети давніх часів. По сусідству з мальовничою долиною Салайка, що простяглася в центральній частині масиву, розташувався єдиний у країні лісовий музей просто неба, де можна познайомитися з знаряддями праці майстрів, які займалися випалюванням вугілля.

У країні, площа якої всього 93 тисячі кв. км (населення близько 11 млн. чол.), налічується майже 2 тисячі пам'яток старовини та близько 5 тисяч будівель, оголошених архітектурними пам'ятками. В Угорщині є ціла низка міст-пам'ятників - Шопрон, Егер, Сентендре. Західна частина сьогоднішньої Угорщини колись була провінцією Римської імперії та

називалася Паннонія. Більшість задунайських міст збудовано на руїнах римських поселень. У Сомбатхейє (у минулому Саврія) під час розкопок відкрито руїни величезного імператорського палацу часів Римської імперії. На околицях Таца виявлено залишки стародавніх храмів, вілл та вулиць римського міста Горсіума. Руїни римського солдатського городища Аквінкума виявлено біля Старої Буди. Два останні візити в Угорщину були безпосередньо пов'язані з цією пам'яткою - ми з колегою просто жили на березі Дунаю в розташованій неподалік зоні відпочинку. Щодня, проїжджаючи або проходячи повз злегка приведені в порядок кам'яні споруди Аквінкума, задавалася думкою про те, як же все-таки просто велика історія безпосередньо стикається з нашим реальним життям і яка особисто твоя доля в цій самій історії:

- Як залишити слід в історії, не наслідивши?

Достойна уваги туристів нижня церква в селі Фелдебре, побудована в XI столітті і зберегла елементи романського стилю. Яскравим прикладом зодчества в готичному стилі є згадана вже Буда. Найвидатнішою пам'яткою цієї епохи є церква Мат'яша, вік якої 700 років.

Будайська фортеця та руїни королівського палацу у Вишеграді – шедеври епохи Відродження. Колишній замок князів Естерхазі у селі Фертед із його 126 залами, збудований у стилі бароко, відомий на всю Європу. У період розквіту бароко було перебудовано цілі міста: Етер, Вац, Печ та інші. Пам'ятники мусульманської архітектури – свідчення 150-річного турецького ярма: купальня "Рац", капела Гюль-баби, мечеть міста Печ, мінарет в Егері.

Приємно відзначити, що справжні угорці, з якими мені довелося спілкуватися протягом майже чверті століття (ого!), дуже добре знають історію своєї Батьківщини, а головне - прагнуть дізнатися ще більше.

Історія Угорщини міцно пов'язана з історією її столиці. Будапешт лежить у центрі Європи, у передгір'ях Карпат, на обох берегах Дунаю. Правобережна частина міста, Буда, розташована на лісистих пагорбах та горах, а лівобережна, Пешт, – на рівнині. Раніше це були два самостійних міста. А загалом із розумних книжок можна дізнатися, що історія міста починається в далекому минулому. Вже дві тисячі років тому на його території було людське поселення. Велика річка, пагорби, вкриті лісами, багаті джерела створювали чудові умови для поселення. Тут жили кельти, іллірійці, і з кінця 1 століття до н.е. - римляни.

Римське місто загинуло під час Великого переселення народів.

У VI столітті територію сьогоднішньої Угорщини починають заселяти слов'янські племена, а наприкінці IX століття - племена угорців, що прийшли зі сходу, які протягом одного століття утворюють тут угорську державу. За часів нащадків вождя Арпада, який зайняв територію батьківщини - перших угорських королів Буда і Пешт, стають квітучими торгово-ремісничими поселеннями, але татаро-монгольська навала в 1241 році знищує їх разом з іншими містами країни.

Для захисту від нових татаро-монгольських набігів Бела IV будує

по всій країні фортеці. При ньому на Кріпосній горі було збудовано королівський замок, а навколо нього виросло місто - Буда. На околицях Пешта та Буди будуються монастирі. Руїни одного з них знаходяться на острові Маргіт.

Буда переживає свій розквіт у XIV – XV століттях, ставши за часів Анжуйської династії постійною резиденцією королів. Розширюється королівський замок і розпочинається будівництво палаців аристократії.

Жигмонд - король Чехії та Угорщини, імператор Священної Римської імперії - будує на Кріпосній горі блискучий готичний палац. У другій половині XV століття король Матяш створює пишне королівське подвір'я. Для внутрішнього оздоблення палацу він збирає найкращих іноземних майстрів, його знамените зібрання книг та рукописів Корвіна – славиться далеко за межами Угорщини. Продовжує розвиватись і місто. У навколишніх горах створюються мисливські заповідники, вода джерел прямує у водопровід.

У XVI столітті війська Османської імперії займають більшу частину країни. Королівський двір залишає столицю. Півторавікове турецьке панування затримує розвиток міст, будівлі стають непридатними, населення бідніше, багатьох жителів викрадають у турецьке рабство, церкви перетворюються на мечеті. Велика кількість джерел на території Буди та Пешта сприяє, проте, будівництву купалень та турецьких лазень.

Після вигнання турків у 1686 році Буда та Пешт потрапляють до рук австрійського військового намісника. В Угорщині починається період панування Габсбургів. Австрійський уряд запрошує до обезлюдних міст нових поселенців і ченців. Починається будівництво у стилі бароко. Марія Терезія знову відбудовує королівський палац. До кінця XVIII століття Пешт обганяє у розвитку Буду.

На початку XIX століття в Пешті та Буді зосереджується економічне, політичне та культурне життя країни. Виникають перші фабричні райони, споруджується багато громадських будівель, у тому числі будинки Національного музею, Національного театру та Угорської Академії наук. У 1838 році велика повінь знищила багато старих будівель. У 1849 році з ініціативи видатного політичного діяча періоду реформ графа Іштвана Сечені будується перший постійний міст через Дунай - Ланцюговий міст (Ланцхід).

Боротьба за національну незалежність призводить до революційного вибуху 15 березня 1848 року. Пешт-Буда на кілька місяців стає столицею незалежної Угорщини, резиденцією угорського уряду. Слідом за поразкою революції в 1849 році у цих двох містах знову встановлюється австрійське військове правління. Після утворення у 1867 році на основі угоди між Габсбурзькою династією та угорськими магнатами Австро-Угорської монархії, Пешт-Буда розвивається як столиця Угорщини – місце роботи Державних зборів та адміністративних установ.

Три окремі міста, що розвиваються: Буда, Обуда і Пешт в 1872 році

об'єднуються в один - Будапешт. Промисловий розвиток міста набуває нового розмаху. Будапешт перетворюється на центр залізничної мережі країни. До тисячоліття від дня заснування угорської держави, що відзначалося у 1896 році, будується багато громадських будівель; у тому числі - будівлі нового королівського палацу, парламенту, опери та музеїв. Будується перша на континенті підземна залізниця (Фелдалатті).

Вулиця по-угорськи буде utca. Мій перший досвід спілкування з будапештським населенням їхньою рідною мовою виглядав приблизно так.

По-перше, я вже згадував про традицію, що сформувалася, вивчати з розмовника пару десятків слів і фраз, які можуть виявитися корисними в побуті. Звичайний розмовник завжди може допомогти у складній ситуації. У даному випадку розмовником я не запасся, натомість виявився цінним живий досвід близьких: дружина і теща жили колись у Закарпатті, у маленькому угорському містечку, якому радянські товариші дали скромну назву Берегове, віддалено співзвучну з вихідною – Beregszacz, і не лише колись вільно володіли розмовною угорською, але й досі знають, а в заповітну хвилину ще нещодавно у два голоси відтворювали старі угорські пісні. Запаси, як словникові, так і пісенні, з часом зникли, дійшов донині, що називається, "сухий залишок", тобто те, що вже незнищене часом. Так що готуючись до першої поїздки, мною було пройдено курс "молодого бійця" і в мою пам'ять зі слуху потрапили:

едь - один, кетту - два, гарум - три, недь - чотири, ет - п'ять, сервус - привіт, йов регелт киванок - доброго ранку, йов напот киванок - добрий день, йов іштейт киванок - добрий вечір, кези чоколом - цілую руки (звісно, ж дамі), вісант клатошра - до побачення і всяке інше корисне в побуті.

І ось – Будапешт. Забезпечений картою міста, йду його вулицями з гордим і незалежним видом. Природно, походи в магазини для покупки подарунків рідним та близьким – справа корисна, хоча вельми стомлива та гидка. За попередньо зібраною інформацією, багато магазинів розкидано саме на вулиці Ракоці.

Кручусь десь, по-моєму, поряд, карта в кишені, ніяк не потраплю в потрібну точку. Тоді підходжу до першого перехожого, що трапився, і запускаю свою "заготівлю": Тешек, хово мідь Ракоці utca. З граматичними помилками це мало означати:

- Вибачте, як пройти на вулицю Ракоці?

Перехожий подивився на мене з презирливою поблажливостю і чистою російською відповів: "Пройдете он до того кута, повернете праворуч і перейдете на паралельну вулицю". На той час наших в Угорщині, як і в інших соцкраїнах, було надміру. Цей виявився одним із моїх співвітчизників, які жили у Будапешті.

А тепер настав час повідомити, що Інститут комп'ютерної техніки та автоматики SZTAKI розташовується на тихій невеликій вуличці - Kende utca. Більшість перших відряджень були пов'язані з програмою співробітництва з цим інститутом. Чесно кажучи, тісного зв'язку в роботі

у нас не вийшло, хоча свої плани ми намагалися виконувати справно: йдеться про розробку налагоджувальних систем, що підтримують проєктування, створення та технологічні цикли серійного виробництва засобів та систем мікропроцесорної техніки.

Перші мікропроцесори, що з'явилися на закордонному і вітчизняному ринках, народили ейфорію комп'ютеризації всіх мислимих і немислимих областей людської діяльності. Через мініатюрні розміри вони проникали в системи, прилади та пристрої, де раніше спокійно обходилися без них, здійснюючи в повному розумінні революцію не тільки в техніці, а й у свідомості інженерів, учених і навіть осіб, далеких від обчислювальної техніки та кібернетики.

У проєкті про інститут чорним по білому так і записано, що його основною діяльністю є виконання фундаментальних досліджень у галузі автоматизації та computer science та застосування результатів цих досліджень у різних галузях національної економіки при створенні унікальних (спеціальних) та масових інформаційних систем автоматизації. SZTAKI орієнтується у своїх роботах на наукові дослідження в галузі комп'ютерних мереж, комп'ютерної графіки, комп'ютерних систем автоматизації проєктування та виробництва, відомих під аббревіатурами CAD – CAM, процесів управління, інформатизації та баз знань. Прикладні розробки, виконані інститутом, претендували на високий рівень інтелектуальності, кооперативності сучасного людино-машинного інтерфейсу та застосування засобів штучного інтелекту.

Обчислювальний центр Угорської Академії наук також перебував у віданні МТА SZTAKI. Його міжнародні контакти не вичерпувалися СРСР. Він мав спільні проєкти з інститутами, університетами та компаніями більшості європейських країн, а також США та Японії. SZTAKI представлений був у 14 міжнародних наукових організаціях світу та найзначнішою серед них - Міжнародною Федерацією "Автоматичного" Контролю (IFAC).

Співпрацюючи в директораті міжнародного симпозіуму Euromicro, мені довелося побувати на кількох конференціях за участю SZTAKI. Одна з найбільш незабутніх проходила у фешенебельному готелі "Duna", розташованому на набережній Дунаю.

Прекрасна організація, цікаві доповіді та безпосередні контакти з багатьма відомими вченими надовго запам'яталися, залишивши у пам'яті живі та яскраві спогади.

Не менше враження справив готель "Геллерт", де нас тоді поселили. Пізніше він став моїм улюбленим, ще пізніше - улюбленим, але вже на відстані, з цілком зрозумілих банальних причин.

Не обійшлося там і без курйозу. Зрозуміло, що в готелі вищого класу, яким був "Геллерт", обслуговування знаходиться на дивовижно високому рівні: починаючи від достатку шведського столу і закінчуючи басейном з лікувальними термальними водами. Всі блага, перераховані в карті гостя, скористатися, природно, не вдалося, але деякими - безумовно

"так". Серед них був дуже об'ємистий холодильник, що стоїть у номері біля віконця, набитий прохолодними напоями, винами та іншими спиртними напоями. У мене, природно, виникла думка, що весь вміст холодильника є доступним, але за окрему плату. Мої товариші, які прийшли в гості, так само природно на цю тему довго не розмірковували і, коли я був у ванній, спокійнісінько скористалися благами цивілізації, почастивавши і мене. Я був упевнений, що чудові напої, якими ми насолоджуємось, вони принесли з собою. Одним словом, при від'їзді на момент розрахунку з'ясовується, що потрібно сплатити вартість напоїв, взятих із злочасного холодильника. Але ви, напевно, знаєте "правило" закордонного відрядження - витратити все, що є в кишнях. Я чесно його виконав і перед реєстратором стояв чистий і непорочний: залишив лише на таксі, щоб дістатися вокзалу.

Що робити? Нічого кращого не вигадав, як послатися на організацію, яка мене приймала: "SZTAKI сплатить!"

Справді, обійшлося без жодних скандалів, і я в наступні приїзди почував себе таким же бажаним гостем, як завжди.

Всі витрати (гроші на відрядження, добові, плата за готель тощо) виконувались тоді стороною, що приймає, на взаємній основі, так що вартість номера мене нітрохи не цікавила. До певного часу - до часу, який, на жаль, прийшов несподівано. Найбільше спілкувань та наших ділових контактів припало на долю вченого секретаря інституту Густава Генче. Приємний, тоді молодий чоловік, з гарними манерами, привітний і досить товариський, він забезпечив нам усі ділові зустрічі з потрібними людьми у потрібних відділах, докладно пояснивши, хто чим займається і як куди потрапити. Непогано розмовляє російською, знає англійську.

Остання наша зустріч відбулася кілька років тому після тривалої перерви. Як і у нас, в Угорщині на той час йшов "плановий" процес деградації, який торкнувся, а точніше, боляче вдарив по Угорській Академії, не залишивши осторонь і SZTAKI. Якийсь час Густав працював в Австрії, благо, від Будапешта до Відня рукою подати, потім повернувся на батьківщину. Розповідав про "злидні", які спіткали інститут, про способи виживання в складних умовах розвалу і непотрібності науки. Кількість співробітників зменшилася за цей час у десять разів, багато із знайомих за колишніми зустрічами давно пішли і заробляють більш затребуваною працею.

Час торкнувся і нашої зовнішньої зовнішності: з молодих людей ми перетворилися на солідних, пошарпаних життєвими негараздами чоловіків, навчених досвідом останніх (тобто. негараздів), хоч і не здалися суворим законам загальної капіталізації.

Цікаво, що у неблагополучних країнах, а особливо у пострадянському просторі, відбувається глобальний процес дисбалансування життєвих цінностей одночасно з індексами цінності професій. За якими законами це відбувається, важко навіть уявити. Чому праця зубного лікаря має оплачуватись на порядок вище, ніж праця вченого, не кажучи вже про те, що загалом престижність продуктивних

видів діяльності прагне нуля, тоді як непродуктивних - зростає незмінно.

Безумовно, такі деструктивні процеси є функцією часу, адже очевидно, що суспільство, в якому не цінується інтелект, нездатне вижити і приречене на животіння. При цьому закони ринку діють у глобальному масштабі, тому навряд чи будь хто із жителів планети безпосередньо зацікавлений у нашому процвітанні. У кращому разі, їх хвилює власна безпека, звідси прагнення великих країн знайти нам місце десь під лавкою: "Сидіть і не цвірінкайте. Якщо голодуватимете, ми вам допоможемо "гуманітаркою" і не дамо померти".

Цікавим є й інше. Нове покоління і разом з ним середнє, що зуміло пристосуватися до цих глобальних процесів, непогано навчилося знаходити ніші власної діяльності і, у крайньому випадку, триматися на поверхні, якщо не виходить плисти на високих швидкостях.

Такою фірмою виявилася ERBE, з директором якої нас звів один із працівників угорського торгпредства у Києві Іштван, з яким у нас налагодилися непогані приятельські стосунки. До того ж виявилось, що він навчався з моєю племінницею та її чоловіком у ГВФ в один і той же час. Плеяда випускників підтримує між собою добрі стосунки та зберігає в душі найщиріші та добрі почуття до України. Іштван - не виняток, до того ж він, як і його співвітчизники, встиг набути тут, будучи студентом, української родини.

Час біжить, ось нещодавно Олена зі своїми однокашниками святкувала 20-річчя від дня закінчення інституту. Приїхала на пару днів із Будапешта, як і інші однокашники з різних кінців світу; згадували, сміялися і плакали: *It's my life* - як співається в шлягері, що набив оскому.

ERBE - фірма, далека від кібернетики, займається енергетичними системами. Торгпредство представляє в Україні її інтереси, а вона сама спеціалізується на проектах, які мають можливість розширити її діяльність в Україні. Ми зі свого боку підготували пару таких проектів, які, на нашу думку, мають інтерес для ERBE, і вирушили до Будапешту їх узгоджувати, щоб потім визначити в спільну українсько-угорську програму співробітництва. Ми – це я, колега Михайло із сином (за кермом) та мій син, Митя, якому тоді стукнуло двадцять.

У супроводі Іштвана з його дипломатичними регаліями ми легко перетнули кордон, минаючи довгу низку автомобілів, які чекають своєї черги.

Поїздка видалася туристичною прогулянкою. Ми не гнали. Переночували у Львові, у готелі. Рано-вранці піднялися і виїхали. До дванадцятої були на кордоні, а години до шостої на місці.

Те, що я назвав місцем, виявилось справді чудовим будинком відпочинку з усіма зручностями, включаючи кафе, бар (і, за бажанням, сніданок), розташованим прямо на березі Дунаю в зоні відпочинку.

Уздовж берега тяглася смуга з безліччю громадських будинків відпочинку, подібних до нашого, приватних вілл, ресторанів, кафе, басейнів і спортивних майданчиків. Райське місце, ненав'язлива обстановка, гарна пора року (червень) – ну, чого ще душа просить?

Робоча програма залишала нам час походити-поблукати, подивитися на всі боки. А побачити та дізнатися можна було багато.

Я, як досвідчений знавець тутешніх місць, показував Миті все, що знав і де колись бував сам. Почали, звісно, зі старого міста. Мандруючи його вузькими вуличками і заглядаючи чи не в кожную підворотню, а тут що ні двір, що не будинок, то все - історія, а точніше, чиясь прожите життя, зі слідами якого ми стикаємося, відчуваючи його, відчуваючи його аромат. та справжню неповторність. Купивши по дорозі морозиво і злегка відпочивши, пройшли уздовж фортечної стіни в неороманському стилі, з висот якої добре проглядається зелений сквер, люди, що снують по дорозі, і трамвай, що неквапливо рухається, уздовж проспекту Аттіла. По крутих і звивистих сходах з вершини фортечної стіни спустилися вниз, опинившись у лабіринті тихих вуличок, химерно розкиданих на кріпосному пагорбі. Перш ніж піднятися нагору, нам довелося поблукати цими вуличками, поки ми не відшукали сходи, які нас привели до підніжжя пагорба. Так, підніматися виявилось набагато складніше, ніж ми припускали. Збившись у підрахунку сходів, все таки дісталися нагору і продовжили подорож старим містом.

Музей музичних інструментів. Завітавши до нього, дізналися багато цікавого, зокрема деталі біографій відомих композиторів: Бартока, чомусь Сметани. Таке враження, що ми в музеї одні... Нічого подібного: зустріли маму з сином дев'яти років. Через деякий час наші маршрути знову перетнулися в одному із залів, розговорилися: виявляється, це родина з Лондона, мама, звичайно ж, музикант, а синок, звичайно ж, не любить займатися музикою, доводиться змушувати його. Я показав на свого супутника і підтвердив той самий варіант. Зате зараз який музичний азарт і бажання надолужити! Посміялися - "се ля ві" у всіх схожа.

Огляд закінчено. Попрощалися з новими знайомими, рушили далі старовинними вулицями кріпосного району.

- О, який гарний собор!

- Справді, це чудовий собор Св. Мат'яша. Я завжди із задоволенням його відвідую.

У таку спеку любо постояти в церкві, послухати молитву незрозумілою мовою, відчути присутність духу святого та відпочинок душі та тіла.

На невеликій площі, зовсім неподалік виходу з церкви - зовсім інші мотиви. Ллється музика, скрипка зворушливо виводить циганські страждання, майже непомітно переходить до угорських танцювальних мелодій. Трохи постоявши та послухавши, можна дочекатися і класичних мелодій: щось із Моцарта, Гайдна.

Ми, звичайно, кинули у футляр скрипки, спеціально виставленої перед оркестром, свої жалюгідні форинти, подякували музикантам і вислизнули з натовпу меломанів, що оточили їх.

Зовсім поруч сучасний "Хілтон" - готель з відкритим кафе, а неподалік - химерна будова із зигзагами сходів та вежами. Сюди

впускають за окрему плату, зате прекрасна нехитра легенда, звичайно, про кохання та страждання, цілком виправдовує вилучений вміст наших гаманців.

По брукованих вуличках роз'їжджає екіпаж. Можна покататися, теж за окрему платню. Ні, вибачте, ми краще пішки.

То як, на Геллерт забратися не хочеш?

- Дякую, на сьогодні вистачить.

Втомлені та задоволені собою, повертаємось додому електричкою, вирішивши по дорозі ще раз тут неодмінно побувати. Проїжджаємо Обуду, знамениті руїни Аквінкума, Ромайфюрдо, нарешті Бекашмедер. Виходимо з вагона, трохи заплуталися, проходячи повз промислово-продовольчий ринок, запаслися дорогою свіжими овочами (хіба можна порівняти перець, який ми купуємо на рідному Володимирському ринку в Києві з цією запашною паприкою?). І ось уже знайома залізна хвіртка нашого закладу.

Виймаю виданий нам ключ, але перш ніж встиг ним скористатися, управляючий із дзвінким ім'ям Дюла поспішає нам назустріч, широко відчиняючи перед нами хвіртку.

Це справжня комедія – поспостерігати та послухати зі сторони наш діалог. Дюла, крім своєї рідної угорської, знає хіба що пару російських слів. Дружина Маріка не знає навіть цього. Проте вдається з'ясувати все, наприклад те, що нам, виявляється, телефонували. З подвоєним ентузіазмом він намагався нам прислужитися (дізнавшись по телефону, що у нас серед родичів – його співвітчизники), хоча нам нічого такого і не треба було. Від вечері ми відмовилися, переважно, з метою фінансової економії, а от холодненька мінералка не завадить...

Не минуло півгодини – з'являються Олена з Ласло власними персонами. Великий пластиковий стіл накритий на відкритому повітрі. Вся компанія дружно розсідається за ним, починається розмова.

Дюла з кожною черговою принесеною з холодильника пляшкою ароматного угорського вина все більш детально проникає у подробиці нашої сімейної біографії, так що в нас ледь залишився час перекинутися останніми новинами та обмінятися подарунками.

Спека надвечір зовсім спала, але духота ще відчувалася в повітрі. От би збігати та скупатися - Дунай поруч, але не тут-то було:

- Ми й не пам'ятаємо, коли тут можна було купатися, надто вже брудна вода. Нічого не лишається, як збігати під душ у своєму номері. Трішки "полегшало"...

Провели гостей, вирушили на прогулянку вздовж Дунаю. Широка пішохідна асфальтова дорога тягнеться на багато кілометрів. Розкішні вілли, скромні будиночки, самотні фігури, що гуляють і пересуваються на велосипедах. Можна йти і йти, не думаючи ні про що, милуючись чудовими краєвидами і відпочиваючи поглядом на водах Дунаю, що мирно течуть, уявляючи собі, як добре було б пропливати по ньому від витоку до Вилково, відмічаючи на карті країни, в яких побував, не виходячи навіть на берег.

Все це могло б приснитися під час нашої другої за рахунком ночівлі в Будапешті, але не приснилося - чудові денні враження втомили нас добряче. Ми спали, поки ласкаве ранкове сонечко не заглянуло у вікно.

Приєм у відповідь нам влаштували Олена з Ласло десь у ресторані, на околиці Будапешта. Ресторан славився своєю національною кухнею, та ще й господарем ресторану був їхній добрий знайомий. Тож обслуговували нас за високим класом.

Що стосується прийомів, то в них браку не було, я б сказав навіть більш точно. Хоча відвідування відкритого ресторану в "Геллерті", а також морського клубу "Шкіпер", разом із директором компанії ERBE, його дружиною та друзями були (без перебільшення) цікавими.

Увага до себе завжди приємна, а цікаві співрозмовники, благо, що володіють непогано російською, не в останню чергу і угорська кухня, зробили свою справу – ми залишилися задоволені.

Але найбільше нам сподобалося в гостях у Іштвана. Гостей приймала господиня Люда, яка непогано освоїла секрети раніше незнайомої їй мадярської кухні. Дві чарівні доньки, одна з яких жила з татом у Києві та навчалася в українській школі, показали нам свій особняк, точніше, половину триповерхового будинку – приватна власність, нещодавно придбана після продажу гарної за нашими загальними уявленнями квартири в самому центрі Пешта, десь біля Váci ut.

Величезна ванна кімната з джакузі, вітальня під 60 квадратних метрів, їдальня, в якій ми провели не менше півтори години, поглинувши незліченну кількість суперсмачної їжі, що, безумовно, приємно розслабило нас, - враження на всю зворотну поїздку.

Поверталися здалеку – район на боці Буди, кілометрів за тридцять від центру. Дорогою провели рекогносцировку місця, де розташований CIFI – інститут фізики, який ми збиралися відвідати наступного дня.

Наступний день був справді розписаний з точністю до півгодини. В Інституті фізики нас зустріли старі друзі, починаючи з директора, професора Вайда і закінчуючи зав. відділом Андрашом, колишнім аспірантом Інституту кібернетики, а точніше – Зіновія Р., нашого шановного корифея. Інститут перетворився на асоціацію самостійних наукових організацій, що спеціалізуються за своїми напрямками. Працюють. "Вживають" (неприємне слово).

Хоча в них це виходить значно симпатичніше, ніж у нас. Пояснення просте - вони більш європейці, ніж ми, ближче, так би мовити, до Брюсселя, і примудряються вигравати по кілька грантів у наукових програмах Європейської комісії. Цього вистачає, щоб жити безбідно, хоч вони теж скаржаться на життя. А хто зараз на нього не скаржиться?

В одну з робочих поїздок у SZTAKI нас возили в красиве мальовниче містечко Сентендре, розташоване неподалік Будапешта. Містечко з багатою історією, що сягає до давньоримських часів, яке

стало процвітати наприкінці XVII століття після того, як тут осіли біженці сербські і далмацькі переселенці, що втекли від турецької навали. Про їхнє життя нині нагадують кілька красивих православних церков та колекція сербського церковного мистецтва.

Містечко, що розкинулося на мальовничих пагорбах багате на химерні панорами, здавна приваблювало художників, багато з яких і сьогодні тут живуть і плідно працюють. У музеї, що носить ім'я першого видатного майстра колонії художників Кароля Ференці, можна побачити багато цікавих археологічних експонатів. В інших музеях містечка представлені твори образотворчої школи Сентендре, угорського живопису, кераміки. Збережено селянські будинки у заповіднику народної архітектури.

В одному з них, нині стилізованому ресторанчику, ми розташувалися повечеряти. Угорська кухня не вимагає спеціальних похвал, але не знайомому з нею слід бути обережним - дуже гострими бувають деякі її страви.

А можливо, це скрипаль вичавлював наші сльози, виконуючи на скрипці чергову зворушливу історію нерозділеного кохання, надто довго затримавшись біля нашого столика. Десерт виявився незвичайним: за апетитним розфарбованим горіхами та варенням морозивом, подали на таці чашки з палаючою синім вогнем кавою, секрет якої є know how господаря. Хоча для нас секретів не існує, і в найближчий візит до Олени і Ласло я спробував здивувати їх екзотично приготовленою кавою.

Цього разу мені дуже хотілося показати Миті чудове містечко, і одного вечора, повертаючись із чергового походу в місто, було вирішено заскочити туди на машині. Благо, це зовсім поряд від місця нашого перебування. Проте спека і втома нас таки здолали: проїжджаючи повз якесь озерце, ми піддалися природному бажанню побултихатися в прохолодній воді і зупинилися біля нього. Поставивши машину в тіні, попрямували до води. У променях сонця, що заходило, серед дерев і кущів, що ростуть на березі, миготіли фігури пляжників. Здалеку спробували знайти менш людне місце. Це виявилось справою непростою.

- Та яка різниця, ми ж не пляжитися прийшли, а просто разок скупатися!

Наближаємося, і тут, нарешті, з'ясовується, що потрапили ми на "звичайний" нудистський пляж. Підставивши під вечірні сонячні промені свої розкішні геніталії, чоловіки та жінки мирно розмовляють між собою. У них під ногами (образно висловлюючись) тиняються діти, все в звичайному порядку речей. А що нам робити? Або роздягатися і купатися, або вклонитися і - додому. На перше волі і мужності не вистачило. Шляхом голосування було прийнято до виконання другий варіант - спітнілі та злі ми поверталися додому. Висновок: Не змінюйте часто своїх рішень, інакше вийде, як у нас: ні Сентендре, ні купання.

Але ми все ж таки викупалися. Правда, на наступний день. Це була спекотна сонячна неділя. Чесно протопавши по крутих схилах Геллерта, піднявшись на стіну цитаделі і розглянувши поблизу пам'ятник

Визволення, помилувавшись панорамою Пешта і мальовничими пагорбами Буди, прикупивши тут же на сувенірному ринку парочку національних сувенірів, що приглянулися нам, під променями пекучого сонця без майки, в одних шортах, ми спускалися до підніжжям гори, проходячи вузькими вуличками, що суцільно потопають у зелені, милуючись будинками в два-три поверхи з фасадами сучасної, але витонченої архітектури. Перебивши апетит морозивом, ми мріяли лише про одне - відпочити десь у тіні і випити холодної води.

Глянувши на карту, оцінивши відстань між мостами Ержбет і Маргіт, а також запас власних сил, ми наважилися проскочити пішки цей відрізок, щоб дістатися острова Маргіт, де, як нам було відомо, були не тільки шикарний пляж і басейн, але й різноманітні розважальні заклади та кафе, а також археологічна пам'ятка у вигляді залишків капели стародавнього монастиря. А щоб набратися сил для такого марш-кидка під гарячим сонцем, завітали до меморіально-ритуального музею, спорудженого в скелі, що майже навпроти готелю "Гелерт" через дорогу (Hegyűt ut.). П'ятнадцять хвилин печерного холоду та сумної музики виявилось достатньо, щоб увійти у форму. І ми рішуче кинулися в саме пекло полуденної спеки вздовж по вулиці, паралельній набережній Дунаю.

Маргіт виправдав наші очікування. Чудовий парк, у прекрасному стані територія, божественний басейн, прохолодна вода, гарний настрій, як після добротного виконаної роботи: - повний відпочинок душі та тілу. Після обіду та прогулянки по тінистих алеях парку Маргіт у нас ще вистачило сил забратися фунікулером до Королівського палацу, поблукати навколо нього, послухати студентку-скрипачку, яка так жваво грала, що створювалося враження, ніби вона не підробляє на життя, а виконує екземпляр перед екзаменом у консерваторії. Помилувавшись у задньому дворі скульптурою мисливської тематики з фонтаном і присівши на п'ять хвилин на парапет, щоб послухати гітариста, одягненого в бездоганний костюм ковбоя з шикарним ковбойським капелюхом, який хвацько вражав натовп технікою фламенко, ми не без задоволення ступили до прохолодного вестибюлю Королівського палацу, а точніше – Угорського національного музею. Безумовно, це був не найкращий момент для відвідування музею, але години 3,5 - 4 ми все ж таки "поборолися" з художниками гурту Надьбаньаї, познайомилися з творчістю Міхая Мункаччі та Ласла Паала. Мистецтво ж пізнього ренесансу і бароко XV-XVII століть, так само як і дерев'яні готичні скульптури, залишили дуже незначний слід у нашій стомленій свідомості. Час додому. Завтра нас чекав діловий візит до компанії "Відеотон".

Хто не знає фірму "Відеотон" і її знамениті дисплеї часів соцтабору і перших міні-комп'ютерів? Фірма розташована в промисловому містечку Секешфехерварі, що знаходиться на півдорозі від Будапешта до Балатона. розповівши про свої інтереси, а також про перебудові, яку зазнала компанія Videoton. Молодий директор, який пам'ятав, однак,

старі часи співпраці, уважно вислухав наші ділові пропозиції, розповівши про свої інтереси, а також про перебудову, яку зазнала компанія Videoton. Запросивши нас подивитися на територію та заводські корпуси, сам за кермом шикарного "Мерседеса" з кондиціонером і відкритим люком зверху, він організував для нас солідну екскурсію, пояснюючи всі деталі сучасної техніко-економічної політики компанії. Точніше, самостійної політики вона тепер просто не має.

Побудовано нові корпуси, переобладнано кілька старих, щоб випускати для всієї Європи сучасні дисководи. Це тепер є основний асортимент продукції. З шеститисячної компанії вона перетворилася на підприємство з чисельністю кілька сотень людей. Натомість це "справжні" робочі місця з гарною зарплатою співробітників та високою технологічною підготовкою. У міру зростання компанії кількість робочих місць збільшуватиметься, але всьому свій час.

Розпечені гостинністю ЕРБЕ, ми розраховували на обід у "Відеотоні", але прорахувалися. Злегка перекусивши, вирішили не обтяжувати себе оглядом міських археологічних розкопок у центрі міста, а спокійно повернутися до рідного Будапешта. Додому, додому, додому (пам'ятаєте стару пісню студентських років "На театральній площі трошки театральнo стояв я, спершись плечем на оперний театр...").

У пам'яті більше зачепилися спогади переважно про останні поїздки. Таких було добрий десяток: із зустрічами, походами, розставаннями та обіцянками.

Серед багатьох вражень, що також залишили приємні спогади, були враження знову ж таки з останнього відрядження: поїздка на Балатон. У комфортному автомобілі все з тим же Іштваном шлях до Балатона, дуже стомлюючий для водія, для нас, пасажирів, здався приємною прогулянкою: мальовничі околиці Будапешта, рівна широка дорога до "угорського моря" (це автострада М-7), нарешті, гарне самопочуття. А ось і північний берег Балатону. Залишається позаду Балатон - Алмаді, Балатонфюред і в'їжджаємо на півострів Тихань.

Припаркована на стоянці машина, піднімаємося в гору неширокою вулицею вздовж будиночків, магазинів та кафе, що приваблюють туристів, хто чим може. І ми не залишилися неохопленими - купили дорогою шкіряний рюкзак (корисна річ для сучасного студента, та й у дорозі знадобиться). Нарешті, невеликий парк, і ми опиняємось біля мети. Це відомий у всьому світі монастирський собор, а точніше, абатство Бенедиктинського ордена - двоглава церква з двоповерховою будовою квадратного периметра, що обгороджує внутрішній двір.

Історія говорить про те, що абатство споруджено на честь святого Аніануса і Пречистої Діви королем Угорщини Ендрю I (1046 – 1060), який там же й похований. Заснований декрет абатства є найдавнішим документом такого роду, що зберігся в Угорщині. Він також є самим ранім із збережених записів угорською мовою, змішаних з латинським текстом. Молитви Аніануса єпископа Орлеана врятували місто від варварів Аттілі. Його культ надихав французьких правителів багато

століть. Чому він був обожнюваний у Тихоні, залишається незрозумілим досі.

Залишки стародавніх стін, неподалік від реставрованого собору зберігають пам'ять про багато подій минулого: набіги оттоманів у XVI-XVII століттях, заборони ордену Габсбурзьким імператором Йозефом II, занепад і руйнуваннях, подальшому відновленні наприкінці XIX століття, завдяки клопотам професора архітектури технічного університету Дьюзо Шиглера.

Сьогодні з вершини пагорба, на якому височить собор, можна оглядати безкраї простори Балатона з десятками вітрильників, що ковзають його блакитними хвилями під надутими вітром вітрилами. Відвідувачі собору можуть насолоджуватися органічними концертами, мистецькими виставками, фольклорними та етнографічними колективами музею, розташованого у колишньому абатстві. Ми з інтересом обійшли зали музею, помилувавшись скульптурами та настінним розписом, спустилися в його підземну частину, що єдино зберіглася в незмінному вигляді з XI століття, де спочивають гробниці короля Ендрю I та його сина - принца Давида.

Вечоріло. Потрібно ще пройти до темряви пристойну відстань.

Окремий невеликий будиночок у районі Бадасоні, до пляжу рукою подати. Три дні райського життя, якщо не брати до уваги полчища пляжників, що заповнили всю величезну територію берега та прибережний водний простір. Зате, відпливши на 50-100 метрів, можна насолоджуватися блакитною водою та ясним сонечком, розчиняючись у них без залишку та забуваючи про все на світі:

- О Балатон, о Балатон,

Ти наяву чи райський сон?

На відміну від інших закордонних відряджень, в Угорщину я їздив, як правило, з попутниками. Найчастіше це були колеги по роботі, найчастіше ми їздили потягом. Далеко і трохи втомлює. Але, пристосувавшись до стукоту коліс, що заколисує, можна трохи подрімати, почитати книжку або помріяти, дивлячись у віконце на пейзажі, що швидко змінюють один одного. Втомлено тому, що до прикордонно-митних процедур, особливо в нічний час, пристосуватися важко. Зате між Чопом і Захоні, коли склад повагонно повисає в повітрі в очікуванні зміни колісних візків, можна прикупити смачні продукти. Чого тільки баби не несуть: одного разу скуштував там свіжих вареників з картоплею, в іншій поїзді - дивовижне лечо по-угорськи.

Багато разів перетинав кордон без будь-яких НП. Лише одного разу повертався з колегою додому із Будапешта. Проїшли вагоном прикордонні та митні служби з угорського боку, пройшли наші прикордонники. Входять до купе митники. Звичайне питання:

- Де ваші речі?

- Ось, будь ласка, валіза, сумка.

- Розкрийте валізу. Розкриваю.

- Покажіть, що там у вас?.. А тут?

Показую.

- А календариків у вас нема?

Потрібно сказати, що десь у 1980-ті в Угорщині в магазинах та кіосках продавалися картонні, розміром із гральну карту календарі, на звороті яких були зображені оголені красуні. На той час це називалося порнографією, і митник точно знав, що він шукає, проте чомусь не знаходить. Розчарування на обличчі, майже здивування?! І ось його погляд, просканувавши простір купе по всіх трьох координатах, зупиняється на барсетці, що мирно погойдується на гачку біля вікна в такт зі стукотом коліс. Захоплено-гордий вигук:

- А це що?

- Портмоне.

- Ваше?

- Так, моє.

- Ану, показуйте!

- Будь ласка...

Перерито всі відділи - результат нульовий.

- І що, жодного календарика не везете?

У відповідь знизую плечима. Найсмішніше, що мій колега, колекціонер, набрав із собою цих календариків для обміну та всяких відомих йому справ безліч, - і жодних проблем. У мене вони виникли. Смішно, чи не так? Мабуть не завжди і не у всіх моя фізіономія викликає поважну реакцію:

- А я думав!!!

Відпрацьовуватимемо гідний вираз обличчя, адже так хочеться ще раз побувати в Угорщині, Будапешті.

Називають його маленьким Парижем (справді, у ньому є навіть свій "Мулен Руж"), але мені це порівняння не подобається:

- Це чудове місто, яке мені стало рідним. Місто моєї молодості.

"МОЯ КІБЕРНЕТИКА"

Я не ідеаліст, хоча частка істини у Канта є: світ такий, яким ми його сприймаємо, або, що те саме, - він існує доти, доки ми в ньому існуємо. Щоб матеріалісти відразу ж не накинулися сильно бити мене, зауважу їм лише одне: "А що, ви вважаєте, що якби мене в ньому не було, він був би такий самий, як зараз? Можливо, а все-таки..." "

...Сказав - і в голові дзвоном відгукнулися слова М. Цветаєвої:

І буде життя з його насущним хлібом,

Із забудькуватістю дня.

І буде все, ніби під небом

І не було мене.

Звідси незнищенне бажання продовжити власне життя. Для цього існує тисяча порад і лише один Господь. Давайте думати разом.

Мислителі і розумники, ви ж не заперечуватимете, що віра - це різновид знання, доказ (переконання) в якому досягається не логічним шляхом. Та й чи все вичерпується логікою?

Але кібернетика - це наука, яка ґрунтується, головним чином, на логіці. У всякому разі, сьогодні в області, яка називається "computer science", відбувається певна революція світоглядів: по-перше, сильний крен, якщо не сказати повернення, до аналогових форм подання, обробки інформації та робототехніки; по-друге, - розділ штучного інтелекту, ще не завершив вирішення безлічі проблем на дорозі логічних схем і парадигм, захоплено зайнятий пошуками у сфері інтуїтивно-евристичних методів досліджень. До того ж, слово, як носій різних знань, зробило заявку в контексті науково-технічної програми, що пробиває сьогодні собі дорогу "Інформація - Мова - Інтелект", де мова опинилася в центрі уваги і вимагає фундаментального і негайного просування напряму інформаційних когнітивно-семантичних систем і технологій.

Історію Інституту кібернетики знають сьогодні навіть маленькі діти, щоправда, у цей час деякі дорослі її намагаються забути, затерти чи замазати. Мабуть, їм це вигідно!

Сьогоднішнє життя і всі його численні прояви так просто піддаються системному аналізу, що стає гидко. Аналітична формула виявляється дуже простою - у всьому шукай вигоду.

У 1960-му я вже працював в Інституті (КПІ закінчував 1961-го, того ж року й одружився). 12 квітня 1961 р. на своєму характроні (для тих, хто чув, що це за труба) Володька З., мій однокашник, уперше написав "Юрій Гагарін – перший пілот-космонавт". У його дипломній роботі прямо у додатку були вклеєні фотографії, виконані з екрану характрону, які обійшли всіх членів ДЕК.

Пристрій справді, як то кажуть, почав дихати після багатьох мук саме 12 квітня 1961 р., і я тому свідок. Ми з Володею разом у цей час працювали в одній із груп уже відомого читачеві відділу управляючих машин. Керував нею Володимир К. Я багато років потім не міг називати його інакше, як Володимир Костянтинович, а він від мене при цьому шарахався, як від чумного (сам був зовсім молодий). Але що я міг зробити: він - перший мій безпосередній начальник, на мене цей факт справив незабутнє враження.

Наша група розміщувалася у дворі будівлі, що на Лисогірській, звідки пішов зародок Інституту – ОЦ (Обчислювальний центр) АН УРСР. Був такий собі двоповерховий особнячок під назвою "веранда", де розташовувалося кілька груп: конструкторський підрозділ, група зовнішніх запам'ятовуючих пристроїв, розпізнавання мовних сигналів, наша група, в якій мені довелося займатися пристроями дисплейного типу. Про Володю З. з його відомим характером я вже згадував. Моя ж дипломна робота була присвячена електронному пристрою для малювання графіків.

Відділ управляючих машин був найбільшим і представницьким в Інституті, у його надрах згодом народилося багато цікавих відділів та

напрямів (зокрема, і мій – "Мікропроцесорної техніки"). Поділ за такими базовими напрямками та відділеннями, як математична кібернетика, автоматизовані системи управління, обчислювальна (кібернетична) техніка та інше відбулося значно пізніше, у середині 1960-х років. З'явилися також напрямки біомедичної кібернетики.

ОЦ¹ налічував тоді кілька сотень співробітників. З будівництвом нового корпусу по проспекту Науки, а потім Кібцентру в Теремках йшло потужне зростання і укрупнення базових напрямків. Ідея В.М. Глушкова охопила всі гілки нової перспективної науки - кібернетики була одночасно і фантастичною і реальною.

У всякому разі, геній Глушкова приземляв і втілював у реальність усі найсміливіші мрії. Про це вже багато і сильно сказано². Але як блищали очі у слухачів, коли у величезній переповненій залі після чергового закордонного відрядження він із захопленням розповідав про побачене і почуте, а потім забував про те, з чого почав і на наших очах народжувалася блискуча імпровізація, що нагадує процес мозкового штурму, виявляється, зовсім не поодиночі, а разом із численною аудиторією, скажімо, не самих посередніх, а вже точно, що молодих і гарячих співробітників, які слухали кожне його слово, і вже потім, розходячись, продовжували обговорювати і розвивати почуте, кожен на свій лад, спираючись на свої апріорні знання. Це коштувало дорогого. Тут виявлялося те, що називається колективною творчістю, всіх пронизував загальний інтелектуально-енергетичний заряд, якого вистачало надовго, а для багатьох було опорною точкою самостійної наукової діяльності. Це коштувало дорогого. Тут виявлялося те, що називається колективною творчістю, всіх пронизував загальний інтелектуально-енергетичний заряд, якого вистачало надовго, а для багатьох було опорною точкою самостійної наукової діяльності. Найблискучіша, старанно підготовлена вчена рада з її квадратним регламентом і зарегульованістю, не дає такого результату і такого підйому творчих сил великого колективу. Тільки в такі миті починаєш розуміти, що Інститут - це велика багатовимірна, але жива істота, така собі багатолика творча особистість, що відображає і одночасно доповнює особистість лідера. Жаль, що в рамках тієї ж кібернетики недостатньо приділялося уваги питанням колективної творчості та колективної психології.

Карла Г. Юнга більше цікавило колективне несвідоме: з його архетипами та законами міфологізації та зміни. Колективне свідоме, а точніше - інтелектуальне, його робота, управління творчим процесом при вирішенні конкретних складних проблем, так само як і процесами

---

¹ Обчислювальний центр АН УРСР. Утворено в 1957 р. У 1962 р. на його базі було створено Інститут кібернетики АН УРСР.

² Академік В. Глушков. Сторінки життя та творчості. Малиновський Б.М. – К.: Наукова думка. 1993 р. Парадигми та ідеї академіка В.М. Глушкова. Капітонова Ю.В., Летичевський А.А. – К.: Наукова думка. 2003 Академік В.М. Глушков – піонер кібернетики. Упоряд. В.П. Деркач. – К.: Наукова думка. 2003 р.

налаштування, адаптації, стимулювання та релаксації, видаються не менш привабливими та багатообіцяючими.

Сьогодні ці проблеми особливо важливі для нашого виживання у науці, та й не лише. Шкода, що крихітки минулого досвіду втрачені безповоротно. Сьогодні потихеньку в ніші інноваційних проблем і парадигм ми робимо невеликі експерименти з оволодіння цим мистецтвом, а головне прагнемо створити деяку мегасистему, що генерує лавиноподібний процес інноваційної творчості на базі живих ідей, відомих формалізмів і стандартів, механізму зворотного зв'язку. От би де Віктор Михайлович зміг би оцінити перспективи, а головне, багато підказати - з його неперевершеною інтуїцією і польотом думки!

Перший майданчик Інституту на Лисій горі - найпрекрасніше місце проживання кібернетиків після Феофанії. Поруч – Голосіївський ліс із прекрасними озерами, влітку – санаторний режим із променадом. Навіть у їдальню (студентську від сільгоспакадемії) шлях лежав лісовою стежкою, потім її заасфальтували. У дворі влітку під час обідньої перерви – обов'язкові волейбольні баталії, які збирали масу вболівальників. Клич: "Молодці – бернардивці!" - це спогади про славні перемоги представників відділу економічної кібернетики Бернардо де ла Ріо.

Хочу тихо й непомітно перейти до проблем, які хвилюють нас – професійних вчених – сьогодні, до проблем розвитку інформатики (мої колеги вам із задоволенням повідають різницю між кібернетикою та інформатикою – тема суто професійна). Ближче навіть до сучасних проблем розвитку інформаційних технологій та їх ролі та місця у розвитку сучасного суспільства, його економіки, науки, культури, соціальних відносин, національної безпеки, екологічного середовища або, як модно стало виражатися після саміту 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, у вирішенні проблем сталого розвитку держави.

Хочу, а не виходить. Сьогодні, коли пишуться ці рядки, я встиг втратити близьку людину, а наша Академія та Україна – талановитого вченого та організатора, який багато зробив для науки та суспільства, – Льва Гассанова. Пішли останнім часом і інші мої колеги та друзі, хоча я про них досі нічого не сказав. Імовірно, поки я закінчу свій неквапливий опус, ще підуть. Що робити! Ми потрапили в зону обстрілу часу і тут рідко трапляються щасливі осічки.

Згадую минуле літо, коли я почав цю "велику працю" і, зокрема, главу, присвячену Америці, де ми разом з Левом "блукали берегами Потомака" і називали себе братами по Муну. Дуже хотілося б почути з його вуст якийсь тільки для нього характерний ненав'язливий жарт. Не вийде: вісь часу у графіку нашого життя має стрілку лише в один бік.

Все викладене у попередніх розділах - це невеликі фрагменти життєпису, основна частина якого припадає на професійно-людську діяльність у стінах однієї, досить давно відомої (ще в колишньому СРСР) академічної установи - Інституту кібернетики.

Кожне нове покоління співробітників, що прийшли в нього, вносило свій внесок у його вигляд, традиції та перемоги (іноді і поразки),

залишаючи наступним за собою вже освоєні поверхи могутнього хмарочоса, що нестримно рветься вгору, ім'я якому - наука кібернетика.

Це лише перше враження, що у всіх попередніх розділах йшлося про якісь далекі країни, міста і людей. Насправді все набагато простіше - йшлося про нас, шістдесятників, які прийшли в науку на початку 1960-х і перейшли сьогодні 60-річний рубіж.

Ще хлопчиками-студентами ми увійшли до нашого майбутнього храму науки і з безмежним юнацьким захопленням і великою професійною гордістю за покладену на нас відповідальну місію приєдналися до другого покоління комп'ютеробудівників, яке нерозривно стулялося з першою плеядою тих, хто не є справжніми піонерів кібернетиків, тих, хто безпосередньо своїми руками будував першу у континентальній Європі електронну обчислювальну машину "МЕЛМ", працюючи під керівництвом її основоположника та творця - академіка С.О. Лебедева, чие сторіччя нещодавно урочисто відзначалося у Національних академіях України та Росії. Це зараз, через півстоліття після подій, що стали історичними, навряд чи багатьом пощастить наживо поспілкуватися з піонерами цієї історії, які стали сьогодні славними ветеранами, до їхньої честі сказати, поки що стоять "на бойовому посту". До числа щасливчиків потрапив і я, володар не цілком заслужених радості та честі не лише спілкуватися з ними, а й працювати пліч-о-пліч сорок з лишком років. А ще нас об'єднує всіх разом приналежність до епохи, в період якої кібернетика пройшла славний шлях від представниці "лженауки" до всюдисущої сучасної інформатики, яка перевернула всі уявлення про спокійне і безтурботне життя і що сьогодні становить основу розвитку всіх без винятку високих технологій і людської цивілізації в цілому.

З яким підйомом і творчим ентузіазмом наприкінці 1980-х ми кинулися на штурм грандіозної, на ті часи, фортеці - розробці спільної концепції та основ Програми інформатизації СРСР! Згодом результати роботи були зорієнтовані на іншу державу, теж нашу, але не таку могутню і велику. Творчого запалу при цьому не побільшало, а скепсису, - навпаки, і, на жаль, дуже загостреного. Програма інформатизації України, як і її наука, залишилася сиротою. Багато державних мужів - деякі з них навіть вміють спритно користуватися мишкою та клавіатурою - стійко повернені спиною, а точніше сказати, - задом до проблеми інформатизації. Залишаючись твердо на основах посткомуністичного наївного матеріалізму, вони твердо переконані, що наш шлях у світле, тепер уже капіталістичне майбутнє, все-таки лежить через безнадійний підйом уже до кінця заглибленого сільського господарства та вугільної галузі. А що стосується так званої інформатизації, то вона в їхніх уявленнях зводиться до мобільного телефону в правій кишені офісного піджака і сучасного комп'ютера на столі у секретарки, як не дуже дорогого доповнення до її струнких колін і пружного бюста, такого ж атрибуту сучасної приймальної чиновника, що поважає себе, яким колись був скромний бюст великого вождя революції. І які б техніко-економічні

обґрунтування актуальності та перспективності інформатизації не складали яйцеголові розумники, державного патріота від влади всією цією премудрістю не проймеш. Навіть ухвалений парламентом закон про Програму інформатизації мало що "просунув": Програма несміливо спрямовується в один бік, бюджетні гроші, що виділяються на інформатизацію, - в інший. Запитайте: - Як це? – Довго пояснювати. Якийсь світлолисий задумливо-пузатий пан із відповідної комісії Кабміну вам все докладно обґрунтує: "де думка сильна - там справа повна сили". Пишіть далі свої обґрунтування, панове вчені-кібернетики...

Та що ми все про погане та про погане! Зроблю третю спробу розповісти про добрих людей, своїх старших колег, з якими досі разом їмо кашу з одного казанка. І скільки за цей час з'їдено, не лише каші, а й солі.

Не претендую на роль найкращого учня, але глибоку подяку до свого вчителя ділити ні з ким не збираюся. Чому досі заздрю, дивлячись на Бориса Миколайовича Малиновського, так це невичерпна життєва енергія, яку він несе з собою і в собі, як дорогоцінний дар природи, енергії невпинного боріння і творчих дерзань. Сухощавий і завжди підтягнутий, він не збирається піддаватися ні пресу часу, ні сірості буднів. Сувора школа війни, описана їм у книзі "Шлях солдата", загартувала його, не огрубівши душі і характеру, залишивши напрочуд цнотливим. Без прикрас та сумнівних епітетів у ній з хронологічною докладністю викладено події воєнних років, безпосереднім учасником яких він був: труднощі та негаразди військових доріг, біль втрат та поразок, уроки військового буття, страхи та сумніви, щирість солдатської дружби, деталі масштабного полотна великої битви живі епізоди щоденної боротьби та крові. Нарешті, радість перемоги й усвідомлення її справжньої ціни через розрахунки не за статистичними даними, а, по кривавим рубцям у душі й тілі. Людина, що пройшла смертельними дорогами війни, забути їх не в змозі до кінця своїх днів: вони розбурхують спогадами і ранами, що не загоюються, стверджуючи, зрештою, тверді життєві позиції, критерії добра і зла, прагнення до миру і любов до рідної землі.

Простота і людяність у поєднанні з талантом і цілеспрямованістю були і залишаються запорукою багатьох великих і малих перемог і звершень, яких він досяг, зібравши навколо себе і надихаючи своїм прикладом когорту однодумців-ентузіастів, підготувавши вдячну армію вихованців, чії справи та таланти є безумовним результатом. дбайливого ставлення до молодих продовжувачів справи, якій він присвятив своє життя.

Важко бути першим, для цього потрібні особливі таланти та натхнення. Багато піонерських розробок залишилося позаду, але найбільш яскравою та зухвалою, - створення на початку 1960-х управляючої машини широкого призначення (УМШП), яка пізніше отримала назву "Дніпро". Зухвалою тому, що це була перша в країні напівпровідникова ЕОМ (в її основу були покладені так звані

потенційно-імпульсні транзисторні елементи та пам'ять на магнітних сердечниках), призначена до того ж для вирішення складних та відповідальних технологічних задач.

Одним із нашумілих свого часу додатків було використання її для управління бесемерівським конвертором. Управління реальним металургійним процесом у постановочних експериментах здійснювалося, до того ж, на відстані (Київ - Дніпродзержинськ), що народило низку фантастичних міфів, створивши машині та її автору блискучу репутацію, у тому числі і у військово-промисловому комплексі. Недарма вона згодом багато років прослужила в Центрі управління космічними польотами.

Народження підприємства комп'ютеробудування в Києві - це ще одне із досягнень радянської промисловості, початок якому було покладено появою на світ "Дніпра". Можна лише здогадуватися, скільки самовідданої праці та безсонних ночей зажадала ця технологія від колективу та його командира. Перші системи автоматизації в різних галузях промисловості та наукових досліджень – це також результат його подвижницької діяльності, метою якої було забезпечити високий рівень перших впроваджень машини. За піонерськими пішли масові впровадження комп'ютера в масштабах великого та неосяжного Союзу, які принесли славу автору, Інституту кібернетики, Українській академії наук. Саме з цих робіт почався трудовий шлях найкращих моїх однокашників.

Багато інших епізодів, великих і малих, записано у пам'яті у вигляді яскравих картинок і звичайних чорно-білих зображень, проте, не все так просто вдається витягнути "на світ божий". Приходять на думку невеликі "кліпи" із спільного "героїчного минулого". Наприклад, поїздки до Москви, пов'язані здебільшого з трьома великими п'ятирічними Програмами спільних робіт Української академії наук із Міністерством промисловості засобів зв'язку (МПЗЗ). До речі, Програма дуже примітна не лише своїми гігантськими масштабами, - йшлося про загальну комп'ютеризацію підприємств МПЗЗ на основі засобів мікропроцесорної техніки, - але також багатопрофільністю і високим статусом. Ветерани інституту пам'ятають про комплекс нетривіальних за науковими мірками робіт, які ретельно організовувалися та виконувалися, а головне – зацікавлено підтримувалися замовником. Нестандартні прийоми, спільні творчі колективи, так звані галузеві лабораторії - ось слабкі штрихи до опису інноваційних підходів до вирішення поставлених проблем. Начальником першої такої галузевої лабораторії в 1970 - 1980-і роки виявився і я, а базовим підприємством - знамените свого часу науково-виробниче об'єднання ім. С.П. Корольова, з керівництвом якого нас поєднували довгі роки щирої симпатії та взаєморозуміння. "Деяких уже немає...", але пам'ять дбайливо зберігає теплі почуття до людей, з якими пов'язувала не лише спільна робота, а й спільні погляди на життя, спільні друзі. Одного з них, Анатолія С., особливо виділяю в силу особливих взаємних уподобань та симпатій. Ми дійсно були тісно пов'язані

відповідальністю за спільні роботи, але не тільки. Були й інші тісніші зв'язки: саме в моїй лабораторії працювала дружина Анатолія, Тамара С., давній друг і колега по роботі, згодом мій незмінний заступник у відділі. Але це – окрема тема...

Я всього-лише хотів описати характер робіт того періоду часу, їх грандіозність і масштабність.

Отже: сказати, що відрядження до Москви були частими, отже, нічого не сказати. Раз на тиждень – середній інтервал. Неодноразово ми опинялися з Б.М. в одному купе швидкого поїзда "Київ - Москва", а потім освоювали коридори Міністерства, просто чи непросто вирішуючи у відповідних управліннях безліч питань, здебільшого організаційного та матеріально-фінансового характеру. Достатньо сказати, що Міністерство "ділилося" з нами не лише своїми грошима та "штатними одиницями", а й квартирами для співробітників галузевих лабораторій. Потрібно було подивитися, як Б.М. спілкувався з чиновниками різного рівня, з якою гідністю тримався та наскільки результативними були ці наші походи. Деякі співробітники галузі не без його підтримки "стали розсудливими" і отримали путівку у велику науку. Це у нього особливо добре виходило, знаю з особистого досвіду захисту як кандидатської, так і докторської дисертацій. Він мав здатність вибрати опонентів ідеальним чином, а це, як знають професійно посвячені в передзахисні процеси, - справа архіважлива. Не меншою мірою важлива і моральна його підтримка як перед захистом, так і в ході самого захисту - це, скажу вам, особливий дар.

Зовсім не наукового характеру асоціації в епізоді нашої поїздки до НДР, до Національної академії наук. Приймали нас тепло і привітно: стосунки в ті роки у нас із німецькими колегами були найдружнішими, та й спільні наукові інтереси взагалі чимало зближують людей. Одна проблема – у місцевій академічній їдальні не було справжнього хліба та першої страви, чи то борщ, суп, розсольник чи що там ще... Зате все інше було на висоті. Це після однієї з поїздок до Берліна застряг у осередку пам'яті схожий на анекдот епізод, коли в центральному універмазі на Александер-пляц наприкінці робочого дня, близько 19.00, коли кількість покупців скоротилася до мінімуму, чистою російською мовою прозвучало оголошення: - Магазин закінчує роботу. Прохання звільнити приміщення.

Оголошення повторилося не менше трьох разів, а останні відвідувачі, звичайно, наші співвітчизники, все ніяк не могли отоваритися. Культпоходи, виставки, музеї – все це було, як завжди, але десь уже наприкінці нашого перебування Борис Миколайович, звертаючись до мене, запитує:

- Я домовився про поїздку за місто до меморіального комплексу, чи поїдете?

Я охоче погодився, тим більше ніколи там не був, тільки на повоєнних листівках бачив знаменитий монумент, що зображує радянського солдата з дівчинкою на руках.

Величезний комплекс із сотнею меморіальних табличок з безліччю прізвищ загиблих солдатів-визволителів від фашизму, величезна територія, на якій він споруджений справили незабутнє враження. Про свої почуття нічого не скажу, а одного погляду на Бориса Миколайовича було достатньо, щоб зрозуміти, що він переживав у ті хвилини: це і спогади про суворі події обпалених вогнем війни юних років, про товаришів, які безповоротно пішли з життя, а головне - образ улюбленого брата-танкіста, який не повернувся з війни, найдорожчої досі людини, пам'ять про яку він трепетно проніс через все своє життя. Чи це не приклад для наслідування, урок моральності для сучасної молоді людини ХХІ століття.

Сьогодні - це "мить між минулим і майбутнім" - як співається в пісні. Але водночас – це і місток з першого до останнього.

- "Як можна будувати майбутнє, не знаючи своєї історії?!", - це слова мого вчителя. А хто може точніше і неупередженіше її описати, як не безпосередній учасник подій? Саме цьому присвячує Борис Миколайович свій талант останнім часом. Одна за одною з-під його пера з'являються чудові книги про життєвий шлях видатних вітчизняних вчених і конструкторів, що стояли біля витоків вітчизняної обчислювальної техніки, кібернетики. Одна назва чого варта: "Історія обчислювальної техніки в особах". І справді, у нашій уяві народжуються колоритні постаті першопрохідників комп'ютерної епохи, які принесли заслужену славу нашій науці, а автору цих книжок ще й славу непересічного літератора, який відкрився трохи раніше у книгах про війну. Іноді виникає просте і природне питання: звідки такий діапазон, стільки невичерпного ентузіазму? Звісно, це результат характеру, тобто продукт, так скажімо, спадково-генетичного походження і самовиховання. Але, мабуть, спрацьовує й інше - велика школа військових випробувань, що загартувала характер і навчила долати перепони і досягати поставленої мети.

За сказаним, на превеликий жаль, слабо проглядається жива яскрава постать описаного персонажа з його звичками, особливостями характеру, манерою поведінки та спілкування, ну що ж, - не дано. Професійний літератор зміг би все це яскраво описати, не забувши конкретно-побутові деталі, наприклад, мову жестів, характерних для публічних виступів, швидка цілеспрямована хода та стрімкий підйом сходами, мистецтво винаходу технічних термінів, наприклад, "інтелектроніка", "кібернетична техніка", "телематика" (задовго до офіційної появи останнього), а головне, - простота та доброзичливість у спілкуванні з оточуючими. Звичайно, не залишилася б поза увагою його славна родина: дружина, двоє синів і дочка, а також представники наступного покоління. Інша несподівана грань його таланту цілком проявилася в організованому ним Клубі цікавих зустрічей у Київському будинку вчених, що на Володимирській, 45.

А зараз інший портрет: ще один корифей комп'ютерної науки, до того ж дуже приваблива особистість, до речі, також учасник цього клубу

- Зіновій Львович. Рухливий, живий характер, гострий розум, неповторна у своїй безпосередності манера поведінки та підкупна чарівність. Така собі фігура вченого - романтика, і навіть піонера вітчизняної обчислювальної техніки, - що застав роботи з МЕЛІМ, великого Лебедева, і потім, не менше значного, Глушкова. Найкраще, що можна було б зробити, - це попросити повторити З.Л. оповідання власної автобіографії, образно передане їм майже в особах на одному із засідань вже згаданого клубу. Саме це я й зробив. Представляю цю розповідь практично без корекції та купюр.

Рабінович:

РОЗПОВІДЬ ПРО СЕБЕ В АСПЕКТІ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мене просить дуже шанована мною людина розповісти про себе. Я не без задоволення виконую його прохання. Хоча це нелегко - все переживаєш наново.

Отже, народився в знаменний день – 1 серпня (міжнародний антивоєнний), вірніше, у ніч проти 1 серпня, тобто вже після 24-ї години.

Батьки: батько – педіатр, мати – медсестра. Не можу про них не сказати докладніше тому, що пишаюся ними. Батько – з бідної єврейської родини, дуже багатодітної, єдиний з усіх здобув вищу освіту в Університеті Св. Володимира, на що право йому дала золота медаль після закінчення гімназії. До речі, дід хотів продати медаль: мовляв, ця освіта не для євреїв, але батько пішов із дому та жив, заробляючи уроками. Будучи студентом, він знімав кімнату в заможній єврейській сім'ї, теж дуже багатодітній, де й одружився з моєю майбутньою мамою - дуже доброю і жіночною. Після мого народження батько і мати зняли квартиру на Деміївці, де батько вважався "лікарем Божою милістю", користувався колосальним авторитетом і любов'ю знімав населення, в основному бідного і пролетарського. Завідував дитячою консультацією – першою у Києві, організованою ним за мандатом Київського ревкому. Згодом був депутатом міськради – вже після евакуації та повернення до Києва в 1946 році. У дні ювілеїв отримував вітальні телеграми від цілих дворів із десятками підписів. Роки страшних "чисток" пройшов тріумфально: секретар райкому ставив його за приклад як радянського службовця. Але батько був безпартійним, його ж сестри – видними комуністками. Одна з них була підпільницею під час денікінщини, потім відповідальним партпрацівником у Москві, членом ЦК, випускниця Свердловського університету, звинувачувалася у троцькізмі. Але написала листа Сталіну і отримала від нього відповідь, яка зняла з неї всі звинувачення.

Я пишу про це, щоб було зрозуміло, в якій атмосфері я ріс та отримував виховання. А воно в мене було класичним і водночас різнополярним, у якому "класика" перемішувалась із новими радянськими віяннями. Батько найняв мені гувернантку (бону), яка мене

навчала аж до шкільного віку разом із трьома іншими дітьми, але при цьому жила в нас і головним чином займалася саме мною. Це була вродлива дівчина, дворянка, дочка розстріляного під час громадянської війни генерала. Згодом вона одружилася, разом із чоловіком опинилися в Сибірі, де вони обоє стали докторами філологічних наук. І цю Ганну Олександрівну я любив так само, як і маму. У неї були не монархічні, а ліберальні погляди на кшталт соціал-демократичних, як я потім зрозумів. І вона зі мною довго міркувала, як із дорослою людиною, на різні теми. І любила мене не менше, ніж я її. І ось, з одного боку, цілком прорадянське виховання в сім'ї, а потім і в школі, в якому основні принципи: "так треба", "так належить", "як сказав..." і т.п. А з іншого боку, отримана ще в ранньому дитинстві тенденція міркування та практичного осмислення (а те, що в ранньому дитинстві, то найбільш міцно) і привели до тієї межі мого менталітету, яку можна охарактеризувати як пошук істини, що й викликало згодом бажання займатися саме творчою науково-дослідницькою діяльністю. І в цьому плані в шкільні роки на мене дуже сильно вплинув чоловік сестри батька (вже іншої, ще не згаданої) Федір Миколайович Бурлака, відомий український письменник-історик. Він, виходець із селян, самоучкою здобув вищу освіту, був видатним партійним діячем (головним редактором "Київської правди", наскільки пам'ятаю), потім виключений з партії за відмову брати участь у колективізації, потім відновлений у партії і став уже відомим як письменник, оскільки його твори, написані раніше "в стіл", стали видавати (вже в хрущовські роки). Він був, звичайно, прорадянською людиною, але разом з тим, з гострим критичним мисленням, і зі мною завжди відверто ділився своїми поглядами, через які мав величезні неприємності, але все ж уцілів у важкі роки. Я зараз перечитую його книги, і вони видаються мені як би "золотою серединою" між офіційно-казенними історичними положеннями, затвердженими в радянській епосі, і нинішніми історичними перехльостами в прагненні спростувати "все" та "вся".

Я закінчив українську школу. У той час (двадцять роки) існувало практично примусове зарахування до шкіл за національною та розмовною ознаками. Мій мудрий батько вирішив мене віддати до української школи. У відповідь на моє здивування сказав, що російська мова - моя рідна, я її і так буду знати, а от українську, якщо не піду в українську школу, знати не буду, а знати її потрібно обов'язково, оскільки живемо, в Україні. Чи не відповідає це нинішнім твердженням про перевагу української мови перед російською як державної? Отже, мене віддали до української школи, хоча єврейські діти, яким вдалося уникнути зарахування до єврейської школи, зазвичай поступали до російської. У моїй школі було лише три єврейські дитини, дві з яких - я і хлопчик, мій товариш ще по групі у гувернантки. Цей "хлопчик" став лікарем. Інвалід Вітчизняної війни, дуже відомий згодом лікар на Сталінці (колишній Деміївці) зараз в Ізраїлі, і ми ще підтримуємо зв'язок.

Закінчивши семирічку, я був переведений разом із ним в

українську десятирічку, єдину тоді на Сталінці, де, природно, євреїв уже було більше - 8 із сорока з невеликим. Решта – переважно українці, діти залізничників. Мушу сказати, що абсолютно ніякої подібності антисемітизму в нашому дитячому середовищі не було. Дружили, займалися, закохувалися, грали у спортивні ігри, сварилися і тощо абсолютно без різниці національностей, яка навіть не помічалася. І не лише у школі, а й у дворових компаніях. Хоча Деміївка і славилася своїми хуліганськими (це невірне в даному випадку слово, але іншого не підберу) вуличними компаніями, і в цих позашкільних компаніях серед звичайної шпани траплялися дуже оригінальні, прямо таки горьковські типи: наприклад, Тришка Козел - напівграмотний хлопець, який усіх і завжди обігравав у шахи, навіть гастролерів – категорників. Він зі мною часто грав у мене вдома, і моя мама навіть не здогадувалася, якого закоренілого шибеника вона приймає в нашій респектабельній квартирі. Тришка пішов у партизани і був розстріляний німцями із формулюванням "за бандитизм". Позашкільні хлопці були старші за мене та моїх однокласників, але й серед нас були такі оригінальні, яскраві, навіть талановиті особистості – мої друзі та товариші. Деякі загинули у війну, деяких передчасно не стало вже після війни, а деякі - лічені одиниці ще живі, і ми іноді зустрічаємося. Хочу додати, що в шкільні роки прізвище мого батька служило для мене не тільки охоронною грамотою (я міг ходити найнебезпечнішими вулицями і вслід часто чув - ось пішов син доктора Рабіновича), а й знаком якогось пієтиту тому, що батько користувався надзвичайною повагою з боку батьків моїх товаришів. Оскільки десятирічна освіта тільки набирала чинності і до неї прагнули дуже небагато, то ці небагато були надзвичайно старанні, і найвищим показником авторитету кожного була успішність. Школу закінчив у числі відмінників та брав участь разом із ними у міському балі випускників 10-річок, на якому виступав перший секретар ЦК КП УРСР П.П. Постишев. І, незважаючи на все те негативне, що про нього зараз пишуть (при цьому і багато неправди), у мене зберіглося поважне ставлення до нього. Думаю, для цього є певні історичні підстави.

В інститут як відмінник вступав без екзаменів. Але вибір професії виявився загалом випадковим. Я тяжів до математики та фізики, брав участь у міжшкільних олімпіадах. І написав заяву до університету з полегшенням (вибір зроблено!). Напередодні подання заяви ввечері вийшов пройтися і випадково зустрів свого шкільного викладача математики, і він відрадив мені вступати до університету: - мовляв, немає хороших перспектив після закінчення, а переконав вступати до Індустріального інституту - інженери дуже потрібні, а математиків та фізиків вистачає. Так я й зробив – разом із своїм шкільним товаришем Неонілом Фурманом наступного дня подав туди заяву.

Цікаво, що загальні курси читалися українською мовою та були дуже популярними українські підручники (тобто те, що було за часів так званого гноблення України, і те, чого зараз немає під час її незалежності). Інститут дав мені блискучу освіту – я повною мірою її оцінив, вже

працюючи за призначенням на заводі. Нам не лише давали знання, а й насамперед навчили мислити. Я з вдячністю згадую наших викладачів, насамперед Зморовича, П. Городецького, Окулова, Васильєва, Радченка, Іносова. Останні три – вже за фахом, а найостанніший – керівник мого дипломного проєкту, який був зроблений на основі практичних матеріалів, почерпнутих під час переддипломної практики на Московському кулькопідшипниковому заводі. Він же був рецензентом цього проєкту. Саме з В.Л. Іносовим я спілкувався найбільше і вважаю його своїм першим Вчителем за основною, отриманою на заводі спеціальності. Він виявився і членом комісії в Інституті електротехніки з приймання у мене кандидатських екзаменів і повідомив мені надзвичайно радісну звістку, що я сподобався Сергію Олексійовичу Лебедеву, голові комісії, при складанні екзамену з автоматичного регулювання, і той висловив бажання, щоб я в нього працював (але про це пізніше).

Закінчив я інститут, захистивши дипломний проєкт, здається 23-го чи 24-го червня 1941 року, але призначення на завод Міністерства (тоді наркомату) авіаційної промисловості отримав ще раніше - наприкінці 1940 р., добровільно завербувшись на пропозицію спеціального представника цього наркомату. Мій захист уже відбувався в екстремальних умовах.

У ніч на 22 червня Київ бомбили, і осколки падали навіть у наш двір на Сталінці. Батько був начальником пункту першої медичної допомоги, які на той час вже були організовані. Напад Німеччини очікувався. І коли воно сталося, батькові зателефонували вночі по телефону та повідомили, що напали "наші друзі". А вранці вже зателефонували мені з інституту і наказали негайно приїхати на захист дипломного проєкту. Я сказав, що в мене ще не закінчено пояснювальну записку і у відповідь на це отримав суворий вислів у недрукованому варіанті. Креслення всі були готові, рецензент з роботою був заздалегідь ознайомлений і... я поїхав. Коли було оголошено мій вихід, почалася повітряна тривога, і комісія дружно кинулась у бомбосховища. Але Іносов та ще хтось самовіддано залишилися. Отримав я "відмінно", промовивши, звичайно, буквально кілька слів. Крім відкликання рецензента, дуже переконливим тут виявилася практична спрямованість проєкту на користь згаданого московського заводу, де я проходив переддипломну практику.

Через кілька днів після захисту вийшов наказ ректора інституту, адресований окремо кожному із спрямованих на оборонні підприємства випускнику, вважати себе мобілізованими, отримати квитки в спеціально заснованій в інституті залізничній касі та виїхати за місцем призначення до певного числа. Що ми й зробили: я та ще троє хлопців із нашої групи, які завербувалися разом зі мною на новий завод МАП у м. Кіров, колишня В'ятка. Наша подорож до Кірова – протягом двох тижнів – гідна окремої розповіді, на яку мене тут уже не вистачить. Загалом, дісталися, були прийняті безпосередньо головним інженером заводу, розпитані про

успішність та розподілені по робочих місцях.

Я і Валіневський потрапили відповідно до свого бажання до СКБ (серійне конструкторське бюро). Роль СКБ - переклад документації виробів, розроблених в ОКБ, до робочої документації відповідно до заводських норм, допомога в освоєнні цих виробів у серійному виробництві та супровід їх планового виготовлення аж до військового приймання. Все це відбувалося у надзвичайно напруженому режимі через умови воєнного часу. Кожен із конструкторів ніс відповідальність за певний тип виробів і мав займатися всіма проблемами, пов'язаними з його виробництвом. І тут я оцінив широту та інші переваги здобутої в інституті освіти - буквально все, що в ньому було суто технічного, стало в нагоді, адже через раптовість війни вироби не були доведені до серійної кондиції і не були "обкатані" в серійному виробництві. Все це необхідно було освоювати, були навіть запроваджені спеціальні премії "за освоєння". Постійно, причому вже під час війни, виникав брак потрібних матеріалів, що призводило до необхідності оперативного внесення тимчасових конструктивних змін. Наші вироби автоматичного управління були часто в стані, як кажуть, гострого дефіциту на авіаційних заводах та у військових частинах (тут в основному як запасне обладнання) і це створювало надзвичайну напругу та поспіх у їх виготовленні. На початку війни, у період початкового освоєння на виробництві виробів, нам, конструкторам, обладнали спальні місця у червоних куточках цехів, щоб ми й ночами могли бути на заводі. Але просто освоєнням у серійному виробництві та супроводом наша робота як конструкторів не обмежувалася. Спеціальним відділом заводу збиралася інформація від військових частин щодо якості роботи виробів під час експлуатації. І тут мені "пощастило": виріб, який я вів, виявився найменш надійним. Вироби, розроблені в ОКБ, вважалися "нашими", оскільки саме наші прізвища, конструкторів СКБ стояли на штампах робочої документації і ми за них відповідали. А час був військовий!

Я вже давно дійшов висновку про необхідність його переконструювання. Домогтися такого дозволу було нелегко, головний конструктор категорично заперечував. Але допоміг головний воєнпред заводу: було встановлено дослідну розробку та виріб було модернізовано та отримало новий індекс. Як показала наступна зібрана статистика, цей виріб виявився не лише високоякісним, а й найбільш якісним серед усього комплексу виробів заводу (такі були висловлювання на конференції з якості представників військових частин). Характерно, що наступні модифікації виробів цього типу як для літаків, але й для танків вже відтворювалися тільки на основі першого модернізованого прототипу. Не можу втриматися, щоб не сказати, що завдяки цьому, а також і іншим нетривіальним досягненням у сфері якості "опікуваної продукції", мій авторитет (і, природно, інженерів, що співпрацювали зі мною) настільки зріс, що під час досить частих тимчасових відсутностей того, хто виконував завдання главка, начальника СКБ мене, як правило, призначали виконувачем його обов'язків. Якраз під час одного з таких

призначень наш відділ був уперше удостоєний перехідного Червоного Прапора та звання найкращого підрозділу заводууправління..

Моїй успішній роботі на заводі сприяло дуже хороше ставлення до мене з боку виробничників. Причому мушу сказати, що я ніколи не підлагоджувався під їх відомий стиль поведінки, залишався завжди самим собою, тобто саме таким, яким мене виховали. Можливо це, разом з постійним проявом поваги до виробничників і прагненням у них навчитися, якраз і сприяло нашим відмінним діловим відносинам. Хоча я поточним виконанням плану власне й не займався, але моє ім'я у сприятливому контексті неодноразово називалося на щоденних "п'ятихвилинках" у директора. Можу навіть похвалитися: як мені передали, якось, директор у директорській їдальні упустив репліку, що Сашко та Зюня – найкращі інженери заводу (С. Алексєєв – працівник московського ОКБ, переведений у наше СКБ, мій приятель, пам'ятається, доглядав відразу за двома сестрами). А дипломованих інженерів у той час на заводі було лише двадцять. У 1960-ті роки я відвідав завод – їх було вже понад двісті.

І ось настав найрадісніший день у моєму житті (як і для дуже-дуже багатьох) - день Перемоги. Він у нас у Кірові ознаменувався стихійною демонстрацією - весь завод, напевно, крім можливо ливарників, висипав на вулицю. Чоловіки ходили з обличчями в червоних плямах від поцілунків. Усю ніч, з 9-го на 10-те ми компанією з 4-х чоловік у мене в гуртожитку пиячили (причому, зовсім не брало), а вранці - по гудку, звідси всі четверо й пішли на завод на роботу.

Спочатку завод працював у тому ж режимі, потім поступово почалося розбавлення номенклатури-продукції, що випускалася, мирними виробами, але військова продукція заводу випускалася, здається, анітрохи не в меншому об'ємі, оскільки вона використовувалася і для цивільної авіації. Причому уже такої колосальної напруги в ритмі роботи заводу н було, тобто з'явився час для відпочинку та розваги. Одночасно з'явилося бажання до наукової роботи, тим більше, що на заводі з переходом його на мирну діяльність мій потенціал виявлявся значною мірою зайвим. Моєму наміру перейти на наукову роботу дуже посприяв відомий наказ Сталіна про безперешкодну відпустку з оборонних заводів та з армії осіб, прийнятих до аспірантури та ад'юнктури (Ось як серйозно ставилися до поповнення наукових кадрів!). І я, зрозумівши, що це потрібно для держави (для мене це було головним – така радянська ідеологія), зробив свій вибір без вагань, хоча мене й намагалися утримати від цього кроку, обіцяючи високу керівну посаду у СКБ і відповідно – більшу зарплату. Крім того, цілком природно, я хотів повернутися до Києва, хоча багато евакуйованих і спрямованих на роботу до Кірова, там так і залишилося. Мої батьки та родичі, евакуйовані до Кірова на мій запит, не мислили собі подальшого життя поза Києвом. Вони й з Києва відбули в останні дні перед його заняттям німцями. Ті були вже в Голосіївському лісі, коли батькові дали коня і підводу, куди він посадив бабусю, маму і двох її сестер, і самостійно

управляючи конем, хоч був рафінованим інтелігентом (лихо всьому навчить), довів усіх до Сум, там влаштувався тимчасово на роботу. І вже пізніше поїздом їм пощастило виїхати до мене в Кіров. Їм пощастило, бо сісти на поїзд було неможливо, всі поїзди були переповнені. Його, що бігаючого по перону, зупинив полковник, дітей якого батько колись лікував, і разом з усією ріднею посадив у поїзд. У Кірові їм надали кімнати у комунальних квартирах, я ж залишався у заводському гуртожитку.

І ось, здається, в 1945 році після закінчення війни під час демонстрації мого чергового конструкторського тріумфу, директор пробасив, звертаючись до мене:

- Скажи, що ти хочеш? (маючи на увазі якісь матеріальні блага - відріз на костюм або щось у цьому роді). І я його здивував відповіддю:

- Хочу з'їздити до Києва у відрядження. Інакше ж поїхати не можна було. Послідувало питання:

- Чому до Києва? Він думав, що я, як багато інших, спрямований на завод із Москви... Я пояснив, і він тут же дав комусь зі своєї свити відповідну вказівку, помітивши при цьому, щоб я знайшов хороший, у сенсі корисний привід для відрядження. Я цей привід знайшов: Інститут електрозварювання з метою впровадження автоматичного зварювання під флюсом у нас на заводі. Відрядження коштувало заводу відповідного госпдоговору, але зварювання було-таки впроваджено, цим уже займався інший, призначений директором фахівець. Під час поїздки до Києва я підготував ґрунт для повернення родичів (бабусі вже не стало) та провентилував можливість вступу до аспірантури в Інститут теплоенергетики АН УРСР, з якого потім, по приїзді С.О. Лебедева, у 1947 році виділився Інститут електротехніки. Не пам'ятаю вже, але, здається, саме в цей перший свій приїзд до Києва я склав два кандидатські іспити - за ОМЛ (основи марксизму-ленінізму) - п'ять, і англійській - лише чотири. Це виявилось неважким, оскільки набір до аспірантури тільки почався, хоча я орієнтувався на вступ відразу на другий курс аспірантури. - Батька прийняли в Києві прямо з розкритими обіймами, одразу ж дали окрему квартиру (потім, щоправда, дещо ущільнили, але це вже по лінії ЖЕК) і призначили знову завідувачем дитячої консультації (що входить до комплексу районної поліклініки та лікарні).

У 1947 році я знову приїхав до Києва і склав кандидатські екзамени з ТОЕ та автоматичного регулювання. Мушу сказати, що складання виробничником, та ще й з далекого Кірова, відразу ж кандидатських іспитів справило сприятливе враження. Особливо, як згадував, я сподобався Сергію Олексійовичу і був прийнятий саме до нього в аспірантуру. Але на заводі мене вмовили ще рік попрацювати і відпустили лише на вимогу головного воєнпреда, про якого я згадував. На той час він став одночасно парторгом заводу. Але при цьому термін аспірантури мені продовжили, тобто я був зарахований одразу на третій курс. Ось так і розпочався новий період у моєму житті.

Коли я прийшов у лабораторію, її співробітники займалися розробкою базисних лампових компонент електронної автоматики, але я відразу ж був занурений Сергієм Олексійовичем у госпдоговірну роботу зі створення установки напівнатурного моделювання систем стабілізації літальних апаратів. Вона повинна була складатися з платформи з трьома ступенями свободи (на якій і повинна була розміщуватися випробувальна апаратура), аналогової обчислювальної машини, що моделює рух літака, і прецизійної системи, що стежить, точно передає обурювальні впливи від моделі на двигун платформи. До мого приходу до лабораторії платформу вже конструював мій майбутній колега В.В. Крайницький, все інше було доручено мені.

Доручено так: викладено ідею, що належала самому С.О. Лебедєву і передбачувані основні принципи реалізації. Групи як такої в мене не було, але мені допомагали: І.П. Окулова - у розробці операційних підсилювачів для аналогової машини, Н.І. Фурман - у побудові її, а також системи, що стежить, Р.Я. Черняк – головний інженер лабораторії – у комплексному налагодженні всієї установки. Разом з ним ми її встановили, налагодили і дуже успішно здали в Москві, в інституті замовника самому Фельдбауму. Ідея та головні принципи побудови цієї установки отримали дуже високу оцінку в журналі "Автоматика та телемеханіка", як визначне досягнення С.О. Лебедєва. Згодом, вже з подробицями, які раніше підлягали засекреченню, ця робота була викладена в моїх працях про С.О. Лебедєва.

Його подальші блискучі досягнення в галузі створення ЕОМ ніби затьмарили попередні роботи, у напрямках, де він також був незаперечним корифеєм. Ось такий парадокс. Хоча цифрова обчислювальна техніка, безумовно, була головною справою життя Сергія Олексійовича і значення його робіт у цій галузі, звичайно ж, набагато перевершували значення інших його чудових робіт, - так він сам вважав і таке висвітлення його діяльності цілком закономірно. Характеризуючи моє ставлення до Сергія Олексійовича, не можу вигадати краще: він був для мене Богом. А до Бога людські оцінки не застосовні, тож я навіть відчуваю якусь незручність, коли розповідаючи про нього, вдаючись до звичайних оцінок його людських якостей. Він був особливий і його важко порівнювати зі звичайними смертними. І характерно, що у зверненні до нього я відчував себе так, начебто звертаюся до Бога, як це робить в умі віруюча людина, - без сорому, безпосередньо. Міг будь-якої хвилини до нього зайти (це вже було у Феофанії, де ми працювали і жили), навіть у його спальну кімнату, коли він, прокинувшись, ще був у ліжку після нічних пильнувань, що він часто практикував. А звертатися до Сергія Олексійовича мені доводилося нерідко, хоч я цим ніколи не зловживав. Справа в тому, що поряд з головною роботою зі створення установки напівнатурного моделювання, Сергій Олексійович доручав мені ще й інші допоміжні роботи при створенні "МЕЛМ" (мала електронна лічильна машина – рос. мовою - "МЭСМ"), які почалися наприкінці 1948 року (моя установка була закінчена наприкінці 1949 р. -

два роки для її розробки та побудови, звичайно, були дуже невеликим терміном). До допоміжних робіт для "МЕЛМ", якими я займався, відносилось створення стенду для відбору ламп з однаковими характеристиками, системи автоматичної стабілізації розжарювання лампи та інше. , для чого мені була дана невелика група інженерів і техніків. По закінченні створення установки я безпосередньо підключився до розробки електронної обчислювальної апаратури - швидкодіючим елементним структурам, послідовним арифметичним пристроям і т.п., для чого мені було дано невелику групу інженерів і техніків. Була в мене й окрема робота, що стосується безпосередньо створення самої "МЕЛМ" - а саме, розробка цифродрукуючого вивідного пристрою, в якому брав дуже активну участь І.Т. Пархоменко. Не хочу повторювати відомих описів нашого унікального режиму роботи у Феофанії, скажу лише, що довгий час жив там постійно, повертався додому лише на вихідні дні та працював, ніяк не зважаючи на регламент часу. Лише після здачі "МЕЛМ" держкомісії 25 грудня 1951 року був ослаблений наш феофанійський режим. Сергій Олексійович у цей час вже поєднував роботу в Москві (ІТМ та ОТ, лабораторія ВЕЛМ – рос. мовою – "БЭСМ") та у Києві, де, як і раніше, вникав у всі деталі робіт. Дуже пам'ятною переломною датою був день 6 листопада 1950 року, коли "МЕЛМ" вирішила першу задачу контрольного тесту і почалася дослідна експлуатація, що супроводжувалася доведенням машини, і перетворенням її з діючого макету в регулярно працюючий зразок. Вирішення контрольної задачі було зафіксовано спеціальним актом як виконання соціалістичного зобов'язання до річниці Жовтневої революції. Я був серед тих, хто підписав цей акт як профорг після Лебедева і К.О. Шкабари – парторга лабораторії.

Як я згадував, за завданням Сергія Олексійовича, я розробляв послідовний АП (арифметичний пристрій) з 4-ма арифметичними операціями (все, по суті, доводилося винаходити). Мені допомагали І.Т. Пархоменко та талановитий технік Ю.С. Мазира (який дуже рано пішов із життя). Для ознайомлення з цією розробкою Сергій Олексійович надсилав свого аспіранта із Москви. Але інтерес Сергія Олексійовича до цієї розробки зумовився ще, мабуть тому що, вже тоді виник у нього намір створення спеціалізованої ЕОМ для вирішення систем лінійних алгебраїчних рівнянь методом ітерації, головною ідеєю в побудові якої було б поєднання в часі введення даних в обчислювальний пристрій з їх переробкою у ньому. Ця ідея, по суті, передбачила структуру майбутніх спеціальних процесорів, що виконують матрично-векторні операції, що включаються до складу надшвидкодіючих ЕОМ. Він розповів про неї розробникам, коли в нього вся машина вже була в голові. Виконані мною, за його завданням розробки вдало "вписувалися" в машину. Це, звичайно, лише моє припущення, засноване на тому, що розроблений послідовний АП увійшов до структури "СЕЛМ" (спеціалізована електронна лічильна машина – рос. мовою "СЭСМ") буквально як "білярдна куля в лузу".

Розробка власне "СЕЛМ" почалася, коли Сергій Олексійович бував у Києві вже лише наїздами, але він консультував розробку і, десь, здається, в 1954 році я з математиком Ю.В. Благовіщенським літом їздив за консультацією до Москви, де С.О. приймав нас на своїй дачі, а сама консультація відбулася під час прогулянки човном: я розпитував, а Юрій Володимирович – веслував. Потім Аліса Григорівна пригостила нас найсмачнішим обідом... І все ж мені прикро, що Сергій Олексійович машину "СЕЛМ" своєю не вважав. Він навіть якось сказав мені в докор:

- Ми робили "МЕЛМ" швидше. Дійсно, універсальна машина "МЕЛМ" була зроблена за 3 роки (1948-1951), а створення "СЕЛМ", у певному сенсі набагато простішої машини, зажадало часу на рік більше. Щоправда, був уже інший час, і зберегти ті ж неймовірні темпи та режим роботи, як під час створення "МЕЛМ", виявилось просто неможливим завданням. Та й, до того ж, у мене з'явилися нові наукові інтереси (але про це пізніше). А та обставина, що С.О., говорячи про свої розробки, "СЕЛМ" не згадував, це цілком характерно для нього: він вважав своїми розробками тільки ті, в яких, крім вищесказаних ідей, було вкладено його власну, причому чималу працю. Ось такий був Сергій Олексійович. Проте "СЕЛМ" він оцінював досить високо, причому і в офіційному відгуку. Характерно також його побажання, щоб розробку "СЕЛМ" очолив я, про що він прямо заявив своєму заступнику Л.Н. Дашевському: хай, мовляв, робить сам. Він намагався прищепити мені ініціативу і самостійність, і спогад про його турботу про мене, свого учня, мене і зараз чіпає до глибини душі. Коли машина була вже готова, він послав своїх учнів ознайомитись з її конструкцією та роботою.

У "СЕЛМ" було застосовано цілу низку компонентів - новинок для того часу. Так, елементна структура "СЕЛМ" містила виключно ферит-діодні вентиля, діоди були германієвими, реєстри арифметичного пристрою були динамічними, виконаними на магнітному барабані у вигляді спеціальних його доріжок, забезпечених подвійними (записувально-зчитуючими) магнітними головками, десятково-двійкові та зворотні перетворення кодів відбувалися під час їх введення та виведення, обробка інформації виконувалася у змінних дрібноблочних конструктивах, пульт містив засоби контролю роботи машини та локалізації несправностей, були введені режими підрахунку функцій кореляції та виконання ітерацій (не лише по Зайделю). Причому здійснення машиною тих чи інших функцій не програмувалося, а встановлювалося перемикачем режимів на пульті, управління обчисленнями здійснювалося користувачами без кодового програмування. Таким чином, "СЕЛМ", будучи другою, створеною в УРСР машиною, належала як би до "полуторного покоління". Вона експлуатувалася замовниками для вирішення цілого ряду задач та увійшла разом із "МЕЛМ" до складу основного обладнання заснованого ОЦ АН УРСР, а потім була передана для навчальних цілей до радіотехнічного технікуму.

"СЕЛМ" відіграла певну роль у встановленні міжнародного

престижу вітчизняних розробок. Оскільки вона не була засекречена і її всім показували, то відомості про машину, не знаю, яким чином, просочилися в США, і в "Datamation" була опублікована замітка, в якій дуже позитивно відгукувалися про "СЕЛМ", головним чином про її конструктивні та схемні переваги. Справді, ламп у машині було приблизно в 10 разів менше, ніж у "МЕЛМ" (безлампові вентилі, динамічні регістри на магнітному барабані тощо). Але маю сказати, що особливо високою надійністю на той час машина не відрізнялася і мені доводилося витратити багато часу на забезпечення її експлуатації. В.С. Михалевич (наступний за В.М. Глушковым директор Інституту кібернетики) з цього приводу навіть написав дружній шарж - природно, з великим перехлестом не на мою користь:

СЕЛМ створив Зіновій Львович,
Він був мудрий Рабінович.
Але вклавши в неї весь запал,
Про надійність забував

СЕЛМ - хитра машина,
Їй не потрібно керосину,
Їй не потрібно нікого,
Крім Зюні самого.

Отакі були лампові машини, тепер цих проблем немає.

Оскільки "СЕЛМ" містила також низку прогресивних рішень, з ініціативи В.М. Глушкова була написана монографія, редактором книги він був сам. Книга була перевидана англійською в США, виявившись однією з перших (якщо не першою) перекладених і виданих там вітчизняних публікацій. Таким чином, створення "СЕЛМ", крім її практичного використання, отримало також і досить широкий науковий резонанс.

Можливо, про створення "СЕЛМ" я розповів із зайвою подробицею, але якщо відверто, то тільки після цього звершення я повною мірою самоствердився як фахівець високого класу в галузі цифрової обчислювальної техніки, і ця обставина, звісно, сильно вплинула на мою подальшу наукову діяльність. Ця діяльність розпочалася ще до повного завершення роботи зі створення "СЕСМ" і, природно, дещо відволікала мене від основної роботи. Ставлячись до себе критично, можу лише помітити, що в мене наукові інтереси завжди переважали прагматичну цілеспрямованість, що, звичайно, не могло не вплинути в негативному плані на практичні результати моєї наукової діяльності.

Ця діяльність почалася ще до повного завершення роботи зі створення "СЕЛМ" і, природно, дещо відволікала мене від основної роботи. Ставлячись до себе критично, можу лише помітити, що в мене наукові інтереси завжди переважали над прагматичною

цілеспрямованостю, що, звичайно, не могло. не вплинути у негативному плані на практичні результати моєї наукової діяльності.

Новий науковий інтерес у мене був збуджений ініціативою Б.В. Гнеденко – на той час (після остаточного уходу С.О. Лебедева) завідувача нашої лабораторії, переведеної до Інституту математики АН УРСР, директором якого він і був. Ідея була його реакцією на звернення КВІАВУ з пропозицією провести пошукову розробку цифрової системи виявлення цілей за радіолокаційними даними. Ця ініціатива була підхоплена Б.М. Малиновським і мною, і таке дослідження розпочато. Воно одержало інтенсивний розвиток, завдяки випадку, що представився. З приводу цієї розробки я був у Міністерстві оборони (МО) і там випадково зустрів одного підполковника, який одночасно зі мною закінчив КПІ, але радіофізичний факультет, який під час цієї нашої зустрічі очолював відділ НДО-5 міністерства. Ми обговорили можливості спільної дослідницької роботи, в якій НДВ був би замовником, а ми виконавцями з госпдоговору. Така робота була організована, її науковим керівником недовго був Б.В. Гнеденко, а потім В.М. Глушков. Робота з консультативною участю в ній КВІАВУ була дуже інтенсивно розгорнута за двома напрямками - первинної обробки радіолокаційної інформації та автозахоплення цілі та її супроводу, що виливалося в побудову двох видів спеціалізованих засобів, відповідальними виконавцями за якими ми з Б.М. Малиновським і виявились. Відділ НДО-5 надавав істотну підтримку цим роботам своїми фахівцями, які жартома називалися "малинятами" і "рабинятами". Окрім загального керівництва В.М. Глушков зробив великий творчий внесок у проєктовані системи, особисто займаючись їх алгоритмічним забезпеченням. Основні положення систем, що розробляються, були доповідані та схвалені на науково-технічній раді МО, на якій головував генерал Бонч-Бруевич (доповідь доручили зробити мені). Потім ці роботи були доведені до рівня аванпроєктів (що й вимагалось по госпдоговору) та науково-технічні звіти були передані замовнику – відомчому НДІ, де вони використовувалися вже у практичних конструкторських розробках. За цими роботами був і науковий вихід у вигляді закритих публікацій, які набули певного резонансу. Принаймні роль Інституту кібернетики і особисто В.М. Глушкова в роботах для ППО та ПРО визнавалася і неодноразово згадувалася. Ці роботи ознаменували нову еру у кібернетичних дослідженнях у нашому інституті, в Україні загалом та значною мірою у всьому Союзі. Моїй участі у цій ері я і присвячую подальший матеріал своїх автобіографічних спогадів.

Прихід В.М. Глушкова насамперед ознаменував крутий поворот у бік теоретичних проблем цифрової обчислювальної техніки, без ослаблення, звісно, практичних розробок. З цих проблем головна увага приділялася проєктуванню ЕОМ із залученням та розвитком теорії автоматів. Маю сказати, що на мої наукові устремління дуже позначився вплив Віктора Михайловича, курс лекцій якого для співробітників лабораторії я прослухав із великим інтересом та задоволенням. І ось, від

практичних розробок, які доручалися мені керівництвом, я дозрів на проведення самостійних наукових досліджень, у конкретній галузі – власне теорії ЕОМ (Computer Science), яка хоч і виникла вже на той час, але якось фрагментарно. В.М. у своєму відділі виділив мені неструктурну лабораторію в основному зі співробітників, які раніше зі мною працювали, яка потім була розвинена у відділ теорії ЕОМ, роботи якого завжди були в колі інтересів В.М., а деякі з них - і під його науковим керівництвом.

Нами разом було дано формальне визначення предмета теорії ЕОМ, що увійшло до Енциклопедії кібернетики. Як згодом стало зрозуміло, воно відповідало щонайменше двом окремим дисциплінам із комплексу "Computer Science". Почавши займатися теорією ЕОМ, я перш за все ввів формальні поняття ієрархічного процесу переробки інформації в ЕОМ, взаємодії між його рівнями, розподіленими на три групи - елементна структура, алгоритмічна структура та архітектура ЕОМ.

Отже, відповідно до ієрархії процесу переробки інформації в ЕОМ спрямованість теоретичних досліджень характеризувалася просуванням знизу вгору, тобто від елементних структур до алгоритмічних структур і архітектури. Таким чином вдалося провести класифікацію типів елементних структур (відповідно до фізичного подання інформаційних сигналів), виділити основні типи операцій над цифрами та елементарних операцій над словами та розглянути компоненти для виконання цих операцій у виділених типових елементних структурах. В узагальненому вигляді отримані результати були відображені в монографіях "Елементарні операції в обчислювальних машинах" та "Основи теорії елементних структур ЕОМ". Перша з них, на мою думку, отримала дуже широке визнання у вищих навчальних закладах (цивільних, військових, у тому числі й курсах підвищення кваліфікації), де вважалася "настільною книгою викладача". Ця книга була популярна і за кордоном. Характерним її методологічним нововведенням було представлення типових структурних компонентів у вигляді абстрактних блок-схем (за аналогією з абстрактними автоматами) та у вигляді алгебраїчних виразів. Багато з наведених у цій книзі блоків виявилися ще невідомими або вперше опублікованими, про що свідчить якось відпущена мені репліка в Комітеті з винаходів, що ця книга стала основою більш ніж 50 відмов на заявки на винаходи (за справжність цього факту, звичайно, поручитися не можу).

Друга зі згаданих книг, що вийшла вже в Москві 15-ма роками пізніше, являла собою її оновлене видання, доповнене новими розділами - про використання багатозначного структурного алфавіту, про класифікацію та структуру типових управляючих автоматів, тимчасових перемикальних функцій та інше.

Таким чином, зазначені дві монографії відображали структурний процес переробки інформації в ЕОМ на його двох нижніх рівнях - операцій над цифрами як одиницями структурного алфавіту, і типових елементарних операцій над словами як упорядкованими множинами цих

одиниць.

Ряд результатів було систематизовано та узагальнено в монографії, написаній спільно з В. Раманаускасом, у минулому моїм аспірантом. Ця монографія також набула широкого резонансу. Основний її матеріал відносився до алгоритмічної структури ЕОМ.

Дати досить докладний матеріал по архітектурам ЕОМ, і процесів переробки інформації в них, мені, чесно кажучи, не вдалося, до того ж за кордоном вже з'явилися ґрунтовні публікації з класифікацією та дослідженням архітектур, і мені не хотілося повторювати вже написане. Та й мої інтереси попрямували від досліджень вже досягнутого у напрямі підвищення машинного інтелекту ЕОМ - поняття, формально запровадженого дещо пізніше В.М. Глушковым і мною і стало енциклопедичним, що характеризує, за висловом Л.М. Корольова, математичні здібності машин, суто значимі для ефективності їх використання, особливо у режимі інтерактивної взаємодії людини з машиною. Такий, значною мірою оригінальний розвиток ЕОМ був неможливий без проведення експериментальних розробок, що, звісно, підігрівало інтерес.

Стрижнем зазначеного розвитку ЕОМ стало підвищення її внутрішньої мови до представлення робочих (виконуваних) програм, як машинно-незалежних і подібних вихідним програмам користувачів, записаних на вхідній алгоритмічній мові. При цьому внутрішня мова, звичайно, виявлялася багаторівневою, нижній її рівень уже відповідав фізичному обладнанню машини. Така внутрішня мова, за визначенням, вже була мовою високого рівня (МВР) і тому машини, які володіли цією мовою, отримали назву ЕОМ зі структурною інтерпретацією МВР. Подібні роботи вже виникали за кордоном, але нам вони стали відомі дещо пізніше.

Перша наша заявка на високопродуктивну машину, засновану саме на цьому принципі, була зроблена в 1962 році. (Автори: В. Глушков, З. Рабінович, С. Міхновський, А. Стогній, В. Гладун, В. Шеманський), але авторське свідоцтво з цим же пріоритетом було видано лише у 1968 році, коли вже стало відомо про появу таких машин за кордоном. Справа в тому, що даний шлях розвитку архітектур пройшов через горнило суперечок, іноді навіть запеклих. Противниками були, як правило, математики-віртуози, які увірували у всемогутність зовнішнього МЗ (математичне забезпечення) і ігнорували тому "мовний" розвиток архітектур ЕОМ. Саме з-поміж московських математиків були обрані рецензенти на нашу заявку, які її і провалили. Але ми продовжували роботи, хоча навіть Віктор Михайлович висловлював сумнів у їхній доцільності, оскільки, як він висловився, "обнадійливий результат у нас є, так навряд чи варто долати опір математиків". Проте, були інші математики, і на вимогу В.М. заявка було передано на експертну раду, яка після отримання позитивного відгуку від лідера громадських програмістів О.П. Єршова (з Новосибірська), рецензента та члена експертної ради, а також після моєї доповіді на цій раді скасував

попереднє рішення комітету. У результаті нам таки було видано закрите авторське свідоцтво (1968 р.).

Я досі відчуваю задоволення від стійкості своєї позиції в зв'язку з цією перемогою. Потрібно віддати належне В.М. - він завжди зважав на наукові позиції завідувачів відділами і не обмежував їх ініціативи, а в ряді випадків активно їх підтримував, незважаючи на сумніви, що були в нього, в доцільності наукової "війни" з незгодними. Але без визнання корисності цих робіт ми просто не могли б їх продовжити. Вже після отримання першої відмови за заявкою з ініціативи нашого інституту було скликано спеціальну нараду в Ужгороді (1968 р.), на яку Віктором Михайловичем було запрошено С.О. Лебедева та М.К. Суліма - на той час начальник главку обчислювальної техніки МРП. Після наших докладів застосування внутрішньої МВР в малих машинах було цілком схвалено, а також було висловлено думку про необхідність подальших досліджень доцільності даного напрямку щодо великих машин. Принцип структурної інтерпретації МВР блискуче себе виявив у малих мікропрограмних машинах серії МИР, що реалізують спеціально створену для неї мову, орієнтовану на аналітичні розрахунки (у конкретній розробці цих машин я не брав участі). Мій же відділ продовжував розробку універсальної високопродуктивної ЕОМ, названої "Україна", з внутрішньою алголоподібною мовою та додатковими засобами для автоматичної організації в ній обчислювального процесу. Вважаю обов'язком відзначити визначну роль у цій розробці С.Д. Міхновського (який передчасно пішов із життя). Технічний проєкт "Україна" зазнав вивчення та ретельного обговорення на НТР МРП (доповідь Віктор Михайлович доручив зробити мені як головному конструктору) і після досить бурхливих дебатів (у яких головним опонентом був сам С.О. Лебедев) був одностайно схвалений. Проте машина не була побудована, хоча основні рішення у ній були перевірені на макетах, моделях, і навіть розрахунковим шляхом. Але дуже позитивну роль ця розробка, безумовно, зіграла - принцип структурної інтерпретації ЯВУ у малих, а й у високопродуктивних машинах переїграв і був підхоплений у низці високоавторитетних організацій, у тому числі особливо показовий ІТМ і ОТ ім. С.О. Лебедева, який застосував його як один з двох основних фундаментальних принципів побудови "Ельбруса", першої вітчизняної супер-ЕОМ, що отримала дуже позитивні відгуки за кордоном. У монографії, присвяченій "Ельбрусу" про це прямо сказано з посиланнями на "МИР", проєкт "України" та особисто на В.М. Глушкова. Таким чином, завдяки зазначеним розробкам була змінена сама стратегія в галузі створення ЕОМ, а зазначений принцип наближення їх до користувачів вже не ставився під сумнів, а всіляко розвивався. Я згадую, що навіть Сергій Олексійович, наш головний опонент, радив збудувати машину, хоча б у макетному варіанті, використавши ЕОМ "Урал", прилаштувавши до нього відповідне управління.

Але дуже позитивну роль ця розробка, безумовно, зіграла - принцип структурної інтерпретації МВР не тільки в малих, а й у

високопродуктивних машинах переміг і був підхоплений у низці високоавторитетних організацій, із яких особливо показовий ІТМ і ОТ ім. С.О. Лебедєва, який застосував його як один з двох основних фундаментальних принципів побудови "Ельбруса", першої вітчизняної супер-ЕОМ, що отримала дуже позитивні відгуки за кордоном. У монографії, присвяченій "Ельбрусу" про це прямо сказано з посиланнями на "МИР", проєкт "України" та особисто на В.М. Глушкова. Таким чином, завдяки зазначеним розробкам була змінена сама стратегія в галузі створення ЕОМ, а зазначений принцип наближення їх до користувачів вже не ставився під сумнів, а всіляко розвивався. Я згадую, що навіть Сергій Олексійович, наш головний опонент, радив збудувати машину, хоча б у макетному варіанті, використавши ЕОМ "Урал", прилаштувавши до нього відповідне управління.

Викликає задоволення той солідний теоретичний багаж, який був накопичений нами внаслідок цієї розробки. Крім публікацій та дисертацій він отримав вагоме відображення у монографії "Обчислювальні машини з розвиненими системами інтерпретації", що вийшла за редакцією В.М. Глушкова в 1970 році, в якій він взяв і особисту творчу участь, написавши два розділи, присвячені автоматизації проєктування. Організатором книги довелося бути мені, так само як і автором першого розділу, що визначає предмет книги. Книга стала справжньою новинкою, отримала дуже широкі відгуки, використовувалася у вузах і стала настільною книгою викладачів. Власне в цій книзі і було відображено низку найважливіших теоретичних положень, що належать до верхніх рівнів алгоритмічної структури машини, до її архітектури. Таким чином, книга значною мірою заповнила певну нішу у побудові основ теорії ЕОМ.

Завершенням етапу моєї наукової діяльності був захист сукупності робіт на здобуття наукового ступеня доктора технічних наук. Це сталося ще до виходу вказаної книги, не включеної до цієї сукупності, а саме навесні 1969 р., коли мені було вже 50 років. Саме розробку принципу структурної інтерпретації МВР, як і пов'язані з ними пропозиції нових архітектур ЕОМ, виділив у відгуку головної організації по роботі (ІТМ і ОТ) С.О. Лебедєв як найбільш значне досягнення у представленому циклі робіт. Особливо наголошую це тому, що Сергію Олексійовичу іноді приписувалося негативне ставлення до даного "мовного" розвитку архітектур. Мені приємно, що опонентами за моїм докторським циклом були визначні вчені О.А. Ляпунов, Т.Т. Артамонов та Г.Є. Пухов. Рецензії та відгуки (у числі 47) були виключно позитивними і, можливо, завдяки цьому, незважаючи на далеко не одноставні результати голосування, мені було присуджено вчений ступінь у ВАК майже через два тижні після отримання ними документів, тобто без додаткового рецензування. Мені приємно відзначити, що роботи з архітектур ЕОМ у представленому циклі високо оцінював В.М. Глушков, який якийсь сказав мені на зорі їхнього розвитку після одного з семінарів, що нарешті я зайнявся справжньою справою (це було сказано з жартівливим

перебільшенням). Думаю, що в основному за роботи в галузі розвитку архітектур ЕОМ я був представлений до отримання премії ім. С.О. Лебедєва АН УРСР спільно з Б.М. Малиновським та В.А. Мельниковим (ІТМ та ОТ) у 1970 р.

Одним з основних результатів наукових праць на даному етапі (1957–1970 рр.), безумовно, можна вважати участь у створенні Енциклопедії кібернетики, для якої було написано ряд статей з теорії ЕОМ. За цю роботу я був удостоєний Державної премії УРСР серед 10 основних авторів енциклопедії.

Новий етап характеризувався тим, що завдяки вельми відомим, досягнутим на попередньому етапі результатам, нас почали залучати до великих союзних розробок, закритих і відкритих, які проводяться за високими урядовими постановами. Назву тут розробку багатопроцесорного обчислювального комплексу, що реалізує мову високого рівня. Головною організацією в цій розробці було одне із підприємств МЕР. Незважаючи на визнання переваг роботи, вона не знайшла подальшого розвитку, оскільки в той час виявилася більш просунутою розробка багатопроцесорного обчислювального комплексу "Ельбрус", а створення двох таких супер-ЕОМ представлялося дуже обтяжливою витівкою навіть у масштабах країни. Тим не менш, ми були залучені до сфери розробки "Ельбрус", саме завдяки отриманим раніше результатам, які були схвалені цілком і безумовно. Дійсно, за дуже короткий час нам було запропоновано розробити колективний інтелектуальний термінал (КІТ) для "Ельбруса", який функціонально відповідав процесору колективного користування у попередній розробці. КІТ був розроблений як оригінальна, принаймні, у нас в Союзі мікропрограмована багатомовна ЕОМ (подібна до машини БЕРОУЗ). Розробку було доведено до дослідного зразка, виготовленого за участю серійних заводів та прийнятого міжвідомчою комісією.

Я назвав тут лише деякі з прикладних розробок у галузі створення ЕОМ. Як і на попередньому етапі, всі вони супроводжувалися науковим пошуком та теоретичними дослідженнями, що мають самостійне значення. На відміну від попередньої спрямованості, головна увага при цьому була загострена на системах з розподіленою обробкою інформації, не залишаючи без уваги інтелектуальний рівень таких систем, що забезпечує ефективність взаємодії з ними користувача.

Особливо важливою роботою в цьому напрямі вважаю статтю, написану спільно з В. Глушковим та С. Погребінським, у якій власне було зроблено перший крок до створення макроконвеєрного обчислювального комплексу.

Наступний етап моєї наукової діяльності я вважаю з 1987 року і до цього дня, коли я з вікової причини звільнився від завідування відділом (з того часу очолює його мій учень і соратник В.М. Коваль, який розширив тематику відділу, в якому я продовжую працювати вже як головний науковий співробітник за контрактом).

Звичайно, моє нове положення у відділі визначило зміну стилю

моєї роботи. Вона стала виключно індивідуальною в тому сенсі, що я вже ніким не керую і в усьому, що роблю, керуюсь переважно власною ініціативою. Однак це не означає, що моя робота відокремлена від загальної тематики. Навпаки, я вніс до неї нові пропозиції, що стосуються як області власне обчислювальної техніки, так і науково-пізнавального напрямку штучного інтелекту. Насамперед скажу про обчислювальну техніку. Об'єктивний хід її світового розвитку та потреб у ній підказував доцільність та перспективність взаємного підвищення продуктивності та інтелектуальності ЕОМ насамперед за рахунок реалізації в машині внутрішньої мови високого рівня, розвинених засобів роботи зі знаннями та динамічного автоматичного управління обчислювальним процесом. Машина за задумом має бути широко універсальною у сенсі ефективного вирішення як традиційних обчислювальних задач, так і обробки складних структур даних.

Цим, власне, і завершується виклад моєї творчої діяльності в галузі обчислювальної техніки.

Зараз мені хочеться розповісти про наукову діяльність, що має лише непряме відношення до комп'ютеробудування. Вона скоріше являє собою *hobby*, а її напрямок можна позначити, як кібернетичний, науково-пізнавальний, що відноситься до сфери людського мислення. Я замислився над тим, як працює мозок. При цьому мене цікавили саме структурні механізми та процеси мислення, головним чином творчого. Що таке процес творчого мислення з точки зору переробки інформації та можливості її формалізації? Я подав доповідь на цю тему на світовий конгрес з кібернетики в Лондоні. . Доповідь була прийнята і, як не дивно, я був випущений у складі туристичної групи на цей конгрес. Можливо, мені допоміг у цьому відношенні Віктор Михайлович, доповідь якого на тему автоматизації дедуктивних побудов була також представлена та доповідена там О. Летичевським – оскільки сам Віктор Михайлович поїхати не зміг. Очевидно, на допуск мене "туди" вплинула та обставина, що з туристичної групи було представлено, здається, лише одну мою доповідь (а в групі було приблизно 30 чоловік). Доповідь була зроблена і навіть викликала певний інтерес. Пізніше я був запрошений повторити її на конференції з філософських проблем кібернетики. Більше того, Віктору Михайловичу і мені було запропоновано брати участь у числі співавторів у філософській колективній монографії "Управління, інформація, інтелект" під редакцією А.І. Берга та інших. Книга вийшла у видавництві "Думка".

Від міркувань щодо творчих процесів перейшов до осмислення природи мислення взагалі. Результат цього осмислення був вперше повідомлений на одному з престижних симпозіумів, перед яким я дуже хвилювався: на ньому були присутні корифеї нейрофізіології та штучного інтелекту. Час мені був даний необмежений і результат доповіді був просто вражаючим. У відгуках, найбільш цінних для мене, корифеї нейрофізіології прийняли мої гіпотези як новий підхід до дослідження механізмів і процесів мислення - проникненню в них зверху

вниз: від функції до нейронних структур, як перша модель осяяння в творчому процесі (моє пояснення осяяння було навіть названо знаменитим нейрофізіологом "першим корисним для нейрофізіології словом кібернетика"), як правдоподібна гіпотеза, яка може претендувати на істину. І лише тоді я власне зрозумів - у чому ж причина настільки, правду кажучи, навіть несподівано блискучих відгуків. Як виявилось, я заповнював пролом, розрив між побудовами психологів лише на рівні психічних функцій мозку та нейрофізіологів - лише на рівні хімічних реакцій у мозку у процесах виконання цих функцій, тобто будував міст від функцій до збудження нейронів. Перша капітальна стаття з мотивів цієї доповіді була опублікована в журналі "Кібернетика" у 1979 р. і вона привернула увагу не тільки нейрофізіологів та кібернетиків, а й психологів, була включена до переліку рекомендованої літератури з психології, і я отримав запрошення зробити пленарну доповідь на Всесоюзному (а може, навіть на міжнародному?) з'їзді психологів.

В Інституті нейрокібернетики, що носить зараз ім'я О.Б. Когана, його організатора, з його ініціативи була поставлена експериментальна робота, що підтвердила вихідну гіпотезу про мислення як процес, що відбувається безпосередньо в середовищі пам'яті. Це було на початку 1980-х років. Зараз уже багато з того, що я тоді стверджував, є просто тривіальним – з'явилося багато публікацій із цих питань, причому не лише за кордоном, а й у нас. Але пізнання мозку нескінченне. І я після тривалої, приблизно 10-річної перерви, коли був надзвичайно зайнятий основною роботою, знову повернувся до досліджень із пізнання мозку, причому у світлі можливого використання результатів у сфері штучного інтелекту, назвавши свій підхід системно-біонічним.

У мене утворилася плідна співпраця з нейрофізіологом із МДУ д.б.н. Г.С. Воронковим, вихідні позиції якого у поясненні механізмів розумових функцій мозку виявилися близькими до моїх. У нас є публікації, в яких викладаються гіпотези щодо природи підсвідомості, свідомості та інтуїції та взаємовідносин між процесами в них, взаємодії сенсорної та мовної нейросистем, а також загальних процесів сприйняття, пізнання, осмислення образів та інше. Згадав про останнє, що все більше набуває актуальності в нинішній тематиці Кібернетичного центру. У зв'язку з концептуальним моделюванням механізмів мислення та пов'язаних з ним перспективами розвитку машинного інтелекту не можу не згадати свою статтю у журналі "Кібернетика та системний аналіз" (№3, 1999 р.) "Про механізми мислення та інтелектуальних ЕОМ".

Насамкінець лише скажу, що мені надзвичайно прикро, що я вчасно не використовував свій творчий потенціал у сфері пізнання мозку. До того ж нещодавно отримав дуже привабливу пропозицію про публікації матеріалів з висловлених гіпотез у престижному нейрофізіологічному журналі. Але це зауваження, як кажуть, "навздогін". Сподіваюся, що ще щось зможу зробити в цій цікавій і, думаю, технічно корисній області.

Другу частину моєї hobby-тематики, становлять історичні праці. Перший присвячений історії розвитку вітчизняної обчислювальної техніки. Цікаво саме походження цієї роботи. До мене звернувся президент англійської фірми Richard William's and Partners, який приїхав для цього до Києва, щоб я виступив із такою доповіддю на конференції The World computer pioneer conference, яку його фірма організувала у 1970 році. Я тільки-но можу здогадуватися, чому саме я був запрошений зробити таку доповідь на настільки солідній конференції, де від кожної країни, що володіє розробками обчислювальної техніки, було запрошено лише по одному доповідачеві. Вільямі до Києва приїхав уже з Москви, і я припускаю, що саме в Москві йому порадили звернутися до мене – учасника створення МЕЛМ, першої вітчизняної ЕОМ, представника двох головних шкіл вітчизняної цифрової обчислювальної техніки – С.О. Лебедева та В.М. Глушкова . Моя доповідь була завізована обома чудовими вченими (що отримали, на жаль, вже по смертно почесні звання піонерів обчислювальної техніки), відправлена на конференцію та опублікована в її збірці Computers and their future. Збірник біографій доповідачів було видано окремо. На конференцію я, природно... не потрапив, хоча отримане запрошення дозволяло приїхати з дружиною та з перекладачем, з повною оплатою (у тому числі окремо доповіді) та з попередженням про передбачуваний прийом у "найвищої особи". Відмовка звичайна – засекреченість. Доповідь була прочитана Всеволодом Сергійовичем Бурцевим і викликала велике пошвавлення. Прикро, звичайно, але це в мене не перша і не остання образа. Подібних випадків у мене було кілька, так само як і запрошення до США як члена оргкомітету з повною оплатою всієї поїздки навіть не стали оформляти. Але особливо було прикро у випадку, коли мене за сприятливого відношення відділу закордонних зв'язків АН УРСР повністю оформили для поїздки на конференцію в Японію, офіційно викликали до Москви, послали на співбесіду до ЦК, але квиток на літак не дали з тієї причини, що нібито посольство Японії не дало візи. Можливо, так воно й було – не знаю... Наринули спогади, і я відволікся.

Після роботи з історії вітчизняної обчислювальної техніки було опубліковано короткі статті в Енциклопедії кібернетики, а також зроблено доповіді на ювілейних конференціях. Свій виступ на форумі, присвяченому 100-річчю від дня народження Сергія Олексійовича Лебедева, я переживаю ще й зараз.

Разом з Б.М. Малиновським я був також залучений до колективу авторів монографії Computing in Russia, виданої в Німеччині в 2001 р., в якій були поміщені два мої глави: коротка - про СЕЛМ, за участю видавця, і велика - про історію розвитку інтелектуального напрямку ЕОМ в СРСР та Україні.

Нарешті останнє, про що я хочу розповісти, - про роботу в галузі підготовки фахівців. Був я серед викладачів ще на першому семінарі з обчислювальної техніки та програмування. Потім прочитав у КВІРТУ спецкурс лекцій з операцій в ЕОМ, потім поставив і 6 або 7 років поспіль

читав великий курс лекцій з ЕОМ в КДУ на радіофізичному факультеті (це був, здається, перший курс у цивільних вузах Києва). Читав тимчасово та пішов через "насичення" викладацькою роботою та відмови ректорату у переведенні з погодинної на штатну зарплату. Читав також короткі курси лекцій з розвитку ЕОМ для студентів та викладачів Одеського та Фрунзенського університетів.

Але головним у цьому роді діяльності вважаю керівництво підготовкою кандидатських дисертацій. Їх виявилось 43 - підготовлених і захищених, з яких 3 - на вчений ступінь к.ф.м.н., 1 - к.б.н. (тут потрібен другий керівник), інші - к.т.н. З цих кандидатів 11 стали згодом докторами наук, відомими у світі вченими.

Велике значення у підготовці фахівців я приділяв також опонуванню, завжди намагався окрім критики дати також і поради щодо подальшого розвитку досліджень. А опонував я, наскільки пам'ятаю, 6 кандидатських та 14 докторських дисертацій у різних краях СНД.

Ось, мабуть, і все. Висловився і відчуваю полегшення.

85-річний ювілей – це подія, всі погодяться. Зиновій Львович "пройшов крізь нього" гідно: без зайвого пафосу, з гідністю та почуттям гумору. Чи не в цій гармонії головний секрет особистості ювіляра? На нашому круглому столі З.Л. - єдиний "одотворець", який присвячує ювілярам (за традицією клуб святкує лише 80-річні ювілеї) свої, відзначені авторським натхненням творіння. Їх було багато. Не відходячи від стилю (і лише злегка від традицій), бажаю йому багато років цим скромним, але від душі скроєним віршом.

"Непредсказуем жизни путь –
Летят, бегут года...
И, может, вспомним как-нибудь
Кто мы, бредем куда?"

На тихой пристани, устав,
О детстве погрустим:
Воспоминанья неспроста
Мы в памяти храним.

В них опыт сердца, соль земли,
И тайны бытия.
По ним учиться б мы могли,
Как в школе, ты и я.

Мечты заветной пьедестал
Оценен, наконец:
О чем мечтал, кем в жизни стал,
Чему учил отец?

Туманных слов банальный строй
Невыносим с утра.
Так кто же главный наш герой?
Его назвать пора!

В чью честь сей званый юбилей
Мы сели отмечать?
Бокал шампанского налей,
И впрямь - пора назвать.

Гигант компьютерных наук,
Бионик и поэт...
Широк его дерзаний круг –
Пожалуй, равных нет.

Что там "пожалуй" - точно нет:
Гармония Творца.
В нем всеобъемлющий букет
И мужа, и отца,

Учителя и мудреца,
Гуру великих дел,
Но если правду, до конца –
Не в том его удел.

За светлу истину в борьбе
Ему подобных нет...
Все дело в том, что он – поэт
По духу и судьбе.

Романтик яркий, озорной,
Как рыцарь жизнь прожил.
Любимец женщин, не одной
Он голову вскружил.

Он Человек - здесь шляпы ниц...
С любовью запиши:
У обаянья нет границ –
Диапазон души!

Что в заключение пожелать
Словами мудреца:
Зиновий Львович! Так держать!
Всегда и до конца!"

РОЗМОВА ПО ДУШАХ, АБО ДУМКИ ПОСЛУХ

У чудовий час ми з вами живемо, панове. Сьогодні нікого нічим не здивуєш, всі до всього звикли і прямо-таки по-християнськи не будують жодних планів на майбутнє і зовсім не тому, що стали істинно віруючими і живуть одним даним Богом днем, а просто це будівництво, по суті, безглуздо і трагічно смішно.

Коли нас переїхав бульдозер перебудови і ми виявилися поміченими у невідомий лад з прямо протилежним і по відношенню до старого способу життя, моральними цінностями та установками, ми просто, як діти, заплуталися у звичайному розрізненні добра і зла. Здавалося б, що може бути простіше? Але це тільки на перший погляд, а якщо копнути глибше, то насправді все не так просто. Справді, поглянемо на речі неупереджено. Вважається, що головне досягнення в результаті скоєного - набуття свободи та незалежності. Скажіть, а в ім'я чого робили велику революцію наші діди та прадіди? В ім'я тієї ж волі. Але ні тоді, ні тепер істинної свободи немає, точніше, вона, як поняття, взагалі існує, а як реальна дійсність відсутня.

Згадаймо 80 з лишком минулих років минулого століття: рівність було досягнуто своєрідним шляхом, чи не так? Усіх підрівняли під зростання найменших, при цьому комусь довелося розлучитися з головою назавсім. Подумаєш, чи велика печаль... Зате яка центральна ідея! Геніальна, це вже точно!.. До речі, не дуже великий за філософськими мірками, але досить прозорий утилітарний висновок: жодні найсвітліші і найпрекрасніші ідеї не можна прямолінійно втілювати в реальне життя. Ідеї слід використовувати як еталони виміру в палаті мір і терезів. При цьому, чим ідея чистіша і геніальніше, тим вона небезпечніша тому, що притягує до себе більше людських розумів та енергій, мимоволі, однак, породжуючи свого антипода. Звідси: ідеї добра і зла перебувають у нерозривній єдності та взаємно доповнюють одна одну. Особливо небезпечно, коли заздальгідь, так би мовити, не "обчислено" антипод вихідної благородної ідеї і не простежено всі шляхи розвитку останнього. Хто міг би подумати, що ідея свободи зразка 1917-го року призведе до ГУЛАГів зразка 1937-го? Якихось жалюгідних двадцять років вистачило, щоб їй перерости на повну свою протилежність.

Свого часу рух за безперечні цінності християнської моралі перетворився на великі хрестові походи.

Сьогодні немає таборів, говори, що тільки тобі заманеться, і це факт, але чи це свобода? Якщо хочете, це – фізіологічна властивість нашої мови і не більше. Хіба може бути вільною людина без економічної основи? Ми – жебраки, вільні від грошей, і, здається, надовго. Ми – це більшість нашого суспільства. Деякі забезпечені, дійсно, вільні і борються за цю свободу зубами, створюючи партії і рухи, шукаючи місце в рядах парламенту або створюючи лобі в державних структурах, до речі, так само, як і будівельники світлого майбутнього в тому минулому

нашому житті. А взагалі міркування на загальні теми, що називається, про життя, узагальнення, з ним пов'язані, - прерогатива старості. У молодості завжди смішно було слухати банальні, на наш погляд, знамениті перли загальнолюдської мудрості на кшталт: "Життя прожити – не поле перейти", "Головне – це здоров'я" тощо. Проте зауважимо, що у цих приказках важливий не так зміст сказаного, скільки сама особистість що вимовляє їх, її душевний стан. Ну, ви скажіть, чи можна одночасно бути молодим, здоровим, красивим, розумним, багатим і щасливим? А щастя? Чи є воно інтегральним результатом всіх попередніх перелічених вище компонентів?

А, можливо, це вроджене почуття, яке не залежить від жодних життєвих обставин? Адже скільки молодих, здорових, красивих і багатих (не скажу при цьому розумних), приречені нещасною долею чи просто не навчилися радіти життю!

Людина має бути щасливою від Природи, просто зобов'язана і ніяк інакше. Якщо ні – шукайте причину у собі. Зрештою, перегляньте свої життєві установки, вилікуйтеся насамперед від побутового песимізму. Перші ефективні ліки дуже прості: намагайтеся більше робити людям добра і приглушіть вроджене почуття заздрості. Другий засіб освоїти складніше: треба уважно прочитати Нагірну проповідь і чесно зізнатися собі, наскільки далекі ми були в прожитому житті від заповідей, за які Христос заплатив своїм життям. Третє: порадуйся тому, що встав ранком і в тебе попереду дивовижний і прекрасний день твого життя, прожити який - велике мистецтво і щастя, незалежно від того, як він пройде і чим закінчиться. Щастя тільки тому, що це неповторний день твого життя.

"Яка банальність!" – скажете ви. Але будь-яка істина будується із сукупності маленьких банальностей, які в дедуктивних наукових теоріях називаються аксіомами. Важливо їх чітко засвоїти та вміло застосовувати на практиці. Однак усі ми, як сказав би Шура Балаганов, - люди середньої відповідальності і тому не любимо вчити аксіоми, а тим більше їх застосовувати на практиці. Все більше покладаємось на інтуїцію та імпровізацію. Від цього всі наші біди. А головне - нам ліньки щось переробляти в житті, а точніше - у наших звичках. Ми без розуму від самих себе і любимо навіть власні недоліки, в тому числі і свою лінь. Не любимо, ні ми її нескінченно обожднюємо.

Чим складніше життя, тим сильніша надія, але, на жаль, і бездіяльність. Люди втомилися боротися за виживання, їм хочеться просто по-людськи пожити, хоч трохи... Не вираховувати до третього знаку залишок зарплати після покупки кілограма капусти та півтора кілограма картоплі, щоб визначити, чи вистачить його хоча б на півкіло вишні. Не відкладати кілька місяців поспіль гроші для придбання пари взуття або бачка унітазу, що вийшов з ладу. Не тремтіти за одну гривню, пригощаючи дитину морозивом, не ламати собі голову, де і за які "шиші" оздоровити її цього літа. Не дивитись із заздрістю на натовп чепурних щасливчиків, які поспішають без п'яти сім на концерт до палацу "Україна" чи філармонії. Не терпіти, нарешті, справедливі нарікання

дружини на адресу твоєї худой зарплати, у відповідь на твій необдуманий випад на її адресу з приводу такого ж худого супу з залишком курячих потрохів, куплених "з нагоди" ще два тижні тому. Яке "не" ще вам не терпиться додати до перерахованих? Ах, вам вистачить?! Ви скажіть краще їм: "Досить!" Так-так, тим самим, хто зголосився керувати нами, закликаючи нас у чергове світле майбутнє, правда, попередньо подбавши про те, щоб повніше набити "зелененькими" і так вже відстовбурчені кишені.

Чешуться руки написати довідкове керівництво приблизно з такою назвою: "100 вірних і порівняно чесних рецептів боротьби зі злиднями в рідній вітчизні" (згадаймо про чотириста порівняно чесних способів вилучення грошей, запропонованих товаришем О. Бендером). Думаю, що така книжка могла б блискавично розійтися мільйонними тиражами по доступній нашому злиденному обивателю ціні і навіть стати бестселером за умови гарного перекладу іноземними мовами, пристойної обкладинки та вдалої передмови якогось із уславлених бізнесменів або, зрештою, депутатів парламенту.

А до чого б, власне, раптом засвербіли ці руки? - запитую себе Я=Я1.

- Невже так хочеться безкорисливо допомогти простим людям? - єхидно підказує моє друге Я=Я2, - а чи не обманюєш ти себе, друже, адже, швидше за все, робиш все це заради слави.

- Тоді вже не слави, а справжнього визнання, - уточнює Я1.

Як багато на віку було охочих ошчасливити людство своїми ідеями, як мало із них тих, кому це вдалося. Так, зовсім небагатьом, справді геніям. Так чи не привабливіше написати замість запропонованого вище інше довідкове керівництво, щось на кшталт: "100 порад геніймейкера для геніїв-початківців" або "Тринадцять "Д".

Так, зовсім небагатьом, справді геніям. Так чи не привабливіше написати замість запропонованого вище інше довідкове керівництво, щось на кшталт: "100 порад геніймейкера для геніїв-початківців" або "Тринадцять "Д".

П.п. 1. Думай частіше.

П.п. 2. Дихай глибше.

П.п. 3. Давай починай творити великі справи

П.п. 4. Рух – це життя (з розумом).

П.п. 5. Добрий дурень небезпечніший за розумного хитруна.

П.п. 6. Роби вигляд, що...

П.п. 7. Дешеві деталі іміджу.

П.п. 8. Дидактика для дому.

П.п. 9. Гроші роблять дурнів.

П.п. 10. Дурні роблять гроші.

П.п. 11. Джентльмен із подвійним дном.

П.п. 12. Дубовий друг не дримає.

П.п. 13. Дебют для тих, хто думає. Так?!

Неупереджений читач може сам сконструювати методику з

наведених метафоричних штрихів - образів. У кожного вийде своя, відмінна від інших, але в чомусь вони перетнуться. У цьому полягає авторський задум.

Метафоричне проектування - термін запозичений, але дуже конструктивний, адже саме таким чином можна визначити сутність творчого процесу зокрема - рух від відомого до невідомого стосовно знання орієнтованої парадигми і не тільки...

Розумна гімнастика, ранкові очисні вправи для мізків, розминка для стомленої свідомості, стимулювання мислблока – дебют для тих, хто думає.

Так, все правильно... Ми нераціонально витрачаємо свій час, хоч давно звикли до прийнятого порядку речей. Про що йдеться? Справа в тому, що навіть в основі уявлення, а отже, і сприйняття текстової та мовної інформації лежить лінійний послідовний принцип (крім ієрогліфічного уявлення, який можна визначити як послідовно-паралельний).

Насправді, не можна уявити чи сприйняти слово, не просканувавши його за літерами, потім аналогічним чином слова кожного окремого речення, потім те саме проробивши з реченнями і т.п. по всьому тексту.

Виходить така багаторівнева піраміда, де на кожному рівні відбуваються процеси аналізу - синтезу інформаційних елементів. При цьому, якщо процес аналізу порівняно простий, то процес синтезу не тривіальний, а головне - не однозначний, оскільки пов'язаний з процедурою узагальнення, формування інтегрального сенсу. У цьому, по суті, і полягає механізм усвідомлення викладеного, тобто розуміння.

"Тема, звісно, цікава", але, гадаю, не для всіх. Тому спробую коротше сформулювати суть пропозиції.

Якщо обмежитися художніми текстами, то їх основне призначення (крім, природно, пізнавального чинника) - емоційний вплив на читача. Звідси неспішність опису та розгортання подій та сцен з усіма придатними для прийнятого стилю подробицями. Адже емоційний вплив - це функція часу, тому чим довше читаєш, тим більше отримуєш задоволення.

Інша справа, коли йдеться про два інші різновиди комунікативного процесу: діалог та роботу зі знаннями. І в тому, і в іншому випадку головна задача - не отримувати задоволення, а швидше схоплювати сенс на кожному етапі цього процесу. Лінійно-послідовні системи сучасного представлення текстової інформації тут виявляються неефективними. Потрібно шукати компактні та багатовимірні способи уявлення, що використовують певні системи ментальних образів, когнітивних прийомів та модальних конструкцій. Не думаю, що цей шлях такий уже легкий і прозорий, скоріше навпаки, але певна перспектива, безперечно, проглядається з використанням такої вже згаданої в першому розділі лінгвістичної конструкції, як мовна картина світу.

Ось куди знову нас занесло... Настав час звідси потихеньку

вигрібати на середину течії і плисти далі. Бійтеся розумників! Але все-таки помітили, що навіть проста спроба витончено пожартувати може призвести до серйозних проблем? Звідки вони лише беруться у житті, ці проблеми? Не інакше, як ми їх самі вигадуємо від нічого робити!.. Неправда, це наговор, у тому числі і на себе. Насправді, в цьому і полягає сутність нашого буття: ти народжувався в муках і подоланні, пристосовувався до навколишнього світу, усвідомив, нарешті, своє "Я", і далі весь твій життєвий шлях - безперервний процес подолання труднощів і вирішення проблем, самих різних - від нескінченно простих до неймовірно складних. Серед них можна, дійсно, виділити клас проблем, які ми самі створюємо. Наприклад, наукові проблеми, тільки з ними все відбувається по-особливому.

По-перше, треба її, наукову проблему, спочатку виявити і сформулювати, тобто поставити, як це прийнято називати. Крім того, зізнаємося, що навіть страждання та розчарування на шляху до її вирішення обертаються, зрештою, задоволенням і користю, що полягає, перш за все, у набутті професійного досвіду, який "дорогого коштує".

У розділі, присвяченій італійським відрядженням, зроблено спробу поверхневого викладу процесу постановки та вирішення науково-технічних проблем та загальних питань технічної творчості, та й творчості взагалі. Хоча відомо, що немає загальних рекомендацій, які можна адресувати професіоналам творчості, хоча б тому, що всі вони - люди з різними характерами, звичками і навіть дивностями. Один любить вставати зранку і з ранковою зорею ловити натхнення, інший, навпаки, вважає за краще вранці поспати, а всю свою творчу енергію зосереджує і витрачає ночами, коли все навколо спить і йому ніхто не може завадити. Зрештою, є й такі, кому геніальні ідеї приходять лише у громадському транспорті, коли з усіх боків так напірають, що дихнути вже зовсім не виходить, натомість загострюються творчі інстинкти у вигляді інтуїції та повного відключення від реальності. Все це нісенітниця: насправді, серед творчих особистостей чимало спокійних та симпатичних персоналій. А якщо хтось і не схожий у своїх манерах на абсолютну більшість, то це ще не привід для того, щоб називати його "шизиком". Або можна ще по-іншому сформулювати цю тезу: всі ми шизики... Хто знає, де закінчуються межі нормальної поведінки еталонного обивателя і починається манія?.. Отож.

Незважаючи на всі індивідуальні особливості творчих працівників та їх праці, спробуємо все ж таки сформулювати деякі загальні рекомендації, корисні в творчому процесі (прошу не ставитися до них занадто серйозно).

Перш за все, давайте ставитися з гумором спочатку до самого себе, потім до оточуючих і, нарешті, до своїх занять. Уявіть, що це проста гра, яка нічим не відрізняється від тих дитячих ігор, якими ви займалися колись у не зовсім свідомому віці. Пам'ятаєте відчуття, коли все виходить весело і невимушено і навіть не хочеться відволікатися на заклинання мами відірватися ненадовго? Який там обід, тут солдати вже вишикувані

і з гвинтівками наперевіс готові кинутися на ворожі укріплення, які хоч і непереборні, але обов'язково будуть перекинуті під натиском "наших" військ.

А попереду на білому коні, звичайно ж Чапаєв?

- Ніякий не Чапаєв, це я сам, хіба не бачиш?

- А, ну - так, як це я одразу не здогадалася, - мама шанобливо залишає поле бою, вже з меншою наполегливістю закликаючи:

- Ну ти ж недовго, синку, суп охолоне.

- До чого тут суп, коли тут вирішується доля битви?!

Все ж таки відволікаючий мотив вже закинтий у свідомість, звідки не візьмися, підкралося почуття голоду і чомусь інтерес до бою відразу притих, поступившись місцем банальному життєвому інстинкту. Ось вам і ціна натхнення.

Якщо пункт перших рекомендацій усвідомлений і освоєний на практиці, повільно переходимо до пункту другому. Назвемо його "підкачування уяви". Постійно думаючи про предмет, що хвилює вас безмірно (ПТ - предмет творчості), ви зациклюєтеся на ньому по малому колу, де дуже незначна ймовірність натрапити на "сильне" рішення. Тому потрібно переключити свій потік свідомості на інші предмети та явища, які в обов'язковому порядку становлять для вас живий інтерес, а точніше, що стимулюють резерви вашої уяви – на активізацію творчого процесу. Залежно від виду професійної діяльності об'єкт вашої уваги та взаємодії з ним можуть бути різними. У загальному випадку мова може йти про асоціативний процес навігації в інформаційному полі, що відноситься до певної предметної області, яка не обов'язково збігається з видом вашої діяльності. Навігація виконується за відсутності будь-якої психофізичної напруги, навіть навпаки: у стані максимального наближення до "кайфу". Відключення свідомості від ПТ відбувається на зовнішньому її рівні. На внутрішньому незалежно від нашої волі відбувається робота, в ході якої готуються макети інтуїтивних варіантів вирішення гіпотези. Цей стан безтурботної нірвани потрібно намагатися вміло наближати, зберігаючи якнайдовше тому, що він забезпечує максимальний коефіцієнт корисної дії - ККД.

У боротьбі за ККД багато неабияких особистостей, що недбайливо ставляться до свого здоров'я, зловживають допінгом у вигляді кави або алкоголю. Набагато безпечніше і перспективніше (і в цьому полягає пункт третій) "зловживати" тут гарною розминкою: непогано постояти на голові, якщо шкода голову, то на руках, можна просто пострибати, побігати, перекидатися, проробляючи все це з безтурботною, а ще краще - з абсолютно дурною усмішкою. Де її взяти?

Тут я відсилаю вас до іншого посібника, написаного великим фахівцем з розумних "дуростей" М. Норбековим у його нещодавно популярний трактат "Досвід дурня, або шлях до прозріння". Хто не читав – прочитайте неодмінно. Неважливо, чи сподобається ця книга, байдужим ви не залишитесь. Вступна реклама до неї каже:

"Переконливе прохання: людей з обрізаним почуттям гумору,

кастрованим оптимізмом, гіпертрофованою образливістю, що вивчили науку, як бути брехливим, тобто етику, тим, хто знає, що всі люди - сволота, кого звільнили з роботи або збираються звільнити, хто старіє або думає про старість, хто розлучений чи має намір розлучатися, у кого повністю відсутня сексуальність, а також страждаючим метеоризмом розумникам і особливо очкарикам, які носять модну сантехніку для очей, цю книгу брати в руки, читати і тим більше замислюватися над нею не рекомендую! І хоча всі ці проблеми ми в книзі вирішуємо, але це не для вас."

Взагалі ж уміння, вірніше, велике мистецтво посміхатися (чи людям, чи собі) - це великий дар, аналогічний людському щастю.

Навчитися йому досить важко, але при наполегливій праці можна навіть довести до досконалості, що гарантує вам повний успіх у жінок (чоловіків), точніше, і у жінок - мається на увазі у суспільства в цілому, а, отже, вирішення всіх ваших проблем.

Здоровий дух - чого б не віддав за нього кожен з нас, хіба що - здорове тіло? До речі про тіло: ви виливаєте щоранку таз холодної води? Ні?? Тоді прямо з завтрашнього ранку почніть, без будь-якої підготовки, так-так прямо завтра ні днем пізніше. Увійдете в зиму вже підготовленим бійцем і ніяка хвороба вам не страшна (не так, щоб ніяка, але ефект самі відчуєте)... Не хочете? Нерозумно, але це вже ваша справа. Чого це я повинен нав'язуватися... І все ж ризикніть... До речі сказати, адже ризик нульовий.

Наступна рекомендація (пункт четвертий): "культивуйте натхнення". Усі пам'ятають слова Пушкіна та інших визнаних геніїв, таких як Чайковський, Достоевський, про примхливу музу натхнення та необхідність подолання себе при систематичній роботі. Усі сходяться на тому, що очікування натхнення є безперспективним і що цілеспрямована праця сприяє його стимулюванню. Так, без сумніву, це так. Але спробуємо розкласти загальну тезу по поличкам - за всіма правилами системного аналізу.

Насамперед визначимо, з яких компонент складається процес культивування натхнення. Їх не так багато, головних лише шість: 1) знати, чого хочеш; 2) створити сприятливі умови; 3) подолати ліньки; 4) налаштуватися на процес; 5) прислухатися до себе; 6) контролювати процес та проміжні результати.

Перший компонент може бути залишений без коментарів: кожен індивід знає, чого він хоче. Якщо ви не знаєте, запитайте у дружини - вона вам точно скаже, чого ви хочете найбільше у світі.

З приводу відповідних умов наші смаки можуть розійтися: у кожної людини свої уявлення про комфорт: один віддає перевагу тиші, зручному кріслу та письмовому столу, на якому розкладено все, що потрібно для роботи - від ручки з папером до книжок, в які він збирався зазирнути між справою. А, може, краще не така вже приголомшлива тиша, а легка улюблена мелодія Моцарта, що прозора струмує, чи ви віддаєте перевагу Шопену? У всякому разі, ви не будете стверджувати,

що можете викликати натхнення тільки в громадському транспорті. Тоді вам неодмінно доведеться купити на всю зарплату проїзний квиток на всі види транспорту на все життя, що залишилося, і найняти натовп статистів, які будуть вас м'яти з усіх боків, налаштовуючи на творче натхнення. Не дуже зловживаючи в рамках розумного, можна постаратися все ж створити сприятливі умови, що відповідають вашим уявленням, додавши до навколишнього середовища портрет коханої жінки, шум морського прибою та аромат квітучої акації. А втім, у акації дуже солодкуватий запах - може викликати нудоту, а ось м'ята або суворі чоловічі парфуми цілком підійдуть.

Переходячи ненав'язливо до третьої компоненти, зауважу, що прагнення створення якихось особливих сприятливих умов - це різновид зловмисних відмовок, спровокованих власною лінню. Лінь як ласкава, але підступна муза, заколисує, відверне, розслабить і... розтопче. Саме розтопче вашу життєву енергію, перетворивши її на аморфне, в'язке, непрохідне болото. У неї безліч найнеймовірніших видів: це спокій, сумніви, проблеми, вагомі причини, нарешті, відмовки. Якщо ви вже встигли прочитати Норбекова, то згадайте виконаний ним ретельний аналіз таких відмовок - у дитинстві: "Не хочу", в юності: "Сам знаю", у зрілому віці: "Я розумний - кругом дурні". Часто кажуть, що всі великі та малі винаходи зроблені лінивими і для лінливих, але це вже з іншої опери.

Слідуюмо далі. Як ви зазвичай налаштовуєтеся на творчий процес: непомітно для інших і для себе, здійснюєте подолання, входите в образ, чекаєте на попутний вітер або легку хвилю? А може, ви нічого не робите, а кидаєтеся з місця у кар'єр – і результат у кишені? Добре, але ж вихідний настрій (зазначимо про себе корінь цього слова) може на сто вісімдесят градусів відрізнятись від того, на який вам необхідно налаштуватися?! Тоді, можливо, вам належить діалог із самим собою:

Я1 : Поговоримо?

Я2 : Ну що ти до мене причепився!

Я1 : Давай по-доброму.

Я2 : Ти що, мені загрожуєш?

Я1 : Слухай, давай серйозно.

Я2 : Ну гаразд, давай, тільки наступного разу через дрібниці не відволікай.

Прислухатися до себе - це зовсім не розмова зі своїм другим Я (а якщо називати речі своїми іменами - зі своєю лінню). Навпаки, це здатність почути всі аргументи та побажання вашого першого і головного Я, яке ви, як часом виявляється, не так добре знаєте і розумієте. А тим часом, знати своє головне Я – це гарантія того, що вам пощастило жити у згоді з самим собою, знати свої явні та приховані здібності, свій характер та його реакцію у будь-яких ситуаціях, забезпечити, якщо хочете, його передбачуваність. Остання – теж невелика добродієність. Несподівані реакції, погодьтеся, урізноманітнюють ваше життя, вносячи до нього елемент легкого авантюрного початку та свіжість відчуття навколишнього світу, без яких життя стає прісним та непривабливим.

Нудний пункт, що стосується контролю результатів своєї діяльності, - це обов'язкова умова ефективності всього творчого процесу незалежно від сфери діяльності. Контроль привчає до коректних прагматичних оцінок, тобто до об'єктивізації часом зовні невидимого ще до того, як результати вашої творчості зіткнуться із зовнішнім світом. Зовнішня оцінка при цьому не така вже й важлива. Як висловився Л. Пастернак:

"...поразки від перемоги
Ти сам не повинен відрізняти..."

Болюча ця тема - геніальність, особливо, якщо йдеться про наших сучасників, які спочили - ми її якось вже пробачили. Коли геній вимовляє: "Я геній", ми йому частенько віримо, коли мовчить - частіше сумніваємось... Чи легко нам самим замовчувати власну геніальність?! Тема дійсно актуальна тому, що основну частину свого життя ти провів у колі людей, добра половина з яких вважає себе геніальними.

Проте все сказане так легко і просто пояснити. Достатньо згадати хоча б Ф. Ніцше: "Люди, які прагнуть величі, зазвичай бувають злими: це їх єдиний засіб виносити самих себе ..." Правда, він же і закликав нас: - "Будьте людяні до тих, хто творить: вони бідні любов'ю до ближнього по самій суті своїй".

Не питаю вашої думки, але для мене очевидно, що геній – це не зовсім той, кого природа наділила здатністю народжувати геніальні думки. Що тут такого? Сів собі за стіл і... вигадав. А от як потім цими думками краще розпорядитися? Тут, безперечно, потрібен винятковий талант (перепрошую за сумнівний гумор).

Одним словом, до вашої уваги пропонується шедевр, якраз і сконструйований за технологією "з миру по нитці..." з перших анекдотів, що потрапили під руку. Задача полягала у цілеспрямованому їх відборі, побудові в єдину сюжетну лінію, тобто композиціонування сценарію на довільно заданій безлічі мікросцен, зв'язуванні останніх сюжетною канвою з урахуванням сутності анекдотів як художніх творів, де головний секрет визначається формулою: гра слів чи тонка метафора плюс несподіванка розв'язки. Зауважимо, що першоджерела для такого твору можуть бути різними, головне - творче натхнення автора та успіх шедевру гарантований. Отже:

Невдалий день

А все почалося-поїхало з самого ранку. Взагалі, якщо чесно - з учорашнього вечора. Ну, ми там із друзями посиділи... Ви розумієте?! Я взагалі майже не п'ю... Якщо чесно, п'ю, звичайно, але тільки у двох випадках: коли є огірки і... коли їх немає?.. Нічого так посиділи! Правда, всі веселяться, а я про своє все думаю. Микола із слюсарного запитує:

- Ваня, ти що?
- Да, не щастить останнім часом, хоч убий.
- Та гаразд тобі, Ваня, плюнь.

- Ну, гаразд, - меланхолійно так, - Тьху!

- ??? Пауза.

- У мій салат? Ти що, Іване, охренів?!! - І ба-бах. Бачиш, шишка?

Коротше, вранці попросив дружину принести води. Самі розумієте, голова з бодуна як хворий організм, а вона, чуєте, що відповідає:

- Якщо хочеш сніданок у ліжку, спи на кухні.

Я її навіть не зачепив... Ось, просто не щастить у житті. Ще вчора Микола чогось раптом запитує: "А хто тебе познайомив із твоєю теперішньою дружиною?" А ніхто. Ми познайомилися зовсім випадково, так що мені навіть нема кого звинувачувати. А чого питаєш?

- Так, - каже, - люди кажуть, що мужики одружуються три рази: перший раз - за коханням, другий - за розрахунком, а третій - за звичкою...

- Так про що це я? Ага, загалом, підвівся, глянув у дзеркало - жах, прямо-таки нецензурний вираз обличчя: чим більше дивлюся, тим більше переконуюсь - мав рацію Дарвін.

Але це лише квіточки. Сів у машину, їду, на перехресті:

Фьююю! Даішник зупиняє машину:

- Сержант Іванов. Троє дітей. Незабаром відпустка. Зарплату затримують...

- ???

- !!!

Я не знаю, що там у вас із дітьми, але, на мою думку, вчора тут був лівий поворот!

- Він і сьогодні лівий.

- Та мені не шкода червонця, але настрої ще більше зіпсувався, мало не потрапив в аварію - обійшовся, як кажуть, легким переляком.

Ну, не щастить, навіть така дрібниця. Зупинився біля кіоску, прошу:

- Дайте мені коробку сірників. А вона:

- Не кричіть, я не глуха, вам із фільтром чи без?

- ???

Цього ж з ранку поспішаю у взуттєвий магазин - дали домашнє завдання. Що ви думали? Мені й там нахамили. Запитую:

- У вас чоловіче взуття є?

- Ні.

- А жіноче?

- Теж ні.

- Ну, а дитяче?

- Чого ви причепилися, у нас взуттєвий магазин, а не довідкове бюро.

Загалом приїхав на роботу із запізненням. Начальник одразу накинувся, як кат якийсь. Заздрю катам: робота на повітрі і знову ж таки з людьми... Хотів віджартуватися - жарт подвійно смішний, коли його зрозумів начальник, але це не наш випадок, наш - жартів не розуміє. Я йому якось розповів про своє важке життя в нашій прекрасній країні, яка

завжди знаходиться в глибокому підйомі, як кажуть: "З темним пивом у світле майбутнє; відкладемо білі капці на чорний день".

І справді, що у нас добре організовано, то це злочинність. Ну, ви скажете, що це за життя? Не встигнеш знайти собі місця під сонцем, дивишся, - вже вечір. І жити не хочеться, і застрелитися ліньки. А він мені так по-дружньому, по-батьківському:

- Тобі треба цілком поринути у роботу.

- Гарне діло, думаю, поринути, може, він забув, що я працюю асенізатором? Але це не основна моя робота, а так для трудової книжки.

Загалом він мене останнім часом не сварить, директор видав на підприємстві наказ: жодних матюків на робочому місці. І що ви думаєте – продуктивність відразу різко впала, директор нічого зрозуміти не може, викликає майстра, а він:

- Адже поки згадаєш, як деталь називається, півгодини пройде.

Комедія... Коротше, ледве дочекався обіду, я ще вчора відпросився у начальника, все так чесно розповів, що життя немає і взаємно вирішили піти з дружиною до психоаналітика. Чекаю на повідомлення з дому, зовсім забув, що дружина вчора на мій пейджер невідомо що скинула, він працювати зовсім перестав. Я ще питаю:

- Може, пейджерний вірус якийсь? - Мовчить, не зізнається. Але, на мою думку, це була праска, тому що вона теж тепер не працює, але це вже дрібниці.

Загалом, приходимо до психоаналітика, а він мені:

- Ви поки що вийдіть, зачекайте за дверима.

Я, звичайно, вийшов, але щілинку маленьку залишив, чую:

- Розумієте, лікарю, чоловік став зовсім неможливий. Він тільки про свою матусю весь час і згадує: "А ось мама так не робить... Бачила б мама..."

- А мамі це не сподобалося б...

- А я в нього на десятому місці".

- Може, треба якось привернути до себе увагу, як до жінки. Наприклад, він увечері прийде, а ви його зустрінете в якомусь сексуальному вбранні.

Я вже раз так і зробила: приходять він додому, а я його зустрічаю в чорній білизні, чорних панчохах, на руках - чорні рукавички... Ну ви мене розумієте?.. І що ви думаєте, він сказав:

- Боже, ти вся в чорному - щось із мамою?

- Тут я трохи зі стільця не впав прямо в кабінет.

- Та не так все було, - говорю.

- А лікар:

- Ну, заходьте, заходьте, а дружині:

- А тепер ви зачекайте там, - показує на двері. І одразу до мене з якимсь безглуздим анекдотом. Думаю, отже, перевіряє мене:

- Зустрічаються торопига та гальмо.

- Торопига:

- А ти чув новий анекдот? Зустрічаються два людоджери, один

одному каже: "Я твою дружину з'їв! Ха-ха-ха!"

- Ні, не чув. Розкажи...

- Я, звичайно, без реакції, на який хрін здалися мені ці людожери, у мене вдома свій є. - А він як ні в чому не бувало:

- До речі, чули думку людожера: комп'ютер ніколи не замінить людину. Ха-ха... Гаразд, ну розповідайте.

- Ну, що тут розповідати. Ми ще коли одружуватися збиралися, її матуся попереджала:

- Людочко, не здумай виходити за нього заміж!

- Ну, мамо, ну я ж ненадовго?!

- Усі вони такі. Про свою скромність я можу говорити годинами, але не в цьому річ. Я і не збирався одружуватися, але вона примудрилася вирішити найважче для жінок завдання - довести серйозність моїх намірів. Вона так і сказала:

- Я порядна жінка і знайомлюся лише з тим чоловіком, якого давно знаю...

Насправді нам відомо, що жінки високо цінують мужність, але ще більше заміжжя.

Так, про що я? Ну, натерпівся я з перших днів. Судить самі. Подає на обід мені курку. Я вкусив збоку, щось, відчуваю, не те. Запитую:

- Що ти таке в середину наштовхнула?

- Я хотіла наштовхати, як мама вчила, але там уже місця не було... Уся ця справа минула... А тепер ще синок додає. Запитую:

- Петю, коли ж ти нарешті виправиш свої оцінки? А він:

- Тату, я щодня намагаюся це зробити, але вчителька, як на зло, весь час тримає журнал при собі.

А то ще на день народження дружина йому подарувала іграшку і каже: "Ну і що треба сказати? Ну-ну? Що я говорю татові, коли він приносить зарплату?" А він:

- І це все?

- ? ? ! !

А днями, не повірите, приходять і заявляє: "Хочу одружитися!" Я йому:

- Ти ще недостатньо досвідчений, щоб одружитися, синку!

- А коли ж, на твою думку, людина стає достатньо досвідченою для цього?

- Коли починає розуміти, що одружуватися не варто. А що, хіба не так?

Терпів я, терпів таке життя і пішли помилки молодості. Але що вам сказати? І тут не пощастило. Якось займаюся я коханням, не пам'ятаю з Олею чи Полею, а вона мені раптом:

- Любий, ти колись ремонтував пилосос?

- Ні, любя, не доводилося, а що?

- А ось що: злязь скоріше і берися за справу негайно, чую чоловік піднімається сходами.

- Дякувати Богу, ще живий залишився.

Лікар: "Ну, зрозуміло. Але все ж таки я вас повинен попередити. У вашої дружини нервові захворювання".

- ???

- Але ви не хвилюйтеся, воно небезпеки не становить. З таким неврозом живуть довго.

- А я, лікарю... скільки протягну я?

Найсмішніше повертаємося додому, знову інспектор ДАІ. Зупиняє:

- Так, водій, аптечка є?

Пояснюю, що тільки-но виклав, сьогодні ж покладу назад. Вже майже домовився. Намагаюся забрати посвідчення із рук незадоволеного даішника. Тут вистрибує дружина і кричить: "Та що ти причепився, він всього пляшку випив вчора!"

Ось вам і історія із географією.

ЕПІЛОГ

Дружина Івана приходить до того ж психоаналітика вже одна і каже:

- Лікарю, допоможіть, у чоловіка почалася манія переслідування.

Лікар виписав пігулки, рекомендував прийти за місяць... За два тижні вони випадково зустрічаються.

- Ну як, допомогли пігулки?

- Ні, тиждень тому його заарештували та конфіскували майно. І це ще не все. Днями – дзвінок у двері.

- Хто там?

- Скажіть, будь ласка, ви вдома часто буваєте?

- Та по-різному, а що?

- Так, нічого... Соціологічне опитування.

Загалом, соціологи забрали все, що після конфіскації залишилося.

- Так, вам не позаздриш, - каже психоаналітик. - Ви знаєте, і в мене теж почалися сімейні негаразди. Сьогодні вранці у мене вийшла обмовка - ну прямо по Фрейду!

- ???

Прокидаюся вранці, сіли із дружиною снідати. Хотів сказати: "Дорога, не могла б ти налити мені чашку кави?", а сказав: "Гадина, все життя мені зіпсувала?!"

Ось так. Се ля ві. Ну, що скажете? Як на ваш смак наше творіння?...

Існують дві типові категорії творців: перша - завжди незадоволені собою та своїми результатами. Увага! Серед них може бути справжній геній. Друга категорія навпаки, завжди є задоволеними, незалежно від того, що за твір виходить з-під їхніх рук. Увага! Не думайте, що всі вони - примітивні з великим честолюбством і безпосередністю пересічної посередності (пробачте за гру слів). Дуже навіть можливо, що серед представників цієї групи знайдеться геній, щоправда, найчастіше тут боятися нічого, тобто живіть без докорів совісті. Хоча категорія невизнаних геніїв у житті зустрічається, не скажу, що дуже часто. Звідси проблема справжніх критеріїв. Не впевнений, що вони ті самі як для

самоаналізу, так і для аналізу з боку. І в тому і в іншому варіанті маємо справу із задачею розпізнавання і вельми не простою.

Будь-яка задача, як відомо, формулюється в такому загальному вигляді:

Дано: А, В, С.

Знайти: X, Y, Z.

Є кілька варіантів постановки цієї задачі, кожен із яких передбачає кінцеву безліч випадків. Ось на цій безлічі і шукається справжнє рішення. Перебір всіх варіантів постановки задачі - заняття трудомістке і втомливе, не кожен його здолає. Тому зупинимося на найбільш типових постановках.

По-перше, як стверджувалося раніше (та й усі знають це з власного досвіду), існують дві категорії творців: задоволені собою та незадоволені собою, тобто надто самокритичні. По-друге, мова може йти як про окремий випадок:

Дано: творець Петя.

Знайти: Петя – геній?

Так і про загальний випадок:

Дано: творці А, В, С (імена, вигадуйте самі)

Знайти: загальні критерії (X, Y, Z) відбору геніїв із натовпу.

У першому випадку, як ми з'ясували раніше, має місце два варіанти: а) самоаналіз; б) аналіз з боку; у другому - лише варіант б). Навіть для типових постановок задачі виникає багато варіантів і неясностей: не хочу вас розчарувувати, залишимо їх для розгадування найдодитливішим читачам, а самі розглянемо дві найпростіші постановки.

Отже, перша:

Дано: творець Петя (параметри - характеристика)

Знайти: Петя - геній?

Параметри - характеристики Петі:

- щось там творить,

- самокритичний (на людях),

- не дурний,

- інші характеристики: веселий, дотепний, приємний на вигляд і в спілкуванні, підтягнутий, має почуття гумору.

Зупинимося на варіанті задачі з оцінкою геніальності Петі з боку.

При цьому можливі чотири випадки, зведені до таблиці.

п/п	Насправді Петро:	Оцінка з боку:
1	Геній	Геній
2	Геній	Не визнаний (генієм)
3	Пересічний	Геній
4	Пересічний	Не визнаний (генієм)

Таким чином, рядки 1,4 становлять правильні рішення задачі, а 2,3 - помилкові рішення. Зауважимо, що за інших рівних умов ймовірність правильного рішення (Рп) обчислюється за такою формулою:

$R_p =$, де

n_p – число правильних результатів рішення, n – загальна кількість випадків.

Аналогічним чином обчислюємо можливість неправильного рішення:

$R_n =$.

З сумнівним задоволенням зауважуємо, що

$R_p = R_n = 50\%$.

Зіткнулися зі складною науковою проблемою: як розпізнати генія? Актуальність та науковість безперечні. Науково-дослідницька робота (НДР) за цим напрямом заслуговує, здається (особливо у наукових колах), безперечної підтримки та необхідного фінансування.

Раніше (Гл.8) ми, сподіваюся, з цікавістю познайомилися з інноваційною стратегією НДР та основними етапами її життєвого циклу. Тепер цей теоретичний багаж намагатимемося застосувати у справі. Доречно згадати поняття куба невизначеності, планування етапів, діаграми подій та інше. Не лякайтеся, перевіряти вас ніхто не збирається, це просто невелика розминка мозку. Припустимо, всі підготовчі процедури виконані і ми розпочали виконання нашої НДР. Отже, згадаємо назви основних етапів її виконання:

- 1) формулювання наукової проблеми,
- 2) дослідження предметної галузі,
- 3) побудова концептуальної, а потім аналітичної моделі предмета дослідження,
- 4) експериментальна частина,
- 5) висновки.

Не будемо занудами і припустимо, що п.1 вже виконано (насправді ми вже сто разів повторювали цю проблему).

п.2. Область дослідження – неосяжна. Згадаймо геніїв, у яких Божий дар був настільки великий, що навряд чи хтось міг це поставити під сумнів. Здогадуюсь, кого в цей список ви поставили першим – я з вами згоден.

Що стосується невизнаних геніїв, то для цього не треба читати мемуарну літературу, а достатньо спуститися одним-двома поверхами нижче і зателефонувати до квартири номер... блин, забув номер. Ах, ви живете не в академічному домі! Тоді, можливо, працюєте у дослідницькому інституті? Так? Що ж, це спрощує справу.

Не наполягаючи на точності оцінок, приблизно в кожному науковому колективі (зазначимо, що ми поступово переходимо до п.3) у середньому кожен четвертий - геній, кожен третій - невизнаний. Зверніть увагу, що я навмисно не вживаю термін "шиз". І думаєте, чому? Все дуже просто: невизнаний – це не діагноз, а доля, хоч від цього їм, звичайно, не легше. Як бачите, задача ускладнюється. Слава Богу, що ми не взяли як приклад варіант із самоаналізом - зовсім би заплуталися, адже у житті воно як? Ось ви, особисто, бачили в житті хоча б одного дурня, який чесно, дивлячись собі в очі (як-як? Ну, хоч, наприклад, перед дзеркалом

під час гоління) сказав би: "Так, я справді дурень!"

Сумніваюсь. Ось те саме і невизнані генії: з останнім згодні, з першим – не хочуть, а головне – продовжують невтомно боротися за визнання.

п.4. А тепер ми і вас втягнемо в роботу. Нам до зарізу потрібні свіжі сили. Ідея експерименту до смішного проста: країна ділиться на зони 100:100 км². За кожен зону відповідає один із співробітників нашої дослідницької групи. Усі інтелектуальні професії ділимо на 5 груп: А - літератори з кіношниками; Б - залишки вчених, які не виїхали за кордон на заробітки; В - зубні лікарі та юристи; Г – професіонали шоу-бізнесу, діячі Інституту культури; Д – пенсіонери.

Насамперед кожному співробітнику, який проводить експеримент, на допомогу даємо чотири техніки відповідної професійної спеціалізації (А,Б,В,Г,Д).

У кожній групі умовно виділяємо три підгрупи, виходячи з їхньої соціальної орієнтації:

- а) дурні,
- б) розумні,
- в) незорієнтовані.

Примітка: а) дурні - це ті, хто думає, що вони розумні; б) розумні – насправді вони хитрі; в) незорієнтовані - нічого не роблять, просто сидять і чекають на сильну особистість.

Як проводити експеримент?

Вносити до польового щоденника дані: П.І.Б., рік народження, професія, очі, судимість, орієнтація, творчі плани. Можна розширити обсяг даних, названо мінімум.

Про всяк випадок - мати при собі газовий пістолет, отримати на складі за безготівковим розрахунком у рахунок майбутньої зарплати. Що означає: А раптом не отримаємо зарплату?! Ви що, не довіряєте державі? Ви таки - так, не довіряєте?! Ну що ж, тоді вам доведеться зробити собі рогатку самому, резинку витягніть зі старих трусів. Здається все. Ще якісь питання? Ні? Чудово.

Припустимо, експеримент удався, дані опрацьовані. Приступаємо до висновків (п.5).

"Висновок сам лізе у двері,
Нема чого голову ламати в муках..."

Великий поет революції за нас уже все продумав.

- То які висновки? Ну, звичайно, треба орієнтуватися... по очах. Ах, у вас записаний у польовому щоденнику лише колір очей? Ну, добре, це не так важливо, очі Петра в нашому розпорядженні.

- Як, де наука? А статобробка, а модель, а зарплата, яку нам обіцяють видати, може, навіть видадуть..! Спочатку половину, а потім – подивимося.

Все викладене вище є чесною спробою вирішення першої задачі. Безліч пунктів, позначених буквами і цифрами, - все це найменування вершин загального дерева рішення.

Друга задачка складніша, у ній йдеться не про одного Петра, а про Н. Формально вирішити її дуже важко. Фахівці вважають, що серед критеріїв (встановлені експериментально) геніальності можуть бути: поганий почерк, невіра в майбутнє, дружина, що пішла, або, навпаки, зайве життєлюбство, творчий блиск в очах, витончене нахабство (або, навпаки, зайва скромність). Іноді суттєві фізичні вади (чи надлишки).

І все-таки, чим більше об'єктивний контроль у процесі творчості, тим більше ймовірні останні перемога і визнання в суспільстві.

- Дай Боже нашому теляті вовка з'їсти. Хіба треба перекладати на російську стару українську приказку? Або ще: Блаженний, хто вірує.

Що ж, якщо не віра у свій талант дає сили пробитися до успіху? Бог дав кожному з нас свій талант. Вгадати його, а потім розвинути до досконалості - наш святий обов'язок, тим більше, що в цій справі не можна сподіватися "на дядька".

Завжди є справжня муза, яка надихає творця на великі подвиги, виправдайте її надії.

Я живу - це зухвало і сміливо,
Я живу - це круто і зло,
Я живу - це серце заспівало,
Якщо навіть не пощастило

Це щастя, страждання та сльози,
Це радість посмішки та страх,
Це перше листя берези,
Це слово твоє на устах

Наставницько серйозний і романтичний лад останніх абзаців різко суперечить викладених у першій частині рекомендацій. Автор мабуть забув, що радив ставитись до творчості як до гри. Йдеться про щире дитячу безпосередність, яку вони виявляють в іграх. А чи не здається вам, що саме вона – запорука успіху?

Цей висновок особливо справедливий, коли йдеться про колективну творчість. Згадаймо хоча б творчість І. Ільфа та Є. Петрова. Крім точного слова та майстерного вміння схопити ритм та неповторність епохи "реконструктивного періоду", ми оцінили в ньому щирість і безпосередність. Ось чому, коли головний герой знаменитого роману урочисто пообіцяв:

- Не треба овацій! Графа Монте-Крісто з мене не вийшло. Доведеться перекваліфікуватися в управдоми, - ми віримо, що він цю обіцянку неодмінно виконає на найвищому рівні, принісши неоціненну користь трудовому народу. А тепер перевіримо засвоєний матеріал.

Вище було розглянуто приклад конструювання твору з урахуванням готових компонентів. Якщо ж вони (компоненти) вас чимось не влаштовують, немає нічого простішого - взяти та придумати власні. Наприклад, до вашої уваги пропонується невеликий набір

винайдених на дозвіллі простих афоризмів, названих афонімами, на основі яких ви намагаєтеся самостійно виконати аналогічну творчу роботу:

Народився у кашкеті
Ідеальний виродок
Невідкладна дівка
Запор натхнення
Психологіка
Машина швидкої немочі

Невтішна радість
Остаточна нерішучість
Серцево-судинні вболівальники
Пройшов курс захоплення
Безцінна халява

Оксамитовий СІЗО
Боліснотворні мікроорганізатори
Випав із льоху
Урок лікувальної культури
Спалах вагітності

Серйозні наміри
Служителі Фемініди
Дама з шабашкою
Марафонські біженці
Останні старості (газетн.)

Затримано під час виконання
Традиційне НП
Білява лисина
Лей, Толстов!
Ціаністий характер

Дерев'яний жарт
Протухла радість
Страсна муха
Інтелігентний хуліган
Пересічний вундеркінд

Широкий стрес
Прожитковий максимум
Точка підозри

Або складніші афоніми з короткою сюжетною лінією:

Кармен любила безе.
Везти спосіб здорового життя.

Реклама жуйки: трамвай жування.
Картина Леонардо да Вінчі "Дездемона Ліза".
Пасажир, Ваш квиток? - У мене вічний.
Залишив після себе слід в історії, не наслідивши добряче.
Перейти з секунд хенд на феост лег.
Зірвав овації, забувши повісити їх на місце.
Бартер: міняю тонну сала на мільйон червоних троянд.
Зовні він був схожий на міністра внутрішніх справ, а внутрішньо – навпаки.
Збільшити кабінет міністрів до розміру залів депутатів.
Оголошення редакції: "З вчорашнього дня газета "Сьогодні" буде виходитиме завтра і називатиметься "Давеча".

Ну що, а тепер спробуємо?.. Небажання? Ну добре, наступного разу. А поки що давайте посміхнемося, не питаючи з якого приводу і твердо знаючи наперед: Привід завжди є! Якщо ви його не виявили цієї ж хвилини, терміново зверніться до лікаря - у вас не все гаразд зі щитовидною залозою - занадто високий щит протидії малої (побутової) формі гумору.

Так ненав'язливо в цьому розділі ми обговорили три теми:

- Про життя та його проблеми.
- Як розвинути свій талант.
- Як не прогавити генія.

Нестача чи надлишок гумору у кожному з відповідних розділів визначається не стільки характером тем, скільки настроєм автора та його здатністю знайти гумористичні сторони в актуальних життєвих ситуаціях. Якби їх було більше, цих здібностей, вам довелося б читати суцільний потік побутових анекдотів.

А чому ці теми, а не інші? - виникає законне питання.

Чому, чому: а по качану! Чи чули ви таку відповідь? Адже правда, не дуже розумну? І мені так здається...

І все ж чогось серед них і справді не вистачає. Можливо, теми про кохання? Нев'януча у віках тема, але чи потягну? Та й не хочеться її ні з чим змішувати - вона варта окремого розділу.

Ось нарешті, влучив, чого не вистачає - нехитрої розповіді про людське благородство. Напевно в житті кожної людини були випадки, які запали в душу, де він був свідком або об'єктом благородного вчинку близьких, знайомих або зовсім незнайомих. Про особисте благородство нормальні люди не говорять і навряд чи будь-коли оцінюють у цьому сенсі свої вчинки - швидше роблять свою справу і вступають у відносини з оточуючими відповідно до внутрішнього кодексу честі. Правда, при цьому виникає парадоксальна ситуація: фіксуючи увагу на благородному вчинку порядної людини, ми ніби відмовляємо їй в тому, що є для неї простим і природним, ображаючи тим самим її гідність. Про що тоді варто говорити? Здається, про неблагородні чи не зовсім благородні вчинки.

У дитинстві у нас була патефонна платівка з розповіддю у виконанні Ріни Зеленої, яка нескінченно чіпала нас своєю наївною безпосередністю та щирістю. Називалася розповідь "Андрюша". Йшлося в ньому про маленького хлопчика на ім'я Андрійка... Втім, спробую відтворити його по пам'яті, дуже приблизно.

- Здрастуйте, Маріє Василівно!

- Здрастуй, Андрюшенько!

- Маріє Василівно, я Вас знаєте чого хотів запитати? Ось, наприклад, горобець від риби походив?

- Не знаю. А хто тобі про це сказав?

- Мені мій брат сказав, Мишко, що горобець походить від риби. Тільки він давно відбувся, коли вас ще на світі не було, ще коли моя бабуся маленька була... у кам'яному віці.

- Розумієш, Андрюшенько, є таке припущення, що птахи походять від плазунів, але тобі ще це важко зрозуміти...

- Так, звичайно, і Мишкові навіть теж важко. Він над ними весь урок реготав, просто як немовля.

Ось бачиш, хіба можна на уроках сміятися? Скажи краще, Андрюшенько, а що тобі подарували на день народження?

Тато подарував мені дитячий календар, а мама – арифметичне лото. Тільки в нього не можна грати, але тато сказав: "Нічого, у вихідний на свіжу голову розберемося". А бабуся подарувала (увага! Кульмінаційний момент) нам два стаканчики, мені та Мишкові однакові. Мишко відкрив коробочку, а там - два стаканчики зовсім однакові... Тільки мій стаканчик впав і розбився (драма в голосі).

- Але чому ж ти думаєш, що це був твій, раз вони були такі однакові, можливо, це Мішин?

- Ні, мій. Мишко одразу сказав: "Дивись, Андрюша, твій стаканчик розбився"... А може, все-таки він і від риби походить?

- Та хто, Андрюшенько?

- Та горобець. Маріє Василівно... Чи він від пересмикаючихся?

- Хм...

- Я коли до школи піду, я тоді все-все дізнаюся. Я тоді вам розповім, він від кого походить!

Оцінили? Яка ж безпардонна наволоч - старший брат Мишко, як милий, наївно простий і беззахисний у кульмінаційній ситуації Андрійко.

Тема людського благородства невичерпна, хоч нудна. Буденне життя дає мало приводів для благородства. А може, навпаки, просто приклади якось мало драматичні. А може просто у нас відсутня гостра спостережливість. А може, взагалі ми невдячні і не вміємо цінувати в людях цю безцінну якість! Як тоді оцінити себе?!

З усіх благородних лицарів, список яких відкритий і чекає на вас, дорогий читачу (але не поспішайте, все одно опинитеся тільки після Гамлета і Дон Жуана), моєї душі сьогодні близькі, мабуть, дві благородні особи. Одна з них – Максиміліан Волошин, фігура загадкова та драматична. Багатогранний талант, приваблива особистість, він залишив

особливий слід у російській поезії минулого століття своєю чистотою, щирістю та шляхетністю. Йдеться не лише про творчість, більше про шляхетність душі, яка, очистившись у вогні "до алмазного гарту", змогла протистояти цілій епосі:

Щоб пройти крізь муки та хрещення
Совісті, вогню та вод?
Апокаліптичному Звіру
Вкинутий у зяючу пащу,
Який впав глибше, ніж можливо впасти,
У скреготі і страді - вірю!
Вірю у правоту верховних сил...

Це він приховував у одній кімнаті червоних і білих, коли й ті, й інші могли за це пустити йому кулю в лоба, не вимагаючи пояснень. Приховував, рятуючи, як своїх кривих братів, ризикуючи собою, бо інакше не міг:

Хто біг, залишаючи кривавий слід?
Хто стукався і бився у ворота та віконниці?
Чи відчинилися чийсь двері перед ним?

Ні, звичайно, це ви зрозуміли. Але в будинку поета:

Двері відчинені
Переступи поріг
Мій будинок розкритий
назустріч усім дорогам

Свій шлях опонента громадському ладу поет вибрав усвідомлено та добровільно:

Я не ізгой, а пасинок Росії
І в ці дні - німий її докір
Я сам вибрав пустельний цей затвор
Землею добровільного вигнання,
Щоб у роки брехні, падінь і розрух
На самоті виплавити свій дух
І вистраждати велике пізнання

І, незважаючи на всі випробування, що випали на його долю, поет вірить, що:

Громадянських смут гаряча стихія
Розвіється...
Розставить нове століття
У життєвих заводях інші мрежі...

Тільки поет з невичерпним оптимізмом і життєлюбством міг завершити цей вірш таким хвилюючим кадансом:

Тому живи поточним днем,
Благослови свій синій окаєм.
Будь простий, як вітер,
невичерпний, як море,
І пам'яттю насичений, як земля.
Люби далеке вітрило корабля,
І пісню хвиль, що шумлять на просторі.
Весь трепет життя
усіх віків і рас
Живе в тобі. Завжди.
Тепер. Нині.

Друга, не менш знакова постать – митрополит Антоній Сурожський. Чому, власне, запитаєте ви, чи не Олександр Мень? Тільки, мабуть, тому, що Мень - вже відомий герой, убієнним мученикам шлях один - у святі, про нього вже багато написано і ще більше, гадаю, напишуть. Я сам благоговію перед цією людиною, апостолом православного християнства та непересічною особистістю, але сьогодні йтиметься не про нього.

Народився митрополит Антоній у 1914 р. Раннє дитинство провів у Персії, після революції сім'ю занесло до Парижа, де він закінчив університет і у 1939 р. перед відходом на фронт таємно приніс чернечі обітниці. Єпископ у Великій Британії, митрополит і патріарший екзарх у Західній Європі, доктор богослов'я багатьох університетів та академій, вперше опублікував у Росії російський переклад книги "Молитва і життя" наприкінці 1960-х. Останніми роками широко видається у Росії.

Шляхетне прагнення служити людям штовхнуло його на рішучий крок - і з 1974 року він повністю присвятив себе пастирській справі, не залишивши без підтримки жодної людини, яка б звернулася до нього за порадою та допомогою.

"Життя і молитва абсолютно нероздільні. Життя без молитви - це життя, в якому відсутня найважливіший його вимір; це життя "в площині", без глибини, життя у двох вимірах простору і часу; це життя, яке задовольняється видимим..."

Владика у своїх проповідях, які потім стали основою багатьох публікацій, вчить мистецтву віри та молитви, стверджуючи, між іншим, що віра – не лише релігійне поняття, вона має місце у всіх людських відносинах, навіть у сфері наукових досліджень. Адже Священне Писання визначає віру як впевненість у невидимому. Дійсно, вчений не зупиняється на зовнішній стороні предметів навколишнього світу, він заглиблюється в природу матерії, досліджує природу руху, життя в усьому його різноманітті. Тобто віра - це підхід вченого до навколишнього світу.

Віра має ще одне значення – значення довіри. Але довіряти передбачає також дотримуватися порад, вказівок. Це шлях христових заповідей, яким слідували давні подвижники, намагаючись злитися

думкою, серцем і духом із самим Богом не лише у почутті, а й у вчинках. Це шлях виховання шляхетності у житті людини. Він пише:

"У світському суспільстві присутність християнина має бути присутністю Христа. Це передбачає повну самовіддачу. Основний акт домобудівництва спасіння - втілення Слова Божого: дії, яким трансцендентний і вільний Бог стає одним із нас, солідаризується з нами назавжди, навіки... Хіба Христос не сказав : "Як мене послав Отець, так і Я вас посилаю..." і додав: "Як овець серед вовків".

Йдеться про повне самозречення. Проникливо говорить він про сутність молитви, бачачи в ній одночасно пошуки Бога і зустріч із Ним, яка переросте у спілкування, коли виявляється наше глибинне "Я" і відбувається вихід за межі своєї обмеженості. Ця глибина пропорційна покликанню людини стати причасником Божественної природи.

У розділі "Мужність молитися" сказано, що молитва без дії - брехня. І це призводить нас до суті, природи представництва, сенс якого полягає в тому, щоб зробити крок, який поставить нас у точку найбільшої напруги з граничною відданістю та відповідальністю.

Щоб підтвердити свою думку, владика описує приклад із смутної пори громадянської війни в Росії, коли в невеликому провінційному містечку, яке щойно перейшло до рук атакуючих, у пастці опинилася Зоя, молода жінка років тридцяти з двома дітьми. Її чоловік належав до протилежного табору, а вона сама не встигла втекти вчасно. У страху ховається, намагаючись урятувати дітей. І раптом в один із вечорів, лунає стукіт у двері, На порозі - жінка її ж років, проста, нічим не примітна:

- Вас виявили, – каже сусідка, – сьогодні вночі за вами прийдуть та розстріляють, вам треба бігти.

- Як же мені тікати з цими малюками, кожен помітить жінку з двома дітьми, яку шукають.

І тут сусідка перестає бути простою жінкою. Вона потрапила в ситуацію, що нагадувала собою відому історію з Христом у Гефсиманському саду перед страотою.

- Вас не шукатимуть, бо я залишусь замість вас.

- Так, але вас розстріляють, - мабуть заперечувала Зоя.

На що та відповідає:

- Так, але в мене немає дітей; ви повинні піти.

І мати йде.

Можливо, Наталя, так звали другу жінку, не раз підходила до дверей, дивлячись у глуху ніч і, можливо, так само зверталася до Господа з проханням підтримати її в рішучості йти до кінця: адже достатньо вийти за двері – і ти вже не Зоя, а знову Наталя і не приречена на смерть. І друга думка: "А чи не схоплять жінку з дітьми, і жертва виявиться марною, точно як в іншому сюжеті, коли Іоанн Хреститель перед обличчям неминучої смерті посилає своїх учнів до Христа з питанням: "Чи ти той, на кого ми чекали, чи чекати нам іншого?"

Зовсім не хочеться закінчувати розділ на мінорній ноті. Хоча, як кажуть, із пісні слів не викинеш. А чи ви помітили, що в обох епізодах

(М. Волошина, А. Сурожського) схрестилися долі епохи громадянської війни? Напевно, це не випадково. Ми зробили спіраль із циклом у 80 років. Потрібно знати справжню ціну історії. А тому, М. Цветаєва (березень 1918, НВ):

Хто вцілів - помре,
Хто мертвий - підбадьориться.
І ось нащадки, згадавши старовину: -
Де були ви?
Питання як громом гримне,
Відповідь як громом гримне: На Дону! –
Що робили? - Так приймали муки,
Потім втомилась і лягли на сон.
І у словнику задумливі онуки
За словом "борг" напишуть слово "Дон".

НА ШЛЯХУ В ЗАВТРА

Ви дуже зайнята людина? У вас, звичайно ж, багато справ, дуже важливих і невідкладних. Будь-які розмови, що відводять убік від цих справ, вас дратують, бо відволікають від головного!..

Ось ви саме мені й потрібні. Якщо ви все ж таки спробуєте серйозно пояснити мені, в чому полягає ця головна справа вашого життя і я, припустимо, навіть усе зрозумію, ну, не так вже й точно, як ви це самі розумієте і відчуваєте, але все ж таки зрозумію правильно, і якщо, можливо, виявиться, що ви справді найзайнятіша людина у світі, то все одно я не утримаюся від того, щоб спантеличити вас примітивним питанням:

- А що означає для вас звичайне людське спілкування?

Ви, звичайно, в перший момент подивитесь на мене підозріло, а можливо, просто як на ненормального. Але питання поставлене. Воно важливе і серйозне. Природа наділила єдиний із видів живих істот повноцінною мовою, за якою стоїть мовна свідомість, здатна повною мірою відображати навколишній світ, включаючи собі подібних, а головне - взаємодіючи з ними в процесі всього життя, починаючи з дитинства, коли нам відводилася роль пасивного (з точки зору мовного спілкування) учасника бесід, і в зрілому віці, коли ми дозволяємо собі часом соло, не піклуючись про наших візаві, а слухаючи себе, підсвідомо оцінюючи глибину своїх думок та їх вплив на оточуючих. Для "мовного" професіонала (артиста, лектора, вихователя) мовна робота - це те саме, що й перенесення тягарів для вантажника: до вечора втомлюєшся до неможливості і язиком ворухити не хочеться. Ось коли телевізор – незамінний друг людини, бо дає тобі все, нічого не вимагаючи взамін. Але рано чи пізно настає момент, коли він набридає, і ти знову потребуєш живого людського спілкування.

То що воно дає? Наскільки воно важливе і цінне для людини?

Ви скажете: як для кого. Згоден. Але все-таки:

- Що дає нам людське спілкування і чи може його замінити будь-який інший акт інформаційної взаємодії?

Не замислюючись, ви відповісте: "Ні, не може". Звичайно ж, відповідь правильна, але шкода, що це була відповідь без обмірковування. За всієї прозорості питання воно гідне дослідження, всеосяжного та активного.

Поодинокі живі приклади та творчі фантазії вигадників-письменників малюють нам варіанти розвитку людських особин, позбавлений з дитинства звичайного людського середовища.

Набагато менше прикладів, що описують долі людей, які були позбавлені можливості спілкування з собі подібними вже у свідомому віці. Навіть сліпоглухонімі шукають і знаходять шляхи та способи людського спілкування, єдиного засобу пізнання навколишнього світу в їхньому стані. Наскільки ж могутній і всесильний інстинкт спілкування у людей?

Насправді - це велике багатство, дане нам Творцем ще до появи нас на світ Божий. Людський вплив, як один із факторів людського спілкування, такий великий, що багато в чому визначає можливості, характер і навіть долю людини. Що таке наше життя, якщо не ланцюжок, кожна ланка якого пов'язана з певними актами спілкування, дійові особи в якому змінюються від одного періоду життя до іншого. Є, звичайно, і постійна складова в цьому ланцюзі, що дуже рідко зберігається на всьому протязі життя. Закон збереження, властивий природі, тут формулюється дуже складним шляхом... Одним словом, висловлюючи свою думку з того чи іншого приводу, намагайся якнайменше вживати займенник "Я" - в більшості випадків ризикуєш уславитися брехуном або вискочкою. Величезне ми, тобто все людство, формує цю думку, ти лише озвучуєш її в потрібний момент часу. Приналежність до цієї великої людської сім'ї - це те, чим нас наділив Господь і чим ми можемо пишатися. Щоправда, перед ким? Та хоч би перед такими ж, як ми.

Спільність менша - мій народ, великий чи малий, сама маленька, але найближча - моя сім'я. А ще сусіди, з якими мешкаєш в одному будинку, колеги, з якими працюєш. Сім'я та робота - основне коло нашого спілкування. Ось чому так важко з ними розлучатися. Переді мною записка дуже близької мені людини, яка вимушено йде за поріг свого другого будинку, звернена до своїх колег:

"Не люблю прощань з їхніми важкими охами та зітханнями, словами смутку та жалю. Але нічого не поробиш - все йде своєю чередою. Швидше це - мій ліричний сонет, де крім традиційних слів кохання хочу висловити подяку та вдячність за добрих два десятки років, які ми разом протопали коридорами нашого славного закладу.

Я вас усіх люблю і дуже шкода, що мені судилося порвати наші узи... Значить, так має статися. Я завжди вас любитиму і вважатиму за щастя будь-яке спілкування з вами.

Прошу пробачити, якщо колись когось образила. Не тримайте зла.

Бажаю вам з радістю та надією йти важким, але неповторним шляхом життя

Щасливої дороги.

Ваша О.

Чи можна залишитись байдужим, прочитавши ці рядки? І як же треба цінувати кожен мить життя, її великі та суєтні події, овіяні смутком та радіщами, успіхами та поразками, швидкоплинними зустрічами та багаторічним сплетенням сердець та долі! Життя - це дивовижне придбання, магічна таємниця, яку ми намагаємося досягнути, прийшовши в неї в результаті не менш магічного таїнства народження. І з нашою смертю вона не зникає, а передається від покоління до покоління як естафетна паличка. Як простий і водночас великий закон збереження людства, існуючий поруч із іншими відомими законами природи (збереження енергій, всесвітнього тяжіння та інших.). Як і інші закони він може бути представлений формулою, де значення функцій - суть людське безсмертя, а головний аргумент - коротка мить, відведена людині для перебування на нашій крихітній планеті, повторена в декількох мільярдах екземплярів методом підстановки новонароджених на місце тих, які щойно пішли в небуття. І так безперервно від минулого до сьогодення, а від нього до майбутнього, куди нас нестримно відносить час. "Було – є – буде!" - це і є заповітна формула життя, вірніше, його зовнішня сторона, за якою сховано безліч великих і маленьких питань, на які намагається відповісти Людина і які визначають її Призначення, сенс якого - прагнення досягнути закони, за якими Творець сконструював нас і навколишній світ. Це прагнення виходить із самої людської сутності, і чим більше людина дізнається, тим більше великих таємниць і загадок перед нею виникає, втішаючи неспокійні уми не в міру допитливих:

- Шукайте, шукайте, загадок вистачить на всіх. І не розчаруйтеся: кожному своє і всьому свій час.

Світ такий великий і неповторний, дивовижний і різноманітний, що досягнути його не дано навіть найсвітлішим розумам.

Найдивовижніше ж - це внутрішній світ кожної окремо взятої людини. Ми потроху пізнаємо себе, втрачаючи інерцію часу, тобто наближаючись до стану спокою, в якому можна все осмислити не поспішаючи і спробувати відповісти на головне питання: "Навіщо я прийшов у цей світ?", за яким слідує не менш важливе питання: "А хто я такий?", на яке не можна відповісти без аналізу взаємодії внутрішнього та зовнішнього світів. Була людина, яка могла чітко відповісти на обидва питання, повторивши, по суті, шлях Христа. Це Уолт Уйтмен:

Надрукуйте ім'я моє
і портрет мій повісьте вище,

бо ім'я моє - це ім'я того, хто умів так ніжно любити...
Того, хто не піснями своїми пишається,
Але безмежним у собі океаном кохання,
Хто з себе виливав його щедро на всіх...

Ідея магнітного поля братерства і любові між усіма людьми і народами така сильна і заразлива, що мимоволі повторюєш за ним слова, що таврують зарозумілість і вихвалання багатьох американців, і віриш, що мирне братство народів справді може стати основою демократичного майбутнього:

... мені здається, що якби я міг
познайомитися з ними, я б
покохав їх не менше,
ніж своїх земляків.
О, я знаю, що ми були б братами, ми закохувалися б один в одного.
Я знаю, що з ними я був би щасливим.

Скільки любові здатне вмістити людське серце (або душа), хто знає, де воно заховане, це кохання (?) яке воно різне, відоме і несподіване, бажане і горюче!

Свята любов до матері, невиразна любов до дітей, зворушлива любов до свого обранця, гаряча любов до батьківщини... А ще ми любимо своїх друзів, тісне коло своїх близьких і родичів, любимо посидіти біля багаття, помріяти, посміятися, смачно поїсти, поспати після важкого дня, полежати на траві, розкинувши руки і дивлячись у синє небо. Кого і чого ми тільки не любимо! Стільки ж, напевно, і не любимо - тут уже я нічого перераховувати не стану, як і простежувати шлях переходу від любові до її протилежності.

Їй (любіві) присвячені романи та опери, сонети та романси, великі подвиги та злочини. Багато чули про сліпе кохання, мало цікавимося "зрячим", але саме воно і заслуговує на наш інтерес і увагу. Адже саме таке кохання, глибоке і беззавітне, а не показне і екстравагантне, спонукало Христа на Голгофу, що народило нашу любов у відповідь, що визначає сенс нашого життя...

Зазираю у гості син. Як приємно посидіти за неквапливою бесідою у вузькому колі найближчих – свята трійця! Як мало треба батькам для щастя та душевного спокою! Кілька нехитрих щирих слів і благополуччя дітей (добра звістка). Та ось тільки життєві ритми батьків і дітей сильно відрізняються, що часом ускладнює та затьмарює порозуміння. Батьківська любов самодостатня і безкорислива, вона не вимагає навіть взаємності, яка, однак, завжди бажана. Ми розчинені і налаштовані на повну нерозділену віддачу, а тому часом такі безпорадні та вразливі. Слово "образа" тут недоречне, скоріше жаль про вчинене коханим чадом, частіше без злого наміру, а точніше по недомислу. Що ж, така батьківська доля. І все одно немає в людському житті більшого

досягнення (а може, подвигу), ніж народження та виховання дитини, хоч би якими геніальними творіннями у своєму житті ти не пишався. Особливо якщо він намагається виправдати ваші надії. Прологом до такої любові є любовний батьківський союз.

Як багато написано про кохання між чоловіком і жінкою, як багато несхожих одна на одну історій кохання, а кожна нова - неповторна, як природа і образ окремої особистості. Справжнє кохання можна порівняти з великим гарним будинком, збудованим і оздобленим своїми руками, в якому зручно жити, все тішить око і все служить щастю. Тому так важливо для молодих мати свою оселю, свій осередок. Напевно, одним із несвідомих злочинів радянських лідерів було впровадження в наше життя хрущовської архітектури, що сприяє процвітанню сірості. Не багатьом було дано вийти з під'їздів хрущовських п'ятиповерхівок без шкоди для своєї душі, хоча для справжнього кохання побутові негаразди не можуть бути значною перешкодою. Думка, яка не претендує на безумовну істинність, але щось серйозне в ній, мабуть, є. Втім, не думаю, що так багато. Ну та гаразд!.. Ми прожили щасливе життя. Не будемо виміряти його залишок: чи малий, чи великий, Господь знає. Що більше, то краще.

Перебираючи старі фотографії, перекручуєш як у німому кіно все життя. Якщо трохи напружитись, бачиш наяву, як вони оживають і наповнюються голосами, знайомими та давно забутими, воскрешаючи в пам'яті події далеких років, де ми були головними дійовими особами з не завжди пізнаваними особами – такий закон часу. Ось дитячі фотографії: як давно ми знайомі. Рідна вулиця. Наш дім. Паркан, що трохи покосився, бачила найкращі часи хвіртка. О, та це ще шкільні роки. А ця весільна фотографія. Подивися, який у мене сором'язливий погляд, а в тебе в очах просто читається солідний життєвий досвід, звідки тільки? А тут нас друзі вітають: посмішки, шампанське, все як годиться. Як давно це було... А пам'ятаєш ось цю? Яка ти тут молода, витончена та струнка стоїш узимку біля будинку на нашій же вулиці у шубці. Моя гордість. Та не ти, а шубка. Я ж її власними руками переробляв зі старої, ще шкільних часів... Не дуйся, тобою я теж пишаюся, все життя і донині.

Потрібно обов'язково навести лад у фотографіях. Чому ти смієшся: я не сказав, що цим повинен зайнятися обов'язково я, хоча теза справді не свіжа.

Які в тебе коси були! Чи не шкода? А як сюди потрапила моя студентська фотографія, це ж твій альбом?.. Ти з Любов'ю Борисівною (авт. улюблена вчителем музика, наша добра приятелька, між іншим, сиділа на колінах у Луначарського і отримала похвалу Глазунова в консерваторії дворянка, гумористка)! Вона тут ще зовсім нічого, принаймні, без сивого волосся і, як завжди, заразливо сміється. А тут, здається, стояв рояль. На мою думку, це новорічний сюжет: збоку видно ялинкова гілка і всі такі ошатні... А ось ти з Митею, перший шкільний ранок...

А це пензенські мотиви. Дивлюся на звороті – твоєю рукою

виведено: Пенза, 1987. Велика родина (батьківська лінія), всі дружно сміються. Перший раз ти потрапила до Пензи у героїчному 1986-му, коли ми туди втекли від Чорнобильського лиха. З того часу ти так часто в розмовах з київськими знайомими та рідними повторювала:

- Які там люди!

Нас справді прийняли там як найдорожчих та близьких не лише родичі. Потім ще три роки поспіль улітку ви з Митею рятувалися там від радіації. Таке не забувається...

Лопухівка. Плавання на надувному човні по озеру, російська лазня, збирання смородини, похід у ліс за суницею та самовіддана війна з комарами, тихі вечірні бесіди у вузькому колі широкої родинної компанії. Спогади обрушуються лавиною. Маленьке фото - це черговий суворо підігнаний ключик до "засіків" пам'яті, а точніше - до конкретних дверей, за якими виявляєш себе в групі подій, інтер'єрів, обличь, звуків і запахів, схвильованих з одного повороту загадкового ключа. Дякуємо їй (нашій пам'яті) за радість знову пережитих чарівних миттєвостей минулого (да не затьмаряться вони гіркотою втрат і перенесених потрясінь)...

А тут ми за святковим столом із нашими сусідами по дарницькій квартирі у їхньому новому житлі. Гарні були часи: молодість - це велике благо, шкода, що про це дізнаєшся із запізненням. Гарний у нас був будинок - один із перших молодіжних ЖБК. Уся молодь Інституту кібернетики, здавалося, переселилася до Дарниці. Наш перший голова кооперативу - Стасік З., молодий, гарний, енергійний, і загалом, командир. Які у нас були застілля! Компанії ненав'язливо підбиралися за інтересом, і не в останню чергу до колективного співу. У нашому розпорядженні завжди були піаніно чи гітара. Музичні професіонали, які постійно присутні серед нас, поводитися себе скромно і обходилися без коментарів. Співали всі. Танцювати ми могли без пауз, володарі всіляких болячок геть про них забували. Запам'яталася пара новорічних зустрічей. Під загальний шум і регіт за заздальгідь спланованим та оприлюдненим сценарієм через кожні 5-10 хвилин пройшли кумедні "заходи": конкурси на найкращі: новорічний тост, танець, художній виступ (з урочистим нагородженням переможців), ігри типу "Нісенітниця" та інше. На свіжу голову присутні знайомилися зі стінгазетою (місцевий поет нікого з присутніх не залишив поза увагою). Вже вранці о 6.30, сівши в ряд на стільцях та табуретах, найвитриваліші продовжували програму (була запланована гра "кільце" - освіжіть дитячі спогади), решта кудись зникала. Втім, метро в цей перший день Нового року вже розпочало свою роботу... Якщо добре покопатися на антресолях, можна виявити уривки стінгазети з програмою заходів і деякими присвяченнями...

А це вже Пуща-Водиця. На кольоровому фото ми зображені разом з нашими приятелями, які від'їжджають того року на ПМП в Америку. У старому архітектурному стилі обладнаний п'ятачок на березі ставка. На задньому плані - дрібні баранчики води та сосновий ліс на протилежному березі. Трохи сумні обличчя: воно і зрозуміло. Там же

арочний місток, центральний корпус та фонтан із фігурами двох білих гіпсових лебедів...

Білий пісок деснянських берегів. Картина під назвою "Купальники". Звичайно, це Летки. Неодмінні ажурний капелюх і величезні сонцезахисні окуляри героїні на першому плані. Повна безтурботність так і віє від зображеного. Скільки ж літніх відпусток проведено там на майже рідній (дякую Колі Г.) базі "Південзаптрансбуд"! Чого варті лише багатосімейні подорожі караваном веселих човнів на чолі з однією моторкою, повних поклажі та їжі на весь день, усі разом – діти та дорослі (представники всіх вікових груп). А катання на водних лижах? А волейбольні баталії через мотузку замість сітки "команда на команду", в яких грали всі, хто може стояти, виключаючи хіба що тих, кому лише рік.

А що це за гоп-бригада? На знімку казенний напис: "Вид з гори Машук. П'ятигорськ - 1977". На фоні мікроскопічних будиночків, розташованих десь унизу в долині, різнокаліберна жіноча група з чотирьох красунь зняла свою присутність в історичному місці колишньої батьківщини, задалегідь не домовившись про ансамбль виразів своїх обличь...

Нарешті тріо, включаючи тещу (обійдуся без коментарів: небезпечно)...

Якщо збудувати в хронологічному порядку всі фотографії наших альбомів, та ще й згрупувати їх за сюжетними лініями, - вийде чудовий образотворчий матеріал, так би мовити, хроніка нашого особистого, сімейного та суспільного життя. Відповідно до заготівлі можна спробувати вибудувати з будь-якою подробицею власний життєпис, витративши на це рівно стільки часу, скільки вам не шкода (спробував сам і злякався: боюся, не винирну з підводних глибин). Виклад буде далеким від об'єктивного тлумачення подій тих років. Це цілком природно, але може бути, в тому й цінність його, адже життя кожного з нас неповторне і унікальне. Можливо, комусь буде цікаво зазирнути до нього з боку глядача, водночас знайшовши серед учасників подій себе, прямо чи опосередковано. Назвати цю працю можна, наприклад, так: "Поглядом з далека". І, як на долоні, вистелиться лінія життя створюючи дивовижні зигзаги та круті повороти і цикли, хоча тягнеться вона вздовж осі часу і нікуди так далеко втекти не може: батьки, народження, війна (евакуація: Саратов, бомбардування), повоєнні мандри (Ленінград) - Пенза – Київ), школа (товариші, комсомол, самодіяльність, перше кохання), інститут (перші самостійні кроки у житті, подолання перешкод, пробудження серйозних інтересів, розподіл на роботу), Інститут кібернетики, Інститут кібернетики...

Думаю, там і закінчиться моя творча біографія, хоч не будемо загадувати. Адже недарма одна відома мені солідна людина, до речі, академік, колись стверджувала, що більше шести років на одному місці працювати не ефективно. Загалом, з цього приводу існує ціла теорія, в яку я (чи на щастя, чи на жаль) не вписався. Мабуть, сила інерції в

характері надто велика, так і буде. Зате добре пам'ятаю колег, з якими довго й цікаво працював (шкода, надто часто останнім часом вони почали йти безповоротно), особливо тих, хто у важкі хвилини простягав руку допомоги та виручав із біди. Як багатьом, мені щастило в тому, що на шляху зустрічалися, в основному, чудові та цікаві особи незалежно від віку (та він тут і не до чого). Якщо чесно, набагато комфортніше почуваюся в суспільстві молодих, ніж у колі своїх однолітків. Мабуть страждаю "комплексом молодшого".

Звичайно ж, за словами "Інститут кібернетики", стоїть багато, дуже багато, основна частина життя. Виріс, а тепер старію разом із інститутом. Здавалося б, ще недавно в коридорах та лабораторіях зустрічав, здебільшого, хлопчаків та дівчаток – своїх однолітків. Сьогодні однолітки залишилися, хлопчики та дівчата кудись зникли. Це біда. Хочеться вірити, що це тимчасове явище: ми навряд чи помолодшаємо, зате нам на зміну прийде енергійна молодь, і естафета поколінь продовжиться. Як це буде? Яким бачиться завтрашній день? Зазирнути б наперед, ну, скажімо, в рік 2015.

У голові прогнозуючий калькулятор прикидає шанси можливості присутності в будь-якій якості в цей час десь на 3-му поверсі корпусу №4, що, як і раніше, в Теремках.

Літо. Стерпна спека. У приміщеннях підтримується мікроклімат. АРМ наукового дослідника, за яким сидить кучерявий синьоокий хлопець у тенісці та шортах, оснащений за останнім словом техніки. Комп'ютерна система персональних знань автоматично підкачує інформацію, взаємодіючи у багатоагентському середовищі зі своїми колегами в Інтернеті, вивужуючи за вашими запитами потрібну інформацію. Підсистема налаштування м'яко занурює вас у проблемне середовище, починаючи з фази №1 – навігація у знаннях про предметну область, поступово переходячи до конкретної частини досліджень, якою завершився вчорашній день. Невеликий аналіз пройденого шляху (початкова ділянка вихідної ситуації – кінцева ділянка результуючої): уточнення наукової проблеми, оцінка можливих шляхів її вирішення та інше. Асоціативний пошук найкращих варіантів, формалізація прирощень знань, відтворення виграшних додатків. Узагальнення та комплексування результатів, відкидання неперспективних шляхів. Скільки часу потрібно на отримання кінцевого результату? Точну відповідь знає Господь – Бог, приблизні оцінки – будь ласка, система добре відомих нам програм під загальною назвою "Project Management" до ваших послуг. Можете не вірити її оцінкам, а може, і варто скористатися ними, повернувшись до початку шляху та виконавши певні корекції у постановочній частині НДР.

Психологічний чинник при виконанні наукових досліджень дуже великий, тому наш комп'ютерний комплекс у режимі зворотного зв'язку, враховуючи психофізіологічні реакції дослідника, постійно шукає прийнятні варіанти підсистеми "комфорт" для ефективного впливу на поточний стан оператора. зон пам'яті та ділянок, відповідальних за

правдоподібні міркування, фітоароматизуючі генератори, музичний супровід, коректори фізичного тону, релаксатори... І все це функціонує в реальному масштабі часу. Чого тільки немає в її арсеналі: акупунктурні концентратори уваги окремих зон пам'яті та ділянок, відповідальних за правдоподібні міркування, фітоароматизуючі генератори, музичний супровід, коректори фізичного тону, релаксатори... І все це функціонує у реальному масштабі часу.

"Еврика" не за горами.

До речі, юначе, треба ж і совість мати: не можна ж, щоб машина працювала замість вас, а ви нахабно позіхали через кожні п'ять хвилин. Прошу поменше вештатися ночами з гарненькими дівчатами. Дівчат багато, а наукова тема одна, і за неї нам звітувати на вченій раді через 3 місяці. Я розумію, що молодість дається нам один раз і використовувати цей факт треба так, щоб не було нестерпно боляче!.. Колега, а ви не нагадаєте, звідки мені вже знайомі ці слова? Щось останнім часом у мене з пам'яттю не все гаразд, треба до медпункту сходити, поправити. А у вас поки що все О.К.? Радий чути. Так ось і бережіть змолоду... Чорт, знову щось знайоме!

Звичайно, все буде зовсім не так, а набагато цікавіше та гармонійніше. Невже на той час наші перебудовні проблеми кануть у небуття, і про зарплату ми згадуватимемо лише біля банкомату, коли купуватимемо дорогий подарунок коханій жінці на 8-е Березня?!

Дуже хочеться, щоб при цьому посмішка промайнула на ваших губах і, відклавши цю книжку і трохи позіхнувши, ви спокійно вирушили чистити зуби на ніч. Адже завтра черговий робочий день, і вам також треба добре виспатися. На добраніч!

Подано мовою оригіналу

ЦИКЛ "ІЗ ДАЛЕКА"

***

Деревянная лампа,
скромный письменный стол,
Мысли скачут ретиво - не поймать,
не угнаться

Я напрасно стараюсь
как упрямый осёл:
Как же их обуздать,
как же им не поддаться?

Так сильны и упруги –
не поставит заслон.
В лабиринтах сознания
где-то спрятались тихо.

Как подмечено тонко:
боевой эскадрон
Шашки наголо взяты,
в бой бросаются лихо.

Нашей памяти тайны
нам, увы, не узнать,
Не открыть без ключа
драгоценного клада.

Только хочется очень
опять и опять
Заглянуть, не спросясь,
вглубь Эдемского сада.

Растянулся над ним
сизой дымки туман,
И воздушного замка
неясны очертанья.

Знаю, это мечты,
только сон и обман,
Но волнуют загадок
далеких преданья.

Деревянная лампа,
скромный письменный стол.
Плывут медленно мысли,
видно, тоже устали.

Засыпает под музыку
мирно старый осёл.
Снится сено ему
и заморские дали...

ДОРОГА ЖИЗНИ

Жизнь сурова, если хочешь - плачь.
Чужакам законы ж не прописаны:
Вместо слез и горя ждем удач,
Дел великих, целым миром признанных.

Оставляя страхи на потом,
Неразрывны со своею лямкою.
Ну и что же, что неожиданным днем
Постучит Она дверною клямкою.

Надо лишь порой невторопях,
Окунуться в выси неба синего,
Море, набережную в цепях
Полюбить, у дерева осинового.

Постоять, закрыв глаза, ...опять
Вспомнить детство и надежды первые,
У лесной кукушки посчитать,
Что ж тебе отведено навверное.

Наша Жизнь! ...ты в шорохах дорог,
Поворотах резких и отчаянных
Не горюй, коль одолеть не смог,
Отдохни - и в путь без слов прощальных.

Не забудь в дорогу талисман,
Загадай заветное желанье,
Не страшны тебе тогда обман,
Горьки муки и разочарованье.

Неустанно повторяю вновь:
Глупо ждать неделю воскресенья.
Верь в себя, в добро, в свою любовь,
Да, любовь - лишь в ней одной спасенье.

ТРУДНОЕ СЧАСТЬЕ

Трудное счастье
всякому ли по плечу?
Серая осень листья с деревьев украла...
Крылья расправлю
и на заре улечу,
Чтобы опять все повторилось сначала.

Там, в поднебесье,
любо парить и дышать,
Раннее солнце в хмурых
рассветах встречая.
Мир надо строить, а не мечом сокрушать,
Смерть и страданья будто не замечая.

Да! Мы устали - жизнь редко балует нас,
Но в оправданиях
глупо искать отговорки.
Может, какая-то жилка внутри порвалась
Или нас вышвырнули,
как котят, на задворки?

Кто же научит
круто по жизни шагать,
Солнце встречая,
загадывать дерзко желанья?
Раз уж дано человеку судьбою страдать,
Самоотверженно ищет он
только страданья.

* * *

Когда высыхают ручьи,
Текут где-то горькие слезы
И разве существенно чьи? –
Рыдают весною березы,

А слезы текут по коре,
Пугливые листья вздыхают...
Не вспомнят о них в сентябре
Случайно ли? - Кто его знает.

Молчит пересохший ручей
Иль плачет береза родная –
Не знаю тоски горячей
И песни печальней не знаю.
Печальны и воздух и лес,
И осени желтые краски,
И синь голубая небес,
И солнца последние ласки.

БЛИЗНЕЦЫ

Жизнь и смерть, как сестры-близнецы,
Неразлучны, истинны и странны.
Им доступны "царские" дворцы,
Континенты, города и страны.

Тужимся их тщетно различить
По простому строгому наряду,
В призрачной надежде получить
Космоса могучие заряды.

Разница совсем невелика,
Ну, к чему пустые отговорки, -
Нас несет Великая река,
А у судна слабые распорки.

Ухвати мгновение с собой,
И рассвета утреннего свежесть,
Подтверждая жизнью иль судьбой
Мотыльков парящих безмятежность.

Безрассудны юные сердца,
Дерзостию вечность попирая,
Рисковать готовы до конца,
Угрызений жалости не зная.

Жизнь и смерть, как сестры-близнецы,
Неразлучны, истинны и странны.
Сущего Великие творцы,
Вечности немые океаны.

октябрь 2002

МОНМАРТР

Я шел по Парижу к подножью Монмартра,
Тяжел, но приятен был путь.
Бульвары, оттаяв в дыхании марта,
Кричали: - Присядь отдохнуть!

Сверяя по карте свои переходы,
Удачно скамейку нашел.
И, вмиг опьянев от весенней погоды,
Вздыхнул и сказал: - Хорошо!

Считая ступени, взобрался на кручу:
Зачем мне ваш фуникулер?
А в небе, как птицы, крылатые тучи
Соткали цыганский шатер.

С вершины Монмартра лежал предо мною
Поутру умытый Париж.
И черные тучи ушли стороною –
Что ж ты их не благодаришь?

Спасибо!.. Однако немного взгрустнулось
И сам отчего не пойму.
А сердце, подсказывая, встрепенулось:
Зачем мне Париж одному?..

У церкви нелепо спешащий прохожий
Нечаянно ткнул меня в бок.
Пославши вдогонку:
- Эй, будь осторожен!
Я тихо пропел:
- Сесси бо.

***

Я живу - это дерзко и смело,
Я живу - это круто и зло,
Я живу - это сердце запело,
Если даже не повезло.

Это радость улыбки и слезы,
Это счастье, сомненье и страх,
Это первые листья березы,
Это слово твое на устах.

***

Я иду по улице тенистой,
Из окна мелодия звенит
Про село, про парня-гармониста,
Что иль крепко любит, иль грустит.

Некрикливое простое пенье
Как-то славно на душу легло,
Изменив плохое настроенье
На кураж веселый, всем назло.

И лицо улыбкой засветилось:
- Люди, слышите, я вас люблю!
- Ко мне снова юность воротилась -
- Путь открыт большому кораблю.

На небе призывно солнце светит,
Кошка улыбается в окне.
И прохожий по глазам заметит
Радость неприкрытую во мне.

Симпатичных женщин замечаю
И ловлю их отраженный взгляд,
Столь знакомый, будто не случайно
Уводящий на сто лет назад.

Ни к чему сейчас воспоминанья,
Силуэты молодости вдруг,
Юношеского сердца трепетанья
И глаза манящие подруг?

Я хочу за солнечные дали
По дороге весело идти,
Чтобы только ноги не устали
На нелегком праведном пути.

Чтоб дорога дольше не кончалась,
Чтоб никто не преградил тот путь.
Ничего, что мало сил осталось –
Дошагаю все же как-нибудь.

КОД ДУШИ

После себя оставлю только строчки.
Прочешь в них сможешь код моей души
Все-все сполна - от точки и до точки,
Ты лишь взглядишь поближе, не спеши.

И в них отыщешь робости сомненье,
Тревожный взгляд и грусть моих очей,
Порыва сердца и души волненья
Ты в мире не отыщешь горячей.

Шальные мысли, радости, надежды
И высоко парящие мечты.
За дерзкою строптивостью невежды
Слезу печали вдруг заметишь ты.

Но не ищи заумных откровений,
И не проси: мол, больше не пиши
Сумбурный бред вчерашних сновидений
Как быть?.. Ведь это код моей души.

МОЛОДОЙ СОВРЕМЕННОСТИ

Какие драмы, радости и страсти
Волнуют наши юные сердца?
Не признаем благоразумья власти,
Во всем идти готовы до конца.

Наш век пришел, и Бог один рассудит:
Кто нынче прав, иль все же виноват.
Гадалки не предскажут наших судеб,
Не знаем, кто наш враг, а кто нам брат.

В историю пришли мы безмятежно
Во дни разломов, зла и перемен.
Мы и любить не научились нежно,
Не испытав всей горечи измен.

Двадцать четыре! Наливайте, други!
Шальной кураж - на ширину груди.
Как могут быть счастливыми старухи,
Когда их жизнь, увы, уж позади?!

Не ставьте нам в упрек резон циничный
С ценой победы, жизни и вина.
Отложим, братцы, разговор приличный..
Vivat свобода! Выпьем же до дна!

МИНУЛО ЛЕТО

Минуло лето. Так вся жизнь пройдет...
И вспоминать мы будем у камина
О жарких днях с улыбкой беспричинной,
И ожидать с надеждой новый год.

И вспомнятся ритмичный плеск прибоя,
Речитатив июльского дождя,
И солнца луч, и туча, уходя
Вдруг улыбнувшаяся нам с тобою,

Друзей беспечных шумный хоровод,
И шелест листьев ласковой березы.
Всё было так? Иль тщетны эти грезы,
Что в нас живут, как вера в нас живет?

И хочется, чтоб лето не кончалось,
Чтоб нас качала нежная волна...
Как ни крути, лишь раз нам жизнь дана –
Не спрашивай же, сколько там осталось..

Лови живой прощальный солнца луч
В тумане угасающего лета.
Не ожидай банального ответа,
Живи сполна, пока твой ум могуч.

АВТОРУ

Что тебе пожелать, Александр?
Может, виллу заморскую,
остров бананов и манго,
Кипарисов и олеандр?
Где с утра и до ночи призывное
чудится танго,
Нас бросая в объятия
пышных красоток - сирен...
Как томительно сладок сей плен!
Но, увы, не по теме и, признаемся, не по рангу.

Может, выберу сам свой подарок?
Он более прост:
Мне не надо ни вилл, ни сирен,
Островов, где бананов и манго несметно.
Я хочу, чтобы тихо и незаметно
День за днем пролетал
И за это мой искренний тост.

Чтобы утром нежаркое солнце
рано, как прежде, вставало,
Чтобы небо на нас опускало
свою голубень,
Чтобы легким, неспешным был
памятный день.
Скажешь: Чушь. А по-моему, это немало.

А еще, чтоб любимые наши
были рядом всегда,
Чтобы взглядом своим беспокоили
и согревали.
И друзья, пусть немногие,
с кем делил ты хлеб-соль все года,
От тебя не ушли и во здравии пребывали.

Будет памятен мне
этот Господом дареный день:
В простоте, добродушии и безмятежи
Сам себе я как-будто
спокойный и прежний,
Хоть признаюсь -
немного мозги набекрень.

КАК ЖИЗНЬ?

Не спрашивай, мой друг, как жизнь моя.
Впервые я с улыбкой не отвечу
Не потому, что в эту нашу встречу
Стал горд или невежлив я.

Нет, просто так мучителен ответ,
Что от него бегу как от проказы:
Ведь у банальной, как копейка, фразы
Явился тайный смысл. Сомнений нет –

Он был в неё заложен изначально...
И потому, не спорь, вдвойне печально,
Что не узрел его на склоне лет.

Счастливо жизнь прожив и не уставши
От дел мирских, тревоги, суеты,
В отчаяньи, несолоно хлебавши,
В конце пути нашел себя. Мечты.

Как тени, унеслись без видимого следа,
Сосуд разбился - склеить недосуг.
Что ж, вместо залихватского ответа
Давлю слезу горючую, мой друг!

Прошу, прости, хоть ложно снисхожденье.
Я сам себе порядком надоел –
Готов принять любое утешенье,
Уверен, что и это не предел.

Кляня судьбу, не все дано поправить,
Коль даже очень-очень захотеть...
Мне не взлететь, нет, крылья не расправить,
Лишь за полетом с завистью глядеть.

ЧТО НАША ЖИЗНЬ?

Жизнь - судьба иль дом, в котором
Я пока живу?
По тропинке вдоль забора
Утром мну траву,

Где зелеными кустами
Разукрашен двор
И нарядными вьюнами
Облеплен забор,

Где родные с детства лица
Были и ушли,
Чтоб уже не возвратиться...
В море корабли

Так уходят, оставляя
Тайну и печаль
А куда плывем, не зная,
Мы с тобою вдаль?

Только шорохи да звуки,
Мятая трава...
От разлуки до разлуки
Ноет голова.

ОСЕННИЕ СЛОВА

Безрадостны стихи в метафоре осенней
Мне вздумалось сложить, но слов я не найду...
Зачем богатства мне, не надо даже пенни,
Последнее отдам за строчку на ходу.

Осенние глаза, осенние улыбки
Тревожны, как судьба, и душу бережат.
Спокойствие - вранье, где стены дома зыбки,
От ветхости падут, придавят, как ягнят.
Чужие голоса, туманы славословья,
Обман и суета мерцающих надежд...
Ах, отойди скорей, не стой у изголовья,
Фортуна чудаков, скитальцев и невежд.

А ПОКА.

На жизнь мы в обиде порою –
Уж очень она коротка.
И сам я бываю, не скрою,
В расстройствах души, а пока

Все хризантемы не расцветены,
Прекрасной песни не услышано –
Молчит мой майский соловей.
Секунды крайней не отмечено,
Последней цифры не посчитано
Программой судьбы моей.

Какие же горькие слезы
По глупости жаждут платка!
Так плачут весною березы
В заботах лесных, а пока

Вес хризантемы не расцветены,
Прекрасной песни не услышано –
Молчит мой майский соловей.
Секунды крайней не отмечено,
Последней цифры не посчитано
Программу судьбы моей.

Так стоит ли нам волноваться,
Судьбу проклиная слегка?!
За райскою птицей гоняться,
Расстраиваться, ведь пока.

Вес хризантемы не расцветены,
Прекрасной песни не услышано –
Молчит мой майский соловей.
Секунды крайней не отмечено,
Последней цифры не посчитано
Программу судьбы моей.

17. 07. 1999

НЕПОВТОРИМЫЙ ДЕНЬ

Наш новый день всегда неповторимый –
Такой как все, но чуточку иной:
Задумчивы, пустое говорим мы
И ясно слышим голос неземной.

Молитву монотонно повторяем –
Где вы, счастливой юности мечты?
Сомнения и тайны поверяем
Словам, которые источник суеты.

И не услышав нужного ответа,
Огорчены в загадках вещей снов.
Порой не спим в тревоге до рассвета,
Хотя ответ давно уже готов.

И вот утратив всю неповторимость,
Съедаем утром черствый бутерброд,
На остановке, истощив терпимость,
Клянем толпою сбившийся народ.

На службе вечный хам, начальник строгий,
Сорвет на нас нечаянно всю злость.
И после заклинаний робких, долгих
Вдруг загрустим. Как, впрочем, повелось...

А дома затрапезные заботы
Горынычем стоглавым видим мы.
И здесь, брат, не потравишь анекдоты...
Так всякий день, от лета до зимы.

И мысли в голове, увы, роятся
Про будни серые и жизни дребедень.
Забыл уж, кем с утра хотел казаться.
И где он, тот неповторимый день?

Но полно, друг, какой же ты зануда.
Протри глаза и в небо погляди:
И солнце тихо подмигнет оттуда,
И сердце заторопится в груди.

СЧАСТЛИВАЯ

Глаза открыла утром рано,
А солнца луч уже в окне,
И сердце бьется сладко, странно:
Как хорошо сегодня мне...

И листья шелестят березы,
И отчего-то на устах
Улыбка легкая и грезы
О маскарадах и цветах...

Но дрему нежную нарушу,
Под солнцем спала пелена,
Волненье согревает душу...
Звенит мелодией струна,

И хочется обнять любимых.
И закричать на целый свет:
Друзья, вы видели счастливых?
Счастливее - на свете нет!

Глаза открою утром рано,
А солнца луч уже в окне,
И повторяю неустанно:
О, Боже! Счастлива вполне!

***

Мечтателям и фантазерам
Я посвящаю этот стих.
Тем, кто своим пытливым взором
Природу сущего постиг.

Кто тайны Космоса приемля,
Их разгадать вполне готов.
Чья муза, по ночам не дремля,
Поёт до самых петухов.

Загадки, шутки, заморочки
Он извергает, не устав.
И это ведь еще цветочки –
Он вам навяжет свой устав:

Как жить, какие потрясения
Нам уготованы судьбой.
Без тени робкого сомненья
Готов пуститься в смертный бой.
По жизни он – изобретатель
Во всем - в науке и в судьбе,
Чувств добрых первооткрыватель
Которые несет тебе,

Единственной, неповторимой:
Он от природы - однолюб.
Он обожатель несравнимый
Простой улыбки твоих губ.

ДРУГУ В ВЕЧНОСТЬ

Так просто: был и отошел?
Оставив планы и сомненья,
Судьбу, надежды воскресенья,
Ответ, который не нашел?

Все в прошлом: робкие признанья,
Не в меру страстные желанья –
Как сердцу было хорошо!

Жизнь пронеслась, как взмах крыла.
Зачем рождались и выросли,
Над математикой потели,
Чтобы Она все унесла?

Как, все напрасно в этой жизни?
Знать, нет красавицы капризней...
Перед глазами - два крыла.

А ворон произносит: "Карр!"
И приговор во исполнении.
Увы, напрасны уверенья,
Что искры - это не пожар.

Что жизни вечной он достоин,
Что будет он, душой покоен,
Благодарить за Божий дар.

НОЧЬ ТЕМНА.

Ночь темна.
За окном стучит дождь, а ветер –
Прямо волк в лесу.
Не до сна...
Засыпаю лишь на рассвете
И тоску унесу.

Тяжкий сон:
Тихо осени желтые листья
Над могилой кружат.
Снова он
Уж который раз мне снится –
Отец или брат?

Крик души.
Может, вспомнил родные лица,
Что ушли навсегда?
Не решил:
То ли плакать, то ли молиться.
Как бегут года...

Ночь темна.
За окном стучит дождь и ветер –
Видно, мне не уснуть.
До утра
Хочу больше всего на свете
Дотянуть.

ДЕКАДЕНТСКОЕ

Декадентское лето
Угрожает заразной хандрой,
И диагноз её - безутешная тихая радость.
Я объехал полсвета,
Заработал давно геморрой,
Видел, право же, все,
Ну, а это еще что за гадость?!

Безутешная радость -
Это способ прожить без долгов?
Иль мозги набекрень -
И поднятый из пыли окурок?
Если малая малость
Сохранилась в коробке мозгов –
Придержи свою лень
И не выгляди, словно придурок.
Непонятно опять!
Фразы прыгают, словно мячи.
Суть в сторонку ушла,
Место заняли блефы и слухи.
Ну, а мне - наплевать.
Понапрасну прошу: не кричи –
Суть, пожалуй, была:
Видишь,дохнут последние мухи.

Так о чем же слова,
Понимает ли кто эту суть?
Я пытался постичь,
Но покамест не удастся.
Знаю, как дважды два:
Если глубже еще заглянуть
В эту странную sreesch,
То она, безусловно, найдется...

НЕВПОПАД

Я тебе отвечаю
Наобум, невпопад.
Не смотри на меня снисходительно.
Хмуро взгляд твой встречаю,
Даже солнцу не рад,
Мину скорчил слегка извинительно.

А кругом суматоха,
Круговерть, суета...
Растеряться вполне оправдательно.
Повинуюсь без вдоха:
Победит красота...
Правда, к ней я давно невнимателен.

Стану очень богатым –
Щедро озолочу:
Я тебя так люблю и лелею!
И полмира отдать
За улыбку хочу,
Что там - пол! - Мира не пожалею.

Так свежи и невинны простые слова –
Мудрость вечности в них отразилась.
Как же их отыскать!
Нет, смогу ли едва...
Знаешь, давеча ты мне приснилась.

***

Чого бажаєш від життя?
Шматочок хліба і покою,
Щоб бути назавжди з тобою
Без світлих планів майбуття.

Чекаєш щастя від життя?
А заробив його довіку?
Що власне треба чоловіку?
Щоб в хаті не було сміття.

За що карає нас Господь?
Ні, не карає - вчить нас болю,
Любіть добро, життя і волю.
Ісус, чекаю я, заходь.

В ПОИСКЕ ИСТИНЫ

Я в поисках истин листал Аристотеля,
Но там для ума лишь загадки одни.
И мне настроение только испортили
Своею заумностью они.

Куда же деваться, какие инстанции
Для поиска истин еще обойти?
Дзинь - дзинь! До какой вы, почтеннейший!
станции?..
Билет ваш исчерпан, нам не по пути.

Ох, жизнь, извини, но и здесь арифметика:
Деньки и годочки, их надо считать.
И не ошибиться, ведь лишнего крестика
В таблицу годков не дадут приписать.

Попрыгал и будет... итак, подытожили:
Вот здесь был неправ, а вот тут был хорош,
И перекрещенный, и волею Божию
Почил, как все, всеуе...
С приветом.
Ну что ж!?

А истина жизни была где-то рядом,
Одним повезло - узнают, но не мы.
Ведь голос Всевышний - считай что награда,
И с ним не поспоришь - ответы немые.

Так вот мой совет: не кляни, не ругайся,
Живи по отдельному календарю.
И радуйся жизни.
Не можешь? –
старайся!
А этот совет я на память дарю.

СТАРЫМ ДРУЗЬЯМ

Утекают по капелькам годы.
Мы у прошлого в странном плену.
Дружба наша сильнее непогоды...
Тянет-тянет в родную страну,

Где хрущевок бетонные стены
Нашу молодость верно хранят,
Где, как прежде все, без перемены
Так привычно наш радует взгляд.

ГИМН ПЯТИДЕСЯТНИКА

Серые и белые
Будни пролетают.
Осенью спелые
Фрукты созревают.

То, что с червоточиной.
В мусорник идет.
Вкусные и спелые
Скушает народ.

Припев

За столом за пятьдесят
Пьют лишь марочные вина.
Фифти - фифти - это, брат,
Значит ровно половина.

Почему за пятьдесят
Беспокоится мужчина?
После первой - он не рад –
Ждет вторая половина,

Сильные, слабые
В творчестве дерзают.
Во бы я, кабы я...
Так соображают.

Только неудачники
На оклад живут.
Их с машиной дачники
Просто не поймут.

Припев

ТИШИНА

Благодатная тишина –
На душе и светло и тревожно...
Изменить ее ритм невозможно:
Неподвластна стихиям она.

Её волны нежны, но сильны,
Я отдался им волею неба.
Боже, дай мне надежды, как хлеба,
Отодвинь злую тень сатаны.

Разливается нега во мне,
Звук далекий едва донесется.
Перезвоном в душе отзовется,
Растворившись, как дым, в тишине.

Тишина - это песня без слов.
Это нежный романс для влюбленных,
Пред иконой любви преклоненных
Под Луною, где небо - их кров.

Тишина - это сладкие сны.
Это голос спокойной природы,
Это робкие вешние воды –
Возмутители тишины.

ГДЕ-ТО

Ясно как день: завтра опять будет осень,
Этот ноябрь слишком уж мне надоел.
Что ж, мы смирились - даже от жизни не просим
Солнца ль улыбок, чудом улаженных дел.

А за окном - то же уставшее небо,
Тучи под парусом ветром гонимы скользят.
Нищий знакомый - клянчит с надеждою хлеба,
В спины прохожих очи с тоскою глядят.

Где-то за шторой вижу спокойные лица.
И перед ними - мирный привычный экран.
Мне отчего-то темною ночью не спится!
Всюду мерещатся слезы, печаль и обман.

У изголовья лампы настольной свеченье,
Руки ослабшие держат затертый роман.
Мысли уставшей неведомо увлечение
Дерзким сюжетом - снова коварный обман.

Сотня вопросов - ни на один нет ответа,
От напряжения веки дрожат - не до сна.
А за стеною музыка слышится где-то,
Чудится странно в пышном цветеньи весна.

ДЕНЬ

Вот еще один день истек
В суете и мирских заботах...
Ты не спрашивай: Что за прок?
Я растерян и тих отчего-то.

Вот еще моей жизни день
Отлетел, увы, не вернется.
Сердце птицей усталой забьется
И опустится, словно тень.

Нет, не спрашивай, отчего
Я печалюсь о дне уходящем.
Не привык, видно, жить настоящим,
Правда, все это не ново...

* * *

Ты меня отпусти без страданья –
Пусть веселой застынет душа,
Без промозглой тоски увяданья.
Жизнь по-прежнему хороша.

Только мне разонравился розы
Оглушительный аромат,
Не волнуют красою березы,
И рассветам я ранним не рад.

И с товарищами веселиться
Уж не тянет за дружеский стол.
Ночью зимнею долго не спится,
Чаще стал я печален и зол.

Затуманились ясные очи –
Как повязаны кумачом.
Не причем тут холодные ночи
И дождливые дни не причем.

Ты меня отпусти, умоляю,
Я с собой не возьму ничего.
В стороне этот мир оставляю
От участия своего.

* * *

Как много разных дней
По жизни пролетело.
Что ж, были потемней,
Но ничего, прошли...
И вот опять я с ней.
Кому какое дело,
Куда ушли года
Той юности моей?

И вот опять в глазах
Знакомое метанье.
И легкая слеза
Нежданно упадет.
И неба бирюза,
И робкое признанье
Неужто повторясь,
Меня опять найдет?

У счастья, увы,
Обратная изнанка.
Как пересуд молвы –
Она всегда права.
Долой из головы
Кошмары спозаранку,
А впрочем, наплевать –
Пускай гудит молва.

ИСТОРИЯ

Смешно... недавно был я пионером,
Как все, зачитывался Маршаком,
Потом, как все, болел Аполлинером
Но все равно остался дураком.

История есть мертвым заклинанье,
Живые ее пишут между дел.
Там места нет вину, любви, страданью,
Остывший камень - вот ее удел.

Случайность не проникла в эту книгу,
Там все закономерно - до тоски...
Лишь склочно вспомнят про попа-растригу,
Столетия не менявшего носки.

Так мы в тиши родного мироздания
Спокойным взором созерцаем жизнь.
И нам не охватить своим сознанием,
Какие судьбы в Лету унеслись.

Нам не постичь загадочной природы,
Вселенность тайн её, таинственность планет.
И потому спешим сказать мы "нет"
Всему, что далеко от сиюминутной моды.

И лишь когда коварная судьбина
Расставит нам ловушку на пути,
Оценим мы в тревоге карантина,
Что стоит жизнь, и как по ней идти.

* * *

Четвертый день отборный грипп ломает.
Захват могуч, под ним не устоять.
За утром ночь кошмаром наползает,
И силы нету Господа позвать...

ЛИРА

Стихи слагаются небрежно:
Не нужно мучаться - плыви,
И на волне качаясь нежной,
Закрыв глаза, проси любви.

Как в детстве - теплыми словами:
"Ну, убаюкай, укачай".
И ангел спустится над вами,
И слово молвит невзначай.

Поймал? - Счастливчик, без сомненья.
А может, сам его нашел?
Чудес достойных сновиденья
Я через это все прошел.

* * *

Белые палаты,
Длинный коридор –
Серебра иль злата
Не отыщет вор:

Здесь лишь стон да муки,
Слезы и печаль.
Не держи за руки
Уходящих вдаль.

Но согрей участием,
Светом Доброты.
Разве большим счастьем
Обладаешь ты?

Не жалея улыбки,
Света и тепла:
В жизни все так зыбко,
Много лжи и зла.

Белые халаты –
Серая тоска!
Видно, боль утраты
Не забыть пока...

ПО ЖИЗНИ

Как непросто по жизни пройти,
Разве этого кто-то не знает?
Сколько ям и ухаб на пути
Нас, наивных, подчас ожидает.

В том секрета, увы, не постичь,
Мы зовем его нашей судьбою.
А она, как тяжелый кирпич,
Затаившийся над головою.

Упаси от неожиданных обид,
Боже правый, прости и помилуй.
Меня, как в лихорадке, знобит
С неподдельною страшною силой,

От крутых поворотов судьбы,
От измены далеких и близких.
Как мы сами бываем грубы,
Поступая беспечно и низко!

Не избавившись от суеты,
Строим планы наивно и смело,
Потеряв по дороге мечты,
Позабывши, что сердце болело.

Может, спросишь, зачем мы живем,
Уходящие дни провожая?
Я отвечу: живу этим днем,
И мгновенья его обожаю.

СЛОВА

Слова, что ничего почти не стоят,
Слова, что убивают наповал,
Слова, которыми бедняга, бредя, стонет
Иль кто-то где-то невпопад сказал,

Что так просты иль так порой суровы,
Смешны до колик или холодны.
Вас спрашиваю в изумленье: "Кто вы?"
И ваших глаз ответы так нежны.

Слова, которыми грозятся дети,
Когда их обижают невзначай,
Слова, которые дороже всех на свете:
"Люблю,
прости,
прощай".
Слова имен, хозяева обличий,
Еще молчанье, когда нету слов,
С оттенком вежливости иль приличий,
Или ва-банк, когда на все готов.

Мы знаем: слово материально,
Но вспоминаем это иногда.
Порою искренни, порой банальны,
Беспомощны, когда валит беда.

Как трудно отыскать, когда в волненьи
Кружится не на шутку голова,
Восторга, счастья, нежности общенья
Или любви заветные слова.

Душа поет - нужны ль слова иные,
В них свет и море, солнце и любовь,
В них жизни смысл, все радости земные...
И ты их повторяешь вновь и вновь.

* * *

Про море стихов не слагайте –
Их смоем небрежно волна,
А если захочется - знайте,
Что зорко на страже она.

Какие великие мысли
Вам выплеснуть нужно сейчас?
Насколько красивые, в смысле
Сияния искристых фраз.

Однажды я ночью поднялся –
Над морем висела луна,
А рядом маяк откликался
На луч, что бросала она.

И эта таинственность ночи
Так круто на душу легла,
Что выдержать не было мочи,
И строчка сама потекла.

Я позже слегка ухмыльнулся,
Когда этот стих прочитал...
Не очень-то он развернулся,
Кристаллом не заблистал.

А значит, пора закругляться
И скучно брести на обед...
За дело пора бы уж взяться,
Коль в детстве не вышел поэт!

ЕСЛИ

Если можешь - не пиши,
Если волен - не влюбляйся.
Угадай порыв души,
Не тоскуй, а улыбайся.

Сонных ритмов колыбель
Раскачала непогода.
Затуманился апрель,
Что ж, такое время года!

И не надо, не брани
Сгоряча его напрасно,
Лучше в сердце загляни,
Уяснив, что жизнь прекрасна.

А апрельская тоска –
Это легкий сон природы
Задержался, а пока
Позаимствуй сенс у моды:

Все проходит - мини, клеш,
Обновляясь неустанно...
Ну когда же ты поймешь:
Все на свете бренно, странно.

Так беги ж от суеты,
Познавай свою природу.
И тогда не станешь ты
"Вешать" грусть на непогоду.

СТАРЫЙ ЭПИЗОД

Старый эпизод - это добрый повод
Окунуться в волны отшумевших вод.
Прежние друзья, сказанное слово
Снова оживут - старый эпизод...

Вспомнилось, как ты взглянула сурово –
И покоя мне взгляд тот не дает.
Столько лет прошло, но увидел снова
Странные глаза - старый эпизод...

Детство, летний сад, в пол-аршина брюки,
Словно наяву мать домой зовет.
Добрые глаза, ласковые руки...
Сердце не стучит - старый эпизод.

Дальние края, давние картины:
Прага и Париж - ярче всех красот.
Образы встают, как из паутины
Памяти веков - старый эпизод.

Впереди еще дальняя дорога.
Надо ль торопить нашей жизни ход?!
Радостей, потерь и волнений много
На дороге той... Старый эпизод.

О ЖИЗНЕННЫХ ЦЕННОСТЯХ

Из прошлого нас с вами бытия
Воспоминаний крутится немало.
Видать, не вспомним мы - ни вы, ни я –
Каков конец и где же их начало?

Какие б ценности ты в жизни не имел,
Всё ж главное из них - воспоминанья,
Которых ты, быть может, не хотел –
Слова разлуки иль слова прощанья,

Знакомой улицы причудливый изгиб
Иль башни острые знакомого костела.
Ну что еще? - во мне поэт погиб –
Квартира наша с потолка до пола,

И наши встречи, кофе и слова,
Спокойный тонус дружеской беседы...
Да, улица, кажись, была крива,
Да, были встречи, радости и беды.

О чем я? Ах, о ценности вещей?!
Нет-нет, о ценности воспоминаний:
Огонь горячих глаз иль вкус домашних щей
Иль холодок несбыточных мечтаний.
В чем же их ценность - если без прикрас?
Чтоб без намеков - зримо и дословно:
Их не украсть и не отнять у нас,
Они послушны и беспрекословны.

СТАРЫЕ ДРУЗЬЯ

Старые друзья - старые мотивы.
Молодость прошла - зимы впереди
Солнечным лучом, ласковым, игривым,
Юность пронеслась. Стой, не уходи!

Старые друзья - старые рассказы.
Все ли ты хранишь в памяти своей
Робкие слова, милые проказы,
Горечи обид, ...сердца не жалеи.

Старые друзья - старые болячки.
Их совсем не ждешь - сами норовят
Тесно обступив, требуют подачки
"Не гони судьбу", - люди говорят.

Старые друзья - старые квартиры.
Все в них, как тогда, двадцать лет тому.
Дремлют у часов тишины и мира –
Не позволят здесь шума никому.

Старые друзья - новые утраты.
Смысла не ищи в горечи потерь.
Отзвенели дни юности когда-то,
А сейчас терпи, радуйся и верь.

МИГ

Стол, за которым
Мог бы родиться роман...
Суетны мысли - фантазии и обман.
Но ненароком искрою Божею миг
Вдруг осветился и... растворившийся сник.

Ты не старайся как-то его уловить,
И не поддайся слабости звать и бранить.
Неуловимы эти мгновенья удач.
А не дождался - уж не горюй и не плачь.
Значит, так надо - терпения наберись,
Коли не сможешь - жаркой молитвой молись!

1996-й

Вот уж он стучится безмятежно.
Мы его не просим, не зовем.
Только где-то в глубине надежда
Что, быть может, лучше заживем.

Что, быть может, города и страны
Все ж нас ждут, хоть мы издалека,
Может, не покажется им странным,
Говор наш, улыбка, а пока...

А пока за праздничным застольем
Собрались, как много раз, опять,
Чтобы разноцветным хлебосольем
95-й провожать.

И встречать то хрупкое мгновенье,
Когда в двери входит Новый год,
Сердцем чуем - вот он, миг рожденья...
Что же он с собою принесет?

Ни к чему гаданья и догадки,
Знает каждый, стар он или мал,
Веселиться надо без оглядки.
Что ж, повыше праздничный бокал:

Выпьем за туманы и рассветы,
За здоровье, радость, суету,
За загадки жизни и секреты,
За улыбки, счастье, красоту!

* * *

Молчи, мой друг, когда слабы слова
Или когда сказать уже не в силах,
Когда под ветром шелестит трава
Или подруга нежно попросила.
Иль просто, когда нечего сказать –
Не хлопочи, не тужься, не старайся.
Молчи, когда тебя ругает мать,
Соблазну ей ответить не поддайся.

Как дивно утром слушать тишину
В хмельной росе проснувшегося леса,
Как-будто после дьявольского стресса
Перелетел в волшебную страну.
Любовь свою не в силах передать...
Птиц нежный щебет, свист и замиранье.
Под ландышей лесных благоуханье
Молчи и слушай эту благодать.

* * *

Что опыт жизни? - Звук пустой.
Судьбу - злодейку не обманешь,
Ведь у неё резон простой –
Что вздумает, не угадаешь.

Коль так - седи, спокойно жди:
Готово ли предназначенье,
А уловив его, иди
Вперед без страха и сомненья.

Стремимся с юношеских лет,
Прожекты строя многократно,
В истории оставить след,
Не наследив при том изрядно.

К себе не очень-то строги,
Другим ошибок не прощаем:
Когда не знаем мер других,
Отборной бранью угощаем.

Не отличим добра от зла,
С привычной глядя колокольни.
Уж если нет в душе тепла -
Ей за других не станет больно...

Скучны затертые слова,
В сто крат - банальные мотивы,
И потому, как "дважды два",
Воспринимаем их лениво.
В чем жизни смысл и смысл слов?
Загадка не для человека...
Ты отгадать ее готов,
Герой начавшегося века?

РОДНЫМ

У нас одна судьба - её не выбирают,
И силой волшебства её не изменить.
В нас прошлое вжилось - оно не умирает.
Его не отобрать, не скрыть, не отдалить.
И потому бесценные утраты
И горести потерь останутся при нас.
А зов небытия, откуда нет возврата,
Для нас одних напутственный наказ.

Красивых слов в прошеньи быть не может:
Нам свыше отпускаются грехи,
Лишь Он один по жребию поможет
На небе, на земле и у сохи.

А жизнь летит, ухабом громоухая,
Смерть затаилась где-то у двери.
Ах, наша жизнь... хорошая ль, плохая?
Поди-ка ты с разгону разбери.

* * *

На серой страничке неровные строчки,
Нестрог и капризен узор –
События жизни: стихи, заморочки,
Падения, взлеты, позор.

Безликость поступков и радость удачи,
И близких родное тепло.
Недавно смеялся - и вот уже плачу:
Ну что же, знать, не повезло.

Метафоры дерзкой шальной сравненье
Попробовал вкус ощутить –
И, сам испугавшись, во ока мгновенье
Со словом решил не шутить:

Лишь с правдою жизни на суд всенародный
Достойно с пером выходить.
Восславив по чести порыв благородный,
Поступок дурной осудить.

И не ожидая похвал недостойных,
Сомнительных почестей вслед,
Так хочется слогом изящным и стройным
Послать запоздалый привет

Всем-всем, кто нас любит,
без зла вспоминает,
Кому мы всем сердцем верны,
Кто вовсе об этом не подозревает,
Чьи помыслы светом полны.
В нем с искренним чувством миллион пожеланий
Им всем от души передать,
А главное - встав ото сна утром ранним,
Рассветы с улыбкой встречать.

* * *

Уж давно не писал...
Что получится? - право, не знаю.
Может, все растерял,
И по каплям иссяк мой кураж?
Пропадал...
А уж осень спешит золотая...
Не узнал:
Лезет в голову всякая блажь.

Как стремительны дни,
Уносящие в прошлое лето.
Ты его сохрани
В своей памяти пылью дорог.
Не мани
Жаром ночи, прохладой рассвета.
Не брани,
Не тверди: Ну, какой в этом прок?

Так печальны дожди.
Разве можно начать все сначала?
Я прошу: подожди...
Только знаю - напрасны слова.
- Уходи...
Я решился - и это немало.
- погоди!
Закружилась совсем голова...

* * *

Прощай, мой Крым, тебя открыл я
Над синью моря - перлы гор.
Ты подари мне, птица, крылья,
Я облечу весь твой простор.

Остроконечны пирамиды,
Пронзающие неба высь,
Картинные природы виды –
Остолбеней, посторонись!

Причудливы изгибы улиц,
Ступенек звонких дружный хор:
Где Кореиз, а где Мисхор,
Не все ль равно - вы улыбнулись?

Прощай, мой Крым, тебя открыл я,
Как открывают острова...
Тебя навеки полюбил я.
Кружись, шальная голова!

ВОСПОМИНАНЬЯ МИГ

Две башни костела в вечернем окне
Минуты иные напомнили мне:
Далеко-далеко под крышей дворцов
Ватага гусар, удалых молодцов,
Встречалась в полночь - рождественский бал.
И я среди них невзначай побывал.

Какие минуты, какие мечты:
Не вдруг, незабвенная, вспомнилась ты.
Под звуки мазурки и бряцанье шпор
Я слышал восторгов избыточных хор.

Тебе в поклоненье лилися слова.
Как все же нелепа людская молва...
Как я был взбешен - и не вспомнить бы мне
Лишь контур костела в вечернем окне...

* * *

Помоги мне, Господи, помоги,
От щедрот Лукавого сбереги,
Душу мою осветли - в ней грехи,
Да не осквернят её злы враги.

Господи Иисусе, сохрани,
За грехи и слабости не брани,
От беды и напасти борони,
Не коснуться нас крылом пусть они.

За молитвой утренней в тишине
Славлю тебя, Господи, ты во мне.
Суетные благости прежних дней
Оставляю, Господи, в стороне.

***

Непересічні чи недосічені,
Краща доля вам не дана.
Істини вічні чи запозичені –
Всім їм однакова зараз ціна.

***

Книгу жизни нехотя листаем:
Здесь - любовь, здесь - был смешон иль прав...
Заглянуть вперед всегда мечтаем –
Сколько ж там еще заветных глав?!

ОБМАН

В окне - туман.
В душе - обман.
Куда плывет
Мой пароход?
В ночи тебя
Вдруг вспомнил я...
Удачлив тот,
Кому везет.

Прошел туман.
Исчез обман.
Из дальних вод
Корабль плывет.
Судьба моя,
Зову тебя:
Удачи нет –
Грусти, поэт...

ЮБИЛЯРУ

Юность - это дерзкие мечты.
Зрелость - это факт, пора свершений.
Планы ж нашей старости просты –
Недуги средь моря уваженья.

Мы в долгу у собственной судьбы,
Хоть живем, долгов не отдавая,
Без огня, без радости борьбы,
На судьбу напрасно уповая.

А не лучше ль годы не считать?
Радоваться жизни неустанно:
Плакать, мучиться, болеть, страдать,
Улыбаясь весело ли, странно ль.

Потому желаю всей душой:
Пусть долги всемерно возрастают,
А душа назло себе самой
Угрызений совести не знает.

Юбилеи все-таки нужны –
Мы на них счета свои сверяем.
Как всегда, надеждами полны,
Вот как быть счастливыми - не знаем.

***

Листья последние с кленов слетают кружа,
Тихо уносят надежду на солнце и радость.
Где ты? Вернись же, моя беспокойная младость,
С вихрем страстей и чудачеством куража.

Как беспокойны у юности сладкие сны:
Неразделимые чувства с фантазией бешеной спорят.
В дерзкой борьбе, окаянною страстью полны –
Испепеляющи - одновременно и счастье, и горе.
То ли уверенной зрелости ранний рассвет,
Мыслей спокойных размеренность и порядок,
Старых друзей ненавязчиво теплый привет,
Жизнь безмятежная без неудач и загадок?!

За горизонт удаляется дней бесконечная цепь –
Не успеваем мы их посчитать и измерить...
А впереди - необъятная знойная степь:
Любо шагать босиком, улыбаться и верить.

В ВАШИНГТОН И ОБРАТНО

Свежи порой воспоминанья:
Нахлынут дерзкою волной
И вдруг нежданно утром ранним
Явят картины предо мной.

Шли по аллеям парком сонным,
Весь мир готовые обнять,
Мемориала Джефферсона
С восторгом гордым прочитать

Слова, знакомые такие -
Не только доллар их блюдет,
Превоплотив в дела благие,
Тем подтвердив The trust in God.

А вечером вдоль Потомака
Бродил, мечтая, как чужак,
И там из векового мрака
Привиделся мне тайный знак

Судеб нескладных и достойных,
Пропавших в пропасти страстей,
Шальных идей и жизни полных.
Равны там гений и злодей.

А по дороге к Вашингтону
Наш приковали скорбный взгляд
Ряды надгробий Арлингтона –
Молчат уж сотню лет подряд.

Таковыми стройными рядами
На приступ с барабаном шли
Солдаты Севера, под знамя
Вел генерал их славный Ли.

Вечерний час нагнал усталость –
Вдруг безмятежно задремал
Совсем-то крохотную малость...
Проснись турист, кончай привал!

Здесь площадь четырех музеев,
Крахмально-белый - Белый дом,
И в Капитолии, трезвея,
Внимали мы, совсем как днем.

Ну, вот и все - конец страданьям,
Мозолям стертых башмаков –
Достойный повод для признанья:
Отряд к отбытию готов.

Остановив для сновидений
Всех впечатлений стройный бег,
Автобусом без промедленья
В Хант Велли - снова на ночлег.

***

Обещала ведь мне не сниться!
Так зачем же так?
Под ногою скрипит половица,
Знаю, я - чужак.

Знаю, мне б отойти в сторонку –
Не стоять на ветру.
Что ж, что капают слезы звонко –
Все равно не утру.

Ты навек меня околдовала –
Чернокрылый взгляд.
Пью его, ну а мне все мало –
Сорок раз подряд.

Кабы лето опять настало –
Солнца белый свет...
Я прошу: Давай все сначала!
Знаю, скажешь: Нет.

Мы вольны: у нас друг пред другом
Нет давно долгов.
Голова пошла резко кругом –
Не до слов.

МОЛОДОЖЕНАМ

Взрослеют дети, взрослые стареют:
Спираль. Движенье. Кругооборот.
Жених перед невестой робеет,
Взгрустнули мамы - нежный эпизод.

А сколько их различных эпизодов,
Смешных и грустных, жизнь преподнесет?
В делах земных с восхода до захода,
В хлопотах будней, в радостях забот.

Но среди всякой разной круговерти,
Деяний важных и мирских сует,
Людской молве ни капельки не верьте,
Храните тайну, маленький секрет.

Секрет душевной нежности, доверья,
Которые друг другу так нужны.
Не зря бытует мудрое поверье,
Что слабости у сильных не видны.

Желаю вам, вставая утром рано,
Побольше и почаще вспоминать
Один совет - не посчитайте странным –
Из детства не спешите убежать...

Кажись и всё, понятно ль, непонятно?
Поэзия - что в роще соловьи...
Ну, а теперь, как прозой: четко, внятно –
Детей рожайте в счастье и любви!

У ЧЕРНОГО МОРЯ

Приподняв от подушки лицо,
Вижу море в окно серебристое,
Будто нежной волшебной пылью
Вглубь пронизаны волны у пристани.

Белый парус проткнул горизонт,
Приближается стройною птицею
И летит, как отпущенный зонт
На ветру, и грозы не боится.

Тучи сходятся грозно над ним,
Как на сцене смешных декораций.
Но не страшно совсем, и молчим
Мы, как в зале пред громом оваций.

Кто мы, что же нас ждет? Подскажи:
Вил закопано столько сюжетов.
Что молчишь? Нет у моря души...
Сто вопросов - и все без ответов.

Море Черное, синее, разное,
Наши чувства к тебе - нет, не новые:
Лишь бы видеть тебя. И прекрасное
В стих слагается за словом слово.

Варна, 9.09.2000.

ИНФОРМАЦИЯ

Очень трудно найти ответ,
Должен честно признаться я,
Знаем точно мы или нет
Что за термин такой информация?

Посмотрев по ТВ сюжет,
Мы нередко впадаем в протрацию.
Виновата ль тут или нет
Злополучная информация?

В наш стремительный шумный век
Всемогуцей информатизации
Все доверились дружно Hi - Tech,
Это значит - и информации.

Пусть она холодна и скучна.
Пусть за нею подчас профанация.
Но ведь чаще полезна она,
Вездесущая информация.

И с какой не взгляни стороны,
Очевидна вполне ситуация –
Прежде всяческих дел должны
Мы природу познать информации.

Темы "умный кто, кто дурак?"
Не хотел бы всерьез касаться я.
Но что делать, ведь в жизни так:
Кому - "баксы", кому - информация?!

БУДАПЕШТ

Я люблю бродить по Будапешту:
Город сказок, радости, мечты!
Я скучаю, по тебе, ну, где ж ты,
Скоро ль снова явью станешь ты?

Прогуляться б утром вдоль Дуная –
Красоты величественней нет.
Постоять, Геллерт не узнавая,
На мосту с названием "Эржбет",

Бросить взор на улицу Аттила
С постамента крепостной стены.
Старый город! В нем столетий сила
Сердце расцветающей страны.

Проезжая близ руин Аквинкум,
Представляем в славе Древний Рим
И, срывая меж камней травинку,
О его величьи говорим.

По аллеям Маргит вы гуляли,
Укрываясь от жары в тени?
Если да, забудете едва ли,
Как порой загадочны они.

Синевы бескрайние просторы,
Белый парус ветром напряжен...
Вздор - географические споры:
Озеро иль море Балатон?

Широка знакомая дорога,
Утомила умных и невежд:
Возвращаемся, еще немного,
Вдалеке - вечерний Будапешт.

Вот машина въехала в Обуду...
Впереди ж далекий путь домой.
Разве я когда-нибудь забуду
Будапешт, любимый город мой!

март 2003 г.

ЦИКЛ "ЛЮБИМОЙ

* * *

Я почему-то очень верю в счастье:
Оно мне искры мечет в вышине.
А много ль человеку в дни ненастья
Для счастья нужно?... Так же вот и мне.

Я не привык мечтаньям отдаваться,
Но это факт - порой касанье рук
Дороже поцелуя раз в сто двадцать:
Порывы ветра поцелуй сотрут.

Порой твой взгляд милей всего на свете,
В нем теплота и ласка нежных глаз...
И счастлив я, что вот такую встретил:
Без сладкой лжи, без фарса, без прикрас.

Ты иногда права - в стихи не вложишь
Того, что хочешь прозою сказать...
Но ты взглядишь - и в них, я знаю, сможешь
Мои черты в тумане отыскать.

И сквозь с трудом рифмованные строчки,
Под маскарад пустых, ненужных фраз
Мою любовь от точки и до точки
Прочешь ты сможешь в свой досужий час.

1958 г.

***

Я помню тебя повзрослевшею девочкой...
Ты нравилась мне, я тебя обожал
С укором любви сквозь вишневые веточки
Глазами к калитке тебя провожал.

Я знаю, ты помнишь ту пору до мелочей,
Как ревность во мне своей страстью зажгла...
Любила ли? - Да, ты любила; и в девичьей
Любви, ну признайся уж, меньше тепла.

Прошу, не сердись, я ревнивый порою,
Но взглядом твоим, как и прежде, пленен...
Что ж, ты все такая, лишь стала большою,
А я поглупел - знать, не в шутку влюблен.

Да, все как и прежде, но мне почему-то
Твой взгляд так особенно дорог и мил.
И очень мне хочется вспомнить минуту,
В которую я, не шутя, полюбил.

Быть может, когда-то без тени волнения,
Напомнив про юности бешеный пыл,
Опять повторю, что не лишь наслаждения
В тебе я искал. Нет... Я просто любил.

Пусть нам никогда не придется встречаться,
И пусть по десяткам промчатся года,
Я вспомню с улыбкой, как ты в восемнадцать
Со мной у калитки стояла тогда.

1958 г.

***

Тобой томлюсь, но не жалею,
И в грусти утоляя кровь,
Я лишь одну мечту лелею –
С тобою повстречаться вновь.

Неповторима эта встреча:
Твои глаза в сиянье грез...
И этот тихий летний вечер
В прохладном шелесте берез.

Я помню, ты тогда стояла,
С улыбкой глядя на меня,
И что-то тихо напевала,
Не чуя моего огня...

Близки заснеженные дали,
Наивен молодости пыл...
Надежд, увы, не оправдали,
Но разве кто о них забыл?

* * *

Самого сильного чувства в жизни тебе пожелаю,
Чистого неба и солнца, нежного, как любовь,
Азбуки жизни текущей сам я не очень-то знаю:
Старые, умные мысли все повторяю вновь.

Тихой и ласковой песни, жизни большой и красивой
И растворения в людях, с Богом во имя добра.
Яркого мига удачи, сказки, где дивные дива,
Сильных и нежных объятий с вечера до утра.

СУДЬБА

Судьбой моей была она:
Уже уйдя, в глазах стояла.
Росли деревья у окна
И осень заревом блистала.

Листовою плакал лес густой,
Текли ручьи, журча, как в мае...
Казалось, лишь для нас с тобой
Дышала осень золотая.

Дышала тихим ветерком...
Где в нем былая легкость лета?
Мечтали мы и лишь тайком
В глаза глядели, ждя ответа.

Нам многое с тобой дано,
И многое поведать надо...
Но, видно, так заведено,
Что с осенью идет прохлада.

Нам, охладевшим, не найти
В глазах любимых прежней страсти.
Что ж, к сердцу больше нет пути –
И отогреть не в нашей власти.

Судьбою это суждено,
Что осенью пора прощанья
Пришла, не постучав в окно.
Уйдет - не скажет "До свиданья".

1959 г.

"20"

Прости меня, прости... За что? Так слушай:
Ведь я тебя порою не ценю –
Среди веселья мир светлей и лучше,
Я в нем свою бороздку бороню.

Мечтать - я иногда, шутя, мечтаю.
Я и грустить - грущу порой, но ты...
Ты все поймешь, к чему я объясняю?
Ведь ты всегда со мной. Мои мечты...

Мечты о небе, людях и березах,
О кораблях, несущихся к звезде,
О пролитых и непролитых слезах,
О бездне, о любви и о беде.

Под белоцвет порхающего снега
Один, как лист, среди ветвей брожу.
Судьба моя, как жизнью человека,
Я лишь в беде тобою дорожу.

Ты не обидишься... И, знаешь, я не скрою,
Пусть лаской станет слабый голос мой:
Ведь если в горе ты всегда со мною,
То счастье тоже разделю с тобой.
Куда плывем мы в нашем ветхом судне?..
К тебе весна двадцатая пришла.
Я пью за то, чтоб превратились будни
В столетья счастья и в минуты зла.

* * *

Мне тебя увидеть хоть бы раз,
Мне б поцеловать хотя бы два...
Нет достойных слов, но без прикрас
Я скажу: "Любовь еще жива".

Я весь мир хочу постичь большой,
Прочитать от корки и до корки...
Очарован я твоей душой,
От улыбки нежной я в восторге.

И я глаз прелестней не ищу:
Мне твои теплее и дороже.
Счастлив я с тобою и, быть может,
Потому измены не прощу.

И не тратя страсти наугад,
Тысяч лет немой тоски и света,
Не хочу гореть, как звездочки горят,
А хочу - как быстрая комета.

* * *

Тот образ твой в орнаменте туманном,
В осенних листьев рамке зыбкой манит.
Он вдруг ласкает, вдруг порою ранит,
Заглянет вдруг в глаза с улыбкой странной.

К тебе, увы, быть может, не в сравненье
Ни мотыльки, ни стройные березы:
Просты они. С них дождевые слезы
Смывают грусть, и тяжесть, и сомненье.

Тебя нельзя назвать и райской птицей,
Что осветила прелесть мирозданья...
Нет, ты земная. И земли терзанья
Тебя родили дерзкою тигрицей.

Да, ты земная, и земные страсти
Тебя родили ласковой тигрицей...
Да сохранит Всевышний от напасти
Твой нежный взгляд. Ну чей же с ним сравнится?

Суровые у жизни колыбели,
В которых та детей своих качала.
Порой добра, порой совсем не знала,
Что за чума детей ее терзала...

А вдалеке сирены тихо пели,
А вдалеке пушистые метели
Слагали песню, а судьба шептала:

"О, дочь моя, я прелестей лобзанья
Тебе, достойной неги наслажденья,
Не дам, но пусть же тень сомненья
Тебя не тронет в радости признанья.

Я угодила тебе земную славу –
Она дороже радости небесной.
Она дана тебе в святое право,
Ты ей ответишь своей первой песней".

И славы жизнь к ногам твоим упала,
И понесла в страну видений чудных...
Я ж гость усталый, путник я приبلудный,
И мне о славе лишь молчать пристало.

1961

* * *

Прости меня за то, что ты вздыхала;
Прости за то, что я - не свет, а тень.
Прости меня, как много раз прощала...
Я обещаю, завтра - светлый день.

Ты знаешь, мы с тобой вдвоем кочуем
Среди пустыни горечи и зла,
И потому лишь одного хочу я:
Чтоб эта тропка к дому привела.

В тревожном мире, полном лжи и грязи,
Где в смену будням будни лезут вновь,
С твоей родной моя улыбка в фазе,
Мое прибежище - твоя любовь.

Ты в этой тьме - звезда на небосклоне,
Что каждый вечер светит для меня...
Вот обернулся. И на синем фоне
Горит она, мой взгляд к себе маня.

У радости свежи воспоминанья...
С тобою рядом - вечность злая сгинь.
Ты для меня - основа мирозданья,
Моя любовь, душа, судьба и жизнь.

Ты - нежность грёз, тепло родного взгляда,
Что сразу не по силам унести.
И потому мне в этой жизни надо
Лишь об одном просить тебя: Прости...

ДОРОГА

Нам жизнь расстелила большие дороги,
По ним нам с тобою идти да идти...
Нельзя вспоминать про уставшие ноги,
Пока не прошли половину пути.

Мы рядом бредем. А у этих окраин,
Быть может, опасность внезапная ждет.
Мы рядом, и все же порою не знаем,
Где нас поджидает крутой поворот.

Ты вспомнишь: минуты тяжелые были,
Но вместе мы шли под прицельным огнем.
Мы жизнь всю минутами вместе прожили
И вместе грядущую жизнь проживем....
Обнявшись, проходят года вереницей,
Нам рядом посчитаны долгие дни...
Ты эти минуты, летящие птицей,
Всегда в своей памяти нежно храни.

КОНЦЕРТ

Бушует шквал дивертисментов...
Тебе судьбой дан Божий перст.
Взорвется зал в аплодисментах,
На сцене ты, знакомый жест...

Ты, знаю, всем на удивленье
Имеешь сердце храбреца.
И здесь не может быть сомненья:
Ты завоюешь все сердца.

Поднимутся в восторге люди
И "браво" дружно заорут.
Моим подарком скромным будет
Домашний праздничный салют.

Пусть лай собачий утром будит
И охраняет твой покой:
К тебе с минуты этой будет
Приставлен пес сторожевой.

"22"

Ты, как и я, во всем лишь крайность,
Вот мы и вздорили порой.
Но в мире не одна случайность —
Ты стала вдруг моей женой.

Тобой, как прежде опьяненный,
Ловлю улыбку милых глаз...
Как был я в девушку влюбленный,
Люблю я женщину сейчас.

Идут года, меняя платья,
Но у любви свои часы.
Мы не стареем - с нами счастье,
И я - поэт твоей красы...

Я вспомнил всё: наш дом и вечер,
Когда тебя я повстречал,
Как жаждал каждой новой встречи
И как впервые целовал.

Волнуюсь я волнением первым,
Тебя готовясь поздравлять.
Часы на стенке тиком нервным
Считают: три, четыре, пять...

Я взгляда пылко не скрою:
В тебя влюбляюсь вновь и вновь.
Глаза открой - и я с тобою,
А рядом вся моя любовь.

Ты стала девочкой большою,
Вся - как букетик полевой...
Спешу я с утренней зарею
Поздравить Вас, ровесник мой.

* * *

Может быть, я тебя и не знал никогда,
Может, просто все это привиделось?
Может, сказка - прожитые вместе года,
Этот снег и зима... Ой, прости, ты обиделась?

Нет, не сказка, не сон - я, как прежде, люблю.
И, нахмутив усталые брови,
С фотографии взгляд твой с надеждой ловлю,
Как улыбку осеннего солнца мы ловим.

Я живу для тебя, и мне в радость тоска без тебя,
Одинокой печалью подернуты снежные улицы...
Я с тобою и слышу, как радостно горны трубят.
Я тебя обниму - стоит только немножко зажмуриться.

В ночь уходят, по рельсам стуча, поезда,
Может, правда, все это привиделось?
Как упрямо несутся лихие года,
Но я рядом и счастлив, что ты не обиделась.

С НОВЫМ ГОДОМ!

Для тебя зима, раскрасив окна,
Провела снежинок хоровод,
Дед Мороз пришел на огонек к нам
И принес в подарок Новый год.

Помнишь ты, как Старый год ветрами
Направлял ненастия нам в лоб.
Ничего, мы стали лишь упрямей
От того, что падали в сугроб.

Год прошел, ему рукою машем
С ледяных ступенек января.
Нам отсюда видно: в окнах наших
Голубые лампочки горят.

С Новым годом, человек мой главный,
Пусть тебе лишь радость он несет!..
Старый год ушел совсем недавно –
Мы с тобой вступили в Новый год.

1963 г.

8 МАРТА

Мы с тобою шли вчера по улице,
А над нами небо - бирюза.
И весною ранней в каждой лужице
Улыбались мне твои глаза.

Забегал вперед, тобой любуясь,
Как мальчишка. В праздничный канун
Я всегда торжественно волнуюсь,
Поздравляя женщину - жену.

Пусть тебя качает только счастье,
Снятся только радостные сны,
Пусть отступит снежное ненастье
Перед первым праздником весны.

ИЗ МОСКВЫ

Скоро мы будем рядом,
Будем всегда вдвоем...
Ты мне была наградой
Каждым прожитым днем.

В эти бессонные ночи
Образ твой птицей парил,
И на лету, между прочим,
Взглядом меня одарил.

Так пролетит полжизни...
А, может, вся жизнь - обет?
Я не хочу в афоризме
Твой услышать ответ,

Я лишь хочу добиться:
"Будешь, как я, иль нет
Также ко мне стремиться
Через десятки лет?"

Буду ли чувствовать ласку
Нежно любимых рук,
Снова услышу ль сказку, -
Лекарство от всех недугов?

Ты мне... жизни дороже –
Не для высоких фраз.
Правда, разве кто может
Пугать расстоянием нас?

И разве черные бури
Закроют мне образ твой?
Ты лишь промолви: "Шурик!"
И я окажусь с тобой.

Ты укажи мне пропасть,
К которой я должен бежать
И я одолею робость,
Чтобы не отступать.

Любовь мою не измерить
Временем и судьбой...
Очень мне хочется верить,
Что мы неразлучны с тобой.

ШУРА!

Пусть тебя ласкает мотылек,
Принеся на крылышках улыбку.
Я к тебе примчался б, если б мог,
Как и он, вздыматься в неба зыбку...

Подхватило лето перезвон
За весной в волнующие дали.
Он тебе поёт, ты слышишь? Он
Мой привет тебе не передал ли?

Ты не хочешь слушать эту ночь
И мои безмолвные признанья?..
От меня судьба уходит прочь
Теплотой знакомого дыханья.

Опустилась низко голова...
Ей не страшно, бедной, опуститься.
Дождь прошел, и прилегла трава,
Чтоб на утро свежестью умыться.

Я хочу травой зеленой стать,
Чтобы ты, уставши, отдохнула,
Чтоб забыла про беду опять
Или, может, погрустив, вздохнула.

Эти строчки смыслом не сильны
И смешны к тому же, без сомненья.
Ты прости, но мне они нужны,
Чтоб тебя поздравить с днем рожденья!

* * *

Серебрят уставшие снежинки
Далеко за окнами в ночи...
И меня коснулись порошинки
Под луной заснеженной парчи.

Я несу тебе в руках, как праздник
Ветром запорошенных дорог,
Бедный мир подарков самых разных –
Мир души желаньями широк.

Всё же не о них хочу сказать я,
Пусть себе теснятся в стороне...
Значит, правда то, что люди - братья?!
Помнишь, ты доказывала мне.

Под твоим лишь взглядом мне согреться,
Повторяю уж который раз.
Я гляжу, и мне не наглядеться –
Утопаю в бездне твоих глаз.

Под луной заснеженные дали
Звезды холодят, там их приют...
Пусть глаза, что радостью сияли,
В жизни эту радость пронесут.

А.К.

В долинах памяти, в садах воспоминаний,
В их тайных и далеких уголках,
Ты, как всегда, но чуточку иная
Проходишь на высоких каблуках.

И я, вскочив, несусь тебе навстречу,
Миг счастья не желая упустить...
А ты в ответ лишь приподнимешь плечи –
Горда, всегда готовая простить.

Простить всем-всем, себе лишь не прощая,
Неся своих достоинств бранный груз...
И мир, как книгу долго изучая,
С оценкой на свой требовательный вкус.

А жизнь в бегах - годами не измерить,
Но на крутых и сложных виражах
Я по тебе умел себя проверить
И участи опасной избежать.

Как хорошо, что год не юбилейный,
И круглых дат опасность далека,
Хотя тревожат нас они слегка...
Но жизнь - борьба, а не сироп елейный!

Пусть славен будет этот день дождливый!
В нем ты прекрасна, кудри распустив.
И я хорош?! Не в меру прозорливый,
Чуть-чуть от чувств избытка - примитив...

Желаю не бог весть чего угодно
Среди веселья громкого "ура":
Ты завтра будь такую, как сегодня,
Сегодня же - какой была вчера.

ЗАПОЗДАЛОЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ

И завтра снова будет день,
И время торопить не надо.
Жара ли будет иль прохлада,
Искать нам зонтик или тень?

Пусть будет так, как жизнь назначит,
Ох, своенравна, но умна.
Хоть жестока порой она...
Не спрашивай, что это значит?

Не часто радуешься ты –
И не ищи тому причины...
Проходят снова именины:
Друзья, подарки и цветы.

И ты, как прежде, весела,
Шумна, прекрасна, горделива.
Нет, не считай, что жизнь прошла –
Она лишь спряталась игриво.

Какой блистательный успех –
Все повторяют: "Ты прекрасна".
И повторяют не напрасно –
Ты улыбаешься для всех.

И мы всей дружною семьей
Желаем радости и счастья...
И от заблудшего ненастья
Да сохрани нас, Боже мой!

ШУРЕ - МАМЕ 8 МАРТА

Волшебной птицею стремится
К нам этот светлый день весны.
И все кругом преобразится,
И мы весной озарены.

Добрее стали и чудесней,
Глядим с улыбкой на других.
Нескладной искреннею песней
Любимых славим мы своих:

"8 Марта наступает...
И женский день идет вперед"...
Что ж, у поэтов так бывает –
Шальнойю рифмой вдруг прорвет.

Итак, высказываясь прямо,
Подарок наш давно готов.
С ним поздравляем нашу маму,
Жаль только, нет при нас цветов

***

Вот в этот день и час
Ты родилась когда-то.
И мне не отвести
свой взор от этих глаз.
И потому у нас
Торжественная дата
.....
Спешит за часом час,
Бежит за годом год...
Ах, это время! Передышки не дает.

* * *

В кругу своих друзей
Улыбки нежно даришь.
И зависть черная, как шлейф
вокруг тебя.
Но слабости своей
Ни капли не покажешь...
.....
Я молодость твою
Всем сердцем берегу,
И без тебя прожить минуты не могу.

* * *

Сей слабый стих - подарок скромный
В твой день рождения дарю,
Пусть с опозданием по календарю,
Но от души с волнением огромным.

Подарок сей за форинт не купить,
Да у меня их нет - ты это знаешь,
А потому, надеюсь, мне прощаешь,
Что нечего сегодня подарить.

От нас, мужчин, почти что джентльменов
Прими букет из пожеланий всех,
Которые для счастья и утех
Всегда желанны и беспеременны.

Ну что? Уж не пора ли здесь кончать
И научиться время замечать?

MAME

Пройден путь не близок, не далек –
И родился славненький сынок.

В притче сказано, не может быть иначе:
"Дети вторника рождаются для удачи".

Посему желаем всей душой
Плыть ему с удачею большой,

Веря в счастье, делая добро –
Что там золото или серебро?

Пусть на радость маме он растет –
так проходит пусть за годом год...

С ЛЮБОВЬЮ

Белая береза
В розовом окне
Были или грезы
Навевает мне?

Буйное цветенье
И канун весны,
Радость и томленье,
Золотые сны,

Будни и тревоги
С проливным дождем,
Дальние дороги –
Всё, чего не ждем,

А еще навевает
Про мою любовь,
Что мне душу греет,
Окрыляя вновь.

Вот про все про это
Я пришел сказать
От лица поэта.
И... поцеловать.

***

О житье-бытье не думай, не гадай,
Не томись раздумьями о прошлом,
Не ищи в воспоминаньи пошло
Тот не наш, далекий, светлый край.

Не шурши усталой занавеской
У окна промчавшихся надежд.
И не слушай умников - невежд.
Не стесняйся, прерывай их резко.

***

Скажи мне правду: почему
Младую гордость задеваешь,
Неужто к сердцу моему
Пути иного ты не знаешь?

***

Для тебя пою, родная,
Я ведь твой, навеки твой.
Хотя знаю, что другая
На меня глядит с тоской.

***

Разве небо не смеется,
Разве сердце не поёт,
Когда свет в окне зажжется,
Тень знакомая мелькнет?

Как мучительны рассветы
Без волшебного тепла.
Я зову тебя, но где ты?
Хоть не верю я в приметы,
Все ж, боюсь, опять ушла.

***

Почему Ваш взор туманный
Мне покоя не дает?
Он, быть может, нагло врет?
Вы простите тон мой странный:
Он меня с ума сведет!

***

Пусть листья падают, кружась,
Туманом солнце застилая.
Пусть мы промолвим, не таясь,
Что это осень золотая

Пришла, своею сединой
Виски мои посеребрила...
Но не угаснет образ твой
И взгляд, что ты мне подарила.

ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ

Ветер треплет занавеску
на твоём окне.
Мне не спится темной ночью,
грустно что-то мне.
Вспомнил я весну былую,
надо ль вспоминать?
И тебя, мою родную,
не сестру, не мать.

Ты мне славно улыбалась
сквозь листву ресниц.
И тогда ты мне казалась
заревом зарниц,
Что вдруг небо осветило
в тишине ночной,
Что меня озолотило
радостью земной.

Что шептала - не шептала,
слышал только я,
Грудь под кофточкой дышала,
голову пьяня...
Вдруг свою родную тропку
должен затоптать
И любовь свою – сиротку
в землю закопать.

Слышишь, месяц, слышишь, солнце,
сердцем вас прошу:
- Загляните в то оконце,
что я сторожу.
Передайте, коли хочет
сладко почивать -
Я не кликну среди ночи,
буду утра ждать...

Ветер треплет занавеску
на твоём окне.
Мне не спится темной ночью,
грустно что-то мне.

***

Не лгали очи, что когда-то
Светились взглядом первых вёсн,
Которые - не помню даты –
Отозвались на мой вопрос.

Слова безмолвные, простые
Я живо помню. Осень, ты...
Кружились листья золотые,
И нас баюкали мечты.

Из сердца не убрать любовь,
Как полустертую пластинку.
Она напомнит вновь и вновь
И выкатит из глаз слезинку.

Былое явится, как новь...
Ты не стирай ее, и в счастье
Прошедших лет найди тот день,
Который и в лихом ненастья,
В молчанья, как бы без участия,
С тобою рядом, словно тень.

А.К.

Как душиста нынче земляника
Ранним летом, прямо как в лесу!
Ты с улыбкой на нее взгляни-ка,
Я еще в лукошке принесу.

И тебя разбудит запах лета,
Юный блеск в глазах зажжет опять.
Тороплюсь, чтобы про всё про это
В поздравленьи утреннем сказать.

Пожелать простого в жизни счастья,
Даже если трудное оно,
И со всей, тебе присущей, страстью
Отдавать все людям. Все равно.

В этом смысл и радость созиданья,
Хоть нелегко, право, этот путь.
А пробравшись через все страданья,
Улыбнуться все же не забудь,

Вспомнив, как вечернею порою
На высоких модных каблуках
Ты входила, словно перед строем.
Гости хором восклицали: "Ах!"

Повторяю, не сочти же странным:
Я сегодня повторяться рад,
Что любить тебя не перестану
Как тогда, как много лет назад.

***

Жизнь твоя - это плата за страх,
Что я честно в душе пережил,
За кошмар в твоих нежных глазах,
Чьи страданья я не заслужил.

За надежды потерянной миг
И за всю беспросветность судьбы...
Кто сказал, что я в горе поник,
Нет, не сдамся ему без борьбы!

Это просто превратности дня
Забрели, закрутили в спираль,
Увлекли ненароком меня
В безответную темную даль.

Но надежду я все ж затаил
В уголках утомленной души –
Сколько горя я в ней утолил!
Не поведать, пиши - не пиши.

Долгожданен грядущий рассвет,
Счастлив каждый наш день, каждый миг –
Благодарнее истины нет...
Отче наш, наконец я постиг!

***

Мне приснились любимой черты,
Что из юности мне улыбалась.
Та улыбка со мною осталась,
Как дыханье былой красоты.

Лет далеких хмельной аромат
Я вкусил, или это виденье,
Что прохладною легкою тенью
Забрело в наш заброшенный сад?

И предамся волшебным мечтам,
Безвозвратно умчавшимся в Лету,
Бесполезней занятия нету –
Не судите меня, знаю сам.

Знаю: это всего лишь мираж,
Как у путника в жаркой пустыне.
Но вот что-то мешает доньше
Отогнать поскорей эту блажь.

Силуэты развалин и стран
Остаются за пыльной дорогой.
Уж до цели осталось немного...
Не спеши, не спеши, караван.

ЦИКЛ "ПОСВЯЩЕНИЯ"

МИТЕ

Убегающих лет не жалеем:
В беге времени жизни игра.
Открывается счет юбилеям,
Взрослым вдруг становится пора.

Каламбуров своих заморочки
Ты выстраивать в ряд не спеши.
Нам знакомы все точки и кочки
Переулков мятежной души.

Усмирив сердца бешеный топот,
Потянулась к затылку рука,
Проверяя твой жизненный опыт
В ситуациях сложных слегка.

СЕМЕЙНЫЙ ПОРТРЕТ

Жили раз на белом свете
Три наивных чудака.
Их увидишь на портрете –
Надорвешь себе бока:

Папа, мама и сыночек –
Как свалилися с Луны,
Все искали тот замочек,
Что открыть они должны.

А найдя свой кладезь счастья,
Свой заветный сундучок,
Рады все отдать за здрасьте –
Не за медный пяточок!

Все никак своей дороги
Им, беднягам, не сыскать...
Нрав у мамы очень строгий,
Только что с него-то взять?

Папа тоже не подарок –
Лямку тянет, как ишак...
Лишь сынок, любитель марок,
Знает где, чего и как.

Так и жили, так и жили
От болячки до звонка.
Горевали и тужили,
Но валяли дурака.

Не нашли большого счастья –
Рады малому они.
Говорят, все люди братья –
Всех их, Боже, сохрани.

МИТЕ В 12 ЛЕТ

Вот срок пришел - и стукнуло двенадцать.
За год подрос на сантиметров пять.
Но если вам по честному признаться –
Не знаем, радоваться иль горевать:

Нет, парень он, конечно, симпатичный,
Достоинств - масса (столько же хлопот).
И интеллект, на первый взгляд, приличный,
С осанкою - совсем наоборот.

Ну-ну, не хмурься, делай свое дело.
Нам с мамой хочется - и это неспроста,
Чтоб рос ты стройный, умный, сильный, смелый.
А в чем еще мужская красота?

И чтобы честь, достоинство и слово,
Которое даешь своим друзьям,
Держал, как штурман компас, на "готово" –
С таким надежно плыть по всем морям.

О долге рыцаря и к женщине, и к слабым
Успел ты в куче книжек прочитать:
Лежачего не бьют - запретно - табу!
Все это неуместно повторять.

Не говорю о том, что в перестройке
Нам очень надо выжить, устоять.
И потому две табельные тройки
Не вправе мы спокойно принимать.

Хи-хи, ха-ха, а где же грусти место?..
Растешь, старик, по дням и по часам.
Недолго ждать, ведь скоро и невеста
Явится вдруг вслед алым парусам.

** 23**

Идёт по земле парнишка –
Немного за двадцать лет.
Когда-то читал он книжки,
Теперь - Интернета бред.

Идет он легко и свободно,
И, правду сказать, не спеша..
Одетый достаточно модно,
И внешность его хороша.
Какие великие планы
Роятся в его голове?
Пока обсуждать это рано –
Молчит он, не сдвинет бровей.

Собою, как видно, довольный,
И может быть, счастлив вполне,
Но все же непроизвольно
Спросить его хочется мне:

Куда в романтическом бризе
Твой парус по волнам плывёт?
Приятны ль морские сюрпризы
И что вдалеке тебя ждёт?

Ну, в общем, плыви себе с Богом,
Семь футов тебе под килем.
С тревогою и с восторгом
Тебе поздравления шлём.

** 24**

Время течет, как большая река:
Водовороты, изломы течения.
Лихо несемся по ней..., а пока
Вспомним былое - друзей, увлечения...

Время - по каплям испитая жизнь:
Редко - нектар, а порою - отравы.
Слева - щелчок, зазевался - и справа
Уж схлопотал, не зевай, берегись.

Время - мгновенье, успевай улыбнуться,
Не вспоминай про ошибки и грусть.
Если бы в прошлое можно вернуться
И изменить в нем слегка что-нибудь!

Время покажет, время рассудит –
Любим в сомнениях мы повторять.
Вот заглянуть бы: а что ж с нами будет
Где-то, ну, скажем, годков через пять?

Время надежд или время свершений –
Не отличить на дороге крутой.
Не застрахованы от поражений
Мы в ситуации самой простой.

Время течет, как большая река:
Молодость - это эпоха боренья.
Что же тебе пожелать в день рожденья?
Гордо шагай по земле. Ну, пока.

ЮБИЛЯРУ

МГУА - Метод Группового Учета Аргументов
Автор - член-корр. НАНУ А.Г. Ивахненко

Что жизнь - игра, давно все знают,
Хотя в торжественный момент,
Естественно, предпочитают
Забыть про этот аргумент.

Я же, напротив, постараюсь
Использовать его и Вам
Пусть назидательно - здесь каюсь –
Советы дать всем тут и там...

Что, вас заботы одолели,
И времени в обрез у вас?
Вы - как дитя, ну, в самом деле!..
МГУА поможет вам сейчас.

У вас проблемы на работе
И вас начальник "достаёт"?
МГУА! - в два счета с ним в расчете
На целый високосный год.

У вас в семье не все в порядке,
В ушах стоит от криков звон?
МГУА попробуйте украдкой –
А вдруг и здесь поможет он?!

До печени заела теща,
И вам не мил весь белый свет?
МГУА! Что может быть тут проще!
Хотя от тещ рецептов нет!

Мужские с возрастом проблемы,
Увы, покоя не дают?..
Позор, ведь твердо знаем все мы:
МГУА должен помочь и тут!

Наш юбиляр и в девяносто
И мóлодец, и молодец.
А в чем секрет? - ответить просто:
Ведь он МГУА честной отец.

Миллионы наших пожеланий
Вам передать пришла пора:
Здоровья, радости, дерзаний,
Всегда вперед! Гип-гип-МГУА!

К.В.Н.

Этот год не круглоюбилейный,
Потому уместнее сейчас,
Чтоб не лить сплошной сироп елейный,
Строить фразы просто, без прикрас,

Но при этом не забыть о главном:
"Жизнь прожить - не поле перейти"
Значит, организм всегда исправным
И надежным быть всегда в пути.

А еще, чтоб смыслы жизни брэнной,
Постигал и сердцем, и умом,
Чтобы пас твой был всегда отменный,
А желаний - моря неум.

Чтоб работа радость приносила,
А семья носила на руках,
И в руках была б такая сила,
Чтоб любимых обнимал в тисках.

Обойдусь без сказочной картины,
Но желаю честно, от души,
Чтобы дочь твоя родила сына,
Впрочем, дочки тоже хороши.

В общем, поживи еще немного,
Лет так тридцать, даже тридцать пять.
Пусть веселой сложится дорога,
Ну а нам с тобой по ней шагать.

КАТЕ Ч.

Даже маленькому ясно:
Солнце светит не напрасно –

Разгоняет в небе тень,
Чтобы был хороший день.

Славный солнечный, пригожий,
На другие не похожий.

Здесь и кроется секрет...
Впрочем, вру, секрета нет.

Это день Екатерины –
Славной Кати именины.

Поздравляем от души!
Все подарки хороши:

"Ленты, кружева, ботинки" –
Все, что видим на картинке.

АННЕ

Чтоб все prospрягать пожеланья,
Их море, всех не перечесть –
И все предназначены Анне,
И все в ее славу и честь:

Живи, зеленой, розовея,
Цвети своей пышной красой,
Цветком полевым,
не робей,
Умойся прозрачной росой.

Зажмурься - и снова девчонкой
Захочется прыгать и петь,
Смеяться привольно и звонко...
Чего бы еще захотеть?

Пусть самые смелые планы
Свершаются без суеты,
И с солнышком встав утром рано,
Отрадой наполнишься ты.

Люблю эти буйные грозы –
Волнения ранней весны,
Зелёное платье березы,
Порой беспокойные сны.

К чему бы? И в чем же причина?
Ну да, сей волнующий день!
Торжественные именины
И эти слова набекрень.

Мы любим счастливые сказки
И строим крутые мечты,
Как свежи анютины глазки,
Хоть знаю - чужие цветы.

Л.П.

Без скромной потупи и без прозрачной лести
Собрав в кулак наш скромный интеллект,
В пыли врожденной доблести и чести
Спешу свершить сей праздничный проект.

А суть его одна: весну встречая,
Поздравить с нею Вас, а уж потом,
Расслабившись слегка за чашкой чая,
Поговорить о празднике крутом.

В нем славный повод есть для вдохновенья
Достоинствами Вашими. Поэт
Вам шлет поклон с улыбкой восхищенья,
А вслед ему подснежников букет.

***

Зайчик солнечный играет
На раскрашенной стене.
Что-то птичка напевает
В нераспахнутом окне.

Все загадочно и странно...
Стряпать завтрак я иду,
Отчего-то имя "Анна"
Повторяя на ходу.

Митя - может, это снится? –
Так торжественен и горд.
Перестал совсем "беситься",
Спину держит, словно лорд.

И, конечно же, не даром
Мы не спали в эту ночь –
Все готовили подарок.
Кто ж нам в этом мог помочь?

В общем, справились с задачей
А теперь придется ждать:
С пожеланьями удачи
Имениннице вручать.

Комплиментами раскрасив
Поздравительный привет,
Аккуратненько расправив
Заломившийся конверт.

Здравый смысл совсем утратив
"Радость жизни, цвет лица"
От души, слегка некстати,
Повторяем без конца.

Зайчик скрылся на мгновенье
На стене осталась тень:
"Нашей Ани день рожденья!"
Будь счастливым, этот день.

ХТО Я І ЗВІДКИ ПШОВ?

Писати автобіографію завжди для чогось потрібно, це аксіома, ніким не спростована. Насправді все набагато простіше і банальніше. Колись приходиться час підбивати підсумки (що зовсім не виключає грандіозного будівництва творчих планів – перепрошую за недоречний каламбур).

Батьки мої – представники двох великих та славних народів. Батько з Пензенського села, мати з потомственным прізвищем Мороз, як я десь згадував, із Кіровоградщини, село Торговиці, що на річці Синюсі. Мати так часто про неї із захопленням згадувала, що я виразно уявляю її зелені гарні береги, швидку течію і нашу хату, в якій я так досі не побував.

У Ленінграді на заводі Комінтерну вони познайомилися. До мене на два роки раніше народилася старша сестра Алла. Саме їй у юності я присвятив вірш, який розпочинався так:

Я знаю, ти не поглянеш суворо,
Будь-яку провину мені пробачиш.
Можливо, нам одна дорога,
А може, казкою відлетиш...

Доля нас розлучала, але, дякувати Богу, ненадовго, і всі теплі слова, якими закінчується цей вірш, я міг би повторити і сьогодні - але вже не тільки їй, а й молодшій сестрі Тані, яку люблю надійною та ніжною братньою любов'ю.

Батько служив на Далекому Сході, брав участь у Польській та Фінській кампаніях. Велика Вітчизняна впала на нашу голову, як і на весь народ, боляче і трагічно. Господь був милостивий. Перший раз – коли мати, нікого не послухавши, в останню секунду, незважаючи на всі приготування, включаючи вишиті вензельки на дитячих сорочках, відмовилася відправити нас із групою дітей кудись у дитячий будинок на Валдай. Як відчувала – потяг німецькі літаки розбомбили дорогою. Діти, що залишилися живими, розбрелися хто куди. Санітари, які їх супроводжували, рятували свою шкуру.

Вдруге нам пощастило, коли на останніх машинах через не замерзлу ще Ладогу наш караван по "дорозі життя" (чи смерті?) намагався прорватися крізь блокадне кільце. Наша машина проскочила, що йшла за нами – пішла під лід.

Що з дитячих вражень виявилось міцно закопаним у глибинах пам'яті, важко сказати. Багато чого, почуте пізніше від дорослих, змішалось з дитячими образами, зрежисувавши такий калейдоскоп подій та дійових осіб, який у сьогоднішній пам'яті сидить, як таблиця множення. Лише дрібні забуті деталі впливають на поверхню, зачіпаючи швидше уяву і найменше – логіку та здоровий глузд.

Військовий завод опинився у Саратові, а місцем нашого проживання – вдома 8 березня (до чого тут жіночий день?) – є такий

мікрорайон у Саратові. Батько був начальником артилерійського випробувального полігону, і нам рідко вдавалося з ним бачитися. Пам'ятаю квартиру; куди нас поселили, і всякі дитячі картинки, які застрягають у пам'яті, незалежно від їхньої важливості. Наприклад, сусід, до якого приходив його друг Олександр Сергійович Пушкін!.. Тріскучий самокат, який зробив мені батько на галасливих підшипниках, через що другого дня один нервовий мешканець нашого будинку його поламав. Цю драму описувати не стану.

Батько був начальником артилерійського випробувального полігону, і нам рідко вдавалося з ним бачитися. Пам'ятаю квартиру; куди нас поселили, і всякі дитячі картинки, які застрягають у пам'яті, незалежно від їхньої важливості. Наприклад, сусід, до якого приходив його друг Олександр Сергійович Пушкін!.. Тріскучий самокат, який зробив мені батько на галасливих підшипниках, через що другого дня один нервовий мешканець нашого будинку його поламав. Цю драму описувати не стану. Пам'ятаю ялинку у школі у сестри, - мене із задоволенням брали на всякі заходи, і я із задоволенням розповідав вірші та танцював матроський танець "Яблучко". Любов до танців та гри на гітарі (семиструнній) перейшли від батька. Один із віршів воєнних років навіть ще недавно справив враження на гвардійців танкової частини Лютізького військово-навчального центру, куди з шефською місією у складі групи вчених нашої академії прибув якимось на запрошення начальника центру. Все, звичайно, я наводити не буду, але пару "бойових" строф представляю:

За вікном темно від сирості,
Хмари сховали місяць.
Добре було б завтра вирости
І поїхати на війну.

І далі за текстом танкісти, оцінивши шляхетність та доблесть молодого героя:

І танкісти відповіли б:
Ти, хлопче, бойовий,
Ми давно тебе помітили,
Бачиш танк, – він буде твій.
Сів би я в кабінку тісну
І за батьківщину свою,
За простору, чудову
Відзначився б у бою.

Тут оплески неминучі.

Звичайно, запам'яталися злі бомбардування, коли німці рвалися до Сталінграда. Перед нашим будинком кожна родина викопала для укриття "щілину", і коли лунав сигнал повітряної тривоги, всі гусяком - чи вдень,

чи вночі - бігли туди. Я все намагався одягтися швидше, зуби стукали, зате моя сестра була рішучіша і відчайдушніша, вона заявила якось:

- Набридло бігати, нікуди я звідси не піду, хай убивають тут.

Наявні - різні темпераменти.

Пам'ятаю також випадок, коли снаряд, випущений на випробувальному полігоні, потрапив у власний шпиталь із нашими пораненими. Батька тоді мало не віддали під трибунал...

Ніч, у яку прийшла звістка про перемогу: сусіди знизу барабанили по водопровідній трубі, всі роздягнені, після сну вискакують на сходові клітини, обіймаються, цілуються, плачуть...

З подивом, а потім з жалем спостерігали за полоненими німцями, які працювали неподалік від нашого будинку. Прості тихі люди. "Обмінювалися" з ними: ми їм хліб, картоплю, вони нам колоб – пресовані відходи після переробки соняшнику. Просто зубами його не розгризти. Ми його смоктали, як льодяник, цілий день. Дуже смачно.

У Саратові довелося побувати незабаром ще раз - враження змінюються надзвичайно динамічно.

З моторошних подробиць евакуації: більшість лєнінградських родичів по лінії матері загинули з голоду. Бабуся (мачуха матері) з'явилася в Саратові трохи пізніше разом із сином – молодшим братом моєї матері. Під час голодування бабуся набула дивної звички: вона вставала вночі, з'їдала все, що могла знайти в хаті, лягала спати і потім нічого не пам'ятала. Трагедії та скандали, з цим пов'язані, пригнічували і лякали – ми самі голодували відчайдушно. Крім того, її шлунок ссохся після голодування і міг просто не витримати. З приємного пам'ятаю, що дуже рідко батько взимку вчив нас із сестрою кататися на саморобних лижах. Маленька деталь – щоб виглядати більш спортивним, я просив мати поверх зимового пальта надягати на мене светр. Ще у дворі був турнік, звідки "пішла" моя любов до гімнастики, а в парку над Волгою був літній кінотеатр, в який нам із сестрою вдалося знайти свої проходи.

Я любив військові погони, кашкети, всілякі знаки військової доблесті, прості значки та зірочки. Все це ставало неодмінними атрибутами мого одягу. Якось гуляли в парку за ручку з матір'ю. Назустріч йшла молода парочка, він – військовий льотчик. Вона:

- Дивись, дивись, герой пішов.

- Де, де?

Партнер крутить головою на всі боки.

- Та ось же.

Її рука показує кудись униз. Дружний сміх. Ви розумієте, що згаданий герой – це я у повній парадній викладці.

Саратов не люблю, хоч це й не чесно: нам дав притулок, нагодував, відіграв і зберіг. Треба бути вдячними. Беру слова назад.

Кінець війни - привіт, Ленінград! Тут доведеться розповісти про вже післявоєнну сімейну драму. Я завжди дивувався стійкості духу покоління наших батьків. Сьогодні під такими ударами можуть зігнути і вельми досвідчені в різних випадках стоїки.

Ми повернулися до Ленінграда в 1945-му. Повернулися до своєї рідної квартири. До війни також існувало кооперативне (тоді воно називалося пайове) житло. Батьки перед війною встигли виплатити його вартість. Нам не пощастило: у нашій квартирі, де стояли наші меблі, були наші речі, жили якісь люди. Війна встановлювала свої жорстокі закони, за якими ми не мали жодних прав на свою квартиру. У цей період було видано постанову, за якою повернення до міста здійснювалося за офіційним викликом близьких родичів. Усі близькі померли з голоду. Бабуся не захотіла повертатися до Ленінграда, а тільки її виклик міг дати нам потрібні права. В результаті ми опинилися на вулиці. Нас було вже п'ятеро. Народилася молодша сестричка Таня. Рішення приймається просте та сміливе. Батько йде працювати дворником, а мати – прибиральницею. На 6-й лінії Василівського острова в темному ленінградському дворі можна знайти кімнатку, де поневірялася наша сім'я протягом року. Час був важкий - чи варто пояснювати, і на гріх ще ми, малі діти, почали серйозно хворіти. Кімната виходила вікном у глуху стіну, було темно навіть у сонячний день. Стали боліти очі, у мене почався якийсь процес у легенях. Цілий рік тривала безперервна боротьба за виживання.

Забув сказати, що 1946-го я пішов до школи (у голові зачепився №32 та ім'я вчительки - Параска Дмитрівна). Запам'ятався перший вчинок у їдальні, де нас безкоштовно підгодовували. Чомусь натискали, в основному, на гарбузову кашу, така рідка і не солодка (бач, чого захотів?!). А вчинок був такий. В очікуванні трапези ми з товаришем зробили негідні дії: він надув паперовий пакетик з-під домашнього сніданку, а я тріснув кулаком. Пролунала сильна бавовна, пакетик розірвався, і потім було з'ясування стосунків. Обмінюючись тумачами, ми не помітили, як до зали їдальні увійшла директор школи. Нас поставили в куток. І чомусь уже після закінчення обіду на уроці довелося ще порівняно довго стояти в кутку. Соромно було до неможливості.

Пам'ятаю, як ми зі старшою сестрою виступали на агітпунктах, отримуючи у подарунок книжки. Вірш про хлопчика, який мріяв стати танкістом, користувався постійним успіхом, особливо в матроському середовищі.

Виразно пам'ятаю святкові салюти на льоду Неви: було ясно, як удень, падали якісь кругляшки і здавалося, що ось-ось може зачепити згоряюча ракета. Білих ночей ми не дочекалися через мої болячки, та й з інших, мабуть, міркувань. Батьки вирішили пошукати щастя в Пензі, на батьківщині батька, де в батьківському будинку не дуже чекали на нас численні родичі. Моя мати мала почуття справедливості і одночасно відповідальності за сім'ю. Саме завдяки її енергії знайшлося місце у цьому будинку і для нас.

Поняття комфорту, як ми зараз розуміємо, залежить від багатьох обставин, і його значення - функція багатьох перемінних. Цей банальний життєвий досвід винесли багато. Особливо страждали від його відсутності ми – діти у повоєнний час. Не знаю, чи загартував нас цей

досвід. Одне можу сказати, зовсім не для того, щоб вичавити сльозу: ми – діти війни і наша терплячість та вміння звикати до труднощів, замішаних на страху бомбардувань, звичка до недоїдання та гіркоти суворого військового дитинства – це щось особливе. Чесно скажу, ми слабші, точніше висловлюючись, менш енергійні в порівнянні з поколінням наших батьків, які стійко прийняли всі удари війни і разом – відповідальність за наші долі.

Пенза – місто мого дитинства. Четверту чверть уже закінчував у пензенській школі (№1). Чому вже, не знаю, але по співу та малюванню у мене в таблиці в IV чверті виявилися четвірки - теж мені, периферійні цінителі. Нічого, я ще їм покажу "що по чому"! Честолюбства та квазіартистичного куражу мені було не позичати, - жоден концерт шкільної самодіяльності не обходився без моєї участі. Знай наших!

Пенза - дороге мені місто. Разом із двоюрідними братами та сестрами, що мешкали в дідівському будинку, не без впливу передової літератури ми організували справжню тимурівську команду. Не смійтеся - у нас навіть штаб був на горищі сараю з консервними банками, підвішеними на мотузку, щоб сигнал тривоги було добре чути на кілька сусідніх дворів. Ще були червоний прапор, барабан, і частенько вулицею Червоною наш тимурівський загін йшов на чергове завдання. Вони були різні: носили воду людям похилого віку, мили підлогу, не пам'ятаю всіх подвигів, але тимурівський дух у нас жив глибоко і довго. Навіть улітку на канікулах вставали так рано за сигналом - дисципліна є дисципліна! Найсоннішим і лінивим доводилося підкорятися спільній дисципліні. Моя сестра навіть Гімн Радянського Союзу о 6:00 зустрічала з піонерським салютом і стояла з ним від початку до кінця мелодії. Ви можете по-справжньому оцінити нашу ідейність та праведність: "Будь готовий - завжди готовий!"

Якби я писав подібно до Горького книгу "Дитинство", то основою її була б чотирирічна пензенська епопея, сповнена маленьких пригод і великих відкриттів, дитячої закоханості та близькості з природою рідного краю. З нині живою сестрою Риткою нас якось надихнуло на скромненький, але щирий такий плагіатик:

Біліє будиночок самотній (?!)
За ним ідуть поля, ліси,
І все дороги та дороги
Біжать між пшеницею та вівсом!..

Повний оригінал цього твору з усіма запеклими поетичними строфами є в нашому сімейному архіві.

Звичайно ж, пензенські зими – це вам не соплива ленінградська вологість. Сніг довго не тане, і таке враження, що зима триває рік. Так само довгим здавалося і літо. Запамяталося першотравневе свято у 4-му класі. Школа готувалася до святкової демонстрації незвичайним чином: було вирішено (на якому рівні і з чийої подачі?) організувати парад

дружби народів. І ось батьки пошили національні костюми, мені дістався грузинський. Ну вже мати постаралася – костюм вийшов шикарний. Виникла лише одна проблема: де дістати кинджал. Але тут якраз у мене народилася "ідея". По-перше, я забув сказати, що у свою вчительку Валентину Федорівну я був пристрасно закоханий з першого класу, правда, була ще одна дівчинка, яка мені також дуже подобалася. Але ці обидва почуття як би не перетиналися. Коротше, Валентина Федорівна моє кохання не поділяла і мала свої погляди на життя та свої прихильності. Я одного разу бачив, як її під ручку проводжав по вулиці Червоній якийсь бравий морський офіцер. І я, скріпивши серце від ревнощів, але керуючись виключно почуттям обов'язку, висунув ідею і попросив мати передати її на батьківських зборах вчительці. Наступного дня я червонів як рак, коли В.Ф. при всьому класі втовкмачувала мені, що, по-перше "це" табельна холодна зброя, а, по-друге, недобре потихеньку влазити в її особисте життя (щось у цьому роді).

Історичні деталі. Виявляється, що школа №27, де я навчався до 4 класу включно, була досить знаменитою. Я чомусь лише пізніше дізнався, що нібито вона колись була гімназією, якою завідував батько Леніна - Ілля Ульянов.

З інших визначних пам'яток міста відповідно до шкали тодішніх пріоритетів і уподобань були: річка Сура, куди ми рідко, але ходили купатися - батьки боялися відпускати одних без нагляду; центральний парк з ботанічним садом, де ми влаштовували змагання, хто швидше скотиться крутим трав'яним схилом, та каталися на човнах-гойдалках. Часто проникали до парку через паркан і дуріли на відкритій естраді, де чомусь самотньо і мовчазно (до нашого приходу) нудьгувало піаніно; нарешті, нагорі на вулиці Червоній, де ми жили, був краєзнавчий музей із макетом скелета динозавра. Біля музею, як вартові, стояли дві відшліфовані вітрами та дощами, знайдені місцевими краєзнавцями десь на околицях Пензи гранітні баби з овальної форми головами, без очей, вух та інших ознак людської подоби.

А ще в місцевій триголовій церкві біля цвинтаря, пам'ятаю, ми, піонери, хрестили свого двоюрідного братика Яшу, який нещодавно народився. Заодно охрестили і мене.

Навпроти нашого будинку жили двоє братів. Одного, що входить до нашої компанії, чомусь прозвали Кізелей, інший - Юрка, старший за нас, на задрість усім пацанам, займався боксом і брав участь у міських змаганнях. Чомусь на їх ганку ми грали в різні ігри: "Кільце", "Де стоїш? - На Дону. Що робиш? - Тону", зміст яких зараз уявляю невиразно, але абсолютно достовірний факт - у них були недвозначні натяки на розподіл граючих за статевою ознакою і навіть поцілунки. Усе це цілком поєднувалося з тимурівським духом нашого загону і не заважало навчанню. За малим винятком члени нашої тимурівської команди були круглими відмінниками і нічим надприродним це не вважалося, принаймні, батьки сприймали це як належне. Зоя, Люся, Рита – інших не називаю, залишилися близькими та по-справжньому рідними на все

життя. Не випадково кілька років після Чорнобиля я відправляв Шуру з Митькою на кілька місяців "на батьківщину" до Пензи, не переймаючись тим, як їх там приймуть і влаштують. Пенза – велике індустріальне місто. Люди в ньому живуть добрі та чуйні. Я якось знімаю напругу, коли потрапляю туди чи коли всім кагалом їдемо до Лопухівки, дачно-літній притулок моїх родичів: озеро, ягоди, банька, вечірні посиденьки. Якщо є ще привід – то й стіл нашвидкуруч із невігадливими саморобними закусками. Єдине, що з кожним роком затьмарює наші зустрічі, ну ви знаєте, коли часто згадується далеке минуле, чіткіше бачиться близьке майбутнє... Все, про старість ні слова. Ми ще о-го-го!

Все ж таки щось кочове жило в душі моїх батьків. Чи це поєднання українського та російського характерів? Коли вони сварилися, мати обзивала батька "мордвін". До речі, здається, саме мордовською мовою слово "пенза" і означає край світу. Коротше, настав час шукати кращого життя в іншому місці: старший брат батька після мобілізації влаштувався в Києві і кликав до себе. "Були збори недовгі...", і разом із собакою на прізвисько Дозор, вівчарка-напівкровка, ми в повному складі опинилися тут, у Києві. Дорожні враження, пересадка у Москві білокам'яній – деталі великого шляху.

Моя рідна вулиця у Києві – Мало-Китаївська, решта – це адреси місця проживання.

Київ – місто, де я відбувся як особистість (бач, як круто!). Це мої близькі, колеги, друзі (вороги), мої вулиці, моє повітря, а головне – мої дорогі дружина та син.

У кожної людини - свій шлях, хоча у всіх один початок і один кінець. Не всі його (життя) проживають, як планують і мріють, частіше воно саме вибудовує свої хитромудрі лабіринти та загадки, якими доводиться блукати і які належить розгадувати (недосконала форма дієслова). Стільки простих і банальних істин виробило людство, які в дитинстві здаються нам порожніми, плоскими та занудливими фразами! З роками ми осягаємо ці істини своїми душею та серцем. Чи допомагають вони нам у житті? Важко сказати. Все-таки головне: щоб стати і залишатися людиною, необхідно знати, що в основі життя лежить Добро. Це знання схоже на знання ціни самого життя.

З усіх незліченних планет
Я вільно вибрав наш світ суворий.
І в цьому світі полюбив одні веселі дороги...

Пам'ятаєте цей вірш Гумільова:

"Куди мені плисти - мені все одно
І під якими вітрилами?"

Я надто затримався у дитинстві. Це погана ознака. Хочу закінчити з ним швидше. 1950-ті – складний час життя. Ще давалася взнаки повоєнна

бідність, сталінські кампанії: "справа лікарів, справа залізничників" та інше - передсмертні судоми великого керманича. Так і тягне до слів Пастернака:

"Століття слави голосніше
Окремих правд та кривд.
Ми цієї книги керманичів –
Живий статутний шрифт..."

Наша сім'я також виявилася загубленою серед численних лінійок живого статутного шрифту цієї "найбільшої керманичої книги".

Перше випробування трапилося до війни. Старший брат матері служив у Фрунзе. У 1937-му потрапив за ґрати. Врятував випадок - його камера опинилася через стінку з камерою маршала Рокоссовського, якого він знав раніше по зухвалим рейдам в тилу Афганістану. Коли на початку війни маршала звільнили, той простяг руку своєму товаришу по службі.

Друге випробування надійшло через мого батька. На маргариновому заводі, куди він улаштувався працювати, розпочався якийсь процес. Під слідством опинився й батько. Все щасливо закінчилося. Через кілька місяців звільнили, відновили в партії та інше.

Шановна людина, електромонтер із золотими руками, чистим та добрим серцем, він пропрацював на цьому заводі до останніх днів свого життя. І мені прищепив там же перші трудові навички: на літні канікули влаштовував на підробітки: сім'я жила бідно і моя копійка не була зайвою у сімейній скарбниці. Перебирати мотори, особливо чистити баки з-під жиру – заняття не з легких, а прямо скажемо – мерзенне. Кружилася голова, та можна було просто задихнутися від пекельних запахів. Нічого, спробував. Тяжку працю і користь її відчув своєю шкірою.

Ці кілька місяців припали на зиму 1952-го року. Вона виявилася холодною і суворою у прямому та переносному значенні. Війна, поневіряння у пошуках їжі сусідніми селами в евакуації, постійні стреси і, нарешті, останній удар зробили свою справу: мати не витримала, її свідомість похитнулася, діагноз – маніакально-депресивний психоз, Павлівська клініка на вулиці Фрунзе. І нас троє: шість, дванадцять, чотирнадцять. Старша взяла на себе роль глави сім'ї. Без коштів на існування та реальних їх джерел. Найстрашніше було вночі. Наш Дозор виявився нашим надійним другом - з ним ми почувалися впевненіше. Алла вдень навчалася у технікумі, її стипендія – 140 руб. Добрі люди з вулиці, які довідалися про нашу біду, несли, що могли, з голоду нам померти не дали, від холоду теж. У школі розповіли про все лише класній керівниці, Марії Максиміліанівні. Знаєте, зайвий дзвін був небезпечний. Дуже трясся, бо в цей час вступав у комсомол - круглий відмінник, голова ради загону, а потім секретар шкільного комітету комсомолу, а тут таке...

Марія Максиміліанівна допомогла нам не лише морально, а й матеріально: пам'ятаю, як у жахливий мороз віз вгору Мало-Китаївською

на саночках мішок з вугіллям, виділений нею зі своїх скромних запасів.

Чудеса героїзму показала сестра. 14-річна дівчинка взяла на себе тяжкий тягар відповідальності за нас, молодших, і не побоялася піти до прокурора і витрусити з нього дозвіл на продаж батьківського, не дуже вже нового, але придатного для продажу костюма. Без його дозволу ми це зробити не мали права – речі були опечатані. Така висока її організація та наполегливість, якась недитяча серйозність і сміливість нам сильно допомогли не закиснути: ми примудрялися писати прохання та збирати передачі в Лук'янівку батьку та матері – до Павловської.

"Звідки в тебе тиск, - запитують іноді, - адже ти такий спортивний і спокійний?"

Достатньо в тому моєму віці піти туди, де "Пролітаючи над гніздом зозулі" за участю великого Ніколсона в головній ролі - це добрі дитячі казки, та взяти участь у всьому цьому не як глядач, а безпосередньо, своїми слабкими тілом і душею. Не дай Боже, кому пережити таке. Але що ж робити? Кожен несе свій хрест.

Нерозкритий талант матері - чотирирічна освіта - не дозволили їй цілком відбутися як творчій особистості, але кілька валіз, написаних її рукою - проза і вірші, - звичайно, не досконалого, не відредагованого і важко читаного - це, зрештою, результат великого, в здебільшому нічної праці. Привести все це в порядок - витівка дуже сумнівна, багато вже зникло, і на серці залишився тягар не виконаного обов'язку сина. Вона і без того з якогось моменту починає терзати душу нормальної людини: ми всі винні перед своїми батьками – це тихий заповіт нашим дітям. Може, ця сповідь трохи пом'якшить мої муки. Зрештою, її ж гени так чи інакше спонукали мене на цю сумнівну літературну авантюру, якась "історична" потреба в цьому була?! Все це і стало одним із джерел боязкого натхнення для віршів, присвячених сестрі Аллі:

Я знаю, ти не поглянеш суворо
Будь-яку провину мою пробачиш...

Закінчується воно дуже наївно, але щиро:

Нас життя навек поєднало
Своєю нескладною долею.
І де б ти не був, друг мій милий,
Душею я завжди з тобою.

Молодшій, Тетяні, я не написав ще віршів, мабуть, тому, що вона сама пише їх краще за мене. А втім, зачекаємо трохи.

Закінчив школу, вступив до інституту – наш знаменитий Київський політехнічний. Мій синок ненавидить школу. Йому не пощастило. Я був там завжди бажаний: і в пензенській №27, і в київській 2-й залізничній, що на Великій Китаївській. Я був там завжди затребуваний, у центрі подій та загальної уваги, любив вечори, танці – від мазурки до вальсу

(сьогодні шкільний танцювальний репертуар, здається, переможніший).

В минулому році сагітував на вечір зустрічі із випускниками свого однокласника Юрія Т., з яким останні роки якимось зблизилися. Ну, прийшли – жодного знайомого обличчя. Ведуча оголошує:

"А тепер слово надається найстарішим випускникам школи".

Думаємо, ось і нас назвали старими, зате поважають. Добре, що на мить затрималися. Виявляється, вискочили на сцену четверо дівчат, які закінчили школу аж... у 1980 р. і стали навперебій, щось тараторити про свій життєвий досвід, як вони любили школу, ну, красота.

Якось вдалося привернути до себе увагу ведучої, і нам також надали слово, яким ми практично не скористалися. Ну, що слова? Замість цього ми витягли запилений у глибині сцени злегка розладнаний інструмент і, як зауважив Юра, "врізали по романсу". Мій акомпанемент, звісно, не міг зрівнятися з його вокальним штурмом. А романси які... "Відцвіли вже давно хризантеми", "Терем той високий". Аудиторія було повалена наповал. Коли напівдемонстративно ми залишали під грім оплесків зал, навздогін мчали питання: "Так якого ж року випуску?". У відповідь: "Все одно не повірите - до такого і не доживають".

Наступного року ми обидва отримали персональні запрошення, школа підготувалася, запросила навіть телебачення. На жаль, за сімейними обставинами я бути присутнім не зміг: віддувався один Юрко. І на сцені та в інтерв'ю телевізійникам. Заодно мене заклав, розповівши їм, що ніби на випускному вечорі я його консультував з приводу того, як краще попросити дозволу поцілувати його (зауважте) подругу! Начебто ця порада йому дуже знадобилася. Бреше все - він був такий розписний красень, що дівчата йому прямо вішалися на шию. Мені теж подобалася одна дівчинка у школі; брешу і я, зовсім не одна, тому, напевно, одружився зовсім з іншою. А до одруження – 5 років інституту - чудовий час, наче "Римські канікули" нашого життя. Тож хочеться спробувати про це написати! Адже "інших уже немає"... Спорудити такий собі груповий портрет у просторі та часі, а точніше, у думках і словах. Невже колись вдасться? А поки що наводжу маленьку репліку, приготовлену мною на день зустрічі з однокашниками з нагоди 40-х роковин нашого випуску.

Поради 60-нику на рубежі тисячоліть, або "Вільний переклад поеми Р. Кіплінга "If" – якщо"

Вранці

---

1. Згадай Піфагора і на зло йому запитай себе: "А ти щасливий?"*

*Примітка №1. Відповідь постарайся вирахувати з нечіткої функції приналежності:

При цьому "так" має місце, якщо:

- а) ти прокинувся, нічого не болить, і ти при цьому живий;
- б) ти ще не прокинувся;

в) ти вже не прокинувся... (трансцендентний випадок).

2. Якщо по п.1 ти все-таки відповів чітко "так", усвідомь це цілком, зроби висновок і вирушай снідати (постарайся це реалізувати скромніше).

3. Можеш доставити собі маленьке задоволення і не зробити сьогодні зарядку.

4. По дорозі на роботу не відволікай свою увагу на молодих дівчат (для другої половини - юнаків):

а) може статися простріл у шийному відділі або ще гірше;

б) можеш потрапити під машину, і "Форд", який тебе переїхав, не порушить при цьому правил.

Вдень

1. На роботі не крутись, як дещо в ополонці. Запам'ятай: ти вже не хлопчик (дівчинка), хоча друге дитинство на тебе вже з нетерпінням чекає.

2. Сприймай невдачі, як подарунок долі - подарунки бувають різні: улюблені і так собі.

3. Якщо тебе викликав начальник і робить тобі рознос:

а) згадай анекдот для "їжаків";

б) врахуй, що це не останній (рознос);

в) у тебе є невелика можливість відігратися: зробити такий самий рознос своїм підлеглим.

4. Останнім часом чомусь є відчуття, що тебе вважають дурнем. Не хвилюйся, насправді все гаразд?!

5. Якщо ти сильно морщиш лоба, даремно намагаючись згадати щось в даний момент важливе і проклинаючи себе і свій склероз, врахуй:

а) це може бути і не склероз;

б) ти, можливо, зовсім не знав того, що хочеш згадати;

в) ти обов'язково згадаєш це, але наступного дня;

г) немає нічого такого вже важливого на світі, через що варто було б хвилюватися*.

*Примітка №2. Насправді за сьогоднішніми мірками є лише одне важливе питання, де взяти гроші, але цього ти ніколи до пуття і не знав, тому не намагайся це згадати.

Ввечері

1. З'являються дурні, але які псують настрої питання типу:

- у чому сенс життя?

- а що ж я встиг у ньому зробити?

Два варіанти дій:

а) обламуватись у марних спробах відповісти на них - шлях мужній, але безперспективний;

б) залишити перше запитання для більш цікавих, а друге звернути на свою користь, попросивши у Господа більше часу як на справи, так і на роздуми про них.

2. Вважайте великим подарунком, що ваші близькі та рідні так довго терплять вас.

3. Не переїдайте. Лягаючи спати, сподівайтесь на краще.

(Лягаючи в ліжку,
нам треба перед сном знати,
що на завтра прокидатися варто,
що щастя, хай хоч найпростіше,
хай тихе, прийде до нас завтра вдень).

Резюме

Загадай найпотаємніше своє бажання. Загадав? Відмінно. Тепер виклади його на аркуші паперу, зверни вдвічі, а потім вчетверо і поклади під подушку. Вранці перевір - чи виповнилося бажання.

Якщо "так", то ти насправді щаслива людина і, отже, маєш багато заздрівників. Якщо "ні" - перевір, чи не зник листок; якщо "так" - у тебе пильна дружина (чоловік), а якщо "ні" - то у тебе ще все попереду!..

Не краще О.В. Палагін

2009 р.

Подано мовою оригіналу

Я стал зависеть от погоды,
Дождя и зноя.
Как раньше от весенней моды
В часы застоя.

Я не завидовал когда-то,
Был горд, хоть робок,
И ближнего любил, как брата,
До крышки гроба.

Пусть отошли в конце столетья
От идеалов,
Чем заменить - рублевой плетью?
Так слишком мало!

К чему бы это, не пойму я,
Не без догадки:
Себя от холода страхуя И
лихорадки

В любой компании веселый
И в настроеньи
Я славил города и села
До хрипа пенья.

Куда же применить остатки
Субинтеллекта!?
Сегодня век не умных, - хватких – В
чем соль проекта?

Мы перешли к капитализму
Без барабанов.
Оставили социализму
Величье планов.

Мы фильм "Веселые ребята"
Узнали в школе...
Мы, не стыдясь своей зарплаты,
По доброй воле

Кто в спекуляции был ушлым
Стрелком наживы,
Шел не в пример нам, благодушным,
В кооперативы.

Каков же рынок, вдруг узнали,
ЕС и НАТО.
Когда-то не подозревали
Да и не надо б.

Платили взносы профсоюзам
И кровь сдавали.
Аскеты мы, даже французы
Нас признавали!

И вот набив баблом карманы,
Спешат в элиту
Братки, подонки, наркоманы...
Все шито-крыто.

Куда сноровка подевалась
И нрав веселый?
В эпохе прежней все осталось
С кино и школой.

Как мы боролись за знамена
В соревнованьи!
Да, нас хвалили поименно,
Повысив в званьи.

Эпоху постсоветских будней Мы
одолели.
Уверен, не было паскудной,
Циничней цели.

Теперь гнием со всеми дружно,
За что не зная,
Подумать головой бы нужно,
Чтоб мысль простая

Теперь стоим мы на распутьи,
Сменив все сразу...,
И угрожал недавно Путин
Поддать нам газу.

Нет, я ворчу, не упрекая
За результаты.
У нас с тобой судьба такая:
Терпи, ребята!

В ней зацепилась ненадолго
Сухим остатком,
Что мы плывем как щепка в Волге,
Устав порядком,

Мы всю энергию отдали
Во имя цели,
Которую и не узнали Иль
не успели.

Эксплуатируем надежду
И веру тоже.
Сто раз меняли мы одежду
Но непохоже,

Пытаясь тщетно поднатужить
Обломки воли,
Чтоб зверя страшного одюжить
Без сил тем более.

Как получить хотя бы тыщу
За сбереженья!
За эту цель, по сути прыщик,
Идут сраженья.

Чтоб сущность наша изменилась:
Забыта гордость.
Жизнь лучшая нам только снилась –
Кругом ведь подлость.

Нам биография досталась
Не по наследству,
Она нам жизнью показалась
С позиций детства.

Куда поделась гордость дедов,
Тех поколений...
Ведь нас учил великий предок –
Товарищ Ленин.

К чему меняем занавески? -
В окне лишь мраки.
Бандиты пляшут арабески
Средь пьяной драки.

Опять доверимся надежде,
Мечте покруче?
Да, не такие мы, как прежде,
Но и не лучше.

Зміст

КРЕДО	2
"ПІДЛИПКИ"	10
"СВІТЛАНА"	17
ШВЕЦЯ	26
АМЕРИКА	38
ВОЛОДИМИР ХИЖНЯК	59
ІТАЛІЯ	67
ПАРИЖ	86
НІДЕРЛАНДИ	100
УГОРЩИНА	117
"МОЯ КІБЕРНЕТИКА"	132
РОЗМОВА ПО ДУШАХ, АБО ДУМКИ ПОСЛУХ	163
НА ШЛЯХУ В ЗАВТРА	186
ЦИКЛ "З ДАЛЕКА"	194
ЦИКЛ "КОХАНІЙ"	234
ХТО І ЗВІДКИ ПІШОВ	262

Поглядом з далекого ...

О.В. Палагін

Київ 2004

Переклад українською

Тамара Малашок

Оригінал на http://www.icfcst.kiev.ua/MUSEUM/TXT/PalaginAV_VzglyadomIzdaleyka2004_u.pdf